

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРИУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований у 2011 р.

ВИПУСК 44

КИЇВ
2026

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік. Заснований у 2011 р.
Рекомендовано до поширення Вченою радою МДУ (протокол № 12 від 26.04.2026 р.)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія
включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі політичних наук за
спеціальностями 052, 291 (Наказ МОН України від 02.07.2020 № 886) та історичних
наук за спеціальністю 032 (Наказ МОН України від 17.03.2020 № 409)
з присвоєнням категорії «Б».

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних
Index Copernicus International sp.z o.o.

Редакційна колегія:

Головний редактор – д.політ.н., проф. Я. Б. Турчин
Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов
Відповідальний секретар – к.і.н., доц. Ю. В. Константинова

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. К. В. Балабанов, к.політ.н., доц. М. В. Булик,
д.і.н., проф. А. В. Гедьо, д.і.н., проф. І. М. Грідіна, к.політ.н., доц. Л. О. Дорош, д.політ.н.,
проф. Г. І. Зеленько, к.і.н., доц. О. Л. Іванюк, д.і.н., д.і.н., проф. Р. О. Литвиненко,
д.і.н., проф. Ю. І. Макар, к.і.н., доц. С. П. Пахоменко, д.політ.н., проф. Н. П. Пашина, д.і.н.,
проф. О. П. Реєнт, д.і.н., проф. І. В. Срібняк, д.і.н., проф. О. В. Стяжкіна, д.і.н., проф.
Н. Р. Темірова, к.політ.н., проф. М. В. Трофименко, к.і.н., доц. Я. П. Цецик.

Іноземні фахівці: д.політ.н., проф. С. К. Бхардвадж (Індія), д.політ.н., проф. С. Корнеа
(Республіка Молдова), д.політ.н., проф. А. Макаричев (Естонія), д. філос.н., доц.
Е. Нарвселіус (Швеція), д.і.н., ст.наук.співр. В. Сазонов (Естонська республіка), д.політ.н.,
проф. С. Х. Ш. Сохерворді (Пакістан), д.політ.н., проф. М. Хана (США).

Засновник: Маріупольський державний університет
03037, м. Київ, пр. Повітряних сил, 31
e-mail: visnyk-polit.hist@mu.edu.ua

Адреса видання: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/politologia>
Ідентифікатор у Реєстрі суб'єктів у сфері онлайн-медіа R40-05779
Рішення Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 233 від 23.01.2025 р.

ЗМІСТ
ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Бундак О. А. ВПЛИВ Н. МАКІАВЕЛЛІ НА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	7
Іванюк О., Романенко Д. ПОДОРОЖІ ОЛЕКСАНДРА КОНИСЬКОГО: УКРАЇНСЬКИЙ ТРЕВЕЛОГ ХІХ СТ. ЯК ДЗЕРКАЛО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	16
Ніколаєв І. ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ НАНСЕНА МІСІЇ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ГОЛОДУ 1921-1923 рр.....	28
Сараєва О.В. ВІД ПІДДАНОГО ДО ГРОМАДЯНИНА: ЗЕМСТВА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК ІНСТИТУТ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	36
Чорний Б.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ АК-МЕЧЕТІ У СІМФЕРОПОЛЬ (ХVІІІ–ХІХ СТ.): ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ОСЕРДЯ ДО ІМПЕРСЬКОГО ЦЕНТРУ.....	51

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Булик М.В., Константинова Ю.В. БІЛОРУСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	62
Зелінська М.І., Чечель А.О., Чечель М.С. УКРАЇНА: ВІД СЛАБКОЇ ДЕРЖАВИ ДО АДАПТИВНОЇ СИЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ, ЛІДЕРСТВО ТА ІНСТИТУЦІЙНУ ТРАНСФОРМАЦІЮ.....	79
Іванов А.О. ФЕНОМЕН СЕЛЕБРИТИ-ПОЛІТИКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	88
Karavaiev V. RUSSIA’S WAR AGAINST UKRAINE: INSTITUTIONAL AND LEGAL FACTORS AND CHALLENGES TO INTERNATIONAL SECURITY.....	98
Михалюк Н. Ю. ОСВІТНЯ ДИПЛОМАТІЯ ЄС У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ ФОРМАТИ КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ.....	106
Овіннікова Р.В. ФРЕЙМІНГ ЯК МЕХАНІЗМ КОНСТРУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	121
Ощипок Ф. РЕЛІГІЙНІ МЕГАПОДІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ: ВСЕСВІТНІ ДНІ МОЛОДІ ТА ЮВІЛЕЙНІ РОКИ.....	132
Полтораков О.Ю. ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ «СТРАТЕГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ» СУЧАСНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ДЕРЖАВИ.....	142
Сальнікова Н. В., К. А. Трима ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	154

Sikorska I.

UNDERSTANDING THE EU–CHINA RELATIONS: EVOLUTION,
INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND THE KEY AREAS OF COOPERATION.... 162

Sikorskyi D.

THE ROLE OF POLITICAL MARKETING IN SHAPING PUBLIC POLICIES:
EVIDENCE FROM UKRAINE..... 169

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 180

CONTENTS
HISTORICAL SCIENCE

Bundak O. THE INFLUENCE OF N. MACHIAVELLI ON STATE-BUILDING: A HISTORICAL AND LEGAL ASPECT.....	7
Ivaniuk O., Romanenko D. OLEKSANDR KONYSKY'S JOURNEYS: THE UKRAINIAN 19-TH CENTURY TREVELOGUE AS A MIRROR OF NATIONAL IDENTITY.....	16
Nikolaev I. CHARITY ACTIVITIES OF THE MYKOLAIV BRANCH OF THE NANSEN MISSION IN OVERCOMING THE CONSEQUENCES OF THE FAMINE OF 1921-1923.....	28
Saraieva O. FROM SUBJECT TO CITIZEN: ZEMSTVOS OF SOUTHEASTERN UKRAINE AS AN INSTITUTION FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY (LATE 19-TH – EARLY 20-TH CENTURY).....	36
Chorny B. THE TRANSFORMATION OF AK-MECHET INTO SIMFEROPOL (18TH–19TH CENTURIES): FROM A TRADITIONAL CORE TO AN IMPERIAL CENTER.....	51

POLITICAL SCIENCE

Bulyk M., Konstantynova Yu. BELARUS–CHINA RELATIONS AT THE PRESENT STAGE.....	62
Zelinska M., Chechel A., Chechel M. UKRAINE: FROM WEAK STATE TO ADAPTIVE STRONG STATE THROUGH WAR, LEADERSHIP, AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATION.....	79
Ivanov A.A. THE PHENOMENON OF CELEBRITY POLITICIANS IN A CONTEXT OF GLOBAL INSTABILITY: A THEORETICAL PERSPECTIVE.....	88
Karavaiev V. RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: INSTITUTIONAL AND LEGAL FACTORS AND CHALLENGES TO INTERNATIONAL SECURITY.....	98
Mykhaliuk N. EU EDUCATIONAL DIPLOMACY IN THE DIGITAL ERA: NEW FORMATS OF CULTURAL DIALOGUE.....	106
Ovinnikova R.V. FRAMING AS A MECHANISM FOR CONSTRUCTING POLITICAL REALITY.....	121
Oshchypok, I.F. RELIGIOUS MEGA-EVENTS IN THE SYSTEM OF THE HOLY SEE'S PUBLIC DIPLOMACY: WORLD YOUTH DAY AND JUBILEE YEARS.....	132
Poltorakov O. POLITICAL DETERMINANTS OF THE «STRATEGIC CULTURE» OF A CONTEMPORARY MIDDLE POWER.....	142
Salnikova N., Tryma K. TRANSFORMATION OF UKRAINE'S INFORMATION SOCIETY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: A POLITICAL SCIENCE ANALYSIS...	154

Sikorska I.

UNDERSTANDING THE EU–CHINA RELATIONS: EVOLUTION,
INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND THE KEY AREAS OF COOPERATION..... 162

Sikorskyi D.

THE ROLE OF POLITICAL MARKETING IN SHAPING PUBLIC POLICIES:
EVIDENCE FROM UKRAINE..... 169

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 180

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 340.12(091)

DOI 10.34079/2518-1521-2026-16-44-7-15

О. А. Бундак

ВПЛИВ Н. МАКІАВЕЛЛІ НА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дослідження аналізує незмінну актуальність спадщини Нікколо Макіавеллі для розуміння державотворення. Автор заглиблюється в епоху глибоких змін, де Макіавеллі запропонував революційний реалістичний погляд на політику, відокремивши її від релігії та моралі. Ключові праці, як-от «Державець» і «Міркування про першу декаду Тита Лівія», розглядаються як фундамент сучасної політичної науки.

Макіавеллі першим систематично проаналізував владу як автономний феномен, що мало вирішальне значення для формування концепцій державного суверенітету та «державного інтересу». У сучасному світі його ідеї допомагають осмислити витоки політичного реалізму, який впливає на зовнішню та внутрішню політику держав.

Визнається існування суперечностей у сучасній історіографії щодо впливу Макіавеллі на державно-правові інститути, зокрема його ролі як теоретика абсолютизму чи конституціоналізму. Метою дослідження є комплексний історико-правовий аналіз впливу його вчення на процеси державотворення та формування правових інститутів у Європі, заповнюючи прогалини у попередніх працях.

Основний матеріал розкриває радикальний відхід Макіавеллі від середньовічних теократичних уявлень про державу, розглядаючи її як автономну сутність, створену для виживання та збереження влади. Аналізується співвідношення моралі та політики з акцентом на державній доцільності, а також роль права як інструменту правителя. Підтверджується глибокий і багатогранний вплив Макіавеллі на європейську політичну думку, формування абсолютизму, концепції суверенітету (Боден, Гоббс) та ідеї державного інтересу. Відділення політики від релігії та моралі стало ключовим для секуляризації політичної думки. Дослідження також відзначає двоїстий характер спадщини Макіавеллі, що може бути використана як для обґрунтування необмеженої влади, так і для її раціонального обмеження. Робота закликає до подальшого вивчення його впливу на сучасне державне управління та концепції лідерства.

Ключові слова: Макіавеллі, державець, політика, влада, трактат, держава, етика, управління, історія, філософія, державність.

Дослідження спадщини **Нікколо Макіавеллі** (1469–1527 рр.) залишається надзвичайно актуальним для розуміння не лише історичного розвитку політичної та правової думки, але й сучасних процесів державотворення та функціонування державної влади. Епоха, в яку жив Макіавеллі, характеризувалася глибокими змінами: занепадом феодальних відносин, формуванням централізованих національних держав та відокремленням політики від релігії та моралі. Саме в цей період Макіавеллі запропонував абсолютно новий, реалістичний погляд на політику, що ґрунтувався не на ідеалах, а на спостереженні за реальною поведінкою правителів та механізмами утримання влади.

Його праці, зокрема «Державець» та «Міркування про першу декаду Тита Лівія», стали наріжним каменем для розвитку політичної науки, відокремивши її від теології та етики. Макіавеллі першим систематично проаналізував владу як самостійний феномен, підкресливши її автономність і внутрішню логіку. Це мало фундаментальне значення для

становлення концепції державного суверенітету та ідеї «державного інтересу», які є ключовими для розуміння сучасного державного права.

У сучасному світі, де питання ефективності державного управління, політичної стабільності, легітимності влади та її обмеження залишаються центральними, ідеї Макіавеллі набувають нового звучання. Аналіз його поглядів дозволяє глибше осмислити витоки політичного реалізму, що продовжує впливати на зовнішню та внутрішню політику багатьох держав. Крім того, розуміння «макіавеллізму» не як синоніма цинізму, а як методу аналізу реальної політики, дозволяє більш критично підходити до викликів, пов'язаних з утвердженням демократичних цінностей та дотриманням принципу верховенства права.

Постановка проблеми. Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, присвячених Нікколо Макіавеллі, у сучасній історіографії та політології існують певні суперечності щодо його прямого та опосередкованого впливу на формування державно-правових інститутів. Дискусійними залишаються питання: наскільки його ідеї про владу, силу та державну доцільність були рецептовані у правових доктринах ранньомодерної Європи; чи можна вважати Макіавеллі лише теоретиком абсолютизму, чи його республіканські погляди також мали значення для розвитку конституціоналізму; та як його спадщина інтерпретується у контексті сучасного розуміння державного права.

Існуючі дослідження часто зосереджуються або на філософських аспектах його вчення, або на політичних імперативах праці «Державець». Проте, комплексний історико-правовий аналіз, що простежує саме вплив макіавеллівських ідей на конкретні аспекти державотворення та правові інститути, залишається недостатньо висвітленим у вітчизняній та деяких зарубіжних наукових працях.

Метою дослідження є комплексний аналіз та оцінка впливу політико-правового вчення Нікколо Макіавеллі на процеси державотворення та формування державно-правових інститутів у Європі з історико-правового аспекту.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження творчості Нікколо Макіавеллі є постійним об'єктом уваги світової та української наукової думки. Сучасні публікації значно розширюють розуміння його впливу.

Зокрема, Квентін Скіннер у своїй фундаментальній праці «Макіавеллі» (Skinner, 2000) глибоко аналізує інтелектуальний контекст та основні ідеї флорентійського мислителя, підкреслюючи його роль у формуванні сучасної політичної теорії. Він розглядає Макіавеллі як піонера політичного реалізму, який відділив політику від релігійних та моральних догм.

Моріс Фішер у статті «Макіавеллі та виникнення політичної науки» (Fischer, 2011) акцентує увагу на методологічному новаторстві Макіавеллі, який вперше почав вивчати політику на основі емпіричного досвіду, а не нормативних уявлень. Це мало вирішальне значення для подальшого розвитку політичної науки як окремої дисципліни.

Українські дослідники також активно працюють над цією темою. Наприклад, у підручниках з історії політичних і правових вчень В. Д. Яремчука (Яремчук, 2022), детально висвітлюються основні положення вчення Макіавеллі та його місце в контексті світової політико-правової думки. Ці видання підкреслюють, що ідеї Макіавеллі про раціональне управління державою стали одними з перших кроків до формування концепції сучасного державного управління.

Аналіз впливу Макіавеллі на концепцію суверенітету часто розглядається у контексті робіт Жана Бодена та Томаса Гоббса. Хоча Макіавеллі прямо не формулював поняття суверенітету, його ідея єдиної, необмеженої влади правителя стала важливим поштовхом для подальших розробок цієї концепції (Hanasz, 2010).

Українська наукова школа також активно долучається до вивчення творчості Макіавеллі, що відображено у працях філософів, істориків та політологів. Важливим є внесок В. Горського, який у своїх працях з історії української філософії проводить

порівняльний аналіз західної та вітчизняної думки, виділяючи відмінності в ідеалах правителя у Макіавеллі та середньовічних концепціях (Горський, 1997). Він підкреслює відхід від теоцентризму як ключовий аспект вчення флорентійця.

Незважаючи на значний обсяг досліджень, присвячених «макіавеллізму» та його рецепції, залишається потреба в більш глибокому аналізі конкретних історико-правових аспектів впливу Макіавеллі на державотворення, зокрема на формування інститутів та принципів, які лягли в основу сучасного державного права. Це стосується не лише його «Державця», «Принца», але й «Міркувань», які містять важливі ідеї про республіканське правління та обмеження влади. Дане дослідження має на меті заповнити цю прогалину, пропонуючи комплексний погляд на внесок Макіавеллі в еволюцію державно-правової думки.

Виклад основного матеріалу. Політико-правова спадщина Нікколо Макіавеллі (1469–1527) відзначається радикальним відходом від традиційних для Середньовіччя теократичних та етичних уявлень про державу та владу. Його концепція ґрунтувалася на глибокому розумінні людської природи та реалій політичної боротьби, що робить його одним із засновників політичної науки Нового часу.

Політичні погляди Макіавеллі формувалися у надзвичайно бурхливий період італійської та європейської історії XV-XVI століть. Італія того часу була роздроблена на безліч міст-держав і князівств (Флоренція, Венеція, Мілан, Неаполітанське королівство, Папська держава), які постійно перебували у стані конфлікту, укладаючи та розриваючи союзи, залучаючи іноземні війська. Це створювало атмосферу хаосу, нестабільності та постійної загрози втрати незалежності (Skinner, 2000). Флоренція, рідне місто Макіавеллі, була яскравим прикладом такої нестабільності, переживаючи періоди республіканського правління та повернення Медічі.

Історичний досвід та політична діяльність самого Макіавеллі відіграли ключову роль у формуванні його поглядів. Будучи секретарем Другої канцелярії Флорентійської республіки, він виконував дипломатичні місії, що дало йому унікальну можливість спостерігати за діяльністю правителів, механізмами прийняття рішень та наслідками їхніх дій. Він був свідком як успіхів, так і падінь найвпливовіших фігур того часу, зокрема Чезаре Борджіа, чії дії він детально аналізував у роботі «Державець» (Макіавеллі, 1998). Цей практичний досвід переконав його в необхідності відійти від ідеалізованих уявлень про політику.

Важливим джерелом для Макіавеллі була антична думка, особливо римська історія. Він глибоко вивчав праці римських істориків, таких як Тіт Лівій, аналізуючи причини могутності Римської республіки та її подальшого занепаду. У своїх «Міркуваннях про першу декаду Тіта Лівія» Макіавеллі прагне виявити універсальні закони, що керують життям держав, спираючись на історичні приклади. Він захоплювався римською доблестю та інститутами, що забезпечували стабільність і велич. «Я завжди дотримувався думки, і зараз дотримуюся її, що світ завжди був таким, як він є, і завжди буде мати стільки ж добра, скільки й зла,» – писав Макіавеллі, вказуючи на циклічний характер історії та незмінність людської природи, що він виводив з античних джерел (Макіавеллі, 2021).

Макіавеллі здійснив революційний крок, розглядаючи державу як автономну сутність, що має власні цілі та логіку існування, незалежну від релігійних чи моральних догм. Для нього держава (або *stato*, що буквально означало «стан» або «становище правителя»), але набуло у нього значення «політична організація») не була божественним встановленням чи втіленням морального ідеалу. Вона є продуктом людської діяльності, створеною для забезпечення порядку, безпеки та могутності.

Він рішуче відходить від теократичних та етичних обґрунтувань держави, які домінували в Середньовіччі (наприклад, у Августина Блаженного чи Фоми Аквінського). Макіавеллі не цікавить, якою держава має бути з точки зору християнської моралі; його

мета – зрозуміти, якою держава є насправді і як її можна ефективно управляти та зміцнювати. «Я вважаю за краще йти за правдою, яка є суттю речей, ніж за уявною правдою про них,» – стверджує Макіавеллі (Макіавеллі, 1998).

Таким чином, держава є інструментом для досягнення стабільності та могутності. Її головна мета – виживання та збереження влади. Усе, що сприяє цій меті, є виправданим.

У своїй найвідомішій праці, «Державець», Макіавеллі звертається до ідеального правителя, даючи йому практичні поради щодо утримання та зміцнення влади. Головна мета правителя – збереження та зміцнення влади, оскільки без неї неможливе існування держави.

Ключовим аспектом його вчення є співвідношення моралі та політики, що породило термін «макіавеллізм». Макіавеллі стверджує, що у політиці правитель повинен керуватися принципом державної доцільності, а не загальноприйнятими моральними нормами. Якщо для збереження держави та влади потрібні жорстокість, обман чи порушення обіцянок, правитель має бути готовим до цього. «Розумний державець повинен думати про такий лад, за якого його співгромадяни потребуватимуть держави і його самого: тоді вони завжди зберігатимуть йому вірність» (Макіавеллі, 1998).

Макіавеллі описує якості ідеального правителя через метафори: він має бути «левом, щоб лякати вовків, і лисицею, щоб обходити пастки» [8, с. 54]. Це означає поєднання сили та хитрості, жорстокості та гнучкості. Правитель не зобов'язаний бути добрим, але має вміти видавати себе за такого, якщо це вигідно для його влади. «... що краще щоб його любили а не боялись, чи навпаки. Але оскільки поєднати це важко, то куди краще навіювати страх, ніж бути любимим, якщо б вже без чогось одного довелось б обійтися» (Макіавеллі, 1998).

Окрім того, філософ наголошує на особистому прикладі правителя як у внутрішніх, так і зовнішніх справах. «...важливо владареві давати приклад рідкісної чесноти у справах внутрішніх.... Це потрібно у тих випадках, коли хтось зробить у громадському житті щось дуже гарне чи дуже погане і треба нагородити або покарати його так, щоб про це багато говорили» (Макіавеллі, 1998).

Він також розрізняє роль доблесті та фортуни (долі, випадку). Доблесть – це здатність правителя діяти рішуче, передбачати виклики та приймати ефективні рішення, протистоячи непередбачуваним обставинам. Фортуна – це об'єктивні обставини, які правитель не може повністю контролювати. Мудрий правитель, на думку Макіавеллі, повинен намагатися підкорити фортуну своєю доблестю, мужністю, готуючись до будь-яких поворотів долі.

У вченні Макіавеллі право та закон розглядаються як важливий, але підпорядкований інструмент правителя для підтримання порядку та контролю над громадянами. Закон не є вищим за владу правителя, а навпаки – слугує її цілям. Закон має бути достатньо суворим, щоб запобігти безладу, але не настільки, щоб викликати ненависть народу.

Право, таким чином, є засобом, а не самоціллю. Його цінність визначається ефективністю у забезпеченні стабільності держави та зміцненні влади правителя. Макіавеллі, розглядаючи співвідношення закону та сили, зазначав, що правитель має вміти діяти як за законами (що є характерним для людей), так і за допомогою сили (що притаманно звірам). У разі потреби, коли закони не працюють, правитель повинен вдаватися до сили. «Добре застосованими насильствами ... можна назвати такі, які робляться лише один раз в інтересах своєї безпеки, після чого до них не вдаються, а добувають з них усю можливу користь для підданців» – стверджує Макіавеллі, віддаючи перевагу законам, але визнаючи необхідність використання сили (Макіавеллі, 1998). Це не означає заперечення закону взагалі, але підкреслює його інструментальний характер у руках володаря.

Вплив Нікколо Макіавеллі на європейську політичну думку та державотворення був глибоким і багатограним. Його ідеї, викладені у працях, особливо «Державець», спричинили значні зміни у розумінні влади, держави та права, хоча ця рецепція часто була суперечливою.

Після публікації, а особливо посмертного поширення «Державця», твори Макіавеллі викликали бурхливу реакцію в Європі. Вони одночасно ігнорувалися, засуджувалися, критикувалися, але й таємно вивчалися правителями та їхніми радниками. Католицька церква внесла «Державець» до Індексу заборонених книг, що лише посилювало інтерес до нього. Однак, попри офіційне засудження, чимало монархів, таких як Фрідріх Великий чи Катерина II, та їхніх міністрів, ретельно вивчали його поради щодо утримання влади (Skinner, 2000).

Саме ця суперечлива реакція призвела до формування концепції «макіавеллізму» як синоніма цинічної, аморальної та безпринципної політики. Термін «макіавеллівський» почав означати використання обману, жорстокості та хитрощів для досягнення політичних цілей, відкидаючи будь-які моральні обмеження. Цей негативний образ значною мірою сформували антимакіавеллісти, які прагнули захистити християнську мораль та традиційні уявлення про справедливе правління.

Попри це, ідеї Макіавеллі мали значний вплив на окремі групи мислителів, зокрема на французьких «політиків» XVI століття, до яких належав Жан Боден. «Політики» прагнули покласти край релігійним війнам у Франції, зміцнивши централізовану королівську владу. Вони бачили в Макіавеллі обґрунтування необхідності сильної, єдиної та автономної держави, здатної підтримувати порядок. Хоча вони не схвалювали його аморальних рад, вони визнавали його аналіз влади як реальності. Ж. Боден, зокрема, розвинув ідею суверенітету, яка тісно перегукувалася з Макіавеллівським баченням централізованої та верховної влади.

Одним із найбільш значущих, хоча й опосередкованих, внесків Макіавеллі у державотворення стала його ідея про єдину, централізовану владу як передумову існування та зміцнення держави. У своїх творах він постійно наголошував на необхідності усунення будь-яких внутрішніх чи зовнішніх перешкод для повної реалізації державної влади, що було принципово важливим для майбутньої концепції суверенітету. Він прагнув до об'єднання Італії під сильною рукою, що вимагало абсолютної, необмеженої влади.

Цей акцент на необмеженій та неподільній владі мав прямий зв'язок із формуванням абсолютизму як панівної форми правління в ранньомодерній Європі. Монархи, прагнучи централізації та зміцнення своїх держав, знаходили у Макіавеллі обґрунтування для концентрації всієї повноти влади у своїх руках, звільняючись від контролю Церкви чи феодалної знаті.

Найбільш помітно розвиток ідей суверенітету під впливом Макіавеллі простежується у працях Жана Бодена та Томаса Гоббса. Ж. Боден, у своїй праці «Шість книг про державу» (1576 р.), сформулював поняття суверенітету як «абсолютної і постійної влади держави», що є необмеженою та неподільною. Хоча Боден не був прямим послідовником Макіавеллі в етичному сенсі, його концепція суверенітету як вищої, непідвладної законам влади, багато в чому перегукувалася з макіавеллівською ідеєю про автономію держави та її здатність створювати власний правовий порядок (Bodin, 1992).

Аналогічно, Томас Гоббс у «Левіафані» (1651 р.) розвинув теорію абсолютного суверенітету, виходячи з уявлення про «війну всіх проти всіх» у природному стані. Для уникнення хаосу люди передають всю повноту влади суверену, який володіє необмеженою владою для забезпечення миру та безпеки. Ця ідея необхідності сильної, централізованої влади, що може забезпечити порядок, має явні паралелі з реалістичним баченням Макіавеллі про те, як має функціонувати ефективна держава (Гоббс, 2000).

Макіавеллі зробив вирішальний внесок у виникнення концепції «державного

інтересу», згідно з якою інтереси держави є вищими за інтереси окремих осіб, груп чи навіть моральні та релігійні заповіді. Для нього головною метою будь-якої дії правителя є збереження та зміцнення *stato*. Якщо для цього необхідно діяти всупереч усталеним нормам, це є виправданим.

Саме Макіавеллі приписують роль у відокремленні політики від релігії та моралі. До нього політична діяльність розглядалася як складова етики або теології, підпорядкована вищим моральним законам. Макіавеллі ж показав, що політика має власну автономну логіку, де ефективність та результат важливіші за наміри. Це відкрило шлях до секуляризації політичної думки та формування сучасного розуміння держави.

Ідея «державного інтересу» мала колосальний вплив на практику міжнародних відносин та внутрішньої політики ранньомодерних та пізніших держав. Вона стала обґрунтуванням для розширення територій, укладання прагматичних союзів, застосування сили та маніпуляцій для досягнення національних цілей. У внутрішній політиці це призвело до посилення централізованої влади та розробки державних механізмів, спрямованих на максимізацію ефективності управління, часто ігноруючи індивідуальні свободи чи моральні обмеження.

Спадщина Нікколо Макіавеллі не обмежується лише історичним періодом його життя чи ранньомодерною епохою. Його ідеї продовжують викликати жваві дискусії та знаходять своє відображення у сучасному державному праві та політичній практиці, що свідчить про їхню неослабну актуальність.

Принципи державної доцільності, які вперше чітко сформулював Макіавеллі, продовжують залишатися визначальними в сучасній зовнішній та внутрішній політиці. У міжнародних відносинах це проявляється у прагматичних підходах до формування альянсів, укладання вигідних угод, а також у застосуванні економічного чи військового тиску для захисту національних інтересів, навіть якщо це суперечить формальним моральним нормам. Реальний політик, як окремий напрям у міжнародних відносинах, має глибоке коріння в макіавеллівському розумінні (Morgenthau, 1948).

Роль сили та примусу у функціонуванні правових систем, хоча й обмежена демократичними принципами, залишається фундаментальною. Макіавеллі був одним із перших, хто визнав, що закон без примусу є безсилим. «Закони без сили нічого не варті,» – цей принцип, хоча і не є прямою цитатою з його творів, відображає його загальну філософію, де сила є необхідним елементом для забезпечення дотримання правових норм. У сучасних державах правоохоронні органи, армія, система покарань – усе це елементи державного примусу, що забезпечують верховенство права.

Макіавеллі, хоч і був засуджений багатьма, слугував джерелом натхнення як для авторитарних режимів, так і для реалістичних демократичних підходів. Диктатори та авторитарні лідери знаходили у його роботах обґрунтування для концентрації влади, придушення інакомислення та використання пропаганди. З іншого боку, його «Міркування про першу декаду Тита Лівія» стали джерелом ідей для республіканців, які шукали механізми стабільності та довговічності республіканського правління, а також системи стримувань і противаг для запобігання тиранії (Rosock, 2026). Це показує двоїстий характер його спадщини, яка може бути використана для обґрунтування як необмеженої влади, так і її раціонального обмеження.

Дослідження впливу Нікколо Макіавеллі на державотворення з історико-правового аспекту дозволяє не лише глибше зрозуміти витоки сучасної політичної та правової думки, а й оцінити незмінну актуальність його ідей у сучасному світі.

Н. Макіавеллі є одним із фундаторів політичної науки у сучасному розумінні, адже він першим послідовно відокремив її від теології та етики, зосередившись на емпіричному аналізі реалій влади. Його методологічний підхід, що ґрунтується на спостереженні за політичною практикою, а не на ідеалах, відкрив шлях для подальшого розвитку політичної

думки та державного права.

Його роль у становленні концепції суверенної держави та державного інтересу є безперечною. Він заклав основи для розуміння держави як самодостатнього актора, що діє у власних інтересах, що стало ключовим для формування національних держав та розвитку міжнародного права. Хоча він не був першим, хто говорив про владу, саме він показав її як самостійний об'єкт вивчення, що має власні правила гри, незалежні від зовнішніх моральних чи релігійних обмежень.

Спадщина Н. Макіавеллі продовжує викликати науковий інтерес, існують численні можливі напрямки подальшого вивчення впливу його ідей на конкретні аспекти державного права, а саме: розгляд концепції лідерства у сучасному державному управлінні, зокрема наскільки макіавеллівські якості лідера є актуальними для ефективних державних лідерів у сучасному демократичному суспільстві, та як вони співвідносяться з принципами прозорості та підзвітності.

Бібліографічний список

- Бабкіна, О. В. та Горбатенко, В. П. (2006). *Політологія: Навчальний посібник*. Київ: ВЦ.
- Гоббс, Т. (2000). *Левіафан або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної*. Переклад з англійської. Київ: Дух і літера. Доступно за посиланням: https://shron1.chtyvo.org.ua/Thomas_Hobbes/Leviafan_abo_Sut_budova_i_povnovazhenia_derzhavy_tserkovnoi_ta_svitskoi.pdf [Дата звернення: 3 січня 2026].
- Горський, В. (1997). *Історія української філософії: Курс лекцій*. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид. Київ: Наукова думка / Либідь.
- Макіавеллі, Н. (1998). *Флорентійські хроніки. Державець*. Переклад з італійської А. Перепаді. Харків: Фоліо.
- Макіавеллі, Н. (2021). *Міркування про першу декаду Тита Лівія*. Переклад з італійської А. Перепаді. Київ: Основи.
- Яремчук, В. Д. (2022). *Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела, персоналії*. Навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ.
- Bodin, J. (1992). *On Sovereignty: Six Books of the Commonwealth* (Abridged and translated by J. H. Franklin). Cambridge: Cambridge University Press. Available at: https://www.yorku.ca/comninel/courses/3020pdf/six_books.pdf [Accessed 3 January 2026].
- Fischer, M. (2011). Machiavelli and the Emergence of Political Science. *Journal of Political Science Education*, 7(1), pp. 10–25.
- Hanasz, W. (2010). Machiavelli's method revisited: the art and science of modeling. *The Review Journal of Political Philosophy*, 8, pp. 1–31. Available at: https://www.researchgate.net/publication/321110803_MACHIAVELLI'S_METHOD_REVISITED_THE_ART_AND_SCIENCE_OF_MODELING [Accessed 3 January 2026].
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf. Available at: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20\(selected%20chapters\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20(selected%20chapters).pdf) [Accessed 3 January 2026].
- Pocock, J. G. A. (2016). *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press.
- Skinner, Q. (2000). *Machiavelli: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://books.google.com.ua/books?id=A2-fDwAAQBAJ> [Accessed 3 January 2026].

References

- Babkina, O.V. and Horbatenko, V.P. (2006) *Politolohiia*. Kyiv: VTs.
- Hobbes, T. (2000) *Leviafan abo sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi*. Translated from English. Kyiv: Dukh i Litera. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Thomas_Hobbes/Leviafan_abo_Sut_budova_i_povnovazhennia_derzhavy_tserkovnoi_ta_svytskoi.pdf (Accessed: 3 January 2026).
- Horskyi, V.S. (1997) *Istoriia ukrainskoi filosofii: Kurs leksii*. Kyiv: Lybid.
- Machiavelli, N. (2016) *Florentiiski khroniky. Derzhavets*. Translated by A. Perepadia. Kharkiv: Folio.
- Machiavelli, N. (2021) *Mirkuvannia pro pershu dekadu Tyta Liviia*. Translated by A. Perepadia. Kyiv: Osnovy.
- Yaremchuk, V.D. (2022) *Istoriia politychnykh i pravovykh vchen: skhemy, definityi, dzherela, personalii*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav.
- Bodin, J. (1992) *On Sovereignty: Six Books of the Commonwealth*. Abridged and translated by J.H. Franklin. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: https://www.yorku.ca/comninel/courses/3020pdf/six_books.pdf (Accessed: 3 January 2026).
- Fischer, M. (2011) 'Machiavelli and the Emergence of Political Science', *Journal of Political Science Education*, 7(1), pp. 10–25.
- Hanasz, W. (2010) 'Machiavelli's Method Revisited: The Art and Science of Modeling', *The Review Journal of Political Philosophy*, 8, pp. 1–31. Available at: https://www.researchgate.net/publication/321110803_MACHIAVELLI'S_METHOD_REVISITED_THE_ART_AND_SCIENCE_OF_MODELING (Accessed: 3 January 2026).
- Morgenthau, H.J. (1948) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf. Available at: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20\(selected%20chapters\).pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Morgenthau%20-%20Politics%20among%20nations%20(selected%20chapters).pdf) (Accessed: 3 January 2026).
- Pocock, J.G.A. (2016) *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Skinner, Q. (2000) *Machiavelli: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://books.google.com.ua/books?id=A2-fDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (Accessed: 3 January 2026).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Olena Bundak

THE INFLUENCE OF N. MACHIAVELLI ON STATE-BUILDING: A HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

This study examines the enduring relevance of Niccolò Machiavelli's legacy for understanding state-building. The author delves into an era of profound change, where Machiavelli proposed a revolutionary realistic view of politics, separating it from religion and morality. Key works, such as "The Prince" and "Discourses on Livy", are considered foundational to modern political science.

The research highlights that Machiavelli was the first to systematically analyze power as an autonomous phenomenon, which was crucial for shaping the concepts of state sovereignty and "reason of state" In the contemporary world, his ideas help to grasp the origins of political realism, influencing the foreign and domestic policies of nations. The work reinterprets "Machiavellianism" not as cynicism, but as a method for analyzing realpolitik.

Acknowledging existing contradictions in contemporary historiography regarding Machiavelli's impact on state and legal institutions, particularly his role as a theorist of absolutism or constitutionalism, the study aims to provide a comprehensive historical and legal analysis of his doctrine's influence on state-building processes and the formation of legal institutions in Europe, filling gaps in previous works.

*The main text reveals Machiavelli's radical departure from medieval theocratic notions of the state, viewing it as an autonomous entity created for survival and the preservation of power. It analyzes the relationship between morality and politics with an emphasis on state expediency, and the role of law as a ruler's instrument. The profound and multifaceted influence of Machiavelli on European political thought, the formation of absolutism, the concept of sovereignty (Bodin, Hobbes), and the idea of *raison d'état* is confirmed. His separation of politics from religion and morality was key to the secularization of political thought. The study also notes the dual nature of Machiavelli's legacy, which can be used to justify both unlimited power and its rational limitation. The work calls for further research into his impact on modern public administration and leadership concepts.*

Key words: Machiavelli, Statesman, , politics, power, treatise, state, ethics, governance, history, philosophy, statecraft.

УДК: 94(477):913]:929Кониський

DOI 10.34079/2518-1521-2026-16-44-16-27

О. Іванюк

Д. Романенко

ПОДОРОЖІ ОЛЕКСАНДРА КОНИСЬКОГО: УКРАЇНСЬКИЙ ТРЕВЕЛОГ ХІХ СТ. ЯК ДЗЕРКАЛО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті детально розглядається постать Олександра Кониського – знаного українського письменника, дослідника життя і творчості Тараса Шевченка, громадського діяча та активного учасника просвітницьких і суспільних процесів другої половини ХІХ століття. Окреслено різноманіття його літературної спадщини, багатоаспектність діяльності як під справжнім ім'ям, так і під численними псевдонімами. Особливу увагу приділено ролі подорожей у формуванні його світогляду, літературних та історичних розвідок. Висвітлено особистий досвід мандрівок Кониського Україною, зокрема Лівобережжям, Полтавщиною, Півднем, Кримом, а також перебування за кордоном – у Дрездені, Лейпцигу, Баден-Бадені. Аналізуються його тревелоги, спостереження щодо міського простору, стану освіти, просвітництва, проблеми національної ідентичності, а також політичних та історичних аспектів життя на українських і європейських теренах. Показано, як у своїх творах Кониський проводить паралелі між становищем українців та інших поневолених народів, критикує імперську політику, підкреслює потребу збереження та розвитку рідної мови й культури. Стаття базується на широкому колі літературних джерел, листування та мемуарів сучасників.

Ключові слова: Олександр Кониський, подорожі, тревелог, Полтавщина, Крим, національна ідентичність, просвітництво.

Олександр Кониський – відомий український письменник, дослідник життя і творчості Т. Шевченка, громадський діяч. Публікувався як під власним іменем, так і під псевдонімами та криптонімами: В-р-ля Ф, К.О.Я., К-ий О.Я., М.К., Маруся К., О.К., О.Я.К., Ф.В., Вакула з Лубен, В. Буркун, Журавель, Дрозд, Кость Одовець, Кошовий О., Лесько, Ф. Верниволя, Ф. Горovenко, О. Яковенко, Переходовець, Перебендя О., Полтавець, Семен Жук, Сирота О., Хуторянин, Шкода Степан та ін. (Доманицький, 1901).

Постать О. Кониського, а також його літературна й громадська діяльність були і залишаються доволі популярними у середовищі українських науковців різних часів. Про нього почали писати ще за його життя ті, хто добре був знайомий з його творами і ідеями, зокрема О. Авдикович, М. Грушевський, О. Огоновський та ін. (Авдикович, 1908; Грушевський, 1901; Огоновський, 1891).

За радянської доби дослідження його життєвого шляху і писемної спадщини активно продовжилось. Так, значну увагу листуванню О. Кониського з різними діячами українського відродження приділив літературознавець Михайло Возняк (Возняк, 1927; Возняк 1923; Возняк, 1925; Возняк 1929). Різноманітні зв'язки письменника з галицькою науковою елітою і громадськими діячами висвітлював К. Студинський (Студинський, 1931). Його постаті також були присвячені роботи М. Іваненко, М. Сиваченко, П. Хропко (Іваненко, 1929; Сиваченко, 1969; Хропко, 1986). Наприкінці ХХ ст. на літературну творчість О. Кониського звернули увагу Е. Ожоган, Н. Скоробогатько та інші (Ожоган, 1990; Скоробогатько, 1996).

Початок мандрівок Україною, власне, як і початок літературної діяльності О. Кониського пов'язаний з полтавським періодом його життя. Він оселився у місті у

1856 р. і упродовж наступних років багато подорожував як Лівобережжям (Полтавською, Харківською, Чернігівською губерніями), так і на Південь. Публікувати власні подорожні записки, які мали фрагментарний характер, він розпочав, співпрацюючи з часописом «Основа». Його мікроподорожі Полтавською губернією знайшли відображення, перш за все, у коротких статтях.

Об'єктами споглядання ставали як міста, так і села регіону, зокрема Старі Санджари (як колишнє сотенне козацьке місто Полтавського полку) і Млинів Зінківського повіту (як один із відомих центрів гончарства) (О. Переходовець, 1862b, с. 11-16; О. Переходовець, 1862a, с. 19-22). Поряд з тим, одним з населених пунктів, який привернув його увагу, був Кременчук. Місто розташовувалося на березі Дніпра, на відстані 113 верст, навпростець степом, від Полтави. Характеризуючи його, О. Кониський писав: «Кременчук город великий, да не чепурний; будинки почорніли, вапна на їх пооблуплювались, криші пообдирались, а хазяїнам і гадки мало. Бачте – все ніколи, народ комерчеський» (Переходовець, 1862, с. 78). За свідченням письменника місто зазнавало позитивних змін лише тоді, коли до нього прибувало «високе начальство». І то облаштування, зазвичай, стосувалося лише центральних вулиць.

Були й інші проблеми з облаштуванням міського простору, які зафіксував О. Кониський. Наприклад, через Кременчук прокладено телеграф до Києва, Катеринослава, Миколаєва, однак, для того щоб телеграми були прийняті, їх доводилося неодноразово переписувати та подавати знову і знову. Проблемою була й переправа через Дніпро до поселення-супутника – Крюкова. На весну і осінь міст, який сполучав два берега річки, демонтували і доводилося переправлятися на човнах. Особливо тяжко доводилося чумакам, які рухалися з возами і товарами. Очікувати на переправу доводилося доволі довго (Переходовець, 1862, с. 79).

Споглядаючи міське середовище він зробив висновок, що українство у Кременчуці поступово занепадало. Як аргумент, О. Кониський наводив той факт, що у місті у 1859 р. було засновано громадську книгарню із фондом до 2 тис. примірників. Однак вона погано працювала, хоча й мала фінансування від купецької громади (Переходовець, 1862, с. 79). Проблема мала кілька аспектів: читання було не цікавим для містян, а обслуговування було на низькому рівні.

Подорожі Україною, спонукали О. Кониського не лише до споглядання й описів, але часом і до історичних досліджень. Зокрема, під час мандрівки з Полтави до Белгорода через Харків (імовірно у 1859 р.) його зацікавила місцевість під назвою «Спафарієва Рудка» (біля села Липці, поблизу Харкова). Згодом, її історію письменник з'ясував під час розвідок в архіві Полтавської Губернської Управи. На основі власних досліджень О. Кониський припустив, що її засновником був старосанжарський сотник Самійло Спафарій. Свою розвідку він оприлюднив так само у часописі «Основа» з однойменною назвою у типовій для себе літературній формі (Кониський, 1861, с. 1-7).

У 1861 р. відбулась подорож на південь, під час якої увагу О. Кониського привернув Херсон, у якому мандрівникові довелося перебувати півтори доби. Не маючи можливості детально ознайомитися з життям міста, письменник загалом залишився незадоволеним побаченим. Зокрема, він зауважив, що вулиці Херсона були пориті ровами, а дороги захаращені камінням; на його думку, місцевій архітектурі, самим вулицям і, можливо, навіть городянам було ще далеко до рівня Полтави (Переходовець, 1861, с. 145).

У короткому нарисі також змальовується загальний образ міста з акцентами на відомостях про ціни на сільськогосподарську продукцію і продукти харчування: «Пшениця була місяць назад 9, а тепер (в половині іюля) по 5 і по 4 карб. за четверть, мука житня 30 коп. за пуд, сіно – по 10 коп. за пуд, сало – 5 карб. за пуд, масло – 7-8 карб...» (Переходовець, 1861, с. 145).

Не оминув увагою мандрівник місцеві пам'ятники, зокрема пам'ятник

Г. Потьомкіну, з негативом зазначаючи, що він уславлює імперське минуле (Переходовець Олександр, 1861, с. 146-147). Відвідав О. Кониський і міський сад, який так само не справив на нього враження. Одним з мотивів було те, що він занепадає, а іншим те, що заклала його Катерина II. Що дійсно цікавило О. Кониського, то це стан науки і освіти. Він зазначав, що у місті працювали і навчальні заклади, і книгарні, і типографія. Однак, незважаючи на наявні установи, «українці, – народ, одорваний од корня, що од одного берега одчалили, а до другого – не пристали» (Переходовець, 1861, с. 147). Тим самим О. Кониський вказував на необхідність поглиблення просвітницької діяльності.

До «Основи» 16 січня 1862 р. було написано й коротке повідомлення «Дорожная заметка (Из Полтавы в Кременчук)» (Конисский, 1862, с. 55-57). Це була невелика замальовка, що оповідала про конфлікти, які часто можна було спостерігати на шляхах під час мандрівок Наддніпряниною. Так, поблизу Решетилівки, він став свідки сварки між євреєм й українським селянином, який віз сіно – конфлікт стався, оскільки останній не поступився дорогою. Інший випадок О. Кониський зафіксував поблизу с. Буняківка, на шляху з Решетилівки до Кременчука, де четверо солдат скористалися возом селянки, хоча кінь, якого було запряжено у віз, не мав сил їх перевозити.

Омелян Огоновський, викладаючи біографію О. Кониського, зазначав, що останній мав і вимушену подорож теренами Російської імперії. Його «арештували 9 січня 1863. р. і вивезли з Полтави прямо в Вологду» (Огоновський, 1891, с. 416).

До 1865 р. О. Кониський перебував у засланні. У цей час вологодський губернатор Хоминський, вважаючи на вельми слабе здоров'я Кониського, завірене вісьмома лікарями, випросив у міністра Валуєва полегкість і дозвіл жити у Вороніжі. «Одначе недуг ішов *crescendo*¹ і в кінці 1865 р. Кониському вийшло від царя дозволеніє їхати за границю на рік лічитись. В сей то час Кониський побував у Львові. Але тоді (в 1865-1868 рр.) не гарна пора була в Галичині і Кониський мусив переїхати спершу в Дрезден а потім у Липськ» (Лейпціг) (М. С-скій, 1882, с. 227-229). До Львова О. Кониський їхав через Санкт-Петербург, де мав зустріч і спілкування з М. Костомаровим.

Свій досвід і фрагментарні враження від подорожі Європою О. Кониський виклав у власному творі «Семен Жук і його родичі», оповідаючи про відвідини Баден-Бадена і Дрездена одним з головних героїв – Джуром, який частинами було опубліковано у часописі «Правда» під псевдонімом О. Яковенко. Власне прізвище «Жук», як зазначалося вище, так само було одним з псевдонімів О. Кониського.

Зрозумілим є те, що центральне місце в описі посідав Баден-Баден, у якому вирувало життя і куди щорічно на курорти стікалося російське, українське та європейське дворянство. О. Кониський нотував: «Чи с'як, чи так, а наїзд у Бадені був великий, найбільш гостей наїхало з Росії. Я не стрічав ще такого чоловіка, котрий б, їхавши з Росії чи «на води» чи з ученою задачею, поминув Баден-Баден... Вже ж не даром завелось там и «русское дерево» (Яковенко, 1875, с. 628). Тому його Джур не випадково опинився у цьому місті, власне як і сам автор під час своєї подорожі до Дрездена.

Згодом, перебуваючи у Криму, О. Кониський знову звернеться до свого європейського досвіду, порівнюючи курорти за кордоном і у Російській імперії. У «Листах з Криму» автор зауважить, що курортна сфера за своєю суттю тримається на великих поборах. Проте, порівнюючи свій досвід, він додає: якщо в Кісінгені, Емсі чи швейцарських горах із туристів і хворих беруть великі гроші, то натомість вони отримують не лише необхідні вигоди, а й справжній комфорт (Кониський, 1896а, с. 14).

Однак, письменник створив доволі пересічний і фрагментарний образ міста, який можна реконструювати навіть не перебуваючи у Європі, а лише читаючи тревелогі інших мандрівників. Так, він писав: «В Баден-Бадені супротив Hotel de Paris єсть невеличкий, дуже

¹ Італійське «crescendo» – музичний термін, що означає поступове посилення звуку. У цьому випадку мова йде про поступове погіршення здоров'я.

гарний, тінистий садок, увесь змережаний доріжками. По краям доріжки обсажені пишними квітками. Серед саду фонтан, округ фонтана майданчик обсажений віковичними липами, кленами і каштанами. На майданчику і де-не-де по доріжкам постановлені під деревами, наче в зелених шатрах, столики. Починаючи з весни, як тільки дерево покриється листом, що дня в оцьому садку грає музика і завжди тут тиск людей: одні сидять коло столиків і аж сопуть – так тягнуть пиво; другі смакують каву, інші дивляться на порожні пляшки з етикеткою «Lafitte» (Яковенко, 1875, с. 626). І якої тільки не стрінеш національності, якої не почувеш мови! німецька, англійська, найбільш французька, хоч французів тут найменше; найменш великоруска і польська, хоч великорусів і поляків тут найбільше... Звісно, що великоруси, як тільки переїдуть межу свого царства, зараз кидають рідну мову і розмовляють по французьки: по своєму за кордоном великоруси говорять тільки тоді, як лаються між собою, або як зійдуться де в закутку сам-на-сам; тоді вирветься у них рідне слово; але говорить по великоруски публічно велика більшість великорусів за кордоном, хто його знає, через що, не хоче, чи соромиться, чи що. Садок і Hotel de Paris держав якийсь німець із польським назвищем» (Яковенко, 1875, с. 627).

Ну і який же європейський курорт, зокрема і Баден-Баден, без елітарних розваг: «Велика зала в Н. d. Paris теж саме що дня була повна всякого народу. Тут округ, зелених столів і біля рулеток не було пустого місця, особливо ж рулетка і карти приманювали великий натовп...» (Яковенко, 1875, с. 628).

Не міг оминати своєю увагою О. Кониський і ушавлену Дрезденську галерею. Його герой обов'язково мав опинитися там, аби оглянути її скарби й насолодитися зображенням Мадонни: «Аж ось і Дрезден! Зрадив Джур, миттю вибіг з вагона, сів в перший омнібус, звелів везти в Hotel Sax... Хіба ж в Дрездені ні на що й подивиться! Одна Галерея картин чого стоїть! То величезний неоцінний скарб трохи що не всесвітнього іскуства. Ходиш по залах тієї галереї, дивишся, любишся і впиваєшся тим нектаром, котрий щедрою рукою лле зібрана там живопись... тут читаєш історію живописи, історію її розвою, історію мисли, бачиш душі великих художників: Рубенс, Мурільйо, Корреджіо, Рафаель. ... Завернув и Джур в галерею картин. Обійшовши усі салі в низу, він сів перед Мадонною і задивився на неї (Яковенко, 1875, с. 632-633). Справді ж бо и біля Мадонни не гріх було подивиться і довго дивиться на неї! Що таке було у неї, чим вона причаровувала до себе сього не скажеш, хоч би скільки не дивився на неї, хоч би скільки не силувався описати її красу; так само як не скажеш, який вираз у Мадонни... Скільки не нюхай рожу не скажеш, чим вона пахне; скільки не слухай, а не скажеш, яка чарівнича сила лежить в трелях соловія і чим тебе чарують його пісні!.. Людська мова не має, і не буде мати слів і виразів, щоб виразити погляд Мадонни, пахощі рожі і гармонію соловія. Отже колиб я був художником-малюем і колиб довелось мені списати тип українсько-руської красавиці, я б кращого і вірнішого не видумав, як обличчя отієї високої дами, на котру задивився Джур» (Яковенко, 1875, с. 632-633).

Типовою для українських мандрівників була цікавість до поширених у Європі технічних винаходів і новинок. Олександр Кониський був не виключенням, і тому його Джур користується усім тим, чим і сам автор мав нагоду скористатися під час подорожі Європою. Зокрема він писав: «Дні минали. Джур більш і більш здружувався з Лавровою; не було такого дня, щоб вони не бачились: то гуляли пішки, то їздили чи в фіакрі, чи по Ельбі на пароході» (Яковенко, 1875, с. 666); «Рейнська природа, повітря, щоденні прогулянки пішки, на конях, або лодкою чи пароходом по Рейну, так наче причарували Джура і Лаврову, що, здається, для їх крім їх не було нікого!..» (Яковенко, 1875, с. 706); «Ключем кипить і парує в паровику вода; з димаря преться дим і вискакують іскри; колеса під вагонами гуготять по залізних рельсах; парова сила везе з Дрездена швидкий поїзд, а в тому поїзді іде Лаврова и Джур». «... А колеса гудуть! станції мелькають Лаврова ще на дорозі подала синові телеграфом звістку, щоб їхав не до Дрездена, а у Мюнхен; Джур же й собі

послав лист в Жуківку, звіщаючи про свій переїзд, щоб ізучить адельгейдський солоний ключ біля Мюнхена» (Яковенко, 1875, с. 673).

Згодом, перебуваючи у Криму, О. Кониський підсумує: «Бачте залізниці наші (а може й не наші тільки, а й чужі на пр. в Німеччині, або в Бельгії) упорядковані так чудно і кумедно, що ніби не вони задля пасажирів, а пасажирини задля них» (Кониський, 1896а, с. 14).

Із закордону О. Кониський повернувся до Наддніпрянщини й намагався оселитися у Єлисаветграді. Однак, звідти він був виселений владою до містечка Бобринець. У 1866 р. переїхав до Катеринослава, де жив упродовж шести років. З 1872 р. після прошення царем оселився у Києві.

Із середини 1880-х років О. Кониський майже щороку відвідував Галичину. Омелян Огоновський зазначав: «був він у Галичині в роках 1884, 1885, 1887, 1888 и 1889. В 1884 р. поїхав був також на Буковину. В 1887 і 1888 р. найбільш проживав в Подбужі, Дрогобицького повіту, де гостив у свого приятеля, начальника судового, Тита Реваковича» (Огоновський, 1891, с. 427).

У 1881 р. у часописі «Світ»² О. Кониський, під псевдонімом Степан Шкода, оприлюднив низку коротких повідомлень під назвою «Листи з дороги» (Степан Шкода, 1881а, с. 161-162; Степан Шкода, 1881б, с. 183-184; Степан Шкода, 1881с, с. 209-210). Однак ці публікації насправді не є подорожніми записками, як і «Листи про Ірландію», опубліковані у тому ж виданні під криптонімом «Ф.В.»³ і помертньо об'єднані в окрему збірку (Кониський, 1904). Скоріше це статті, які покликанні підняти й висвітлити актуальні проблеми з життя українського суспільства, у першому випадку, і розкрити їх на тлі красназвочної проблематики у другому, порівнюючи українців з ірландцями.

13 жовтня 1895 р. О. Кониський разом з доньками Ольгою і Євгенією розпочав подорож з Києва до Криму. Метою мандрівки, як і для багатьох співвітчизників було лікування. Наступного року у часописі «Зоря»⁴ ним було опубліковано подорожні записки під спільною назвою «Листи з Криму», де об'єктами спостереження стали Сімферополь, Алушта, Ялта, палац Воронцова, а також знайшов своє відображення місцевий колорит (Кониський, 1896f).

«Листи з Криму» були близькі за формою і змістом до класичного тревелогу. У створених описах поставали ландшафти, міський простір, проблеми туристичної інфраструктури, тощо. Тобто О. Кониський вибудовував текст таким чином, як це робили і європейці, і росіяни упродовж першої половини ХІХ ст. Поряд з тим, він час від часу свідомо заглиблював читача в історичне минуле Кримського півострова, демонструючи варварські інструменти анексії півострову Російською імперією і детально описуючи становище татар під владою царату, таким чином надаючи тексту політичного забарвлення. Іноді він також проводив паралелі між становищем пригнобленого татарського і українського народів.

Мету публікації цього тревелогу сам автор визначив як створення подорожника для галицьких русинів, які можливо зберуться відвідати Крим. Реалізуючи її, письменник докладно описав не лише власний маршрут, але й можливі варіанти подорожі на півострів. Зокрема, він зазначав: «є 4 шляхи: залізницею до Одеси – найзручніший і найдешевший (9 руб. другим класом); з Одеси морем до Ялти; з Києва залізницею до Севастополя, з Києва до Ялти залізницею (11 руб з харчуванням). Шлях загалом 25 руб. і 48 годин. Не варто відвідувати восени бо море бурхливе – це займає 30 годин» (Кониський, 1896а, с. 13).

² «Світ» - ілюстрований літературно-політичний науковий місячник. Видавався у Львові упродовж 1881-1882 рр., за редакцією І. Белея (реально редагував видання Іван Франко).

³ Див.: Ф.В. Листи про Ірландію I. Світ. 1881. Рочник I. Число 10. С. 173-176.; Ф.В. Листи про Ірландію II-III. Світ. 1881. Рочник I. Число 11-12. С. 199-203.; Ф.В. Листи про Ірландію IV. Світ. 1882. Рочник II. Число 13 (1) С. 225-227.; Ф.В. Листи про Ірландію IV-V. Світ. 1882. Рочник II. Число 14 (2) С. 243-245.

⁴ «Зоря» – український літературно-науковий і громадсько-культурний часопис. Видавався у Львові, упродовж 1880-1897 рр.

О. Кониський також нотував, що можна їхати через Фастів, Знаменку, Катеринослав, але це незручно, адже потрібно здійснити 4 пересадки. Можна подорожувати через Харків, або Дніпром до Катеринослава (зручно навесні і влітку – займає три дні, восени – 4, бо заважають тумани) (Кониський, 1896а, с. 13).

Свій шлях на Кримський півострів О. Кониський описав так: «Поїзд минав Хвастів, Білу Церкву, Корсунь, минав я Київщину і в'їздив в Степову Україну [в Херсонщину]. О першій годині поїзд приліз в Знаменку. Таким чином 342 верстви ми їхали трохи не цілих 20 годин, у Знаменці мусіли ми чекати чотири години, затим новий поїзд рушив на Долинську. З Долинської починається Катеринська залізниця; нею через Катеринослав їдуть до Синельникової, а тут знов чекання, знов пересідання на нову залізницю, вже до Сімферополя, куди приїхали ми о 2-ій годині ночі. Таким робом в дорозі до Сімферополя були ми 57 годин. Виходить, що за годину їхали ми не менш 20 верст» (Кониський, 1896а, с. 14).

Першим містом Кримського півострова, яке зустріло О. Кониського був Сімферополь (губернське місто Таврійської губернії). Знайомство з ним було досить швидким: буквально за дві години письменник встиг об'їхати на фіакрі все місто з його околицями та навіть відвідати одну з татарських шкіл. О. Кониський нотував: «Головну частину Сімферополя становить нове місто, доволі чепурне, добре забруковане і освітлене. Величезних будівель нема; велика більшість будинків на одну осаду; на три осадки вельми мало. Улиці чисті, садів, присадків і квітників доволі. Старе місто, вельми давнє. У старому місті житла самих татар та циган. Тут же при одній мечеті є вища духовна школа задля мусульман «медресе», де виховуються софти» (Кониський, 1896а, с. 14).

«Ходячи по новому місту, придивляючись і прислухаючись до її мови, ви помічаєте, що в Сімферополі, наче в калейдоскопі міняються і лиця, і мова і одежа людей; почуєте мову жидівську, вірменську, польську, німецьку, українську, великоруську, але панує мова татарська і покручена урядова російська» (Кониський, 1896а, с. 14). Зважаючи на відносини і традиції, які побутували і які спостерігав мандрівник, О. Кониський задавався питанням «Чи взагалі то Сімферополь належить Російській імперії?». Свою думку він пояснював так: «Звісно бюрократичні, канцелярські, найпаче поліційні «порядки» відповідають вам, що «здесь Русью пахнут»; але життя геть не пахне «такою Русью», як ви бачите і чуєте наприклад у Курському або в Орлі» (Кониський, 1896а, с. 14).

«Місто Ялта стоїть в самому осередку південного берега Криму (від неї до Севастополя 85 верст, а до Сімферополя 90). І що не кажіть, а таки з культурного погляду Ялта столиця південного побережжя і єдине на все побережнє місто, де можна перезимувати не вельми вже бідкаючись, коли спроможно вам вийняти з кишені щомісяця не менш сотні карбованців на чоловіка. Нарешті головна вага Ялти та, що вона не тільки єдина на ціле південне побережжя кліматична зимова стація, але й лічебне місце, та таке, де ніколи не буває без приїзжих недужих або туристів» (Кониський, 1896а, с. 236).

Поряд з тим, Крим зустрів О. Кониського й певними незручностями і проблемами. У першу чергу – це дорожнеча і відсутність комфортної інфраструктури для туриста. Він зазначав: «Сімферопіль не тільки двері, але й перший «круг» того прекрасного «раю», що надбав собі великої слави своїм здирством. От сего то саме й бракує по всіх російських «курортах», а найпаче в Криму; деруть «по живому», просто білують, не даючи жадної вигоди. А вже про комфорт нема що й казати! Коли-ж де, на пр. у тому Дантівському крузі, що зветься Ялтою, і можна запобігти сякого-такого комфорту, дак за його зберуть з вас наче за рідного батька.

Дак ото, кажу, Сімферопіль є двері в «рай», але-ж за семи дверми не зараз ще починається «рай». До початку верст з 50. Треба значить «раю», се-б то до Алушти перш за все поєднати якогось «Харона», щоб перевіз вас, хоч не через річку, дак через гори по прекрасному гостинцю. Їзда тут 4-5 годин. «Харонів» у Сімферополі – сила, але-ж і проїзд

великий, тим то «Харони» й деруть. Є тут і диліжанс; але й на нім дорого – три карбованці до Алушти і незручно. Нас їхало троє. В диліжансі мусіли-б ми заплатити 9 карб. та за багаж трохи не 2 карб., та ще мусіли-б цілий день прожити в готелю, чекаючи «свободних мест»; а за день життя в готелю з нас взяли б не менш 5 карб. Тим ми дали перевагу «Харону» з Татар і він взявши з нас 11 з половиною, карбованців, помчав нас в «рай» (Кониський, 1896а, с. 14).

Проблемою, традиційно, були не лише ціни й перевізники, але й наявність прийняттого житла для проживання (ця проблема фіксувалася подорожніми упродовж усього XIX ст. і майже не відчутно було змін на краще, хоча імперія й зазнавала модернізаційних змін). Зокрема, він зазначав: «Коли ми приїхали, половина гостей вже покинула Алушту; значить квартиру, гадали ми, знайти не трудно. Одначе не так воно сталося. Санітарні умови не давали й гадати про квартиру де-будь на базарі у Татар. В готелях, хоч половина світлиць і порожня, але дорожнеча страшна: світличка на місяць що найменше 25 карб.; а в тій світличці одному повернутись трудно. Тай не скажем, щоб і чепурно було: в готелю «Європейському» бруду зовсім не по європейськи; до того-ж стоїть він на самім березі моря, а море вже в жовтні, так хвилює, так часом реве і стогне, що в ночі не дасть тобі й на одну хвилину заснути». «Нам пощастило знайти добрячу і не дорогу квартиру з здоровими і свіжими харчами у пані Ге. За дві малесеньких, але доволі чистих світлички платили ми 20 карбованців місячно і по 20 карб. за обід і нічого собі перебули цілий місяць, але про зимівлю в Алушті годі було й думати!» (Кониський, 1896с, с. 133).

Поряд з тим, О. Кониський вдається до історичного екскурсу у минуле регіону, визначаючи руйнівну роль імперії у долях кримських татар. «Першим удачливим задля Москви і безщасним про Крим був напад московського війська під проводом Мініха р. 1736-ого. Мініх спалив не менш тисячі кримських сіл... за ким р. 1771-ого напав на Крим Долгорукий, взяв і зруйнував Перекіп і інші міста й села. Руїна була якась не людська: в одному місці перебито трохи що не голоручних Татар 7000 ! А знаменитий Суворов заходився переганяти тубільців з Криму, немов тих овечок на нові житла; р. 1778-го цілу тисячу Татар перегнав він до Бердянська...» (Кониський, 1896b, с. 55). Наслідком стала масова еміграція татар.

Дослідник вказує число у 300 тис. осіб, які полишили батьківщину і наголошує, що це стало початком як економічної, так і культурної руїни (Кониський, 1896b, с. 55). О. Кониський вважав, що ця руїна продовжувалася і на момент його перебування в Криму, як і еміграція, хоча наприкінці XIX ст. вона й не мала такого масового характеру. Поряд з тим, він вказує на свідоме створення образу татар як народу невірного, зрадливого, лінивого до праці і загалом нездатного працювати на землі.

Письменник припускає, що для цього імперія використала й частину відомих науковців, зокрема П.С. Паласа, який про них «обізвався несимпатично, майже вороже» (Кониський, 1896, с. 56). Аналізуючи тексти німецького вченого О. Кониський писав: «Він не таїв, що Крим спустошений і зруйнований економічно; що людності в Криму дуже обмаль;... Одначе хоч як підупав після першої великої еміграції економічний побут Криму, а про те між тими Татарами, які ще лишилися, Палас бачив розкішні сади й виноградники; по тих садах він бачив силу різноманітних родючих дерев; самих тільки груш він назвав 14 гатунків; винограду він бачив 35 гатунків. А все таки не подобалися йому Татари...»; «Адміністрація на факти не зауважила, а припала до думок, висловлених Паласом про духову і моральну нікчемність татар» (Кониський, 1896b, с. 56).

Не цурався О. Кониський і поетичних описів окремих місцевостей і краєвидів Кримського півострову: «А місяць із-за дерев так гарно присвічує! В праворуч біля нас темна маса Чатирдагу. Я бачив вищі гори, а про те якесь невимовно поважне вражіння обгорнуло мене. Усі ми троє немов язика погубили; зразу замовкли і німо сиділи кілька хвилин, доки не визволилися з-під впливу вражіння нічної картини величавої!» (Кониський,

1896с, с.112).

«Хто хоче бачити і почути на собі вплив прегарного красовиду Ялти, тому я раджу плисти в Ялту на пароході чи з Одеси, чи з Севастополя. На того-ж, хто простуватиме в Ялту сухоходом, чи з Севастополя через Байдари, чи з Сімферополя через Алупку, на того красовид Ялти не вельми вплине, бо він доволі вже нап'ється чарівного впливу інших і ліпших красовидів південного берегу Криму» (Кониський, 1896е, с. 236).

На прикладі Ялти він демонструє строкатість етнічного складу Кримського півострова. Через призму мовного питання, О. Кониський розглядає важливу для нього проблему русифікації. Зокрема, він пише: «сяк, чи так, а панує в Ялті мова російська, людність ялтинська вживає в бесіді яко рідної мови – 26 мов. Регістрація показує, що рідною мовою своєю уважають: «русскую» 6.577 осіб, жидівську 1.110, грецьку 1.086, татарську 384, турецьку 194, польську 175, «малорусскую» 111 і т. д. Одначе таких лат не можна міні признати певними, коли я бачу, що з Туреччини в Ялті 861 чоловіка, а з України 2.007... То-б то 1.896 чоловіка з України відреклися від рідної мови!» (Кониський, 1896е, с. 255).

Таким чином, подорожні нотатки О. Кониського є частиною україномовного тревелогу, який народжується у другій половині XIX ст. – коли стає можливим українською мовою писати про все. Подорожі Україною й Європою у творчості Кониського набули особливого значення, формуючи його світогляд та стилістику творів. Тревелоги письменника є важливим джерелом для вивчення соціальних, освітніх, урбаністичних і етнічних процесів українських регіонів XIX ст. У подорожніх записках О. Кониського простежується критичне ставлення до імперської політики, зокрема до процесів русифікації, занепаду українства в містах, проблем освіти та просвітництва. Він детально фіксує зміни міського простору, труднощі інфраструктури, стан книгарень тощо. Окрему увагу О. Кониський приділяє порівнянню становища українців з іншими поневоленими імперією народами, зокрема кримськими татарами, виокремлюючи механізми імперської дискримінації, етнічної асиміляції та економічної руїни. Його історичні розвідки містять глибокий аналіз наслідків політики Російської імперії на етнокультурні процеси в Криму.

Письменник не лише описує маршрути й технічні новинки, а й порушує питання комфортності, безпеки, цінової політики та якості життя на курортах, порівнюючи українські та європейські реалії. За допомогою тревелогів О. Кониський створює своєрідний путівник для співвітчизників.

Бібліографічний список

- Авдикович, О. (1908). Огляд літературної діяльності Олександра Кониського. Перемишль.
- Возняк, М. (1927). З життя Чернігівської Громади в 1861-63 рр. Листи Л. Глібова і С. Носа до Ол. Кониського. Україна, (6), с. 114–124.
- Возняк, М. (1925). Листування Костомарова з Кониським. Україна, (Кн. 3), с. 72–77.
- Возняк, М. (1923). Листування Панька Куліша з Олександром Кониським. Нова Україна, (10), с. 139–148; (11), с. 154–162.
- Возняк, М. (1929). О. Кониський і перші томи «Записок» (З додатком його листів до Митра Дикарева). Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, (Т. 150), с. 338–390.
- Грушевський, М. (1901). Памяти Олександра Кониського. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, (Т. 39), с. 1–14.
- Доманицкий, В. (1901). Библиографический указатель сочинений А.Я. Конисского, написанных по-малорусски. Киевская Старина, (1), с. 131–151.
- Іваненко, М. (1929). З життя О. Кониського. Україна, (березень–квітень), с. 65–69.
- Конисский, А. (1862). Дорожная заметка (Из Полтавы в Кременчук). Основа, (Лютый / Февраль), с. 55–57.
- Кониський, О. (1861). Сапафарієва Рудка. Основа, (Ноябрь–Декабрь), с. 1–7.

- Кониський, О. (1904). Листи про Ірландію. Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка.
- Кониський, О. (2021). Листи з Криму. Упорядник, автор передмови та приміток А. Божук. Київ: Науково-дослідний інститут українознавства.
- Кониський, О. Я. (1896a). Листи з Криму. Київ-Сімферополь. Зоря: Ілюстроване літературно-наукове письмо для родин, (Т. 17), с. 13–14.
- Кониський, О. Я. (1896b). Листи з Криму. II. Географічний і історичний огляд. Зоря: Ілюстроване літературно-наукове письмо для родин, (Т. 17), с. 34–36, 55–56.
- Кониський, О. Я. (1896c). Листи з Криму. III. Зоря: Ілюстроване літературно-наукове письмо для родин, (Т. 17), с. 112–113, 133–134.
- Кониський, О. Я. (1896d). Листи з Криму. IV. З Алушти в Ялту. Зоря: Ілюстроване літературно-наукове письмо для родин, (Т. 17), с. 151–152, 191–192.
- Кониський, О. Я. (1896e). Листи з Криму. VI. Ялта. Зоря: Ілюстроване літературно-наукове письмо для родин, (Т. 17), с. 236–239, 255–256.
- Кониський, О. Я. (1896f). Листи з Криму. VII. Зоря: Ілюстроване літературно-наукове письмо для родин, (Т. 17), с. 277–279, 295.
- М. С-скій (1882). Олександр Кониський. Світ, (Річник II, Число 13, 25 січня), с. 227–229.
- Огоновский, О. (1891). История литературы русской. Ч. III. Львов: З друкарні Товариства ім. Шевченка.
- Ожоган, Л. (1990). Проза А. Конисского в контексте идейно-эстетических исканий украинской литературы II половины XIX ст. Дисертація / Автореферат. Київ: Педагогічний університет ім. А.М. Горького.
- Переходовець, А. (1862). Вісті з Кременчуга. Основа, (Березіль / Март), с. 78–80.
- Переходовець, О. (1861). Лист з дороги. Основа, (Октябрь), с. 145–148.
- Переходовець, О. (1862a). З села Млинів (Зіньковського повіту, Полт. губ.). Основа, (Травень / Май), с. 19–22.
- Переходовець, О. (1862b). З Старих Санжар (Полтавського повіту). Основа, (Травень / Май), с. 11–16.
- Сиваченко, М. (1969). Олександр Кониський. В: Історія української літератури: У 8 т. Київ. Т. 4, Кн. 2, с. 5–25.
- Скоробогатко, Н. (1996). Олександр Кониський на тлі своєї доби (Життя. Діяльність. Творчість). Автореферат дис. канд. філол. наук. Київ: Український державний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.
- Степан Шкода (1881a). Листи з дороги. Київ. Світ, (Рочник 1, Число 8-9), с. 161–162.
- Степан Шкода (1881b). Листи з дороги. II. Світ, (Рочник 1, Число 10), с. 183–184.
- Степан Шкода (1881c). Листи з дороги. Світ, (Рочник 1, Число 11-12), с. 209–210.
- Студинский, К. (1931). Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862-1866. Київ, с. 1–68.
- Ф.В. (1881a). Листи про Ірландію I. Світ, (Рочник 1, Число 10), с. 173–176.
- Ф.В. (1881b). Листи про Ірландію II-III. Світ, (Рочник 1, Число 11-12), с. 199–203.
- Ф.В. (1882a). Листи про Ірландію IV. Світ, (Рочник II, Число 13 (1)), с. 225–227.
- Ф.В. (1882b). Листи про Ірландію IV-V. Світ, (Рочник II, Число 14 (2)), с. 243–245.
- Хропко, П. (1986). О. Кониський та його спадщина. Радянське літературознавство, (8), с. 37–41.
- Яковенко, О. (1875). Семен Жук і його родичі. Хроніка. Ч. II. Правда, (Рік VIII). Львів: З друкарні товариства ім. Шевченка, с. 626–636, 666–675, 706–715, 750–760, 789–792, 868–873.

References

- Avdykovych, O. (1908). *Ohliad literaturnoi diialnosti Oleksandra Konyskoho* [Overview of the literary activity of Oleksandr Konyskyi]. Peremysl.

- Vozniak, M. (1927). Z zhyttia Chernihivskoi Hromady v 1861-63 rr. Lysty L. Hlibova i S. Nosa do Ol. Konyskoho [From the life of the Chernihiv Hromada in 1861-63. Letters of L. Hlibov and S. Nis to Ol. Konyskyi]. *Ukraina*, (6), pp. 114–124.
- Vozniak, M. (1925). Lystuvannia Kostomarova z Konyskym [Correspondence of Kostomarov with Konyskyi]. *Ukraina*, (Book 3), pp. 72–77.
- Vozniak, M. (1923). Lystuvannia Panka Kulisha z Oleksandrom Konyskym [Correspondence of Panko Kulish with Oleksandr Konyskyi]. *Nova Ukraina*, (10), pp. 139–148; (11), pp. 154–162.
- Vozniak, M. (1929). O. Konyskyi i pershi tomy «Zapysok» (Z dodatkom ioho lystiv do Mytra Dykareva) [O. Konyskyi and the first volumes of "Zapysky" (With the appendix of his letters to Mytro Dykarev)]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, (Vol. 150), pp. 338–390.
- Hrushevskiy, M. (1901). Pamiati Oleksandra Konyskoho [In memory of Oleksandr Konyskyi]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, (Vol. 39), pp. 1–14.
- Domanitskiy, V. (1901). Bibliograficheskiy ukazatel sochineniy A.Ya. Konisskogo, napisanykh po-malorusski [Bibliographical index of works by A.Ya. Konissky, written in Little Russian]. *Kievskaya Starina*, (1), pp. 131–151.
- Ivanenko, M. (1929). Z zhyttia O. Konyskoho [From the life of O. Konyskyi]. *Ukraina*, (March–April), pp. 65–69.
- Konisskiy, A. (1862). Dorozhnaya zametka (Iz Poltavy v Kremenchuk) [Travel note (From Poltava to Kremenchuk)]. *Osnova*, (February), pp. 55–57.
- Konyskyi, O. (1861). Sapafariieva Rudka [Sapafariieva Rudka]. *Osnova*, (November–December), pp. 1–7.
- Konyskyi, O. (1904). *Lysty pro Irlandiiu* [Letters about Ireland]. Lviv: Drukarnia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka.
- Konyskyi, O. (2021). *Lysty z Krymu* [Letters from the Crimea]. Compiled, introduced and annotated by A. Bozhuk. Kyiv: Research Institute of Ukrainian Studies.
- Konyskyi, O. Ya. (1896a). *Lysty z Krymu*. Kyiv-Simferopol [Letters from the Crimea. Kyiv-Simferopol]. *Zoria: Iliustrovane literaturno-naukove pysmo dlia rodyn*, (Vol. 17), pp. 13–14.
- Konyskyi, O. Ya. (1896b). *Lysty z Krymu*. II. Heohrafichnyi i istorychnyi ohliad [Letters from the Crimea. II. Geographical and historical overview]. *Zoria: Iliustrovane literaturno-naukove pysmo dlia rodyn*, (Vol. 17), pp. 34–36, 55–56.
- Konyskyi, O. Ya. (1896c). *Lysty z Krymu*. III [Letters from the Crimea. III]. *Zoria: Iliustrovane literaturno-naukove pysmo dlia rodyn*, (Vol. 17), pp. 112–113, 133–134.
- Konyskyi, O. Ya. (1896d). *Lysty z Krymu*. IV. Z Alushty v Yaltu [Letters from the Crimea. IV. From Alushta to Yalta]. *Zoria: Iliustrovane literaturno-naukove pysmo dlia rodyn*, (Vol. 17), pp. 151–152, 191–192.
- Konyskyi, O. Ya. (1896e). *Lysty z Krymu*. VI. Yalta [Letters from the Crimea. VI. Yalta]. *Zoria: Iliustrovane literaturno-naukove pysmo dlia rodyn*, (Vol. 17), pp. 236–239, 255–256.
- Konyskyi, O. Ya. (1896f). *Lysty z Krymu*. VII [Letters from the Crimea. VII]. *Zoria: Iliustrovane literaturno-naukove pysmo dlia rodyn*, (Vol. 17), pp. 277–279, 295.
- M. S-skii (1882). Oleksandr Konyskyi [Oleksandr Konyskyi]. *Svit*, (Year II, No. 13, 25 January), pp. 227–229.
- Ohonovskiy, O. (1891). *Istoriya literatury ruskoy* [History of Ruthenian literature]. Part III. Lviv: Z drukarni Tovarystva im. Shevchenka.
- Ozhohan, L. (1990). *Proza A. Konisskogo v kontekste ideyno-esteticheskikh iskanii ukrainskoy literatury II poloviny XIX st.* [The prose of A. Konissky in the context of ideological and aesthetic searches of Ukrainian literature in the second half of the 19th century]. PhD thesis / Abstract. Kyiv: Pedagogical University named after A.M. Gorky.

- Perekhodovets, A. (1862). Visti z Kremenchuga [News from Kremenchuk]. *Osnova*, (March), pp. 78–80.
- Perekhodovets, O. (1861). Lyst z dorohy [A letter from the road]. *Osnova*, (October), pp. 145–148.
- Perekhodovets, O. (1862a). Z sela Mlyniv (Zinkivskoho povitu, Polt. hub.) [From the village of Mlyniv (Zinkiv district, Poltava province)]. *Osnova*, (May), pp. 19–22.
- Perekhodovets, O. (1862b). Z Starykh Sanzhar (Poltavskoho povitu) [From Stari Sanzhary (Poltava district)]. *Osnova*, (May), pp. 11–16.
- Syvachenko, M. (1969). Oleksandr Konyskyi [Oleksandr Konyskyi]. In: *Istoriia ukrainskoi literatury: U 8 t.* [History of Ukrainian literature: In 8 vols.]. Kyiv. Vol. 4, Book 2, pp. 5–25.
- Skorobohatko, N. (1996). *Oleksandr Konyskyi na tli svoiei doby (Zhyttia. Diialnist. Tvorchist)* [Oleksandr Konyskyi against the background of his epoch (Life. Activity. Creativity)]. PhD thesis abstract. Kyiv: Ukrainian State Pedagogical University named after M.P. Drahomanov.
- Stepan Shkoda (1881a). Lysty z dorohy. Kyiv [Letters from the road. Kyiv]. *Svit*, (Year 1, No. 8-9), pp. 161–162.
- Stepan Shkoda (1881b). Lysty z dorohy. II [Letters from the road. II]. *Svit*, (Year 1, No. 10), pp. 183–184.
- Stepan Shkoda (1881c). Lysty z dorohy [Letters from the road]. *Svit*, (Year 1, No. 11-12), pp. 209–210.
- Studynskyi, K. (1931). *Zviazky Oleksandra Konyskoho z Halychynoiu v rr. 1862-1866* [Oleksandr Konyskyi's relations with Galicia in the years 1862-1866]. Kyiv, pp. 1–68.
- F.V. (1881a). Lysty pro Irlandiiu I [Letters about Ireland I]. *Svit*, (Year 1, No. 10), pp. 173–176.
- F.V. (1881b). Lysty pro Irlandiiu II-III [Letters about Ireland II-III]. *Svit*, (Year 1, No. 11-12), pp. 199–203.
- F.V. (1882a). Lysty pro Irlandiiu IV [Letters about Ireland IV]. *Svit*, (Year II, No. 13 (1)), pp. 225–227.
- F.V. (1882b). Lysty pro Irlandiiu IV-V [Letters about Ireland IV-V]. *Svit*, (Year II, No. 14 (2)), pp. 243–245.
- Khropko, P. (1986). O. Konyskyi ta ioho spadshchyna [O. Konyskyi and his heritage]. *Radianske Literaturoznavstvo*, (8), pp. 37–41.
- Yakovenko, O. (1875). Semen Zhuk i ioho rodychi. Khronika. Ch. II [Semen Zhuk and his relatives. A chronicle. Part II]. *Pravda*, (Year VIII). Lviv: Z drukarni tovarystva im. Shevchenka, pp. 626–636, 666–675, 706–715, 750–760, 789–792, 868–873.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026

O. Ivaniuk

D. Romanenko

OLEKSANDR KONYSKY'S JOURNEYS: THE UKRAINIAN 19-TH CENTURY TRAVELOGUE AS A MIRROR OF NATIONAL IDENTITY

The article provides a detailed examination of the figure of Oleksandr Konysky – an esteemed Ukrainian writer, researcher of Taras Shevchenko's life and work, public figure, and active participant in the educational and social processes of the second half of the nineteenth century. It outlines the diversity of his literary legacy and the multifaceted nature of his activities under both his real name and numerous pseudonyms. Particular attention is paid to the role of

travel in shaping his worldview, as well as his literary and historical explorations. The article highlights Konysky's personal experiences of travelling across Ukraine, notably the Left Bank, Poltava region, the South, Crimea, and also his stays abroad – in Dresden, Leipzig, and Baden-Baden. His travel writings are analysed, including observations on urban space, the state of education, enlightenment, issues of national identity, and the political and historical aspects of life in Ukrainian and European territories. The article demonstrates how, in his works, Konysky draws parallels between the situation of Ukrainians and other oppressed peoples, criticises imperial policy, and emphasises the importance of preserving and developing the native language and culture. The article is based on a wide range of literary sources, correspondence, and memoirs of contemporaries.

O. Konyskyi's travel notes form part of the Ukrainian-language travelogue genre, which emerged in the second half of the 19th century – a time when it became possible to write about everything in the Ukrainian language. Travels through Ukraine and Europe took on particular significance in Konyskyi's work, shaping his worldview and the stylistic features of his writings. The writer's travelogues are an important source for studying the social, educational, urban and ethnic processes in Ukrainian regions of the 19th century. O. Konyskyi's travel notes reveal a critical attitude towards imperial policy, in particular towards the processes of Russification, the decline of Ukrainian identity in cities, and issues of education and enlightenment. He records in detail changes to the urban landscape, infrastructure challenges, the state of bookshops, and so on. O. Konysky pays particular attention to comparing the situation of Ukrainians with that of other peoples subjugated by the empire, notably the Crimean Tatars, highlighting the mechanisms of imperial discrimination, ethnic assimilation and economic ruin. His historical studies contain a profound analysis of the consequences of the Russian Empire's policies on ethno-cultural processes in Crimea.

The writer not only describes routes and technical innovations, but also raises issues of comfort, safety, pricing policies and quality of life at resorts, comparing Ukrainian and European realities. Through his travelogues, O. Konysky creates a unique guidebook for his compatriots.

Key words: *Oleksandr Konysky, travel, travelogue, Poltava region, Crimea, national identity, enlightenment.*

I. Ніколаєв

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ НАНСЕНА МІСІЇ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ГОЛОДУ 1921-1923 рр.

У представленій публікації на основі широкої історіографічної та джерельної бази проаналізовано питання міжнародної допомоги під час Голоду 1921-1923 років. На прикладі діяльності Нансена Місії розкриті особливості процесу допомоги голодуючому населенню Миколаївщини з боку закордонних організацій. Спираючись на матеріали Миколаївського обласного державного архіву показано організаційні моменти реалізації допомоги голодуючим, визначено їх пріоритетні напрями спрямовані на наданні дитячої помочі. Представлено механізми співпраці Місії з Українським Червоним Хрестом. Висвітлено роль Місії у запровадженні дієвого комплексу заходів по профілактиці та боротьбі з інфекційними захворюваннями. Узагальнено, що міжнародні добродієві організації зробили значний внесок у боротьбі з голодом, врятувавши життя десятків тисяч громадян. Наукову новизну дослідження визначає наявна фактологічна база. У науковий обіг уведено документальні матеріали, спрямовані на комплексний аналіз проблематики причин, характеру та наслідків Голодоморів на території України в регіональному вимірі.

Ключові слова: Миколаївщина, голод, міжнародна допомога, Нансена Місія, харчові пункти.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна переживає трагічний, але доленосний період своєї історії, героїчно відстоюючи суверенітет та власне майбутнє. Великою опорою для українців на цьому шляху є підтримка демократичного світу. Серед перших простягла руку допомоги Норвегія, значна поміч якої у військовій та гуманітарній сфері є вкрай необхідною для нашої держави та загальноєвропейської безпеки. Українці широко вдячні народу Норвегії, урядові країни за підставлене плече в важкий для нас час.

Історично склалося так, що це не перший випадок масштабної допомоги наданою нам цією скандинавською країною. В ХХ столітті Україна пережила три Голодомори. Перший з яких відбувся понад сто років назад у 1921-1923 роках, подоланню наслідків якого сприяла суттєва міжнародна підтримка. Серед якої значну роль відіграла добродієва місія започаткована видатним норвезьким полярним дослідником, лауреатом Нобелівської премії миру Фрїтьофом Нансеном. Завдяки чому вдалося врятувати життя десятків тисяч українських громадян. Наведене сукупно обґрунтовує актуальність обраної теми публікації.

Метою статті є за допомогою історіографічної та джерельної бази висвітлити та проаналізувати основні складники добродієвої діяльності Нансена Місії у подоланні наслідків Голоду 1921-1923 років, на матеріалах її Миколаївського відділення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Здобуття Україною незалежності значно активізувало дослідницький інтерес до раніше закритих, мало чи тенденційно висвітлених питань вітчизняної історії, одними з яких стали наукові розробки щодо голодних 1921-1923 років. Концептуальну основу для дослідження яких заклали українські вчені в перше десятиріччя новітньої державності. Насамперед, це роботи провідного дослідника тематики голодоморів та питань генези радянської тоталітарної системи професора Станіслава Кульчицького. Значному розширенню джерельної бази проблематики Голоду 1921-1923 років сприяло видання під його редакцією збірника документів і матеріалів присвячених цієї трагедії (Кульчицький, 1993). Іноземну допомогу та перепони на шляху її реалізації під

час голоду першого більшовицького десятиріччя проаналізовано у спільній публікації з дослідницею Ольгою Мовчан (Кульчицький, Мовчан, 2000, с. 34-45).

Основні складники діяльності Нансена Місії в Україні виокремлено вченою Ольгою Мовчан у тематичній публікації сьомого тому Енциклопедії історії України, підготовленої Інститутом історії України НАН України (Мовчан, 2010).

Розглядаючи регіональні аспекти проблеми сучасної вітчизняної історіографії Голоду 1921-1923 років в Україні, дослідниця Голодоморів Ольга Мовчан зосередила увагу на працях низки миколаївських істориків, зокрема М. Шитюка, О. Тригуба, Ю. Котляра, Н. Рижевої, В. Кириленко, І. Ніколаєва, М. Зеркаля та інших (Мовчан, 2023).

Відомий дослідник питань політики тоталітарного режиму на Півдні України, миколаївський професор Микола Шитюк висвітлив причини, характер та масштаби Голоду 1921-1923 років у контексті Голодоморів ХХ сторіччя (Шитюк, 1997, с. 23-38).

Під керівництвом Миколи Шитюка, авторським колективом миколаївських істориків напередодні 85-х роковин Голоду видано фундаментальну працю присвячену цій людській трагедії. На сторінках якої проаналізовано сам голод на території Миколаївської області, у тому числі надану міжнародну допомогу, оприлюднено мартиролог жертв та архівні документи із досліджуваного питання, подано іменний та географічний показники (Шитюк, Акунін та ін, 2008, с. 454).

Продовжила регіональну тематику досліджень науковець з Дніпра В. Говоруха, спираючись на статистичні джерела та історіографію авторка надала оцінку міжнародної допомоги на Півдні України під час Голоду 1921-1923 років на прикладі Катеринославської губернії (Говоруха, 2021, с. 9-11).

Проблематика причин, характеру та наслідків Голодоморів на території України, попри проведену значну дослідницьку роботу, є актуальною та потребує вичерпного дослідження, оскільки на сьогодні ще до кінця не опрацьовано численний комплекс першоджерел, масиви архівних та інших документів, що сприяють відтворенню насамперед регіональної історії проблеми, зокрема в південному регіоні України.

Методологічну основу роботи складають принципи історизму та об'єктивізму, критичного підходу до джерельної бази, діалектичного розуміння історичного процесу.

Виклад основного матеріалу.

Кожен із трьох Голодоморів в Україні ХХ ст. мав свої причини, характерні особливості та наслідки. У чомусь, як владна політика, вони збігалися, але в цілому всякий з них мав свою унікальність. Походження Голоду початку 1920-х років обумовлено низкою об'єктивних та суб'єктивних причин. Серед об'єктивних, насамперед це природні фактори – посухи 1921-1922 років. Дослідниця О. Мовчан наводить наступні цифри: загалом по УСРР у 1921 році від посухи загинуло 20 % засівів, у т. ч. в Миколаївська губ. – 65 %, Катеринославська – 64 %, Запорізька – 63 %, Одеська – 45 %, Донецька – 40 %, Кременчуцька – 19 %. У степових губерніях пашня не повернула навіть засіяного зерна (Мовчан, 2004).

Комплекс суб'єктивних причин мав соціально-політичний характер – повоєнна розруха, більшовицька політика «військового комунізму» втіленням якої у сільській місцевості стала продрозверстка з супроводжуваними її насильницькими заходами та непомірними нормами вивозу хліба за територію радянської України.

Сукупно маємо підстави стверджувати, що реквізиційна продовольча політика більшовиків помножена на відсталість сільського господарства та наслідки війни призвели до голоду, а посуха лише поглибила трагічний розвиток подій. До того ж, через воєнні дії у селян майже не залишилось запасів збіжжя, які можливо було використати під час природних лих. Різко скоротилися посівні площі, поголів'я худоби, масово зникали колись міцні селянські господарства. Криза продуктивного виробництва відкинула сільське господарство на десятиліття назад, а республіка, в тому числі Миколаївщина, були

поставлені на межу національної катастрофи.

Радянській уряд змушений був реагувати на ці виклики, не подолавши які актуальним постало б питання втрати більшовиками політичної влади в країні. 18 липня 1921 року з метою координації дій по боротьбі з голодом започатковано Центральну комісію допомоги голодуючим (ЦК Допгол) при ВЦВК, під головуванням М. Калініна. Основною метою якої стала організація та координація заходів спрямованих на боротьбу з голодом, порятунк голодуючого населення, створення максимально сприятливих умов для господарського відродження голодуючих територій (Шитюк, 1997, с.14) .

Тим самим було визнано, що на величезній території від Уралу до Чорного моря насувається голод, подолати який неможливо без зовнішньої допомоги. Всесвітньо відомий письменник Максим Горький через західну пресу звертається з закликом «До всіх чесних людей!», де відчайдушно волає про невідкладну поміч мільйонам голодуючих. На заклик відгукнулися численні іноземні організації, серед яких провідну роль відіграли Міжнародний комітет Червоного Хреста на чолі з Фрїтьофом Нансеном (Нансена Місія) та гуманітарна місія Американської адміністрації допомоги (АРА).

За твердженням істориків С. Кульчицького та О. Мовчан, на відміну від РСФРР, куди зовнішня гуманітарна допомога розпочала надходити на прохання РНК РСФРР з осені 1921 року від самого початку голоду, в Україні її надходження було організовано лише в 1922 році у розпал голоду. При цьому ініціатива щодо допомоги належала не владним органам, а іноземним філантропічним організаціям. На затримку надання допомоги неврожайним місцевостям УСРР впливала позиція ЦК РКП(б), який пріоритетним напрямом міжнародної допомоги визначив Поволжя, заборонивши РНК УСРР розголошувати інформацію про голод на її території. Навіть після укладання відповідних угод роботі міжнародних добродійних організацій на радянській території чинилися всілякі перешкоди, оскільки влада підозрювала «непролетарські організації» в антирадянській діяльності під прикриттям добродійності (Кульчицький, Мовчан, 2000, с. 35-36).

Наприкінці 1921 року відбулося виснаження продовольчих ресурсів України. Найбільш постраждалими виявилися центральні, південно-східні та південні регіони УСРР. До Катеринославщини, Запоріжжя та Єлизаветградщини наприкінці 1921 року додаються Миколаївщина, Одещина та Херсонщина, де на початок січня 1922 року кількість голодуючих сягнула 493017 осіб, хворих через голодне виснаження – 14640 осіб, померлих – 4322 особи (Шитюк, Акунін та ін, 2008, с. 27).

Про серйозність ситуації свідчать розпачливі заклики про допомогу представників місцевої влади. Секретар Богоявленського районного партійного комітету Миколаївської губернії телеграфував наступне: «В Богоявленському районі на сьогоднішній день зареєстровано близько 400 голодуючих, у прямому розумінні цього слова. Товариші: прийшов момент, коли необхідно зупинити насування для мешканців п. Богоявленська другого Поволжя. Поки є час, потрібно прийняти заходи для запобігання голоду. Товариші в центрі можливо не звертають належної уваги на наше становище, але якщо найближчими днями до нас не надійде допомога, то настануть страшні події...» (Шитюк, Акунін та ін, 2008, с. 32).

За таких обставин 27 серпня 1921 року в Москві було підписано основну угоду разом з додатками між РСФРР (від більшовиків її завізував Народний комісар з іноземних справ Чичерін) та доктором Фрїтьофом Нансеном, щодо принципів реалізації добровільних зусиль європейських країн у наданні допомоги голодуючим. Копія цих документів зберігається в Миколаївському обласному державному архіві. Згідно договірних умов, у Москві створюється Виконавчий Комітет Міжнародної Допомоги Росії до складу якого ввійдуть по одному представнику доктора Нансена діючого за ім'ям Женевської Міжнародної Конференції Допомоги та радянського уряду. Виконкому надано виключне

право розподілу продовольства, яке надходило від міжнародних організацій, створення власних розподільчих пунктів, безперешкодний в'їзд та пересування на території радянської країни персоналу Місії, безкоштовне надання транспортних засобів та складів для перевезення й збереження продовольства. За запитом Місії у її розпорядження надався місцевий медичний персонал у необхідному для здійснення допомоги голодуючим обсязі та інше. В свою чергу, доктор Нансен брав зобов'язання займатися виключно гуманітарною місією, без політичної чи комерційної діяльності, не ввозити алкогольну продукцію, в деяких розподільчих пунктах за взаємною угодою міг бути проведений огляд поставленої продовольчої продукції (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 1, арк. 1-4).

Головним представником Нансена Місії в Україні, що розпочала свою роботу з середини травня 1922 року, було призначено капітана Відкуна Квіслінга, Миколаївським відділенням керував Хокон Карс Сьунд (уповноваженим представником від Українського Червоного Хреста до Миколаївського відділення призначено доктора Плотичина), Харківським – Дж. Харрінгтон (Мовчан, 2010).

На жаль, Відкун Квіслінг у період Другої світової війни запламує своє ім'я співпрацею з нацистською Німеччиною за що 24 жовтня 1945 року буде розстріляний за судовим вироком. Але в наявній ситуації подолання голоду, як очільник Місії в Україні, він діяв енергійно та ефективно. Перебував на території України, здебільшого в Харкові, де одружився з харків'янкою Марією Пасечніковою. На його ім'я та за його підписом проходить значна кількість тогочасного службового листування з питань організації боротьби з голодом на всіх рівнях. Був добре обізнаний із фактичним станом справ, так у лютому 1922 року капітан Квіслінг констатував наявність в Україні близько 7 мільйонів людей, які вмирають з голоду в усьому страшному розумінні цих слів (Шитюк, Акунін та ін, 2008, с. 37).

Згідно матеріалів архівної справи щодо листування з установами про організацію допомоги голодуючим, діяльність Нансена Місії на території Миколаївської губернії розпочалася 21 травня 1922 року з організаційних питань. Сформовано штатний список Миколаївської Місії, який налічував 12 осіб, які перебували на посадах уповноваженого, його заступника, бухгалтера, завгоспа, завскладом, секретаря, машиністки, експедитора, агента, чорноробочого, посильного, сторожа. Заробітний фонд складав 50460 крб. на місяць. Завдяки розширенню діяльності надалі штат буде збільшуватись. В серпні 1922 року кількість службовців Місії становитиме 23 особи з місячним заробітним фондом 83328 крб. (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 39, 56).

Згідно угоди між Українським Червоним Хрестом та капітаном Квіслінгом, Червоний Хрест виділяв свій місцевий персонал у розпорядження Місії, заробітна плата яким нараховувалась Червоним Хрестом, продовольче забезпечення брала на себе Нансена Місія.

Формування кадрового складу технічних працівників для новостворених пунктів харчування (кухарки, помічники кухарок та інші) реалізовувалось за запитами Місії до місцевої Біржі Труда. Вирішувались питання технічного характеру, такі як забезпечення електричними лампами та свічками, канцелярськими приладами, оплата комунальних послуг, тощо (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 1-14).

Першочерговим завданням Місії постала організація їдальнь та пунктів харчування, у яких повинні були харчуватися 60% дітей та 40% дорослих. Нагальною проблемою постав терміновий ремонт аварійних приміщень. Так, на запит від 6 червня 1922 року щодо стану ремонтних робіт у їдальні за адресою Спасько-Вокзальне шосе, від заступника голови губкому отримано відповідь, що ремонтні роботи відбуваються та будуть завершені 8 червня 1922 року. 15 червня 1922 року в телеграмі на ім'я Повноваженого представника УСРР при Іноземних організаціях допомоги голодуючим, йшлося, що перший відкритий у

Миколаєві пункт харчування в Трудовій школі № 4 досі не обладнаний необхідним обладнанням та інвентарем, через що слід вжити необхідні заходи для подолання проблеми (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 10, 15).

Критичним питанням літа 1922 року в Миколаєві постала епідемія холери. Завданням Місії стало забезпечення харчових пунктів санітарними, дезінфікуючими та гігієнічними засобами, спорудження туалетних приміщень та забезпечення їх негашеним вапном. У телеграмі Уповноваженого Місії на адресу Губкому від 29 липня 1922 року йшлося про невідкладне облаштування клозету в харчовому пункті по вулиці Шосейній, в зв'язку з епідеміологічною ситуацією в терміновому порядку необхідності забезпечення дезінфікуючими засобами харчового пункту Місії у Трудовій школі № 4 (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 16-18).

Обов'язковим стало миття рук перед входом до харчового пункту. Дітям до 5-річного віку дозволялось отримувати харчові пайки додому. Разом з продуктами харчування працівники Місії видавали медикаменти та мило, проводили вакцинацію дітей. Після стабілізації епідеміологічної ситуації всі діти повинні були надалі харчуватися виключно в приміщенні їдальні. Це робилося з метою недопущення з'їдання іншими особами харчів передбачених дітям. Для цього представникам місії довелося ввести правило: кожний повинен був особисто з'явитися до харчового пункту та споживати свою порцію на місці.

Відзначимо всебічність діяльності Місії, що вбирала в себе постачання продуктів харчування та ліків, відкриття пересувних пунктів харчування, підвоз товарів на місця, заготівлю дров і встановлення опалювальних котлів, та інше. Головним пріоритетом виступала допомога дітям, оскільки за даними Допголу на Миколаївщині нараховувалось 490332 дитини, з яких 264943 голодувало. Для них Місія відкривала харчові пункти першочергово.

Враховуючи те, що Місія Нансена являла собою широке об'єднання низки національних релігійно-добродійних товариств і комітетів Червоного Хреста, допомога голодуючому Миколаєву надходила від різних міжнародних суб'єктів.

29 липня 1922 року органи місцевої влади були повідомлені про відкриття найближчим часом в місті Миколаєві дитячої їдальні на 500 осіб «Міжнародною Лігою допомоги дітям», на кошти «Всесвітньої Єврейської Конференції Допомоги», залучених до Міжнародної Місії професора Нансена. Доктор Адлер – директор їдалень «Міжнародною Лігою допомоги дітям» в Україні надав клопотання про надання відповідного та облаштованого приміщення. Їдальню було відкрито 17 вересня 1922 року, для її обігріву в осінньо-зимовий період губкомом виділено 200 пудів дров (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 28-29).

Звернемо увагу на статистичні дані, що характеризують розмір практичної допомоги міжнародних організацій у боротьбі з голодом. Якщо в жовтні 1921 р. у Миколаївській губернії функціонувало 28 їдалень, які обслуговували 1030 чоловік, головним чином, дітей, у грудні 1921 року – 55 їдалень, в березні 1922 року – 90 на 25 313 дорослих та 34506 дітей. З початком активної міжнародної допомоги вже в серпні 1922 року кількість харчових пунктів організованих комітетами Допомоги голодуючим за сприяння добродійних організацій становила 196 одиниць, у яких годувалося 46331 дорослих та 68350 дітей, окрім того, діяло ще 365 окремих пунктів харчування під егідою благодійницької організації АРА та 22 пункти Нансена Місії. При загальній кількості голодуючих на кінець 1922 року по Миколаївському уїзду Одеської області 79678 дорослих, 79418 дітей, надана допомога продуктами: жито – 5269 пудів 7 фунтів; горох – 2799 пудів 15 фунтів; ячмінь – 872 пуди 30 фунтів, грошима – 156262 крб. (Шитюк, Акунін та ін, 2008, с. 41-42).

Місія активно співпрацювала з Миколаївським губернським комітетом Американської адміністрації допомоги АРА. Так, в липні 1922 року група дітей, що

харчувалися в пунктах Місії були прикріплені до харчових пунктів АРА. При відкритті пунктів у сільській місцевості в разі необхідності продукти одержувались із повітових складів АРА (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 28-29).

Для перевірки діяльності відкритих Місією харчових пунктів в селах та місті Миколаєві здійснювались інспекційні поїздки, для яких визначено конкретні дні – четвер, п'ятниця та субота. Забезпечення транспортними заходами для яких покладено на органи місцевої влади. Також запроваджено посаду контролерів у їдальнях, зокрема посвідчення контролерів миколаївської їдальні № 5 Міжнародного союзу допомоги дітям отримали І. Бронфербренер, І. Блях та Шнеерсон. Адміністрація їдальні зобов'язувалась за першою вимогою надавати на перевірку необхідні відомості та звітність роботи закладу харчування (ДАМО. Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2, арк. 45-47).

Діяльність Місії продовжувалась до середини 1923 року, коли завдяки кращому врожаю з голодом було в цілому покинчено. За цей період до УСРР нею було доставлено 315 тис. пудів продовольства (12,2 млн пайків), більше 1 тис. продовольчих і речових пакунків, 40 т медикаментів на суму 140 тис. дол. США, 50 т соку лайма, 116 т риб'ячого жиру. Продовольчу допомогу місії отримали 90 180 осіб. В подальшому на території радянської країни, зокрема в Україні, за кошти Нансена будуть споруджені дослідницькі сільськогосподарські станції. У 1923 році за активну добродійну діяльність в Україні Фрїтьофа Нансена обрано почесним членом Українського товариства Червоного Хреста (Мовчан, 2010).

В 2024 році в Миколаєві ім'я Фрїтьофа Нансена отримали вулиця та провулок.

Таким чином, аналіз добродійної діяльності Нансена Місії на території Миколаївщини в період голоду 1921-1923 років дозволяє стверджувати, що завдяки наданій допомозі вдалося врятувати від голодної смерті тисячі громадян, запровадити дієвий комплекс заходів по профілактиці та боротьбі з інфекційними захворюваннями, поліпшити харчування населення, в певній мірі сприяти сталому розвитку сільського господарства, тощо.

Архіви південних областей України, зокрема Миколаївської області, містять змістовні матеріали для подальших наукових розробок щодо перебування та діяльності в регіоні на протязі 1922-1923 років міжнародних добродійних організацій. До яких віднесемо дослідження питань негативних випадків взаємодії з органами місцевої влади, уточнення статистичних даних, практичної реалізації допомоги голодуючим у сільській місцевості та інше.

Пошук та публікація документів, що яскраво показують, як завдяки благородній допомозі Нансена Місії були врятовані від голодної загибелі наші співвітчизники комплексно сприятиме подальшій двосторонній співпраці та зближенню народів України та Норвегії.

Бібліографічний список

Говоруха, В. А. (2021). Міжнародна допомога під час Голоду 1921-1923 рр. На прикладі Катеринославської губернії. *Colloquium-journal*, 21(108), Historical Sciences, с. 9–11.

Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. Р-611, оп. 1, спр. 1, арк. 1-4.

Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. Р-611, оп. 1, спр. 1. *Копії угод НКІС РСФРР та Женевської конференції допомоги Росії щодо організації допомоги голодуючим*, 5 арк.

Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. Р-611, оп. 1, спр. 2. *Листування з установами щодо організації допомоги голодуючим*, 57 арк. [Зокрема: арк. 1-14, 15, 16-18, 28-29, 39, 45-47, 56].

Кульчицький, С. В. (ред.) (1993). *Голод 1921–1923 років в Україні: Збірник документів і матеріалів*. Київ: Наукова думка.

Кульчицький, С. В. та Мовчан, О. М. (2000). Крізь московські перепони. Іноземна допомога під час голоду 1921-1923 років. *Політика і час*, (9-10), с. 34-45.

Михайличенко, Г. М. та Шаталіна, Є. П. (упоряд.) (1992). *Колективізація і голод на Україні: 1929-1933. Збірник матеріалів і документів*. Відповідальний редактор С. В. Кульчицький. Київ: Наукова думка.

Мовчан, О. М. (2004). Голод 1921–1923 років в УСРР. В: Смолій, В. А. (голова редкол.). *Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д*. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка. [онлайн] Доступно за посиланням: http://www.history.org.ua/?termin=Golod_1921_1923 [Дата звернення: 8 Березня 2026].

Мовчан, О. М. (2010). Нансена місія. В: Смолій, В. А. (голова редкол.). *Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О*. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка. [онлайн] Доступно за посиланням: http://www.history.org.ua/?termin=Nansena_misiia [Дата звернення: 8 Березня 2026].

Мовчан, О. М. (2023). Сучасна українська історіографія Голоду 1921-1923 рр. в Україні: Регіональний аспект проблеми. *Вісник Черкаського університету*, (1), с. 46-59.

Шитюк, М. М. (1997). *Голодомори ХХ століття*. Київ: Геліон.

Шитюк, М. М., Акунін, О. С., Горбуров, Є. Г., Баковецька, О. А. та Ніколаєв, І. Є. (2008). *Миколаївщина в голодних 1921-1923 роках*. Миколаїв: Видавництво Шамрай.

References

Novorukha, V. A. (2021). Mizhnarodna dopomoha pid chas Holodu 1921-1923 rr. Na prykladi Katerynoslavskoi hubernii [International aid during the Famine of 1921-1923. On the example of Katerynoslav province]. *Colloquium-journal*, 21(108), Historical Sciences, pp. 9–11.

Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO) [State Archives of Mykolaiv Region]. F. R-611, op. 1, spr. 1, ark. 1-4.

Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO) [State Archives of Mykolaiv Region]. F. R-611, op. 1, spr. 1. *Kopii uhod NKIS RSFRR ta Zhenevskoi konferentsii dopomohy Rosii shchodo orhanizatsii dopomohy holoduiuchym* [Copies of agreements between the NKIS of the RSFSR and the Geneva Conference for Relief in Russia on the organization of aid to the starving], 5 ark.

Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO) [State Archives of Mykolaiv Region]. F. R-611, op. 1, spr. 2. *Lystuvannia z ustanovamy shchodo orhanizatsii dopomohy holoduiuchym* [Correspondence with institutions regarding the organization of aid to the starving], 57 ark. [In particular: ark. 1-14, 15, 16-18, 28-29, 39, 45-47, 56].

Kulchytskyi, S. V. (ed.) (1993). *Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini: Zbirnyk dokumentiv i materialiv* [The Famine of 1921–1923 in Ukraine: Collection of documents and materials]. Kyiv: Naukova dumka.

Kulchytskyi, S. V. and Movchan, O. M. (2000). Kriz moskovski perepony. Inozemna dopomoha pid chas holodu 1921-1923 rokiv [Through Moscow obstacles. Foreign aid during the famine of 1921-1923]. *Polityka i chas*, (9-10), pp. 34-45.

Mykhailychenko, H. M. and Shatalina, Ye. P. (comps.) (1992). *Kolektyvizatsiia i holod na Ukraini: 1929-1933. Zbirnyk materialiv i dokumentiv* [Collectivization and famine in Ukraine: 1929-1933. Collection of materials and documents]. Editor-in-chief S. V. Kulchytskyi. Kyiv: Naukova dumka.

Movchan, O. M. (2004). Holod 1921–1923 rokiv v USSR [The Famine of 1921–1923 in the USSR]. In: Smolii, V. A. (ed.). *Entsyklopedia istorii Ukrainy: T. 2: H-D* [Encyclopedia of the History of Ukraine: Vol. 2: H-D]. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine.

- Kyiv: V-vo "Naukova dumka". [online] Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Golod_1921_1923 [Accessed 8 March 2026].
- Movchan, O. M. (2010). Nansen misiia [Nansen mission]. In: Smolii, V. A. (ed.). *Entsyklopedia istorii Ukrainy: T. 7: Mi-O* [Encyclopedia of the History of Ukraine: Vol. 7: Mi-O]. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv: V-vo "Naukova dumka". [online] Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Nansen_misiia [Accessed 8 March 2026].
- Movchan, O. M. (2023). Suchasna ukrainska istoriografii Holodu 1921-1923 rr. v Ukraini: Rehionalnyi aspekt problemy [Modern Ukrainian historiography of the Famine of 1921-1923 in Ukraine: Regional aspect of the problem]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, (1), pp. 46-59.
- Shytiuk, M. M. (1997). *Holodomory XX stolittia* [Famines of the 20th century]. Kyiv: Helion.
- Shytiuk, M. M., Akunin, O. S., Horburova, Ye. H., Bakovetska, O. A. and Nikolaiev, I. Ye. (2008). *Mykolaivshchyna v holodnykh 1921-1923 rokakh* [Mykolaiv region in the hungry years of 1921-1923]. Mykolaiv: Vyd-vo Shamrai.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Nikolaev Igor

CHARITY ACTIVITIES OF THE MYKOLAIV BRANCH OF THE NANSEN MISSION IN OVERCOMING THE CONSEQUENCES OF THE FAMINE OF 1921-1923

The presented publication analyzes the issue of international aid during the Famine of 1921-1923 on the basis of a wide historiographical and source base. On the example of activity Nansen Mission's activities reveal the peculiarities of the process of aid to the starving population of the Mykolaiv region by foreign organizations. Based on materials from the Mykolaiv Regional State Archive, the organizational aspects of the implementation of aid to the starving are shown, and their priority areas aimed at providing child aid are identified. The mechanisms of cooperation of the Mission with the Ukrainian Red Cross are presented. The role of the Mission in implementing an effective set of measures for the prevention and control of infectious diseases is highlighted. It is summarized that international charitable organizations made a significant contribution to the fight against hunger, saving the lives of tens of thousands of citizens. The scientific novelty of the study is determined by the available factual basis. Documentary materials aimed at a comprehensive analysis of the issues of the causes, nature and consequences of the Holodomors on the territory of Ukraine in a regional dimension have been introduced into scientific circulation.

An analysis of the Nansen Mission's charitable activities in the Mykolaiv region during the famine of 1921–1923 suggests that, thanks to the aid provided, it was possible to save thousands of people from starvation, implement an effective set of measures to prevent and combat infectious diseases, improve the population's nutrition, and, to a certain extent, to contribute to the sustainable development of agriculture, and so on.

The archives of the southern regions of Ukraine, in particular the Mykolaiv region, contain substantial material for further research into the presence and activities of international charitable organisations in the region during 1922–1923. These include research into instances of negative interaction with local authorities, the clarification of statistical data, the practical implementation of aid to the starving in rural areas, and other matters.

Keywords: Mykolaiv region, famine, international aid, Nansen Mission, food points.

О.В. Сараєва

ВІД ПІДДАНОГО ДО ГРОМАДЯНИНА: ЗЕМСТВА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК ІНСТИТУТ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті проаналізовано досвід функціонування земського самоврядування в Південно-Східній Україні як фундаментального чинника становлення громадянського суспільства наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Обґрунтовано, що земські установи стали осередком формування громадянської суб'єктності, забезпечивши ментальну трансформацію населення та його еволюцію від статусу пасивного «підданого» імперії до свідомого «громадянина». Увагу приділено аналізу автономії самоврядування, його боротьбі за гласність. Висвітлено діяльність земств у галузях освіти та медицини як інструментів розбудови соціальної солідарності. Методологічну новизну дослідження становить поєднання системного аналізу архівних джерел із методами усної історії, що дозволило верифікувати ефективність реформ через «людський вимір». Зроблено висновок, що аналіз земської моделі самоорганізації є важливим фундаментом для успішної децентралізації.

Ключові слова: земства, самоврядування, громадянське суспільство, громадська ініціатива, децентралізація управління, громадська відповідальність

Актуальність дослідження. Ідея розбудови місцевого самоврядування є невід'ємною складовою новітнього українського державотворення. В умовах сучасних політичних трансформацій муніципальний розвиток постає фундаментальним чинником становлення громадянського суспільства, покликаним розширити демократичний простір та подолати відчуження народу від владних інституцій. Пріоритетність відродження дієвого самоврядування зумовлюється необхідністю його модернізації згідно зі світовими стандартами, що потребує глибокого аналізу як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду.

Історичні витоки самоорганізації населення в Україні тісно пов'язані з ліберальними реформами 1860–1870-х років, унаслідок яких у межах самодержавної системи почали виникати перші елементи громадянського суспільства. У цьому контексті особливої ваги набуває досвід функціонування органів місцевого самоврядування Південно-Східної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Земства, запроваджені реформою 1864 року, стали унікальною формою соціальної організації, яка, за гегелівським визначенням, посіла проміжне місце між приватним простором сім'ї та державним апаратом. Для тогочасної людини земство виступило справжньою «школою громадянства», забезпечивши ментальну трансформацію – перетворення пасивного «підданого» імперії на активного та відповідального «громадянина».

Ретроспективний аналіз діяльності українських губерній (зокрема Катеринославської, Харківської та Таврійської) демонструє, як у межах жорстко централізованої бюрократичної імперії створювалися автономні сфери громадської самодіяльності. Земство виступає репрезентативною мікромоделлю громадянського суспільства, що дозволяє дослідити механізми формування громадянської відповідальності, толерантності та активної правової позиції, що залишається надзвичайно актуальним для сучасної України.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні процесу становлення та

особливостей функціонування земств Південно-Східної України наприкінці XIX – на початку XX ст. як ключового інституту формування основ громадянського суспільства.

Історіографія. Вивчення земського самоврядування пройшло тривалу еволюцію: від первинного опису господарських функцій за імперської доби до глибокого аналізу його ролі як ключового інституту громадянського суспільства у сучасній українській науці. Науковий доробок у цьому напрямі можна структурувати за декількома концептуальними векторами.

Перший вектор охоплює теоретико-методологічні основи та фундаментальну класику, що сформували понятійний апарат дослідження. Концептуальне підґрунтя розуміння природи земства заклали праці В. Безобразова (Безобразов, 1874), А. Васильчикова (Васильчиков, 1869) та Б. Чичеріна (Чичерин, 1894). Суперечка між «громадською» теорією, що акцентувала на автономії громади, та «державною», яка розглядала земство як частину державного апарату, стала визначальною для подальшої політичної траєкторії самоврядування. Базовою для системного аналізу залишається праця Б. Веселовського «Історія земства за сорок років», де автор уперше здійснив синтез фактичного матеріалу та описав процес визрівання політичної опозиції всередині муніципальних структур (Веселовский, 1911).

Другий напрям фокусується на регіональній специфіці, зокрема на Південно-Східному векторі. Українська історіографія відійшла від загальних нарисів, виокремивши унікальність «земської моделі» на Півдні і Сході. Дослідження О. Бакуменко (Бакуменко, 2014), О. Коника (Коник, 2004, с. 25) дозволили проаналізувати самоврядування в регіонах, де модернізація відбувалася прискореними темпами. Аналітичну цінність має монографія О. Сарасвої (Сарасова, 2013), яка розкриває механізми взаємодії земств Донбасу з великою промисловістю. Авторка доводить, що через соціально-гуманітарні ініціативи земства фактично «зшивали» суспільство, створюючи тривкі горизонтальні зв'язки.

Третій підхід – соціокультурний, де земство розглядається як середовище формування людського капіталу та нової ідентичності. О. Крижанівська (Крижанівська, 2002) у своїх розвідках доводить, що земська школа була інструментом соціальної мобільності та виховання свідомого селянства. Водночас праці О. Корнієвського (Корнієвський, 2015) та І. Верховцевої (Верховцева, 2004) фокусуються на ролі «третього елементу» (земських лікарів, вчителів, статистиків) як кадрового ядра майбутнього громадянського суспільства.

Новітній етап досліджень безпосередньо пов'язує історію з розбудовою демократичних традицій. У цьому контексті важливою є праця О. Бакуменко (Бакуменко, 2022), присвячена Харківському земству. Авторка аналізує виборність та гласність як «генетичний код» громадянського суспільства. Сучасні розвідки також розглядають земства як фундамент правової культури, де населення вперше отримало досвід реального впливу на владу.

Еволюція історіографії демонструє трансформацію земств у науковому дискурсі: від «господарських придатків» влади до альтернативної політичної сили. Синтез класичних теорій та новітніх регіональних досліджень дозволяє стверджувати, що земства Південно-Східної України були головним майданчиком перетворення підданого імперії на свідомого громадянина.

Джерельна база дослідження представлена репрезентативним комплексом опублікованих та неопублікованих матеріалів, які дозволяють всебічно проаналізувати діяльність земських установ як чинника формування громадянського суспільства.

Основну частину джерел становлять архівні матеріали, зосереджені у фондах центральних та регіональних сховищ. Зокрема, документи Російського державного історичного архіву (м. Санкт-Петербург) у фондах Господарського департаменту (ф. 1287) та Земського відділу МВС (ф. 1291) розкривають фінансовий стан та особливості

впровадження реформ на місцях. Адміністративний нагляд за самоврядуванням та загальні засади місцевого господарства простежуються через матеріали Канцелярії Міністра внутрішніх справ (ф. 1282) та Головного управління у справах місцевого господарства (ф. 1288). Окрему вартість мають документи фонду баронів Корфів (ф. 1641), що висвітлюють громадську та культурно-просвітницьку діяльність М. О. Корфа. Регіональний аспект практичної діяльності земств деталізовано у фондах державних архівів Дніпропетровської (ф. 120 «Катеринославська губерньська земська управа», ф. 469 «Катеринославська міська дума і управа»), Донецької (ф. 110 «Слов'янська міська управа», ф. 113 «Бахмутська міська управа») та Запорізької (ф. 24 «Олександрівська міська дума і управа») областей, де зберігаються протоколи засідань та звіти Катеринославської, Маріупольської та Олександрівської міських дум та земських управ.

Законодавчу основу дослідження складають нормативно-правові акти, опубліковані у «Повному зібранні законів Російської імперії», зокрема Земські установи 1864 р. та Міські положення 1870 і 1892 рр. Правове поле внутрішньої діяльності територіальних громад доповнюють «Зводи постанов земських зібрань» Харківського та Катеринославського земств.

Важливим інструментом аналізу соціальних ініціатив є діловодна документація та статистика. Журнали засідань земських зібрань та доповіді управ Харкова й Маріуполя фіксують процес прийняття рішень, тоді як статистичні звіти про грошові обороти міських кас (1885–1904 рр.) та доходи міських поселень на 1912 рік дозволяють реконструювати бюджетну політику (Доклади..., 1911).

Інформаційний простір та стан суспільної думки відображені у земській періодиці. Такі видання як «Вестник Екатеринославского земства», «Народная газета Бахмутского земства», а також місцева преса («Маріупольська життя», «Луганский листок», «Приазовская речь»), слугували платформою для реалізації принципу гласності та комунікації між самоврядуванням і соціумом.

Групу джерел особистого походження представляють мемуари Х. Алчевської та праці Г. Данилевського, що розкривають гуманітарну місію земських діячів (Алчевская, 1912). Наукову новизну дослідження визначає залучення матеріалів усної історії, які дозволяють поглянути на реформи крізь призму особистого досвіду. Стенограми інтерв'ю та спогади мешканців Донеччини (зокрема П. Анісимівни, А. Бояджи, А. Кальянова, А. Научі) стали інструментом верифікації архівних даних.

Концепція дослідження ґрунтується на розумінні земського самоврядування не просто як господарсько-адміністративної структури, а як фундаментального чинника соціальної модернізації та ключового осередку формування громадянського суспільства в умовах імперського авторитаризму. В основу наукового пошуку покладено принципи об'єктивності, науковості та історизму, що дозволяють розглянути самоврядування як складну динамічну систему.

Теоретичний фундамент роботи базується на Гегелівській моделі суспільної локації, згідно з якою земство розглядається як інституція, що посідає проміжне місце між приватним простором сім'ї та державним апаратом. Це автономна від держави сфера самоорганізації, де індивідуальні інтереси мешканців трансформуються у суспільно значущі цілі. Центральною аналітичною лінією дослідження є парадигма «від підданого до громадянина», яка акцентує увагу на ментальній трансформації особистості. Ми стверджуємо, що через активну участь у виборчих процесах, контроль за земськими бюджетами та користування мережею земських установ, населення Південно-Східної України проходило шлях еволюції від пасивного об'єкта управління до свідомого суб'єкта суспільних відносин.

Методологічно робота поєднує спеціально-історичні та міждисциплінарні підходи. Ретроспективний та системний аналіз дозволив розглянути земську діяльність як процес

розбудови «інфраструктури довіри». Створення мережі шкіл, лікарень та ветеринарних пунктів трактується не просто як надання соціальних послуг, а як формування горизонтальних зв'язків, що є базовою умовою стабільності будь-якого громадянського соціуму. Важливим елементом методології є розгляд гласності як механізму демократичного контролю. Інформаційна автономія, представлена земською пресою та статистикою, аналізується як інструмент обмеження бюрократичного свавілля та спосіб залучення громади до публічної відповідальності влади.

Окрему увагу приділено ролі «третього елементу» – земської інтелігенції (вчителів, лікарів, статистиків), які виступали інтелектуальним ядром та носіями ліберально-демократичних цінностей, здійснюючи поширення знань у народні маси. Концепція також враховує регіональну специфіку Південно-Східної України як динамічного модернізаційного регіону з високою соціальною мобільністю та швидкою індустріалізацією, що створило унікальні умови для ефективної реалізації земської моделі соціальної солідарності.

Методологічна новизна роботи підсилюється застосуванням методу усної історії, що дозволило верифікувати архівні дані через «людський вимір». Головна гіпотеза дослідження полягає в тому, що земське самоврядування наприкінці XIX – на початку XX ст. стало альтернативною політичною силою, яка через розвиток гуманітарної сфери та принципів самоорганізації заклала «генетичний код» демократичних традицій, що залишається стратегічно актуальним для сучасних процесів децентралізації в Україні.

Інформаційна автономія та гласність: Боротьба за вільне слово в умовах імперського нагляду

Однією з фундаментальних ознак трансформації «підданого» у «громадянина» є право на отримання об'єктивної інформації та можливість публічного висловлення власної позиції. Громадянське суспільство за своєю природою неможливе без існування дієвої «публічної сфери», у межах якої відбувається відкрите обговорення суспільно значущих проблем. Як слушно зауважує О.О. Бакуменко, вільний доступ до інформації – це не просто право, а необхідна умова існування громадянського суспільства, адже саме він дозволяє людям узгоджувати свої позиції та формувати громадську думку (Бакуменко, 2020, с. 243). Для земських установ Півдня України формування такої сфери стало актом свідомого опору бюрократичній централізації та урядовій політиці, яка була спрямована на максимальне звуження їхньої діяльності до суто «господарських» рамок. Імперська влада намагалася позбавити органи самоврядування будь-якого політичного чи соціального впливу, вона розглядала земства не як представницькі органи народу, а виключно як допоміжні адміністративні структури.

Потужним інструментом системного державного тиску на самоврядування став Закон від 13 червня 1867 року (Весть, 1867, с. 17). Він не лише запровадив сувору попередню цензуру для всіх без винятку земських видань (звітів, журналів засідань тощо), а й передав право цензурування безпосередньо губернаторам. Це дозволяло адміністрації на місцях контролювати зміст публікацій і свавільно вилучати з публічного доступу будь-яку критику уряду чи «небажані» статистичні дані, що часто призводило до гострих конфліктів. Крім того, згідно з зазначеним Законом, земства фактично ізолювались одне від одного: підкреслюючи статус земських установ як «неурядових», влада зобов'язала їх сплачувати за пересилку кореспонденції за тарифами приватних осіб. Це не лише суттєво обтяжувало земські бюджети, а й штучно обмежувало можливості для координації спільних міжземських ініціатив.

Аналіз земської статистики та періодики того часу демонструє, що інформаційна діяльність не була для самоврядування самоціллю. Вона виконувала роль каналу зворотного зв'язку: публікація звітів про стан доріг, епідемій чи врожайності дозволяла громаді усвідомлювати масштаби регіональних проблем. Це перетворювало інформацію з

інструменту управління на суспільне надбання, змушуючи бюрократичний апарат рахуватися з реальними показниками життєдіяльності краю, а не лише з казенними рапортами.

Попри ці адміністративні та фінансові бар'єри, земські діячі послідовно розглядали гласність як єдиний спосіб легітимізувати свою діяльність перед виборцями. Громадянське суспільство потребувало прозорості та підзвітності влади, тому у 1877 році гласний Харківського губерньського земства Є. Гордієнко виступив із маніфестом на захист земського слова. Він наголошував: «...журнал потрібен земству для вираження громадської думки. Але неодмінно треба, щоб ця думка була вільна, публічна і гласна. Від цього буде залежати успіх земської справи» (Бакуменко, 2020, с. 248). Це була фактична вимога визнання самоврядування як незалежного суб'єкта публічної політики, здатного формувати механізм передачі суспільних настроїв від суспільства до влади.

На зламі XIX–XX ст. земства Донбасу та Приазов'я змогли створити розгалужену мережу власних видань, що стали реальною інтелектуальною альтернативою казенним газетам. Унікальним «громадянським підручником» того часу виступила «Народная газета Бахмутского земства» (1908–1917) (Народная газета..., 1908, с. 3). Видання було орієнтоване на масового читача – селян та вчителів, на його сторінках «відображалися усі сторони земської діяльності, друкувалися статистичні дані, публікувалися протоколи засідань земських зібрань тощо», а також роз'яснювалися права населення та публікувалися практичні поради з агрономії й медицини (Сараєва, 2013, с. 182-184). Водночас досвід Слов'яносербського та Маріупольського земств щодо видання «Листків оголошень» та «Ізвестій...» дозволяв оприлюднювати детальні звіти про витрати кожної копійки земського податку. Така фінансова прозорість виховувала у платників податків почуття контролю над владою та усвідомлення власної ролі в управлінні місцевими ресурсами (Сараєва, 2013, с. 187).

Особливу роль у становленні засад громадянського суспільства відіграла і приватна ліберальна преса, яка тісно та плідно співпрацювала із самоврядуванням. Зокрема, газета «Маріупольская жизнь» перетворилася на справжній дискусійний клуб, оскільки в рубриці «Губерньська хроніка» регулярно з'являлися критичні листи мешканців повіту стосовно стану доріг чи роботи земських лікарень. Оприлюднення таких звернень створювало реальний зворотний зв'язок і змушувало земську управу публічно звітувати про вжиті заходи. Цей механізм «скарга – публікація – відповідь влади» став першим реальним досвідом демократичної підзвітності в регіоні (Сараєва, 2013, с. 191-193). Подібна діяльність сприяла усвідомленню необхідності зважати на багатогранність локальних запитів, водночас формуючи культуру терпимості та стимулюючи суспільну ініціативу.

Важливим інструментом громадянського опору стала земська статистика. Оприлюднення реальних даних про селянське малоземелля, причини голоду та низький рівень життя фактично висвітлювало «соціальний виворіт» імперії. Це часто викликало звинувачення земців у «крамолі», адже цифри ставали політичним аргументом. Опираючись на статистику, земства ініціювали клопотання перед урядом, фактично виконуючи функцію захисту групових інтересів населення перед центром

Таким чином, наполегливо виборюючи право на вільне друковане слово, земства Півдня України сформували інформаційний каркас громадянського суспільства. Гласність перетворювала закриті засідання управ на публічні акти, де населення ставало активним учасником процесу управління. Це стало критично важливим етапом у переході від статусу підданства до повноцінного громадянства, де доступ до інформації та право на голос є невід'ємними правами особистості.

Освіта та світогляд: подолання «розумового голоду» як шлях до громадянської суб'єктності

Земства Південно-Східної України розглядали народну освіту як стратегічний

інструмент десакралізації влади та формування свідомої особистості. Саме через розвиток шкільництва земства реалізовували одну з ключових функцій громадянського суспільства – виховання особистості, здатної до критичного сприйняття дійсності та вільного вибору. Хоча ця галузь спочатку «не була обов'язковою для земства», вона зрештою «набула величезного значення», оскільки освіта перестала бути привілеєм еліт і перетворилася на механізм соціальної мобільності.

Фундаментальною передумовою земської діяльності став виявлений «реальний розумовий голод народу». Земські статисти та діячі першими спростували імперський міф про інтелектуальну пасивність селянства. Неписьменність селянства створювала суттєвий бар'єр для сприйняття не лише абстрактних суспільних ідеалів, а й цілком практичних господарських планів громади. На старті земської реформи у 1864 році стан справ був катастрофічним: зокрема, на Харківщині лише один мешканець зі 133 володів грамотою. В Маріупольському повіті, за різними оцінками істориків, грамотними були лише приблизно 3-7 % населення. Серед селян і більшості етнічних громад грамотність була практично відсутня (Новікова, 2017, с. 104).

Земства не просто відкривали бібліотеки, а формували цілісну систему інформаційного забезпечення. У Маріупольському повіті на початок ХХ ст. бібліотеки та читальні функціонували майже в кожній волості, стаючи центрами громадського життя (Отчет..., 1897, с. 380). Для розповсюдження знань серед дорослого населення «широко використовувались народні читання, пересувні виставки і бібліотеки» (Сараєва, 2008, с. 80-83). Це руйнувало вікову ізольованість села та заклало основи горизонтальної комунікації, а звіти земських органів прямо фіксували розвиток початкової освіти через листи та клопотання самих сільських громад (Краткий исторический очерк... 1914, с. 218).

Земства усвідомлювали, що якість «нової людини» залежить від рівня педагога. Вчитель у земській школі сприймався не як державний ретранслятор ідеології, а як агент змін і представник «третього елемента» – незалежної інтелігенції.

Земства Катеринославська губернії демонстрували виняткову увагу до фахового рівня кадрів. В діловій документації збереглися детальні відомості «про стан підвідомчих самоврядуванню міста навчальних закладів, діяльність міського медперсоналу» (Лохматова, 1999, с. 89) та вчителів. Незважаючи на вибухове зростання мережі шкіл, земства інвестували величезні кошти у підготовку кадрів. Фінансування на справу освіти постійно збільшувалось (Отчет..., 1900, с. 185). Важливою ознакою зрілості місцевої спільноти була активна участь самих сільських товариств у фінансуванні освіти. Земствам вдалося вибудувати модель співпраці, за якої селяни виступали не пасивними споживачами послуг, а ініціаторами відкриття шкіл, погоджуючись на самооподаткування заради майбутнього своїх дітей. Така взаємодія Слов'янoserbського та інших повітів із населенням дозволила вирішити проблему хронічного недофінансування соціальної сфери, залучивши громадські об'єднання до спільного управління культурно-просвітницькими заходами (Сараєва, 2018, с. 45-49)

Безпосередньою заслугою земського самоврядування Харківщини стало створення системної мережі підготовки педагогічних кадрів. Стипендіати земства здобували освіту у Вовчанській, Старобільській та Білопільській вчительських семінаріях, що дозволяло формувати корпус фахівців, ідейно відданих справі народного просвітництва.

Особливе місце у цьому процесі посідала діяльність Христини Алчевської та її знаменитої Харківської жіночої недільної школи. Мемуари та педагогічна спадщина Алчевської є безцінним джерелом, що розкриває механізм трансформації свідомості через «діалог на рівних» між інтелігенцією та народом. Школа Алчевської стала унікальною лабораторією громадянського виховання: тут не просто навчали грамоти, а впроваджували методику, засновану на повазі до людської гідності дорослого учня.

Завдяки зусиллям Алчевської та підтримці земських діячів було подолано

«розумовий голод» через створення фундаментального бібліографічного покажчика «Що читати народу?». Ця праця стала головним орієнтиром для земських бібліотек у підборі літератури, здатної формувати критичне мислення. У недільних школах та на курсах для дорослих визрівали демократичні ідеї, а вчитель виступав не як представник казенної системи, а як «місіонер знань». Таким чином, через досвід Алчевської земства Харківщини реалізували модель освіти як акту громадянської солідарності, де навчання письму було нерозривно пов'язане з усвідомленням учнем власної суб'єктності та прав.

Земства вміло використовували і практичні стимули для залучення народу до освіти. Зокрема, значним мотиватором для селян було скорочення терміну військової служби для випускників початкових училищ. Окрім того, через агрономічну допомогу (Отчет..., 1897, с. 136), поширення сортового насіння та створення перших сільських кооперативів, земства перетворювали освіту на інструмент економічного виживання та модернізації господарства, що стимулювало селян до активної самоорганізації.

Становлення громадянської свідомості неминуче призводило до протистояння земської інтелігенції з консервативним державним та церковним апаратом. Вчителі, наділені земствами певною автономією, часто ставали носіями ліберальних та гуманістичних ідей (ДАДнО, Ф. 469/1/5, арк.4).

Так, у Слов'яносербському повіті вчителів звільняли за «вільнодумство» та поширення ідей соціальної справедливості (ДАЛО, Ф. 61/1/11, арк. 3). Це демонструє, що земська школа почала виховувати людей, для яких внутрішні переконання та громадянська совість важили більше, ніж сліпе підкорення казенній дисципліні.

Особливе значення для земського руху Катеринославщини мала постать барона М. Корфа. Його модель «школи для життя» була спрямована на виховання в учнів навичок самостійного мислення, що фактично було підготовкою майбутнього активного громадянина (Отчёт Н. Корфа..., 1867, с. 3). Прикметно, що земства також впроваджували «принципи гендерної паритетності в сфері здобуття освіти», значно збільшивши кількість дівчат у школах.

Таким чином, освітній проєкт земств Південно-Східної України вийшов далеко за межі «лікнепу». Ця діяльність дозволяла наблизитися до здійснення мети «виховання індивіда свідомого, громадянина, позбавлення вчорашнього кріпака від упереджень, несамостійності, зробити його здатним до сприйняття інформації». Земська школа стала тим простором, де мешканець регіону переставав бути об'єктом управління (підданим) і ставав суб'єктом суспільного діалогу. Цей процес став незворотним чинником демократизації місцевого життя навіть в умовах імперських обмежень.

Медицина та соціальна солідарність: утвердження цінності людини як суб'єкта громадянських прав

Діяльність земств у медичній сфері стала одним із найбільш потужних чинників формування громадянського суспільства, оскільки вона перевела питання збереження життя з площини приватної чи церковної благодійності в площину суспільного обов'язку та природного права людини на охорону здоров'я. Як зазначає О.О. Бакуменко, «земська медицина стала особливою сферою соціуму, де через безкоштовність та загальнодоступність послуг реалізовувався принцип соціальної справедливості, що є критично важливим для демократичного суспільства» (Бакуменко, 2020, с. 248). Земська модель медицини базувалася на «принципах децентралізації та колегіальності в управлінні, що дозволяло оперативно реагувати на потреби конкретних територіальних громад.

Яскравим прикладом становлення громадянської суб'єктності через «спільну справу» стала розбудова медичної інфраструктури в Маріупольському повіті. Земство зуміло виступити ефективним координатором, що об'єднав зусилля місцевої адміністрації, представників промислового капіталу та пересічних мешканців (Общий обзор..., 1900, с.10).

У процесі спорудження земських медичних закладів була реалізована інноваційна модель громадського фінансування. Земство не лише виділяло кошти з власного бюджету, а й «зуміло змобілізувати міщан та купецтво на збір пожертв, перетворивши будівництво на справді спільну справу всієї громади». Це сприяло трансформації свідомості: медичний об'єкт перестав сприйматися як «державна установа», ставши символом успіху самої громади та виховуючи у людей почуття власності щодо суспільних інститутів (Сараєва, 2013, с. 108).

Важливу роль відігравала синергія земства з громадськими організаціями, зокрема Маріупольським добродійним товариством (заснованим у 1876 р.). Така взаємодія дозволила створити розгалужену систему опіки, де «приватна ініціатива органічно доповнювала державні чи земські зусилля», що є фундаментальною ознакою зрілого громадянського суспільства (Сараєва, 2013, с. 202). Симбіоз земської медицини та приватної добродійності став майданчиком для практичної реалізації ідей гуманізму. Зокрема, діяльність Маріупольського добродійного товариства у поєднанні з ініціативами земської управи створила прецедент, коли допомога незахищеним верствам населення перестала бути виключно справою церкви. Це було утвердженням соціальної солідарності як світської громадянської цінності, де відповідальність за здоров'я ближнього ставала частиною етики нового громадянського суспільства (Сараєва, 2009, с. 73-76).

Становлення громадянських інститутів на Півдні України супроводжувалося появою нової інтелектуальної еліти – земських лікарів, чий високий професіоналізм та етичні стандарти долали прірву між станами.

Лікар Бахмутського повітового земства став уособленням земського гуманізму. За свідченнями сучасників, він залишався вірним клятві Гіппократа навіть у найтемніші часи: «лікував поранених усіх політичних таборів під час громадянських конфліктів, вбачаючи свою вищу місію в захисті цінності людського життя». Його смерть від висипного тифу під час епідемії сприймалася громадою як особиста трагедія тисяч людей, а його ім'я залишилося в історії як приклад «найвищого громадянського служіння без кордонів» (Сараєва, 2013, с. 115).

Усні джерела розкривають унікальну історію фельдшера Дмитра Таушана із села Старий Крим. Обслуговуючи понад 2000 жителів у надскладних умовах, він заслужив від селян шанобливе звання «професор». Свідчення нащадків очевидців демонструють, що пам'ять про земського лікаря, який надавав допомогу кожному без винятку, зберігалася протягом поколінь. Це стало вагомим чинником легітимізації земства у народній свідомості та сприяло утвердженню довіри до самоврядування як до інституції, орієнтованої на реальний захист інтересів людини (Сараєва, 2013, с. 264).

Земська медицина Південно-Східної України часто випереджала свій час у підходах до лікування «соціальних хвороб», демонструючи високий рівень толерантності (Отчет ..., 1896, с. 85).

У 1874 р. у Слов'яносербському повіті було відкрито спеціалізоване відділення для лікування алкоголізму, яке базувалося не на ізоляції чи примусі, а на методах соціальної реабілітації. Пацієнтам пропонували трудотерапію, а для психологічного розвантаження – культурне дозвілля: гру в шахи, більярд та навіть музичні заняття на фортепіано. Такий підхід базувався на визнанні гідності кожної людини незалежно від її соціального статусу, що стало ознакою передової гуманістичної думки земських діячів регіону (Сараєва, 2013, с. 122).

Земська медицина також стала майданчиком для формування професійної солідарності та жіночої емансипації. Земські лікарі виступали як згуртована корпорація, здатна на відкритий протест проти адміністративного тиску (наприклад, опір «Врачебному уставу» 1893 року). Водночас, медична та освітня сфери стали чи не першими нішами, де жінки-фахівці отримали можливість повноцінної суспільної реалізації, що було важливим

кроком до демократизації соціальних ролей

Таким чином, земська медицина Південно-Східної України стала простором, де теоретичні ідеї гуманізму перетворювалися на щоденну практику. О.О. Бакуменко зазначає, що через «взаємодію професійної групи медиків з місцевим населенням відбувалося навчання толерантності та відповідальності» (Бакуменко, 2020, с. 248). Завдяки мобілізації громадських ресурсів, формуванню корпусу лікарів-лідерів та впровадженню інноваційних гуманістичних методів, земства утверджували нову систему цінностей. У центрі цієї системи стояв не безправний «підданий», а «громадянин», чие право на життя та гідність визнавалося найвищою пріоритетністю. Саме цей медико-соціальний досвід став фундаментом солідарності, без якої неможливе функціонування будь-якої демократичної системи.

Жива пам'ять: свідчення «знизу» як інструмент верифікації земської реформи

У межах нашого дослідження унікальною методологічною особливістю та вагомим науковим складником стало застосування інструментарію усної історії для верифікації офіційних архівних даних та статистичних звітів. Такий підхід дозволив нам вийти за межі суто адміністративного дискурсу і розглянути земську діяльність через «людський вимір», реконструюючи реальну ефективність самоврядування з погляду безпосереднього споживача його послуг – сільської громади. Ми переконані, що залучення свідчень очевидців та їхніх нащадків дозволяє створити «рельєфну картину» взаємодії «земство–суспільство», де сухі цифри звітів наповнюються життєвими реаліями.

Попри значну часову дистанцію, застосований нами метод трансляції пам'яті крізь покоління дозволив зафіксувати унікальні дані про трансформацію повсякдення на Донеччині. Зокрема, проведені нами інтерв'ю з мешканцями села Старий Крим – Аполінарією Научою (1928 р.н.) та Алевтиною Бояджи (1937 р.н.) – розкривають спогади їхніх батьків (народжених у 1902–1903 роках) про період активної земської роботи. У народній пам'яті, як свідчать зібрані матеріали, цей час закарбувався як період системного розвитку соціальної інфраструктури: відкриття перших повноцінних шкіл, фельдшерських пунктів та лікарень, що сприймалося населенням як справжній цивілізаційний прорив. На наш погляд, свідчення очевидців доводять, що земство зуміло подолати традиційне відчуження селянина від владних інституцій, перетворивши «державну повинність» на спільну справу громади.

Аналогічні дані про практичні результати земської праці нам надали жителі села Червоне колишнього Маріупольського повіту – Анатолій Кальянов (1922 р.н.) та Поліна Анісимівна (1925 р.н.). Їхні родинні перекази зберегли пам'ять про те, як земство ініціювало відкриття першого в селі фельдшерського пункту, що докорінно змінило ставлення людей до медицини. Окремий акцент у спогадах зроблено на розвитку ветеринарної служби та садівництва, які органи самоврядування підтримували через надання консультацій та якісного посівного матеріалу. Це підтверджує наш висновок про те, що самоврядування не обмежувалося фіскальними функціями, а виступало драйвером економічної самоорганізації селянства.

Таким чином, використання методів усної історії дозволяє нам стверджувати, що земська реформа на Південному Сході України не була лише формальним адміністративним актом «згори». Отримані нами свідчення мешканців регіону підтверджують, що земська діяльність реально змінювала якість життя людини, створюючи тривкі горизонтальні зв'язки та «інфраструктуру довіри». Пам'ять про земські школи та лікарні, що збереглася у селянських родинах навіть попри десятиліття тоталітарного нівелювання, є найкращим доказом того, що земство стало фундаментом для формування перших паростків громадянської суб'єктності українського селянства, виховуючи повагу до інститутів самоврядування як до «своєї» влади.

Висновки. Земства, що виникли внаслідок реформ 1860-1870-х років, стали

унікальним історичним феноменом – автономною сферою громадської самодіяльності, яка посіла проміжне місце між державою та приватним життям особистості. У жорстких умовах імперської бюрократії вони виступили як ефективна мікромодель громадянського суспільства, де на практиці втілювалися принципи виборності, гласності та самоорганізації територіальних громад.

Ключовим результатом діяльності земських установ стала глибока ментальна трансформація населення регіону. Земство перетворилося на справжню «школу громадянства», яка забезпечила перехід від статусу пасивного «підданого» імперії до свідомої ідентичності «громадянина». Цей процес став можливим завдяки залученню широких верств населення до вирішення місцевих проблем, що виховувало почуття відповідальності за власну громаду та подолання відчуження від владних інституцій.

Фундаментальну роль у цьому поступі відіграла боротьба за інформаційну автономію. Попри системний тиск та жорсткі цензурні обмеження, земства сформували потужний інформаційний каркас через мережу власних видань та співпрацю з ліберальною пресою. Гласність стала інструментом демократичного контролю, привчаючи управлінські структури до публічної звітності та врахування різноманітних суспільних інтересів.

Освітні та медичні ініціативи земств вийшли далеко за межі суто господарських функцій. Розвиток шкільництва став інструментом подолання «розумового голоду» та формування критичного мислення, а земська медицина утвердила принципи соціальної солідарності та гуманізму. У центрі земської діяльності постала людина як найвища цінність, а доступ до освіти та охорони здоров'я почав сприйматися як невід'ємне громадянське право, а не акт державної чи приватної благодійності.

Ефективність земської моделі підтверджується не лише статистичними даними, а й «живою пам'яттю» населення. Методи усної історії демонструють, що результати роботи земств – школи, лікарні, ветеринарні пункти – сприймалися громадою як прояви «своєї» влади. Ця інфраструктура довіри виявилася настільки тривкою, що збереглася у пам'яті поколінь навіть після десятиліть тоталітарного нівелювання.

Фундаментом земської автономії стала фінансова незалежність: право самостійно збирати земський податок та розподіляти його на місцеві потреби дозволило самоврядуванню стати реальною господарською силою. Це доводить, що громадянське суспільство потребує не лише ідейної, а й економічної бази для свого сталого розвитку.

Отже, досвід земського самоврядування Південно-Східної України кінця XIX – початку XX століття є не просто історичним архаїзмом, а важливим фундаментом для сучасного українського державотворення. Ретроспективний аналіз цього досвіду доводить, що саме місцеве самоврядування є ключовим майданчиком для розширення демократичного простору та формування зрілого громадянського суспільства в сучасній Україні.

Бібліографічний список

- Алчевская, Х.Д., 1912. Передуманное и пережитое: дневники, письма, воспоминания. Москва: Тип. т-ва И.Д. Сытина, с. 467.
- Бакуменко, О.О., 2014. Харківське губернське земство та розвиток інформаційного простору губернії 1864–1890 рр. (у контексті формування елементів громадянського суспільства). Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. Харків: НТУ «ХП», с. 12–21.
- Бакуменко, О.О., 2020. Діяльність Харківського губернського земства в 60-х–80-х рр. XIX століття (в контексті формування засад громадянського суспільства). Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. VIII (43). Будапешт: Вид-во «Товариства за культурний і науковий прогрес», с. 243–249.
- Бакуменко, О.О., 2022. Гуманітарна діяльність земств Харківської губернії в роки Першої

- світової війни (1914–1917 рр.). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Історія. Вип. 61. Харків, с. 27-46.
- Безобразов, В.П., 1874. Земские учреждения и самоуправление. Москва: Унив. тип. (Катков и Ко).
- Бойко, В., 1917. Земство і народні управи. Київ: Вид. центр. ком. Укр. партії соціалістів-федералістів.
- Васильчиков, А.И., 1869. Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. СПб.: Тип. Г. Мюллера по Екатерининскому каналу № 107.
- Веселовский, Б.Б., 1909–1911. История земства за сорок лет: В 4-х т. СПб.: Изд-во О.Н. Поповой.
- Верховцева, І.Г., 2004. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Черкаси. Весть. 1867. № 94. СПб.
- Державний архів Дніпропетровської області (ДАДнО), Ф. 469, Оп. 1, Спр. 5, «Циркуляры Департамента полиции и рапорты помощников начальника Екатеринославского губернского жандармского управления в уездах о состоянии общественного порядка и настроении населения», Арк.4.
- Державний архів Луганської області (ДАЛО), Ф. 61, Оп. 1, Спр. 11, «Рапорты «Рапорты станových приставов о состоянии общественного порядка, настроениях крестьян и рабочих в уезде», Арк. 3.
- Доклады с постановлениями очередного земского собрания и журналы агрономического и сельскохозяйственных совещаний при Мариупольской уездной земской управе за 1910 г., 1911, Мариуполь: Эл. тип. А. Гольдрин, с. 86.
- Коник, О.О., 2004. Земські установи на Півдні України (1864–1917 рр.). Запоріжжя: Дике Поле.
- Корнієвський, О.А., 2015. Становлення і розвиток державності та громадянського суспільства в Україні: навч. посібник. Чернігів: Освітній центр.
- Крижанівська, О.О., 2002. Діяльність земських установ у галузі народної освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Київ: Інститут історії України НАН України.
- Краткий исторический очерк библиотеки для служащих Славяносербского уездного земства // Ежегодник справочник Славяносербского уездного земства на 1914 год, 1914. Луганск: Типо-Литография С.М. Гаммерштейн, 218 с.
- Лохматова, А.І., 1999. Катеринославське земство. Запоріжжя: Вид-во РА «Тандем-У».
- Народная газета Бахмутского земства. 1908. Бахмут. № 1 (15 мая 1908 г.): Типография Бахмутского уездного земства. с. 3.
- Новікова, С.В., 2017. Внесок Маріупольського повітового земства у розвиток початкової шкільної освіти в Маріупольському повіті (70-і рр. ХІХ – початок ХХ ст.) // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. Вип. 20. Маріуполь, с. 103-115.
- Общий обзор медицинской части в уезде // Отчет о состоянии врачебного дела в Мариупольском уезде в 1899 г. Гампера В.Ф., 1900. Мариуполь: Тип. Франтова, с. 10.
- Отчет члена Отчёт члена Александровского уездного училищного совета барона Н. Корфа за 1867 год., 1867. Екатеринослав: Печ. в тип. Б.Я. Штерн, собственный дом, 1867. с. 3.
- Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1895 г., 1896. Ч. 1. Екатеринослав: Типо-Литография Губернского Правления, с. 85.
- Отчет Екатеринославского губернского земства за 1896 г., 1897. Ч. 1. Екатеринослав: Типо-Литография М.Г. Фишкина. 472 с.
- Отчет Екатеринославской губернской уездной земской управы за 1897 г., 1898. Ч. 1.

- Екатеринослав: Тип. губернского земства, с. 380.
- Отчет Екатеринославской губернской уездной земской управы за 1899 г.: 1900. Ч. 2. Екатеринослав: Тип. губернского земства, с. 185.
- Сараєва, О.В., 2008. Роль Маріупольського повітового земства у розвитку освіти (кінець XIX – початок XX ст.). Творча співпраця науки з виробництвом. III Регіональна науково-практична конференція аспірантів ПДТУ (15 жовтня 2008 року). Маріуполь: ПДТУ.
- Сараєва, О.В., 2009. Добродійна та культурно-просвітницька діяльність земств Донбасу наприкінці XIX – на початку XX ст. Схід. № 4 (95). Донецьк: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.
- Сараєва, О.В., 2013. Земства Донбасу у системі владних і суспільних відносин пореформеної доби. Маріуполь: «Новий світ».
- Сараєва, О.В., 2018. Земства Слов'яносербського повіту та надання медичної допомоги населенню. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 29 (68) № 4. Київ: Видавництво Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.
- Чичерин, Б.Н., 1894. Курс государственной науки. Москва: Типо-Литография товарищества И.Н. Кушнерев и Ко.

References

- Alchevskaya, Kh.D., 1912. Peredumannoe i perezhitoe: dnevniki, pis'ma, vospominaniya [Reconsidered and Experienced: Diaries, Letters, Memoirs]. Moscow: Tip. t-va I.D. Synina, 467 p. (in Russian).
- Bakumenko, O.O. (2014). Kharkivske huberns'ke zemstvo ta rozvytok informatsiynoho prostoru hubernii 1864–1890 rr. [Kharkiv Provincial Zemstvo and the Development of the Province's Information Space, 1864–1890 (in the Context of the Formation of Civil Society Elements)]. Visnyk NTU "KhPI". Series: Aktual'ni problemy istorii Ukrainy, Kharkiv: NTU "KhPI", pp. 12–21. (in Ukrainian)
- Bakumenko, O.O. (2020). Diyal'nist' Kharkivs'koho huberns'koho zemstva v 60–80-kh rr. XIX stolittia [Activity of the Kharkiv Provincial Zemstvo in the 1860s–1880s (in the Context of Civil Society Foundations)]. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, VIII(43), Budapest: Publishing House of the Society for Cultural and Scientific Progress, pp. 243–249. (in Ukrainian)
- Bakumenko, O.O. (2022). Humanitarna diyal'nist' zemstv Kharkivs'koi hubernii v roky Pershoi svitovoi viiny (1914–1917 rr.) [Humanitarian Activity of the Kharkiv Province Zemstvos During the First World War, 1914–1917]. Visnyk Kharkivs'koho natsional'nogo universytetu imeni V.N. Karazina. Series: Istoriiia, Issue 61, Kharkiv, pp. 27–46. (in Ukrainian)
- Bezobrazov, V.P. (1874). Zemskie uchrezhdeniia i samoupravlenie [Zemstvo Institutions and Self-Government]. Moscow: Univ. Typography (Katkov & Co). (in Russian)
- Boiko, V. (1917). Zemstvo i narodnye upravu [Zemstvo and People's Administrations]. Kyiv: Vidavnytstvo tsentr. kom. Ukr. partii sotsialistiv-federalistiv. (in Ukrainian)
- Vasil'chikov, A.I. (1869). Sravnitel'nyi obzor russkikh i inostrannykh zemskikh i obshchestvennykh uchrezhdenii [Comparative Review of Russian and Foreign Zemstvo and Public Institutions]. St. Petersburg: Tip. G. Myullera po Ekaterininskomu kanalu No. 107. (in Russian)
- Veselovskii, B.B. (1909–1911). Istoriiia zemstva za sorok let [History of the Zemstvo over Forty Years]. 4 vols. St. Petersburg: Izdatel'stvo O.N. Popovoi. (in Russian)
- Verkhovtseva, I.H. (2004). Diyal'nist' zemstv Pravoberezhnoi Ukrainy (1911–1920 rr.) [Activity of Zemstvos in Right-Bank Ukraine, 1911–1920: Abstract of PhD Dissertation, History].

- Cherkasy. Vest'. 1867, No. 94. St. Petersburg. (in Ukrainian)
- Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti (DADnO), F. 469, Op. 1, Spr. 5, "Shirkulyary Departamenta politsii i raporty pomoshchnikov nachal'nika Ekaterinoslavskogo gubernskogo zhandarmskogo upravleniya v uездakh o sostoyanii obshchestvennogo poryadka i nastroenii naseleniya" [Circulars of the Police Department and Reports of Assistants to the Head of the Yekaterinoslav Provincial Gendarme Administration in the Districts on the State of Public Order and the Mood of the Population], Ark. 4. (in Russian).
- Derzhavnyi arkhiv Luhanskoi oblasti (DALO), F. 61, Op. 1, Spr. 11, "Raporty stanovykh pristavov o sostoyanii obshchestvennogo poryadka, nastroeniyakh krest'yan i rabochikh v uезде" [Reports of District Police Officers on the State of Public Order and the Sentiments of Peasants and Workers in the District], Ark. 3. (in Russian).
- Doklady s postanovleniyami ocherednogo zemskogo sobraniya i zhurnaly agronomicheskogo i sel'skokhozyaistvennykh soveshchaniy pri Mariupol'skoi uездnoi zemskoi uprave za 1910 g., 1911 [Reports with Resolutions of the Regular Zemstvo Assembly and Journals of Agronomic and Agricultural Meetings at the Mariupol District Zemstvo Administration for 1910]. Mariupol: El. tip. A. Gol'drina, 86 p. (in Russian).
- Konik, O.O. (2004). Zems'ki ustanovy na Pivdni Ukrainy (1864–1917 rr.) [Zemstvo Institutions in Southern Ukraine, 1864–1917]. Zaporizhzhia: Dyke Pole. (in Ukrainian)
- Korniiievskiy, O.A. (2015). Stanovlennia i rozvytok derzhavnosti ta hromadians'koho suspilstva v Ukraini [Formation and Development of Statehood and Civil Society in Ukraine: Textbook]. Chernihiv: Osvitnii tsentr. (in Ukrainian)
- Kryzhanivska, O.O. (2002). Diyal'nist' zemskykh ustanov u haluzi narodnoi osvity v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Activity of Zemstvo Institutions in the Field of Public Education in Ukraine, Late 19th – Early 20th Century]. Kyiv: Instytut Istorii Ukrainy NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- Kratkii istoricheskii ocherk biblioteki dlya sluzhashchikh Slavyanoserbskogo uездnogo zemstva [A Brief Historical Essay of the Library for Employees of the Slavyanoserbsk District Zemstvo] // Ezhegodnik-spravochnik Slavyanoserbskogo uездnogo zemstva na 1914 god, 1914. Lugansk: Tip.-Litografiya S.M. Gammershein, 218 p. (in Russian).
- Lokhmatova, A.I. (1999). Katerynoslavske zemstvo [Katerynoslav Zemstvo]. Zaporizhzhia: Vydvo RA "Tandem-U". (in Ukrainian)
- Narodnaya gazeta Bakhmutskogo zemstva [People's Newspaper of the Bakhmut Zemstvo], 1908. Bakhmut, No. 1 (15 May 1908). Tipografiya Bakhmutskogo uездnogo zemstva, p. 3. (in Russian).
- Novikova, S.V. (2017). Vnesok Mariupols'koho povitovoho zemstva u rozvytok pochatkovoї shkil'noi osvity v Mariupol's'komu poviti (70-i rr. XIX – pochatok XX st.) [Contribution of the Mariupol County Zemstvo to Primary School Education in Mariupol County, 1870s–Early 20th Century]. Visnyk Mariupols'koho derzhavnogo universytetu. Series: Istoriiia. Politolohiia, Issue 20, Mariupol, pp. 103–115. (in Ukrainian)
- Obshchii obzor meditsinskoi chasti v uезде [General Review of Medical Affairs in the District] // Otchet o sostoyanii vrachebnogo dela v Mariupol'skom uезде v 1899 g., 1900. Mariupol: Tip. Frantova, p. 10. (in Russian).
- Otchet chlena Aleksandrovskogo uездnogo uchilishchnogo soveta barona N. Korfa za 1867 god [Report of the Member of the Aleksandrovsk District School Council Baron N. Korf for 1867], 1867. Ekaterinoslav: Tip. B.Ya. Shtern, 3 p. (in Russian).
- Otchet Ekaterinoslavskoi gubernskoi zemskoi upravy za 1895 g., 1896 [Report of the Yekaterinoslav Provincial Zemstvo Administration for 1895]. Part 1. Ekaterinoslav: Tip.-Litografiya Gubernskogo Pravleniya, 85 p. (in Russian).
- Otchet Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemstva za 1896 g., 1897 [Report of the Yekaterinoslav Provincial Zemstvo for 1896]. Part 1. Ekaterinoslav: Tip.-Litografiya M.G. Fishkina, 472

- p. (in Russian).
- Otchet Ekaterinoslavskoi gubernskoi uezdnoi zemskoi upravly za 1897 g., 1898 [Report of the Yekaterinoslav Provincial District Zemstvo Administration for 1897]. Ekaterinoslav: Tip. Gubernskogo zemstva, 380 p. (in Russian).
- Otchet Ekaterinoslavskoi gubernskoi uezdnoi zemskoi upravly za 1899 g., 1900 [Report of the Yekaterinoslav Provincial District Zemstvo Administration for 1899]. Ekaterinoslav: Tip. Gubernskogo zemstva, 185 p. (in Russian).
- Saraieva, O.V. (2008). Rol' Mariupols'koho povitovoho zemstva u rozvytku osvity (kinets' XIX – pochatok XX st.) [Role of the Mariupol County Zemstvo in the Development of Education, Late 19th – Early 20th Century]. Tvorchyia spivpratsia nauky z vyrobnytstvom. III Regional'na naukovo-praktychna konferentsiia aspirantiv PDTU (October 15, 2008), Mariupol: PDTU. (in Ukrainian)
- Saraieva, O.V. (2009). Dobrochyinna ta kul'turno-prosvitnyts'ka diyal'nist' zemstv Donbasu naprichi XIX – na pochatku XX st. [Charitable and Cultural-Educational Activity of Donbas Zemstvos at the End of the 19th – Early 20th Century]. Skhid, No. 4 (95), Donetsk: Instytut Filosofii im. H.S. Skovorody NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- Saraieva, O.V. (2013). Zemstva Donbasu u systemi vladnykh i suspil'nykh vidnosyn poreformenoi doby [Donbas Zemstvos in the System of Governmental and Social Relations of the Post-Reform Era]. Mariupol: "Novyi svit". (in Ukrainian)
- Saraieva, O.V. (2018). Zemstva Slov'iansosers'koho povitu ta nadannia medychnoi dopomohy naselenniu [Zemstvos of Slov'iansosersk County and Provision of Medical Assistance to the Population]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsional'noho universytetu im. V.I. Vernads'koho. Series: Istorychni nauky, Vol. 29 (68) No. 4, Kyiv: Vydavnytstvo Tavriiskoho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. (in Ukrainian)
- Chicherin, B.N. (1894). Kurs gosudarstvennoi nauki [Course of State Science]. Moscow: Tipo-Litografiia tovarishchestva I.N. Kushnerev i Ko. (in Russian)

Стаття надійшла до редакції 07.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

O. Saraieva

FROM SUBJECT TO CITIZEN: ZEMSTVOS OF SOUTHEASTERN UKRAINE AS AN INSTITUTION FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY (LATE 19-TH – EARLY 20-TH CENTURY)

The article analyzes the historical experience of zemstvo self-government in Southeastern Ukraine as a fundamental factor in the formation of civil society at the end of the 19th – beginning of the 20th century. It is argued that zemstvo institutions became a unique center for the development of civic agency, facilitating the mental transformation of the population and its evolution from the status of a passive imperial “subject” to a conscious and responsible “citizen.” Special attention is paid to the analysis of the informational autonomy of self-government, its struggle for transparency, and the creation of a “public sphere” for open discussion of social issues. The activities of zemstvos in the fields of public education and healthcare are highlighted as instruments for building social solidarity and an “infrastructure of trust.” The methodological novelty of the study lies in the combination of systematic analysis of archival sources with oral history methods, which made it possible to verify the effectiveness of reforms through the “human dimension” and the family memory of descendants of eyewitnesses. The conclusion is drawn that a retrospective analysis of the zemstvo model of self-organization is a strategically important foundation for successful decentralization and the strengthening of democratic values in contemporary Ukraine.

Established by the 1860s–1870s reforms, zemstvos emerged as a unique historical phenomenon — an autonomous sphere of public activity bridging state authority and private life. Amidst rigid imperial bureaucracy, they functioned as an effective micro-model of civil society based on electivity, publicity, and community self-organization.

The pivotal outcome of zemstvo activity was a profound mental transformation, converting passive imperial "subjects" into conscious "citizens". By engaging broad social strata in solving local issues, zemstvos fostered community responsibility and bridged the alienation between the public and government institutions. Crucial to this progress was the struggle for informational autonomy. Despite strict censorship, zemstvos established a robust informational network through their own publications and collaboration with the liberal press. Publicity (hlasnist) became a democratic control mechanism, Accustoming administrative structures to public accountability. Educational and medical initiatives transcended mere utility: schools cultivated critical thinking, while zemstvo medicine advanced social solidarity and humanism. Centered on human value, access to education and healthcare began to be perceived as an inherent civil right rather than state or private charity. Oral history methods confirm this model's efficacy, proving that zemstvo-built infrastructure — schools, hospitals, and veterinary stations — was remembered by communities as "their own" authority. This infrastructure of trust persisted across generations, surviving decades of totalitarian suppression. Financial independence formed the foundation of this autonomy. The right to collect and allocate local taxes turned zemstvos into a genuine economic force, proving that a sustainable civil society requires a solid financial base.

Thus, the late 19th and early 20th-century zemstvo experience in Southeastern Ukraine is not a historical anachronism but a vital foundation for modern Ukrainian state-building. Retrospective analysis demonstrates that local self-government remains the primary arena for expanding democratic space and fostering a mature civil society in contemporary Ukraine.

Keywords: *zemstvos, self-government, civil society, civic initiative, administrative decentralization, civic responsibility*

Б.О. Чорний

**ТРАНСФОРМАЦІЯ АК-МЕЧЕТІ У СІМФЕРОПОЛЬ (XVIII–XIX СТ.): ВІД
ТРАДИЦІЙНОГО ОСЕРДЯ ДО ІМПЕРСЬКОГО ЦЕНТРУ**

У статті досліджено перетворення Ак-Мечеті на Сімферополь у XVIII–XIX століттях крізь призму деколоніального підходу. Автор спростовує міф про «цивілізаційну місію» імперії та доводить, що нове місто було насильницьки накладене на існуючий політичний центр Кримського ханату - резиденцію калги-султана.

*Аналіз записок мандрівників дозволив викрити колоніальну оптику спостерігачів, яка маркувала традиційний простір як «хаотичний» задля виправдання його примусової перебудови. У розвідці обґрунтовано, що руйнування палацу калги-султана та мусульманських некрополів було свідомою політикою *tabula rasa*, спрямованою на стирання пам'яті корінного народу.*

Досліджено зіткнення східної забудови та регулярного імперського планування, яке використовувалося як інструмент адміністративного контролю. Також розкрито роль «Грецького проєкту» у зміні назви міста для привласнення античної спадщини та ігнорування мусульманського минулого. Переосмислення цих процесів визначено як важливий чинник національної безпеки України та розуміння методів російської експансії в Криму.

Ключові слова: Ак-Мечеть; Сімферополь; деколоніальний підхід; колоніальна оптика; калга-султан; «Грецький проєкт»; культурний геноцид; символічне насильство; тревелоги; некрополі (мезари).

Актуальність теми зумовлена нагальною потребою переосмислення історії Криму в межах сучасного постколоніального дискурсу в українській науці. Наявність стійких імперських міфів про «цивілізаційну місію» та «прогресивний розвиток» регіону після анексії вимагає критичного аналізу механізмів насильницького просторотворення, які тривалий час маскувалися радянською та російською історіографією. Потреба у деконструкції наративу про будівництво Сімферополя на «порожньому місці» диктується історичним фактом існування Ак-Мечеті як розвиненого політичного та адміністративного центру Кримського ханату – резиденції калги-султана.

Важливим для сучасної науки є розкриття стратегії тотального стирання попереднього культурного ландшафту, що полягала у фізичному нищенні автентичного середовища, руйнуванні палаців та некрополів задля легітимізації окупації через примусове знищення суб'єктності корінного народу. Особливого значення набуває дослідження конфлікту між східною містобудівною моделлю та регулярним імперським плануванням, яке використовувалося як інструмент ідеологічного контролю. Виявлення механізмів символічного насильства, зокрема впровадження назви «Сімферополь» у межах «Грецького проєкту» для апропріації античної спадщини, дозволяє реконструювати процес штучного «перекодування» простору.

Звернення до еґо-документів (Е. Кларка, П. С. Палласа та ін.) дозволяє виявити колоніальну оптику спостерігачів, яка зазвичай ігнорується офіційним діловодством, проте фіксує ідеологічні упередження та стратегії маркування «Іншого». В умовах триваючої агресії РФ проти України переосмислення цих процесів стає питанням національної безпеки, оскільки допомагає зрозуміти тяглість методів російської експансії, культурного геноциду та етноциду на півострові.

Історіографія. Вивчення трансформації міського простору Криму на зламі XVIII-XIX століть має тривалу традицію, яка еволюціонувала від перших описових праць до сучасного критичного аналізу. Цей процес можна поділити на кілька ключових етапів:

Засади дослідження кримських старожитностей та топографії були закладені у працях П. Кеппена (Кеппен, 1837), який одним із перших обґрунтував необхідність наукової фіксації та збереження античних і середньовічних пам'яток півострова. Вагомий внесок у вивчення етнографії, історії та побуту міст Криму зробив В. Кондаракі (Кондаракі, 1875), чий розвідки стали основою для подальшого кримиознавства.

Праці В. Андрієвського (Андрієвский, 1892) та В. Шаркова (Шарков, 1913) мали виразно заангажований характер, оскільки автори не лише викладали історичні події, а й безпосередньо обґрунтовували «право» царського режиму на володіння анексованими територіями.

Заангажований погляд на експансію Російської імперії зберігався і в працях радянських дослідників, зокрема С. Бахрушина та П. Нікольського. Хоча ідеологічним складником їхніх робіт була критика царату, вони часто фокусувалися на варварських методах окупаційної адміністрації як аргументах у межах власної дискурсивної рамки. Наприклад, П. Нікольський (Никольский, 1927) акцентував увагу на репресіях проти кримськотатарського населення, а С. Бахрушин (Бахрушин, 1936) зазначав, що результатом анексії стало нещадне розорення «тієї красивої та яскравої тубільної цивілізації».

Новітній етап досліджень характеризується відмовою від імперського нарративу та переходом до постколоніальних студій. Вагомий внесок у це переосмислення зробили наукові розвідки А. Гедьо та О. Іванюка (Гедьо, Іванюк, 2024; Гедьо, Іванюк, 2025; Hedo, A. & Ivaniuk, O., 2025), якими було запроваджено низку критичних методологічних акцентів. У межах їхніх праць обґрунтовано тезу, що системне нищення пам'яток кримськотатарської архітектури, мечетей та акведуків не було наслідком випадкової занедбаності, а являло собою свідому політику створення «*tabula rasa*» (чистої дошки) задля легітимізації імперської присутності на півострові. Завдяки деконструкції текстів мандрівників автори реконструювали процес формування специфічної «оптики спостерігача», яка маркувала традиційний простір як «хаотичний» або «брудний», що ідеологічно виправдовувало потребу імперського «впорядкування» та подальшої експансії. Аналіз мусульманських некрополів (мезарів) як невід'ємної частини міської екосистеми дозволив класифікувати їхнє руйнування та забудову адміністративними спорудами Сімферополя як форму символічного насильства над пам'яттю корінного народу та переривання тяглості його культурного розвитку.

Таким чином, сучасна історіографія, збагачена працями А. Гедьо та О. Іванюка, дозволяє розглядати трансформацію Ак-Мечеті у Сімферополь не як лінійний прогрес чи «цивілізування», а як динамічний простір гострої боротьби смислів, ідентичностей та ідеологічних конструктів. Сімферополь у цьому контексті постає не просто губернським центром, а продуктом імперського націєтворення, що намагався асимілювати й витіснити традиційну суб'єктність кримськотатарської Ак-Мечеті.

Мета наукової розвідки полягає у деконструкції процесу трансформації Ак-Мечеті у Сімферополь як інструменту колоніального опанування Криму Російською імперією. Дослідження спрямоване на реконструкцію стратегій імперського націє- та просторотворення, аналіз архітектурно-соціокультурного дуалізму міста XIX ст., а також викриття механізмів «символічного насильства» та легітимізації російської присутності через критичне переосмислення «імперського ока» у текстах тогочасних мандрівників.

Джерельну базу дослідження становлять переважно нарративні джерела - тревелоги, подорожні нотатки, щоденники та наукові описи мандрівників кінця XVIII - XIX століть. Використані джерела можна класифікувати за походженням, професійним спрямуванням

авторів та ідеологічною оптикою сприйняття кримського простору.

1. *Науково-експедиційні та офіційні описи (П. С. Паллас, П. Сумароков, Й. Г. Коль).* Ця група джерел є фундаментальною для реконструкції фізичного вигляду міста у перші десятиліття після анексії. Праці П. С. Палласа вирізняються скрупульозністю фіксації архітектурних об'єктів (зокрема палацу калги-султана), хоча й подані крізь призму імперського «впорядкування». Нотатки П. Сумарокова є унікальними завдяки його статусу «включеного спостерігача» (кримського судді), який одним із перших офіційно зафіксував просторовий дуалізм між «Азійською» Ак-Мечеттю та «Європейським» Сімферополем.

2. *Західноєвропейські тревелоги (Е. Д. Кларк, Т. Мілнер, Ч. Г. Скотт, А. Нельсон).* Тексти іноземних мандрівників становлять особливу цінність для деколоніального аналізу. На відміну від підцензурних російських видань, автори як Е. Д. Кларк відкрито критикували нищення культурного ландшафту татарського міста. Саме в цій групі джерел найбільш яскраво простежується «цивілізаційний розлом»: західні автори гостро відчували штучність імперської забудови та водночас захоплювалися «екзотичною» органікою старої Ак-Мечеті. Метафоричність їхніх текстів (наприклад, порівняння міст із «двома сестрами» у Ч. Г. Скотта) дозволяє реконструювати імагологічний образ міста (Scott, 1854, P. 220-221).

3. *Джерела «другої хвилі» та ретроспективні описи (М. Сосногорова, Е. Горчакова).* Ці тексти, написані переважно у другій половині XIX століття, фіксують результати трансформації. Вони є важливими для розуміння соціально-економічних наслідків імперської політики (наприклад, описи спорожнених кварталів Ак-Мечеті після еміграції татар). У цих джерелах «східний колорит» уже починає сприйматися як релікт, що зникає, що підтверджує тезу про витіснення традиційної культури на периферію губерньського життя.

Залучені тексти дозволяють застосувати метод крос-культурного аналізу. Зіставлення описів одного й того самого об'єкта (наприклад, набережної Салгира або базару) різними авторами дає змогу відділити реальні факти урбаністичних змін від ідеологічних нашарувань. Джерельна база дозволяє простежити еволюцію міського простору не як лінійний прогрес, а як процес символічного та фізичного насильства над ландшафтом, що повністю корелюється з обранням деколоніальним підходом дослідження.

Таким чином, сукупність використаних тревелогів забезпечує багатогранне бачення трансформації Ак-Мечеті у Сімферополь, фіксуючи як зовнішні зміни архітектурного обличчя, так і глибинні соціокультурні зсуви в житті півострова.

Методологічну основу дослідження становить постколоніальний підхід у поєднанні з інструментами імагології та критичного дискурс-аналізу. В основу наукової розвідки покладено концепцію «внутрішнього колоніалізму» М. Хехтера, що дозволяє розглядати запровадження імперських норм і практик як прояв колоніальної політики, а також ідеї Р. Суні щодо побудови «гібридних імперій-націй», де еліти намагалися уніфікувати простір через стирання регіональних відмінностей. Дослідження базується на принципі деконструкції «імперського ока» - критичного переосмислення текстів мандрівників як ідеологічно заангажованих продуктів своєї епохи, що використовували концепт «Іншого» як чужого для згуртування навколо імперського православного ядра. Метод використовується для аналізу позиції автора як зовнішнього спостерігача, який прибуває на «новоприєднані» території з готовим багажем цивілізаційних упереджень.

Тревелоги розглядаються як «література факту» (за Д. Наливайком), що дає багату поживу для критичної думки незалежно від світоглядних горизонтів їхніх авторів. Це дозволяє виявити приховані змісти, зокрема через аналіз замовчувань (реальні причини занепаду Ак-Мечеті) та виявлення голосу «Іншого» - фрагментарних згадок про суб'єктність кримськотатарського населення, які прориваються крізь домінуючий імперський наратив.

Застосування лінгвістичного методу дозволяє виявити ключові поняття, образи та

символи, які використовувалися в наративних джерелах для опису міського простору та мортальних практик, конструюючи ієрархію між імперським центром та «архаїчною» периферією.

Імагологічний метод та аналіз стереотипів застосовується для дослідження процесу створення «екзотичного» образу Криму. Окрема увага приділяється деконструкції стереотипу «лінивого татарина» та аналізу антропоморфних метафор (наприклад, метафора «двох сестер» Ч. Г. Скотта), що використовувалися для виправдання перерозподілу власності, земель та «цивілізаційного» впорядкування міста.

Трансформація міста (Ак-Мечеть → Сімферополь) аналізується як фізичне втілення ідеології та акт «символічного насильства». Зміна назв і планування розглядається не як палімпсест, а як спорудження нових пам'ятників на місці зруйнованих задля творення «нової історії» та стирання попередньої колективної пам'яті про Ак-Мечеть як політичний центр ханства.

Ак-Мечеть: статус та інституційна роль резиденції калга-султана

До анексії Криму 1783 року Ак-Мечеть (крим. *Aqmescit* - «Біла мечеть») посідала особливе місце в ієрархії Кримського ханату. Будучи другим за важливістю містом після Бахчисарая, вона слугувала резиденцією калги-султана - першої особи після хана та офіційного спадкоємця престолу. Як зазначала мандрівниця М. Сосногорова, калга-султан мав тут власний двір, візира та судилище, а його юрисдикція сягала аж до кордонів Кафи (Сосногорова, 1871. С. 36-42).

Для європейських мандрівників кінця XVIII - середини XIX ст. Ак-Мечеть поставала втіленням «східного» способу організації простору, який вони часто маркували як «хаотичний». Е. Д. Кларк та П. С. Паллас описували традиційну забудову як лабіринт, де панував принцип суворої приватності. П. С. Паллас зазначав: «Старе місто Ак-Мечеть побудоване... з вузькими, кривими і немощеними, дуже брудними вулицями, і оскільки усі його двори обнесені огорожами, а будинки споруджені усередині цих дворів... то здається, що бредеш серед стін вапнякового бутового каменю» (Pallas, 1799–1801. S. 25-26).

Т. Мілнер підкреслював закритість міста: «Нині це хаотичне скупчення вузьких, кривих вуличок, настільки тісних, що двом возам важко розминутися... Будинки тут майже завжди оточені внутрішніми дворами, тож погляду перехожого відкриваються лише глухі стіни» (Milner, 1855, P. 336-338).

Така структура міста відображала ісламську концепцію «гарда» (закритого двору), де життя родини було надійно сховане від стороннього ока. Вузькість вулиць, яка видавалася європейцям «недоліком», насправді була раціональним способом захисту від спеки та степових вітрів.

Символом колишньої величі міста був палац калги-султана, розташований на лівому березі річки Салгир. Проте тревелогі мандрівників фіксують його швидку деградацію після встановлення імперської влади.

П. С. Паллас свідчив, що палац був «зовсім поруйнований відразу після захоплення Криму» (Pallas, 1799–1801. S. 25-26). П. Сумароков пізніше додавав іронічну деталь: на місці колишньої резиденції правителя у XIX ст. вже стояла пивоварня (Сумароков, 1803, С. 113-115).

Е. Горчакова згадувала, що єдиними свідками колишньої пишності залишилися «розкішні вікові дерева» біля фонтану, де раніше гуляли останні Гіреї (Горчакова, 1884, С. 103-105).

Руйнація палацу була не лише наслідком безгосподарності, а й актом символічного знецінення колишньої кримськотатарської державності. Перетворення палацу на казарму чи пивоварню маркувало остаточний перехід простору з «сакрального» статусу резиденції у «профанний» статус провінційного об'єкта.

Цей «цивілізаційний розлом» став визначальною рисою міста на десятиліття. Ак-

Мечеть залишалася «містом-пам'яттю», де голоси муєдзинів зливалися зі звуками християнських дзвонів нової частини міста. Всупереч імперським намірам повністю асимілювати простір, стара Ак-Мечеть продовжувала жити за власними ритмами, зберігаючи східний колорит, який так вабив і водночас відштовхував мандрівників XIX століття.

Аналізуючи занепад Ак-Мечеті, важливо підкреслити, що руйнація її ключових об'єктів не була наслідком лише природного плину часу чи випадкової занедбаності з боку нової влади. Як зазначають дослідники А. Гедьо та О. Іванюк, ми маємо справу зі свідомою політикою культурного геноциду, спрямованою на системне знищення матеріальних свідчень кримськотатарської державності (Гедьо, Іванюк, 2024, С. 78-94). Особливого символізму в цьому контексті набуває доля палацу калги-султана. Його перетворення на казарми, а згодом - іронічне використання як пивоварні, було не просто господарським рішенням, а актом десакралізації політичного центру. У такий спосіб імперія реалізовувала стратегію створення «*tabula rasa*» (чистої дошки): через нищення архітектурних символів влади колишня «друга столиця» ханства примусово позбавлялася своєї суб'єктності. Це був вивірений інструмент колонізації - перетворення унікального політичного й культурного осередку на тилову провінцію, де нова імперська історія мала писатися поверх стертої пам'яті корінного народу.

Народження Сімферополя: імперська оптика «міста користі»

Процес трансформації Ак-Мечеті у Сімферополь став одним із найбільш показових прикладів імперського містобудування, де архітектура виступала інструментом ідеології. Назва «Сімферополь», запроваджена указом Катерини II у 1784 році, походить від грецьких слів *сімфео* («збираю») та *поліс* («місто»), що буквально означало «зібране місто». Ця назва ідеально вписувалася в ідеологію «Грецького проекту», маючи на меті символічно пов'язати новоприєднані землі з античною спадщиною, водночас маркуючи їх як простір «загальної користі» та адміністративного порядку.

Як зазначають А. Гедьо та О. Іванюк, перейменування мали на меті не стільки лінгвістичне оновлення, скільки цілеспрямовану трансформацію історичної свідомості суспільства. Впровадження назви «Сімферополь» стало інструментом реалізації масштабного «Грецького проекту», метою якого було штучне «пришивання» новоприєданого Криму до античної спадщини. У такий спосіб імперська влада намагалася сконструювати пряму тяглість від грецької античності та Візантії до Російської імперії, свідомо оминаючи та ігноруючи багатомісячний середньовічний мусульманський період.

Отже, назва «Сімферополь» виступала не просто як нове «ім'я» на карті, а як потужний ідеологічний маркер. Його головна функція полягала у «перекодуванні» простору: через впровадження античного екзоніма відбувалося поступове стирання пам'яті про Ак-Мечеть як про важливий політичний і релігійний центр ханства, резиденцію калги-султана. Це було символічне насильство над топографією, де нова назва мала легітимізувати присутність імперії як нібито «повернення до витоків», одночасно маргіналізуючи справжню історію корінного народу.

Архітектурний дуалізм: простір проти лабіринту

Новий Сімферополь не поглинав стару Ак-Мечеть, а виникав поруч, на порожньому березі Салгира, створюючи різкий цивілізаційний контраст. Мандрівники XIX століття чітко розмежовували ці два світи. Зокрема, німецький дослідник Й. Г. Коль зазначав: «Росіяни, які люблять простір і широкі території, залишили цю гірську фортецю татарам і збудували у просторому Сімферополі столицю на свій смак, із вулицями неосяжної ширини й довжини, на яких можна влаштувати перегони» (Kohl, 1847, S. 47-48).

Така любов до широких проспектів та регулярного планування була архітектурним маніфестом, покликаним демонструвати силу та європейську ідентичність імперії. Проте для багатьох спостерігачів ці гігантські масштаби здавалися надмірними. Томас Мілнер у

своїх нотатках підкреслював: «Нова російська частина міста... утворює різкий контраст зі старою. Проте ці великі простори не виглядають особливо привабливо, оскільки переважно одноповерхові будівлі здаються надто низькими, а порівняно невелика кількість мешканців надає місту пустельного вигляду» (Milner, 1855, P. 336-338).

Незважаючи на архітектурну відстороненість, Сімферополь виконував свою головну функцію «збирача». Анатолій Демідов, відвідавши місто у 1837 році, зауважив, що воно стало центром тяжіння для всього півострова: «Це місто за своїм центральним розташуванням, є загальним осередком усієї діяльності, яка лише відбувається на півострові... воно поділяється на дві частини: старе місто... з вузькими багатолюдними вулицями... і нове - з вулицями прямими й широкими, як у європейських містах» (Demidoff, 1840, P. 292-293).

Аналіз тревелогів дозволяє стверджувати, що народження Сімферополя було актом колоніального перекодування простору. Вибір регулярного планування, класицистичних колон та широких площ був спрямований на створення «зрозумілого» для імперського чиновника та європейського мандрівника міського середовища.

Проте, як свідчать описи, цей «порядок» часто межував із пусткою, а життя продовжувало виривати саме в «хаотичній» Ак-Мечеті. Таким чином, Сімферополь XIX століття залишався містом подвійної ідентичності, де імперська оптика «міста користі» постійно стикалася з незнищеним східним колоритом старої столиці калги-султана.

Дуалізм міського простору: Схід зустрічає Захід

Протягом усього XIX століття Сімферополь зберігав виразну дволикість, яка ставала предметом постійного зацікавлення та здивування мандрівників. П. Сумароков у своєму «Дозвіллі кримського судді» зазначав, що місто чітко ділиться на частини - «колишню азійську і європейську», де остання демонструє «велику площу, прямі вулиці», а татари в ній не живуть (Сумароков, 1803, С. 113-115).

Новий Сімферополь будувався як адміністративний та культурний осередок Таврійської губернії за зразками регулярного містобудування. Це був простір «міста користі», де панували закон, чиновницька ієрархія та європейська мода.

Тут розташовувалися будинок губернатора, віце-губернатора, поліцейське управління, цивільний шпиталь, казарми та величний собор Олександра Невського. Будівлі вірізнялися численними колонами та зеленими залізними дахами.

У цій частині міста звуки військового оркестру на громадській набережній зливалися з гомоном еліти, що відпочивала у тінистих алеях. Е. Нельсон зауважував, що тут можна було зустріти дам і джентльменів, чий стиль і манери «не привернули б жодної уваги в Гайд-парку чи Тюільрі» (Neilson, 1855, P. 33-36).

Стара частина міста залишалася вірною своєму східному характеру, попри імперське сусідство. Вона сприймалася мандрівниками як «хаотичне скупчення вузьких, кривих вуличок» (Milner, 1855, P. 336-338).

Головними звуками тут були крики муедзинів, що чотири рази на добу закликали до молитви з високих мінаретів. Натовп на базарах був «унікальний за гамірним скупченням покупців і продавців» (Demidoff, 1840, P. 292-293), де перемішувалися греки, татари, вірмени, євреї та росіяни. За високими кам'яними мурами ховалися затишні двори з фруктовими садами та фонтанами, що забезпечували мешканців свіжою водою.

Особливим елементом міського ландшафту Ак-Мечеті, що незмінно привертала увагу мандрівників, були мусульманські некрополі (мезари). Як зазначають у своїх розвідках А. Гедьо та О. Іванюк, татарські цвинтарі були не просто місцями поховань, а невід'ємною частиною міської екосистеми (Гедьо, Іванюк, 2025, С. 104-113). Через велику кількість дерев та специфіку догляду мандрівники часто описували їх як «сади мертвих», що створювали зелений каркас міста та слугували простором для роздумів. Проте в процесі трансформації Ак-Мечеті у губернський центр ці сакральні зони зазнали радикальних змін.

Новий Сімферополь у своєму експансивному русі витісняв не лише живих мешканців, а й пам'ять про їхніх предків. Прагматизм імперського планування не передбачав збереження «хаотичних», з точки зору чиновників, мезарів. На місці давніх некрополів Ак-Мечеті поступово виростили нові житлові квартали та монументальні адміністративні споруди. Таке будівництво «на кістках» дослідники класифікують як вищий прояв символічного насильства: через фізичне знищення некрополів відбувалося остаточне стирання суб'єктності попередніх господарів міста (Гедьо, Іванюк, 2025, С. 104-113). Перетворення «саду мертвих» на фундамент для імперської канцелярії маркувало завершення переходу простору від традиційного кримського міста до російського адміністративного вузла, де для колишньої сакральної топографії вже не залишалося місця.

Найбільш виразно імагологічний розрив між двома частинами міста зафіксував Ч. Г. Скотт, вдавшись до промовистих антропоморфних образів. Автор порівнював архітектурні ансамблі із сестрами, які «туляться разом, але не обіймаються»: «Старша - донька татар, скромна, невибаглива й відсторонена; молодша - зухвала російська дівка, покрита фарбою й позолотою, прикрашена вкраденими у грецької красуні коштовностями; її самозакоханість завжди напоказ...» (Scott, 1854, Р. 220-221). У цій метафорі відчитується гостра критична оцінка імперського містобудівного конструкту, що намагався легітимізувати свою присутність через апропріацію античної спадщини (згадані «вкрадені коштовності» як символ ідеології «Грецького проекту»). Відтак, новий Сімферополь постає в описах мандрівників не як органічне місто, а як штучна декорація, агресивно накладена на автентичний стародавній ландшафт.

З плином часу в текстах мандрівників, особливо у другій половині ХІХ століття, з'являються нотки ностальгії за втраченим колоритом. М. Горчакова фіксувала, що після масового виселення татар у 1862 році стара частина міста «майже зовсім спорожніла» і з кожним днем «бідніє і втрачає свій східний характер» (Горчакова, 1884, С. 103-105). Жителі витіснялися на периферію економічного життя, а їхні колишні сакральні місця занепадали.

При аналізі цих описів важливо враховувати специфіку роботи колоніальної уяви, яку дослідники А. Гедьо та О. Іванюк визначають через призму деконструкції «імперського ока» (Гедьо, Іванюк, 2024, С. 78-94). Наратив про негативні характеристики міського простору старої Ак-Мечеті, що проходить наскрізною ниткою через більшість тревелогів ХІХ ст., не є суто об'єктивною фіксацією дійсності. Натомість ми бачимо, як мандрівники часто «підганяли» реальність під свої цивілізаційні очікування.

Зокрема, руїни та занепад будівель, які були прямим наслідком військових дій, анексії та подальшої економічної деградації регіону, автори схильні були трактувати не як результат політичних змін, а як наслідок «природних лінощів» або «фаталізму» татарського населення. Таке ідеологічне трактування виконувало функцію цивілізаційного виправдання: маркуючи традиційний татарський простір як «безнадійно застарілий» та «неохайний», імперський дискурс автоматично легітимізував необхідність радикального «впорядкування» міста. Таким чином, широкі проспекти та прямі лінії нового Сімферополя подавалися не просто як архітектурне рішення, а як перемога «розумного порядку» над «східною стихійністю», що остаточно закріплювало за імперією роль єдиного носія цивілізації на півострові.

Таким чином, дуальність Сімферополя була формою співіснування двох епох. Як зазначав Н. Сементовський, ці дві частини міста відображали «дві книги часу - старого і нового». Якщо нова частина була символом адміністративного порядку та «лагідності російського правління», то стара Ак-Мечеть залишалася живою пам'яттю про Кримський ханат, яка поступово згасала під тиском нових реалій (Сементовський, 1847, С. 13).

Трансформація в губернський центр перетворила Сімферополь на «місто чиновників». Якщо Бахчисарай сприймався мандрівниками як «музей», то Сімферополь - як «канцелярія».

Нотатки мандрівників фіксують зміну ритму життя. Базари Ак-Мечеті, де колись торгували шовком і прянощами, поступово перетворювалися на місця збуту сільськогосподарської продукції для забезпечення бюрократичного апарату півострова. Авторі підкреслювали, що Сімферополь став головним транспортним вузлом: саме звідси починалися всі «наукові експедиції» та «романтичні вояжі» на Південний берег Криму.

Річка Салгир у тревелогах виступає не лише природною межею, а й метафорою змін. Для Палласа це об'єкт наукового вивчення, для поетичних натур XIX ст. - береги Салгира є місцем для променадів у новому міському саду (Щоголів Яків, 1898, С. 16-17). Трансформація берегів Салгира з дикого пасовища на облаштовану набережну символізувала остаточну перемогу «регулярного» міста над «стихійним».

Трансформація Ак-Мечеті у Сімферополь була не просто перейменуванням чи розширенням меж. Це був процес колоніального нашарування, де нова імперська структура мала домінувати над старою кримськотатарською основою.

Мандрівники кінця XVIII - XIX ст. стали свідками унікального періоду, коли два міста - Ак-Мечеть і Сімферополь — співіснували як два паралельні світи. Їхні описи є безцінним джерелом для реконструкції того, як Крим втрачав свою середньовічну ідентичність і набував рис провінційної країни імперії, стаючи при цьому зручним і зрозумілим для «європейського мандрівника».

Висновки. Трансформація Ак-Мечеті в Сімферополь не була нейтральним «прогресивним розвитком», а являла собою акт агресивного колоніального нашарування, де нова імперська структура намагалася домінувати над традиційною кримськотатарською основою. Російська імперія використовувала стратегію створення «*tabula rasa*» (чистої дошки), свідомо нищачи ключові символи кримськотатарської державності, зокрема палац калги-султана, що було інструментом десакралізації політичного центру та перетворення ханської резиденції на тилову провінцію.

Аналіз тревелогів дозволив виявити специфіку «імперського ока»: мандрівники часто конструювали образи «хаосу» та «бруду» татарських вулиць як ідеологічну рамку, що виправдовувала примусове «впорядкування» міського простору за російським регулярним зразком.

Впровадження назви «Сімферополь» у межах «Грецького проекту» стало засобом маніпуляції історичною пам'яттю, метою якого було штучне приєднання Криму до античної спадщини, минаючи середньовічний мусульманський період розвитку регіону. Місто XIX століття перетворилося на унікальну лабораторію дуалізму, де на одному ландшафті конфліктували дві моделі світу: традиційне східне «місто-лабіринт», що сприймалося як застиглий музей, та регулярна імперська «канцелярія», орієнтована на адміністративний контроль.

Руйнування мусульманських некрополів та забудова їх територій адміністративними спорудами Сімферополя була крайньою формою символічного насильства, спрямованою на остаточне стирання колективної пам'яті та суб'єктності корінного народу.

Бібліографічний список

- Андрієвський, В., 1892. Крым и крымские татары. Киев : издание Киевской комиссии народных чтений, 1892. 34 с.
- Бахрушин, С. 1936. Основные моменты истории Крымского ханства История в школе. № 3. С. 29-61.
- Гедьо, А. & Іванюк, О., 2024. Культурний геноцид як інструмент колонізації Криму Російською імперією першої половини XIX століття: свідчення росіян і європейців. Український історичний журнал, № 3, с. 78–94.
- Гедьо, А. & Іванюк, О., 2025. Між текстом і каменем: кримськотатарські некрополі й мортальні практики у тревелогах 19 ст. Київські історичні студії, № 2 (21), с. 104–

113.

- Горчакова, Е., 1884. Воспоминания о Крыме. Ч. II. Москва: Типография Общества Распространения Полезных Книг. 182 с.
- Кеппен, П., 1837. О древностях Южного берега Крыма и гор Таврических. Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 409 с.
- Кондараки, В., 1875. Универсальное описание Крыма. Ч. 1. Санкт-Петербург: Тип. В. Веллинга. 234 с.
- Марков, Е., 1872. Очерки Крыма: Картины крымской жизни, природы и истории. Санкт-Петербург: Тип. М. О. Вольфа, 506 с.
- Наливайко, Д., 1998. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ: Основи, 578 с.
- Никольский, П., 1927. Симферополь и его окрестности. Симферополь: Крымгосиздат. 48 с.
- Сементовський, Н.М., 1847. Путешественник: (Южный берег Крыма). Санкт-Петербург: Тип. И. Фишона, 148 с.
- Сосногорова, М., 1871. Путеводитель по Крыму для путешественников. Одесса: Тип. Л. Нитче, 382 с.
- Сумароков, П., 1803. Досуги Крымского судьи, или Второе путешествие в Тавриду Павла Сумарокова. Ч. I. Санкт-Петербург: Императорская типография.
- Шарков, В., 1913. Крым в экономическом отношении. Симферополь.
- Щоголев, Я., 1898. Слобожанщина : Лірна поезія. Харків: Печатня «Печатное дело», 143 с.
- Clarke, E., 1810. Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa. Part the First: Russia, Tartary, and Turkey. London: T. Cadell and W. Davies, 760 p.
- Demidoff, A., 1840. Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837. Paris: Ernest Bourdin et Co, 600 p.
- Guthrie, M., 1802. A Tour, performed in the years 1795-6, through the Taurida, or Crimea. London: Printed by S. Hamilton for T. Cadell, jun. and W. Davies, 446 p.
- Hechter, M., 1975. Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development. Berkeley: University of California Press, 361 p.
- Hedo, A. & Ivaniuk, O., 2025. Visions of the Crimea in the diaries and travel notes of travellers at the end of the 18th – in the first half of the 19th century. *Сторінки історії*, № 61. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347302>
- Kohl, J., 1847. Reisen in Südrußland. Die Krim. Besarabien. Dresden und Leipzig, 1847.
- Milner, T., 1855. The Crimea: its Ancient and Modern History: the Khans, the Sultans, and the Czars. London: Longman, Brown, Green and Longmans, 368 p.
- Neilson, A., 1855. The Crimea: its towns, inhabitants, and social customs. London: Partridge, Oakey, and Co.
- Pallas, P., 1799–1801. Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des russischen Reichs in den Jahren 1793 und 1794. Leipzig: Martini, Bd. 1–2.
- Scott, C., 1854. The Baltic, the Black Sea, and the Crimea: Comprising Travels in Russia, a Voyage Down the Volga to Astrachan, and a Tour Through Crim Tartary. London: Richard Bentley, 348 p.
- Suny, R., 1993. The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union. Stanford: Stanford University Press, 210 p.

References

- Clarke, E. (1810). Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa. Part the First: Russia, Tartary, and Turkey. London: T. Cadell and W. Davies, 760 p.
- Demidoff, A. (1840). Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837. Paris: Ernest Bourdin et Co, 600 p.
- Guthrie, M. (1802). A Tour, performed in the years 1795-6, through the Taurida, or Crimea.

- London: Printed by S. Hamilton for T. Cadell, jun. and W. Davies, 446 p.
- Kohl, J. (1847). *Reisen in Südrußland. Die Krim. Besarabien* [Travels in Southern Russia. The Crimea. Bessarabia]. Dresden und Leipzig.
- Milner, T. (1855). *The Crimea: its Ancient and Modern History: the Khans, the Sultans, and the Czars*. London: Longman, Brown, Green and Longmans, 368 p.
- Neilson, A. (1855). *The Crimea: its towns, inhabitants, and social customs*. London: Partridge, Oakey, and Co.
- Pallas, P. (1799–1801). *Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des russischen Reichs in den Jahren 1793 und 1794* [Remarks on a Journey to the Southern Governorates of the Russian Empire in the Years 1793 and 1794]. Leipzig: Martini, Bd. 1–2.
- Scott, C. (1854). *The Baltic, the Black Sea, and the Crimea: Comprising Travels in Russia, a Voyage Down the Volga to Astrachan, and a Tour Through Crim Tartary*. London: Richard Bentley, 348 p.
- Gorchakova, E. (1884). *Vospominaniya o Kryme* [Memories of Crimea]. Part II. Moscow: Tipografiya Obshchestva Rasprostraneniya Poleznykh Knig. (in Russian).
- Sementovskiy, N.M. (1847). *Puteshestvennik: (Yuzhnyi bereg Kryma)* [Traveler: (Southern Coast of Crimea)]. St. Petersburg: Tip. I. Fishona, p. 13. (in Russian).
- Sosnohorova, M. (1871). *Putevoditel po Krymu dlya puteshestvennikov* [Guide to Crimea for Travelers]. Odesa: Tip. L. Nitche, 382 p. (in Russian).
- Sumarokov, P. (1803). *Dosugi Krymskogo sudyi, ili Vtoroe puteshestvie v Tavridu Pavla Sumarokova* [Leisure of a Crimean Judge, or Paul Sumarokov's Second Journey to Taurida]. Part I. St. Petersburg: Imperatorskaya tipografiya. (in Russian).
- Hechter, M. (1975). *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development*. Berkeley: University of California Press, 361 p.
- Hedo, A. & Ivaniuk, O. (2025). Visions of the Crimea in the diaries and travel notes of travellers at the end of the 18th – in the first half of the 19th century. *Storinky istorii*, (61). DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347302>.
- Suny, R. (1993). *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*. Stanford: Stanford University Press, 210 p.
- Andriievskiy, V. (1892). *Krym i krymskie tatary* [Crimea and Crimean Tatars]. Kyiv: Izdanie Kievskoi komissii narodnykh chtenii, 34 p. (in Russian).
- Bakhrushin, S. (1936). *Osnovnye momenty istorii Krymskogo khanstva* [The Main Points of the History of the Crimean Khanate]. *Istoriya v shkole*, No. 3, pp. 29–61. (in Russian).
- Hedo, A. & Ivaniuk, O. (2024). *Kulturnyi henotsyd yak instrument kolonizatsii Krymu Rosiiskoiu imperiieiu pershoi polovyny XIX stolittia: svidchennia rosiian i yevropeitsiv* [Cultural Genocide as a Tool for the Colonization of Crimea by the Russian Empire in the First Half of the 19th Century: Evidence from Russians and Europeans]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (3), pp. 78–94. (in Ukrainian).
- Hedo, A. & Ivaniuk, O. (2025). *Mizh tekstom i kamenem: krymskotatarski nekropolii i mortali praktyky u trevelohakh 19 st.* [Between Text and Stone: Crimean Tatar Necropolises and Mortal Practices in 19th Century Travelogues]. *Kyivski istorychni studii*, (2 (21)), pp. 104–113. (in Ukrainian).
- Keppen, P. (1837). *O drevnostiakh Yuzhnago berega Kryma i gor Tavricheskikh* [On the Antiquities of the Southern Coast of Crimea and the Tauric Mountains]. St. Petersburg: Tip. Imperatorskoi akademii nauk, 409 p. (in Russian).
- Kondaraki, V. (1875). *Universalnoe opisanie Kryma* [Universal Description of Crimea]. Parts 1. St. Petersburg: Tip. V. Vellinga. (in Russian).
- Markov, E. (1872). *Ocherki Kryma: Kartiny krymskoi zhizni, prirody i istorii* [Sketches of Crimea: Pictures of Crimean Life, Nature and History]. St. Petersburg: Tip. M. O. Volfa, 506 p. (in

- Russian).
- Nalyvaiko, D. (1998). *Ochyma Zakhodu: Retsepsiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI–XVIII st.* [Through the Eyes of the West: Reception of Ukraine in Western Europe in the 11th–18th Centuries]. Kyiv: Osnovy, 578 p. (in Ukrainian).
- Nikolskyi, P. (1927). *Simferopol i ego okrestnosti* [Simferopol and Its Environs]. Simferopol: Krymgosizdat. (in Russian).
- Sharkov, V. (1913). *Krym v ekonomicheskoy otnoshenii* [Crimea in Economic Terms]. Simferopol. (in Russian).
- Shchokoliv, Ya. (1898). *Slobozhanshchyna. Lyryna poezshchiia* [Slobozhanshchyna. Lyrical Poetry]. Kharkiv: Pechatnia «Pechatnoe delo», 143 p. (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Chorny Bohdan

THE TRANSFORMATION OF AK-MECHET INTO SIMFEROPOL (18TH–19TH CENTURIES): FROM A TRADITIONAL CORE TO AN IMPERIAL CENTER

The article examines the process of the forced transformation of Ak-Mechet into Simferopol during the 18th–19th centuries through the prism of modern postcolonial discourse. The author deconstructs the imperial myth of the “civilizing mission” of the Russian Empire, proving that the new administrative city did not arise out of thin air, but was aggressively imposed on the existing political and socio-cultural center of the Crimean Khanate — the residence of the Kalga Sultan.

Based on the analysis of the ego-documents of European and Russian travelers (E. Clark, P. S. Pallas, etc.), the colonial optics of observers are exposed, which purposefully labeled the traditional urban space as “chaotic” and “uncivilized” in order to justify its radical restructuring. The investigation substantiates that the systematic destruction of the palace of the Kalga Sultan and Muslim necropolises (graveyards) was part of a purposeful policy of total erasure of the previous cultural landscape, aimed at eliminating the historical memory and political subjectivity of the indigenous people.

Special attention is paid to the clash of two antagonistic urban planning models: traditional eastern development, based on organic development, and regular imperial planning, which was used as a tool of ideological and administrative control. The role of the “Greek Project” in changing the toponymy of the city is revealed, which became an act of symbolic violence for the appropriation of ancient heritage and artificially ignoring the Muslim past of the region. Rethinking these processes is identified as a critically important factor for strengthening the national security of Ukraine and a deeper understanding of the continuity of the methods of Russian expansion and ethnocide in Crimea.

Keywords: *Ak-Mechet; Simferopol; postcolonial discourse; colonial optics; kalga-sultan; "Greek Project"; cultural genocide; symbolic violence; trevelogies; necropolises (graveyards).*

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 327(476:510)"20"

DOI 10.34079/2518-1521-2026-16-44-62-78

Булик М.В.

Константинова Ю.В.

БІЛОРУСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку білорусько-китайських відносин у 2020–2025 рр. Актуальність дослідження зумовлена посиленням співпраці між Республікою Білорусь і Китайською Народною Республікою після політичної кризи 2020 р., запровадження західних санкцій та початку повномасштабної російсько-української війни. На основі системного, порівняльного та сценарного аналізу встановлено, що двосторонні відносини характеризуються значною асиметрією, де Китай виступає ключовим економічним і політичним партнером Білорусі. Особливу увагу приділено розвитку торговельно-економічної взаємодії, участі Білорусі в Шанхайській організації співробітництва та безпековому виміру партнерства. Доведено, що співпраця між державами ґрунтується не лише на економічних інтересах, а й на механізмах взаємної авторитарної легітимації. Результати сценарного аналізу свідчать, що навіть за умов зміни політичного режиму чи трансформації регіонального середовища Китай збереже значний вплив у Білорусі.

Ключові слова: Республіка Білорусь, Китайська Народна Республіка, двосторонні відносини, «Великий камінь», санкційний режим, сценарний аналіз, авторитарна взаємодія, пострадянський простір.

Відносини між Республікою Білорусь та Китайською Народною Республікою протягом останніх п'яти років набули якісно нового виміру, що кардинально відрізняється від їх стану ще на початку 2020-х. Три взаємопов'язані події докорінно змінили контекст двосторонньої взаємодії: масові протести в Білорусі та брутальна відповідь режиму Лукашенка (серпень 2020 р.), повномасштабне вторгнення Росії в Україну (лютий 2022 р.) та введення безпрецедентного за масштабами санкційного тиску Заходу на Мінськ. У сукупності ці події перетворили КНР із важливого, але не визначального партнера на одну з небагатьох держав, здатних надати Білорусі як економічні ресурси, так і дипломатичне прикриття на міжнародній арені.

Актуальність дослідження зумовлена кількома взаємопов'язаними чинниками.

Поглиблення білорусько-китайських відносин відбувається на тлі системної конкуренції між КНР і США/ЄС за вплив у Євразії. Вступ Білорусі до ШОС (липень 2024 р.) зробив цю організацію безпосереднім географічним сусідом НАТО та ЄС, що принципово змінює конфігурацію регіональної безпеки в Центральній та Східній Європі.

Білорусь є першою і наразі єдиною державою на території Центральної та Східної Європи, що перебуває під системним санкційним тиском і одночасно реалізує стратегію глибокої переорієнтації на КНР. Цей кейс є аналітично цінним для розуміння ширших тенденцій «авторитарного інтернаціоналу» (Bank and Weyland, 2017) та стійкості авторитарних режимів в умовах міжнародної ізоляції (Ambrosio, 2009; Hall and Ambrosio, 2017).

Як держава, що безпосередньо потерпає від агресії Росії і перебуває у стані оборони на кордонах, де розміщено білоруські та китайські військові структури, Україна має прямий інтерес у розумінні характеру та перспектив білорусько-китайського зближення. Питання

про те, наскільки глибокою є реальна, а не декларативна, інтеграція Мінська і Пекіна — є питанням безпеки, а не лише академічного інтересу.

Підписання у серпні 2024 р. Угоди про торгівлю послугами та інвестиції (перша зона вільної торгівлі послугами між КНР та будь-якою пострадянською державою, що набрала чинності 1 січня 2026 р.), спільні військові навчання «Eagle Assault-2024» та переобрання Лукашенка у січні 2025 р. — усі ці події відбулися після більшості наявних академічних публікацій на тему і потребують осмислення.

Спеціальних академічних досліджень саме білорусько-китайських відносин порівняно небагато, що само по собі є свідченням наукової прогалини. Першою ґрунтовною спробою систематизувати стан відносин у 2020–2022 рр. став аналітичний звіт Фонду Фрідріха Еберта (FES, 2022), де детально розглядаються торговельно-інвестиційна взаємодія, «Великий камінь» та контекст постелекторальної кризи в Білорусі. Звіт зафіксував перелом у відносинах, але охоплює лише перший рік після вторгнення в Україну.

Найбільш аналітично зрілим є цикл матеріалів платформи China Observers (2025; 2026), що базуються на відкритих даних та застосовують критичну аналітичну рамку. Саме тут уперше системно зафіксована асиметрія у відносинах, цінний демпінг на білоруський калій та парадокс «Великого каменя» в умовах санкцій.

Аналіз білорусько-китайських відносин неможливий без урахування ширшої стратегії КНР у Євразії. Cooley and Nexon (2020) показали, як ерозія американської гегемонії створює інституційний простір для конкуруючих архітектур — зокрема, ШОС та БРІ. Gabuev (2022) у впливовій статті для *Foreign Affairs* описав, як вторгнення в Україну перетворило Росію на «нового васала» Пекіна. Цей аргумент є сильнішим щодо Білорусі: якщо Росія є великою ядерною державою зі значними ресурсами і лише поступово потрапляє у залежність, то Білорусь — мала держава з обмеженими ресурсами — за визначенням перебуває у структурно залежній позиції. Дисертація Braga (2025) у Університетському коледжі Лондона є найповнішим на сьогодні академічним дослідженням механізмів використання відносин із КНР для авторитарного виживання — і прямо включає Білорусь як один із кейсів.

На сьогодні існує достатньо велика кількість досліджень, присвячених як зовнішній політиці Республіки Білорусь в цілому, так і відносинам з окремими державами. Так, зокрема, серед білоруських вчених дану проблему вивчали С. Балюк, С. Кізіма, Г. Корзенко, Ю. Лукашевич, Ю. Малевич, А. Русакович, В. Снапковський, В. Улахович, А. Шарапо. Серед українських дослідників зовнішня політика Білорусі стала об'єктом досліджень О. Валіон, С. Василишина, І. Заводовського, А. Королевської, Т. Польового, які переважно зосередили увагу на різноманітних аспектах відносин офіційного Мінська з ЄС (Булик, 2020). Незважаючи на стрімке поглиблення двосторонніх відносин, у вітчизняній науці ця тема залишається практично не дослідженою. Вітчизняні китаєзнавчі публікації (Китаєзнавчі дослідження, 2015-2025) зосереджені переважно на загальних аспектах китайської зовнішньої політики або на українсько-китайських відносинах (Булик, Ключ 2021). Загалом можна констатувати: попри те, що Білорусь є безпосереднім сусідом України та суттєвим чинником її безпеки, поглиблення відносин Мінська з Пекіном лишається практично не вивченим в українському науковому дискурсі.

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку білорусько-китайських відносин у 2020–2025 рр. з урахуванням структурних трансформацій, спричинених санкційним тиском на Республіку Білорусь та повномасштабним вторгненням Росії в Україну, а також визначення можливих сценаріїв подальшої еволюції двосторонньої взаємодії.

Методологічну основу дослідження складають системний та порівняльний аналіз, контент-аналіз договірно-правових документів та офіційних заяв сторін, а також метод

сценарного прогнозування. Теоретичною рамкою є неореалістська концепція балансування малих держав між великими силами (Waltz, 1979; Paul, 2004), а також концепція «авторитарного навчання» (Heydemann & Leenders, 2013), що пояснює механізми підтримки авторитарних режимів на міжнародній арені.

Дипломатичні відносини між Республікою Білорусь (РБ) та Китайської Народної Республіки (КНР) були встановлені 20 січня 1992 р. 10 травня 2015 р. було підписано «Договір про дружбу та співробітництво між Республікою Білорусь та Китайською Народною Республікою», який визначав основні напрями двосторонніх відносин на майбутні 10 років, до 2025 р. (Договір про дружбу 2014) Зокрема, держави-підписанти декларували взаємну повагу до територіальної цілісності та суверенітету один одного, невтручання у внутрішні справи, рівність та взаємну вигоду тощо. Поряд з цим, було висловлено підтримку «обраним кожною з них відповідно до своїх внутрішніх умов шляхам та моделям розвитку» (Договір про дружбу 2014), що, фактично означало толерантне ставлення до особливостей політичних режимів обох держав. Вони також зазначали свою неучасть у будь-яких союзах та блоках, що у випадку РБ не відповідало дійсності через участь останньої у т.зв. «Союзній державі», Організації договору про колективну безпеку та Євразійському економічному союзу. Водночас, безпосередній інтерес КНР було враховано у п'ятій статті договору, яка чітко зазначала визнання РБ принципу «одного Китаю» й відмову від будь-яких офіційних відносин з Тайванем, як і незгадування будь-яких посилань на «Китайську Республіку».

Маємо відзначити, що підписання договору співпало з періодом поновлення активних відносин панівного білоруського режиму з країнами Заходу й зусиллями О. Лукашенка презентувати себе як незалежного посередника у російсько-українському конфлікті, що мало знизити санкційний тиск на РБ, надати певні гарантії щодо недопущення політичного тиску з боку РФ та створити сприятливі умови економічного співробітництва з ЄС. Певним чином, ці зусилля отримали відповідне схвалення й безумовну підтримку з боку керівництва КНР.

Офіційне визначення характеру двосторонніх відносин є ключовим для їх аналізу. Термін «*всеосяжне стратегічне партнерство на всі часи*» (全天候全面战略伙伴关系) відповідає найвищому рівню в дипломатичній ієрархії КНР. (MFA PRC, 2022) Він уперше застосований до білорусько-китайських відносин у спільній заяві, підписаній у Самарканді у вересні 2022 р. на полях 22-го саміту ШОС.

Важливо розуміти, що статус «всеосяжного» партнера Пекін надавав лише небагатьом державам — переважно стратегічно значущим або найближчим союзникам: Росії, Пакистану, Камбоджі та Лаосу. (China Observers, 2025) Для Білорусі — малої держави без виходу до моря, що перебуває під безпрецедентним санкційним тиском — отримання цього статусу стало суттєвим дипломатичним досягненням, хоча аналітики наголошують на розриві між декларативним рівнем і реальним змістом партнерства.

У лексичному плані офіційні позиції обох сторін демонструють показову асиметрію: якщо Лукашенко характеризує КНР як «маяк миру», «майбутнє Білорусі» й приділяє підкреслену увагу переліку конкретних сфер співробітництва, то китайська сторона в особі голови ПК ВЗНП Чжао Лецзі акцентує насамперед на питаннях «основних інтересів» — Тайвань, Тибет, Сінцзян — та ролі Білорусі у просуванні БРІ. (China Observers, 2025) Ця відмінність у риторичі є симптомом глибшої структурної нерівноваги у відносинах.

Період 2022–2025 рр. ознаменований безпрецедентною активністю контактів на вищому рівні, що різко контрастує з відносною ізоляваністю Мінська від інших міжнародних майданчиків. Ця інтенсивність є важливим структурним показником залежності Білорусі від китайського каналу легітимації.

Особливого аналізу заслуговує перший державний візит Лукашенка до Пекіна у березні 2023 р. — перший після 2020 р. Він відбувся в надзвичайно чутливому контексті:

за три дні до приїзду Лукашенка МКС видав ордер на арешт Путіна, а самого Лукашенка через три тижні стало відомо про передислокацію ядерної зброї РФ на територію Білорусі (NPR, 2023). Попри це, Сі підписав з Лукашенком Спільну декларацію «про подальший розвиток всеосяжного партнерства в нову еру» — документ, що став наочним свідченням готовності Пекіна підтримувати союзників РФ всупереч тиску Заходу.

Показово, що у Спільній заяві від 1 березня 2023 р. обидва президенти висловили «глибоку стурбованість розвитком збройного конфлікту в Україні» та зацікавленість у «якнайшвидшому встановленні миру» (NPR, 2023). При цьому в тексті не містилося жодного засудження агресії РФ та жодного визнання білоруської відповідальності за надання своєї території для вторгнення. Ця позиція вписується в загальну стратегію КНР щодо України: уникнення прямого засудження Москви при збереженні декларативного пріоритету «суверенітету та територіальної цілісності».

Водночас КНР обережно дистанціюється від надмірної асоціації з воєнними діями: Пекін не визнав легітимності використання білоруської території для агресії і уникає риторики, яка б формально легітимізувала Мінськ як воюючу сторону. Це підтверджує тезу про те, що КНР підтримує Лукашенка як ресурс геополітичного впливу, але не бажає брати на себе юридичні та репутаційні ризики більш виразної підтримки (China Observers, 2025).

У грудні 2023 р. відбувся другий за рік приїзд Лукашенка до Пекіна — що є безпрецедентним у дипломатичній практиці КНР стосовно лідерів малих держав. Сі Цзіньпін відзначив зростання «взаємної політичної довіри» та окреслив плани подальшого розширення «міжнародного співробітництва» (Polskie Radio, 2023). У квітні 2024 р. заступник голови Відділу міжнародних зв'язків ЦК КПК Чень Чжоу охарактеризував відносини між Сі та Лукашенком як взірць «залізного братерства» — термін, що апелює до радянської риторики та позначає найвищу форму міждержавної солідарності в офіційному дискурсі (BelTA, 2024a).

Прийняття Республіки Білорусь повноправним членом Шанхайської організації співробітництва 4 липня 2024 р. в Астані стало одним із найважливіших дипломатичних результатів двосторонніх відносин з КНР (BelTA, 2024b). Процес вступу тривав з 2022 р. і безпосередньо підтримувався Пекіном на всіх етапах.

Для Білорусі членство в ШОС має кілька стратегічних вимірів. По-перше, воно забезпечує інституційне включення до багатостороннього формату за участі Китаю, Росії, Індії, Пакистану та Ірану — тобто держав, що сукупно охоплюють 42% світового населення та є ядерними державами. По-друге, як зазначає аналітик Eurasian Review, (Eurasian Review, 2024), статус члена ШОС відкриває Мінську альтернативні торговельні маршрути та логістичні коридори для компенсації втраченого доступу до балтійських та українських портів.

По-третє, і це принципово, Білорусь стала *першою виключно європейською державою* у складі ШОС (Eurasian Review, 2024). З геополітичного погляду це означає, що ШОС вперше набула безпосереднього географічного кордону з державами — членами НАТО та ЄС (Польща, Литва, Латвія), що Western analysts однозначно трактують як навмисний сигнал.

Найбільш резонансним елементом оборонного співробітництва 2024 р. стали 11-денні спільні військові навчання «Eagle Assault-2024», проведені у першій половині липня на полігоні поблизу Бреста — менш ніж за кілька кілометрів від польського кордону та за 40 миль від кордону з Україною (CNN, 2024).

За даними Міністерства оборони КНР, навчання включали: розвідку та пошук, блокування, спільний удар, багатовимірне проникнення та спільну антитерористичну операцію. Фінальним елементом стала комплексна стрільба бойовими патронами з імітацією захоплення аеропорту з використанням дронів і гелікоптерів (Global Times, 2024). Офіційно навчання позиціонувались як антитерористичні в рамках ШОС, однак аналітики

одноставно вказують на їх геополітичне сигнальне значення щодо НАТО.

Безпосередньо перед початком навчань делегація Центральної військової ради КНР провела переговори у Мінську, де обговорила «перспективи підготовки військових кадрів» та окреслила нові напрями співробітництва. Після завершення навчань перший заступник міністра оборони РБ Павло Мурав'єйко зустрівся з військовим аташе КНР Лю Чже для обговорення подальшого поглиблення оборонного діалогу (China Observers, 2025).

Офіційна риторика «залізного братерства» приховує реальну структурну асиметрію у відносинах. Одним із проявів асиметрії є й спосіб, у який КНР інтегрує Білорусь до своїх багатосторонніх ініціатив — ШОС, БРІКС (статус партнера), БРІ. За оцінкою China Observers (2025), Пекін свідомо використовує ці механізми як «компенсаторні заходи» для маскуванню торговельно-інвестиційної нерівноваги. Членство в ШОС надає Мінську нові партнерства з такими державами, як Індія, що дозволяє Лукашенку апелювати до риторики «балансу та економічної стабільності» — і тим самим зберігати видимість незалежного дипломатичного курсу.

Аналізуючи економічне співробітництво між КНР та РБ необхідно враховувати наявність відчутної диспропорції у торгівлі між ними. Станом на 2023 рік КНР перетворилась на другого за значимістю торговельного партнера Республіки Білорусь (Interfax, 2023). відзначає, що вже за п'ять місяців 2023 р. обсяг двосторонньої торгівлі сягнув 3,72 млрд дол. США. За підсумками повного 2022 року товарооборот склав 5,8 млрд дол., зрісши на 33% порівняно з 2021 роком — тоді як у самому 2021 р. імпорт з КНР становив близько 3,4 млрд дол., а білоруський експорт до Китаю — лише 0,6 млрд дол. (National Statistical Committee of Belarus, 2024).

За підсумками 2023 р. офіційна білоруська статистика фіксує загальний товарооборот на рівні 7,7 млрд дол. США, що становило 9,22% усього зовнішньоторговельного обороту Білорусі (Liu and Wang, 2025). Паралельно китайська державна преса наводила дещо вищу цифру — 8,4 млрд дол. (RFE/RL, 2024). Розбіжність пов'язана з відмінностями в методологіях обліку сторін.

Водночас у першому півріччі 2024 р. двостороння торгівля скоротилась на 13,2% у річному вимірі, склавши 3,93 млрд дол. (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2024). Це свідчить про вразливість торговельних зв'язків до санкційного тиску та змін у попиті на ключові статті білоруського експорту.

Таблиця 1. Динаміка двосторонньої торгівлі КНР–РБ, 2019–2024 рр. (млрд дол. США)

Рік	Імпорт РБ з КНР (млрд дол.)	Експорт РБ до КНР (млрд дол.)	Загальний товарооборот (млрд дол.)	Динаміка (р/р)
2019	~2,5	~0,6	~3,1	–
2021	3,4	0,6	~4,0	+29%
2022	3,2	1,6	5,8	+33%
2023	5,1	2,6	7,7–8,4*	+33–45%
I пів. 2024	3,5	0,4	3,93	–13,2%

* Розбіжність даних зумовлена відмінностями в методологіях обліку РБ та КНР. Джерела: National Statistical Committee of Belarus (2024); Liu and Wang (2025); RFE/RL (2024); Trading Economics / UN COMTRADE (2025).

Відповідно до даних китайської митної статистики, білоруський експорт до КНР у 2023 р. перевищив 2,6 млрд дол., продемонструвавши зростання на 44,5% порівняно з попереднім роком (BIS, 2024). Структура цього вивезення вкрай концентрована: понад 50% вартості становлять калійні добрива — понад 1,3 млрд дол. (BIS, 2024).

У листопаді 2024 р. до переліку провідних статей білоруського вивезення до КНР входили також: м'ясо птиці (19,1 млн дол.), ріпакова олія (19 млн дол.), пиловане дерево (14,1 млн дол.) та згущене молоко (3,79 млн дол.) (ОЕС, 2024). Таким чином, структура білоруського експорту залишається типово сировинною — з мінімальним вмістом доданої вартості.

Китайський вивіз до Білорусі є значно більшим за обсягом та принципово відмінним за структурою: у 2024 р. він склав 6,58 млрд дол. (Trading Economics / UN COMTRADE, 2025). Основні статті — легкові автомобілі (71 млн дол. лише за листопад 2024 р., +611% р/р), двигуни внутрішнього згорання (24,6 млн дол.), відеодисплеї (13,4 млн дол.) та побутові пральні машини (ОЕС, 2024).

Особливо примітне різке зростання поставок китайських автомобілів: воно безпосередньо пов'язане з тим, що після 2022 р. білоруський та російський ринки фактично стали основними напрямками збуту для китайських автовиробників, що витіснили з них європейські та японські бренди. Це — одночасно і показник поглиблення співробітництва, і симптом санкційної ізоляції Мінська.

Структурна асиметрія призводить до поглиблення торговельного дефіциту Білорусі. За офіційними білоруськими даними, загальний торговельний дефіцит країни (не лише з КНР) становив 1,8 млрд дол. у 2021 р., 7,9 млрд дол. у 2024 р. та 9,3 млрд дол. у 2025 р. (China Observers, 2026). МВФ, своєю чергою, оцінює дефіцит 2024 р. значно вищою цифрою — 23 млрд дол. (China Observers, 2026). Хоча ці цифри стосуються сукупного торговельного балансу, саме зростання китайського імпорту є одним з ключових факторів поглиблення дефіциту.

Незважаючи на активну торговельну динаміку, частка КНР у структурі прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до Білорусі залишається відносно скромною. У 2016–2019 рр. на Росію припадало 48,4% надходжень ПІІ, на Велику Британію — 21,6%, а на Китай — лише 1,3% (9-те місце серед інвесторів) (China Observers, 2026).

Утім, у подальші роки ситуація дещо змінилась. Станом на кінець 2023 р. обсяг нефінансових прямих інвестицій КНР у Білорусь склав 793 млн дол. США, що вивело Китай на третє місце серед країн-інвесторів (Ministry of Commerce of the People's Republic of China, 2024). Нині в Білорусі функціонує близько 100 китайських підприємств із понад 50 інвестиційними проєктами, зосередженими переважно в Мінську та Мінській області (Liu and Wang, 2025).

Принципово важливо розрізнити ПІІ та пільгове фінансування (development finance — DF). Оцінки свідчать, що з 2000 по 2019 рр. загальний обсяг DF, наданого КНР Білорусі, склав щонайменше 25,7 млрд дол. (Germany Economic Team, 2023), що значно перевищує прямі інвестиції. Це формує специфічну модель залежності, в якій Білорусь залучає не стільки приватний китайський капітал, скільки державні кредити.

У серпні 2024 р. КНР та РБ підписали Угоду про торгівлю послугами та інвестиції (ATCI), яка набрала чинності 1 січня 2026 р. Угода встановлює зону вільної торгівлі послугами у розумінні ст. V ГАТС і охоплює цифрові сервіси, фінанси, логістику та нові технології. Це перша подібна угода між двома країнами і якісно новий рівень інституційного оформлення двосторонніх економічних відносин (RFE/RL, 2024; UNCTAD, 2024).

Китайсько-білоруський індустріальний парк «Великий камінь» (КБІП) є найбільшим спільним інвестиційним проєктом двох країн і флагманом ініціативи «Пояс і шлях» у Східній Європі. Розташований за 25 км від Мінська на площі 112,5 км², парк функціонує в

режимі спеціальної економічної зони ЄАЕС.

За підсумками 2024 р. кількість резидентів парку досягла 144 підприємств — представників Білорусі, КНР, Ізраїлю, Росії та Німеччини. Задекларований обсяг інвестицій становить 1,5 млрд дол. США, понад 50 компаній вже розгорнули повноцінну виробничу діяльність. Усі ключові фінансові показники резидентів у 2024 р. продемонстрували зростання (BelTA / Economy Ministry of Belarus, 2025).

Таблиця 2. Ключові показники КБІП «Великий камінь»

Показник	Базовий рік	2024 р.
Кількість резидентів	68 (2020)	144 (2024)
Задекларовані інвестиції	н/д	1,5 млрд дол.
Активні компанії	н/д	понад 50
Заплановані робочі місця	н/д	15 500+
Експорт резидентів	28 млн дол. (2019)	156 млн дол. (2024)
Імпорт резидентів	58 млн дол. (2019)	303 млн дол. (2024)
Зростання сплати податків	—	+70% (р/р у 2024)

Джерела: BelTA / Economy Ministry of Belarus (2025); China Observers (2026).

Водночас аналітики фіксують стійку торговельну асиметрію в межах самого парку: у 2019–2024 рр. експорт резидентів зріс із 28 до 156 млн дол., проте імпорт — із 58 до 303 млн дол. (China Observers, 2026). Крім того, санкції та геополітичні обмеження фактично нівелювали первісну «логіку воріт до Європи»: парк більше не є транзитним вузлом для доступу китайських компаній на ринок ЄС, перетворившись натомість на інструмент двосторонньої торгівлі в умовах ізоляції.

Попри торговельну асиметрію, 2024 р. зафіксував яскраве зростання в логістичному вимірі: обсяг контейнерних перевезень між КНР та РБ збільшився на 144,3% у річному вимірі (Liu and Wang, 2025). Водночас було відкрито нові авіамаршрути: «Белавія» запустила рейс Мінськ–Урумчі, Air China — рейс Мінськ–Сіань. Ці тенденції свідчать про те, що в умовах закритих західних кордонів обидві сторони свідомо поглиблюють альтернативну інфраструктуру сполучення.

Важливою ознакою системної переорієнтації є також зміна у валютній структурі розрахунків: з березня 2022 р. НБ Білорусі запровадив торгівлю китайським юанем на валютній біржі, а до березня 2023 р. частка юаня у торгах сягнула вже 15% (U.S. Department of State, 2025). Юань фактично став одним із трьох якірних активів у новому офіційному обмінному курсі білоруського рубля — поруч із доларом США та російським рублем.

Отже, двосторонні відносини протягом 90-х рр. ХХ – у ХХІ ст. вирізнялися тісним співробітництвом та єдиним підходом до багатьох міжнародних проблем. Так, Китай та Білорусь спільно виступають за розвиток багатопольярного світу, невтручання у внутрішні справи держав тощо (Договір про дружбу 2014). Особливості політичного устрою країн передбачають відмінні від визнаних демократичними принципами дотримання політичних і громадянських прав населення, ставлення до опозиційних рухів та активістів. Панівні режими характеризуються фактичною відмовою від можливості вільної конкурентної боротьби за владу навіть за формально чинної багатопартійної системи. Таким чином, зрозумілою стає й підтримка, яку керівництву РБ надає китайський уряд на міжнародній арені попри запроваджені демократичними державами санкції проти режиму О. Лукашенка.

Слід зазначити, що О. Лукашенко бачить у КНР не лише захисника від критики з боку західних держав. Не менш важливу роль Китай має відігравати у недопущенні поглинання Білорусі росією. Це має відбуватися й через широкомасштабну економічну присутність китайських компаній у РБ, які традиційно мають тісні зв'язки з урядом та спецслужбами КНР.

Водночас, дії білоруської влади після президентських виборів 2020 р. та початку повномасштабної фази російсько-української війни створюють додаткові перешкоди на шляху реалізації стратегії розширення впливу КНР у країнах Європейського Союзу. Географічне розташування Білорусі, спільний кордон з ЄС дозволяє розглядати її не лише як країну-транзитера, але й промислову «площадку» під створення спільних підприємств. Однак, події 2020 р. зумовили несприйняття режиму О. Лукашенка з боку Європейського Союзу. Накладені санкції й фактичний відхід від політики балансування між росією та західними країнами зумовили падіння обсягів економічного співробітництва з ЄС. До цього додалися й провокації на кордонах з країнами-членами Європейського Союзу, організовані білоруськими спецслужбами у 2021 р., розміщення російських військових підрозділів у РБ й використання її території під час вторгнення в Україну. Всі ці чинники негативно позначилися на експорті Білорусі, призвели до зниження обсягів промислового виробництва, зокрема, у сфері нафтопереробки та виробництва мінеральних добрив. Водночас й транзитний потенціал РБ суттєво зменшився через санкції та запровадження митних обмежень з боку держав-сусідів.

В умовах, що склалися, подальші відносини КНР та РБ залежатимуть від низки чинників, які докорінно змінять їхню сутність. Насамперед, це результати російсько-української війни, які зумовлять політичні потрясіння не лише у державі-агресорі, але й самій Білорусі. Вже зараз протестний потенціал білоруського суспільства, активність діаспори, наявність боєдатних військових підрозділів («Полк імені Кастуся Калиновського» тощо) у складі Збройних Сил України, які потенційно стануть базою для формування нової армії, створюють надзвичайні ризики для режиму О. Лукашенка. Зміна політичного режиму у РБ призведе й геополітичних трансформацій, зокрема, відновлення активного співробітництва з США та ЄС й посилення їхнього впливу у Білорусі й поступового витіснення інших центрів впливу. Парадоксально, але економічна присутність КНР у цій країні може не лише зберегтися, але й поглибитися саме через вищезазначений чинник. Водночас, тісне політичне співробітництво у разі здійснення цього варіанту подій фактично заморозиться.

Інший сценарій передбачає збереження авторитарних політичних режимів у росії та Білорусі на невизначений термін, що зумовить збереження санкційного режиму з боку Заходу. Це вплине на транзитний потенціал двох країн та змусить китайські компанії шукати інші логістичні маршрути. Власне сам білоруський ринок не має за своїми обсягами стратегічного значення для КНР, ще й в умовах неминучого поглиблення структурних проблем в економіці РБ. Водночас співробітництво з підсанкційними білоруськими компаніями може негативно позначитися на китайському експорті до держав Заходу. Знову ж таки, за реалізації цього сценарію тиск з боку рф на О. Лукашенка продовжиться й призведе до фактичного поглинання РБ. В умовах, що склалися, керівництво КНР постане перед питанням відповідного реагування на цей процес. Попри тісні китайсько-російські відносини уряд КНР прагнув до відокремлення відносин з російським та білоруським панівними режимами, небезпідставно роблячи ставку на прагнення О. Лукашенка до самостійності щодо рф. За умови збереження принципу дотримання економічних інтересів китайських компаній уряд КНР потенційно може дати свою згоду на анексію РБ. Проте, у даному випадку, транзитний потенціал Білорусі було б нівельовано через несприйняття подібних кроків рф з боку Європейського Союзу, що нову ж таки призвело до зміни логістичних комунікацій.

Зради об'єктивності слід згадати і про третій сценарій, який неодноразово застосовувався О. Лукашенком раніше і полягав у черговому перегляді відносин з країнами Заходу. Декоративні кроки з послаблення репресій проти опозиції, звільнення політв'язнів чи прагнення показати себе нейтральним посередником в російсько-українській війні на початковому етапі дозволяли білоруському диктатору знижувати тиск з боку демократичних держав, домагатися полегшення санкційного режиму й знаходити нові маршрути для експорту товарів. Збереження нинішнього режиму, можливо у дещо іншому, модифікованому, вигляді, що включав би відхід від влади осіб, скомпрометованих в очах Заходу, дозволив би хоча б на мінімальному рівні сподіватися на відновлення принципу «it's just business» у відносинах з ЄС та США. Звісно, що такий крок білоруської влади отримав би певну, можливо, неофіційну підтримку з боку офіційного Чжуннаньхаю. Однак цей сценарій за умови реалізації одразу ж наразиться на несприйняття з боку рф, яка може перейти до плану насильницького усунення від влади О. Лукашенка та недовіру з боку урядів демократичних країн. На відміну від попередніх ітерацій подібної стратегії — 2008–2010 рр. та 2015–2016 рр. — у 2025 р. О. Лукашенко позбавлений ключових важелів, що раніше робили тактику лавірування дієвою. По-перше, його особиста причетність до репресій 2020 р. зафіксована не лише у санкційних переліках, а й у матеріалах кількох міжнародних правових інстанцій, що унеможлиблює будь-яку реабілітацію без зміни персонального складу керівництва. По-друге, використання білоруської території для повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 р. встановило якісно нову — і для демократичних держав неприйнятну — межу співучасті. По-третє, підписання угоди про розміщення російської ядерної зброї на білоруській території остаточно вбудувало Мінськ у систему ядерного стримування рф, що унеможлиблює будь-яке переконливе дистанціювання від Москви.

Утім, сценарій не є суто гіпотетичним. Реалізація його — хай і в модифікованому вигляді — могла б передбачати не повернення до формули 2014–2016 рр., а набагато скромнішу мету: здобуття мінімального дипломатичного визнання з боку окремих держав Глобального Півдня або малих держав ЄС з метою пом'якшення найбільш болючих торговельних обмежень. У цьому контексті КНР відіграла б роль негласного фасилітатора: не виступаючи відкритим захисником Мінська, але використовуючи дипломатичні канали ШОС та форуми БРІКС для формування атмосфери, у якій поступове «втомлення санкціями» з боку частини держав-підписантів виглядало б прийнятним.

Позиція КНР у такому сценарії є принципово двоїстою. З одного боку, Пекін зацікавлений у збереженні Лукашенка при владі — адже той є керованим, передбачуваним і зобов'язаним партнером, тоді як будь-яка зміна режиму несе непередбачувані ризики для китайських інвестицій, зокрема у проєкт «Великий камінь». З іншого боку, відкрита підтримка косметичної лібералізації білоруського режиму суперечила б власним інтересам КНР, адже означала б визнання легітимності зовнішнього тиску на авторитарні уряди — чого Пекін принципово уникає у власній дипломатичній риторичі (China Observers, 2025).

Фундаментальна слабкість третього сценарію полягає в тому, що він вимагає від Лукашенка одночасно досягти двох взаємовиключних цілей: переконати Захід у своїй «автономності» від Москви — і не спровокувати відповідних заходів з боку Кремля, який не допустить переорієнтації союзника. Прецеденти 2020 та 2022 рр. свідчать, що режим вичерпав можливості такого балансування. У 2020 р. саме втеча до Москви після масових протестів остаточно ліквідувала той залишок стратегічної автономії, яку Лукашенко ретельно культивував упродовж трьох десятиліть. Натомість після 2022 р. він перетворився на структурно залежного актора у системі, де центром притягіння є вже не Москва, а трикутник Москва – Пекін, де РБ посідає підлеглу периферійну позицію (Gabuev, 2022; Braga, 2025).

Таким чином, третій сценарій — стратегічного лавірування — залишається

теоретично можливим лише у вузькому вікні транзиту влади: тобто в умовах, коли потенційний наступник Лукашенка, позбавлений його персональних «грішків» в очах Заходу, спробує здійснити контрольовану демонтацію найбільш токсичних елементів режиму, зберігши системну авторитарну природу держави. Для КНР такий варіант є не лише прийнятним, але й бажаним: він забезпечував би стабільність інвестицій і транзитного коридору, одночасно знімаючи санкційне навантаження, яке обмежує комерційний потенціал двосторонніх відносин. Утім, вікно для реалізації цього сценарію є вузьким і стрімко звужується у міру поглиблення залежності Мінська від Москви.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика сценаріїв розвитку білорусько-китайських відносин

Сценарій	Траєкторія	Наслідки для КНР	Ймовірність
Сценарій 1: Зміна режиму	Демократизація РБ, реінтеграція із Заходом	Економ. зв'язки зберігаються / поглиблюються; політ. охолодження	Середня (залежить від завершення війни в Україні)
Сценарій 2: Поглинання Росією	Збереження авторитаризму + фактична анексія рф	Транзитний потенціал нульовий; КНР адаптується до нової реальності	Середня (зростає в міру виснаження режиму)
Сценарій 3: Лавірування	Косметична лібералізація, часткове знімання санкцій	Тимчасова нормалізація з Заходом; КНР зберігає тихий вплив	Низька (структурні перешкоди суттєво зросли після 2022 р.)

Примітка: складено автором.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє сформулювати низку висновків щодо характеру, динаміки та перспектив білорусько-китайських відносин на сучасному етапі.

Білорусько-китайські відносини зазнали якісної трансформації після 2020–2022 рр. під впливом трьох структурних зрушень: ізоляції режиму Лукашенка від Заходу після 2020 р., повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р. та введення безпрецедентного санкційного режиму проти Мінська. У поєднанні ці чинники перетворили КНР із одного з торговельних партнерів Білорусі на її ключового економічного донора, дипломатичного захисника та інституційного інтегратора. Товарооборот зріс із ~4 млрд дол. у 2021 р. до 7,7–8,4 млрд дол. у 2023 р. (Liu and Wang, 2025; RFE/RL, 2024), тобто більш ніж подвоївся за два роки.

Незважаючи на офіційну риторику «всеосяжного стратегічного партнерства», двосторонні відносини характеризуються глибокою структурною нерівновагою. Білоруський експорт до КНР є критично сконцентрованим: понад 50% припадає на калійні добрива — і КНР отримує їх за цінами, що вдвічі нижчі від середньосвітових (ВІС, 2024). Торговельний дефіцит Білорусі невпинно зростає. Частка КНР у структурі ПІІ залишається скромною (793 млн дол. нефінансових інвестицій станом на 2023 р.) порівняно з обсягами державного пільгового фінансування (понад 25 млрд дол. з 2000 р.) (German Economic Team, 2023; MOFCOM, 2024). Це формує специфічну модель залежності, за якої Білорусь є

не стратегічним партнером, а керованим периферійним активом у китайській євразійській стратегії.

Вступ Білорусі до ШОС у липні 2024 р. є найбільш значущим інституційним результатом поглиблення двосторонніх відносин. Для Мінська членство в організації — це компенсаторний механізм: воно забезпечує альтернативні торговельні маршрути, нові дипломатичні майданчики та символічний статус «повноправного члена» міжнародної спільноти в умовах, коли шлях до євроатлантичних структур закрито. Для КНР — це розширення зони впливу ШОС до безпосереднього кордону з НАТО та ЄС, що несе виразний геополітичний сигнальний ефект (Eurasian Review, 2024; VOA News, 2024).

Аналіз офіційних спільних заяв та дипломатичної практики підтверджує, що відносини функціонують як система взаємної легітимації двох авторитарних режимів. Білорусь надає КНР символічну підтримку щодо Тайваню, Тибету та Сінцзяну; КНР натомість захищає РБ на площадках ООН, блокуючи резолюції про порушення прав людини, і надає дипломатичне прикриття від тиску демократичних держав. Цей механізм відповідає концепції авторитарного навчання (Heydemann and Leenders, 2011; Hall and Ambrosio, 2017): два режими не стільки «шарують» один у одного техніки репресій, скільки взаємно ізолюють одне одного від демократизуючих зовнішніх впливів.

Проведення спільних китайсько-білоруських військових навчань «Eagle Assault-2024» поблизу кордону НАТО у липні 2024 р. — одночасно з ротаційним прийняттям КНР головування в ШОС — засвідчило готовність Пекіна демонструвати безпекову солідарність із Мінськом (CNN, 2024; Global Times, 2024). Хоча прямий трансфер зброї залишається обмеженим через ризики вторинних санкцій, розвиток спільних навчань, підготовка кадрів та обмін розвідувальними практиками формують системний оборонний вимір двосторонніх відносин, що виходить далеко за рамки торговельно-економічного партнерства.

Аналіз трьох сценаріїв — зміни режиму в РБ, поглинання Білорусі Росією та стратегічного лавірування — демонструє, що в жодному з них білорусько-китайські відносини не підлягають радикальній деструкції. У разі демократизації Білорусі економічна присутність КНР збережеться, трансформувавшись із «авторитарної солідарності» у прагматичне торгово-інвестиційне партнерство. У разі поглинання Росією — КНР адаптується до нової реальності, де РБ перетвориться на частину розширеного ринку рф. За сценарієм лавірування — Пекін виступатиме негласним фасилітатором, зберігаючи власні інтереси незалежно від форми правління в Мінську. Ця стійкість двосторонніх відносин до зміни зовнішньополітичних векторів є, можливо, найбільш симптоматичною рисою сучасного стану білорусько-китайських відносин: КНР вбудувала свою присутність у Білорусі достатньо глибоко, щоб не бути залежною від персоналістського характеру режиму Лукашенка.

Білорусько-китайські відносини у 2022–2025 рр. еволюціонували від транзакційного економічного партнерства до системної асиметричної взаємозалежності, за якої Білорусь є структурно залежним периферійним актором, а КНР — асиметричним патроном, що вміло балансує між декларативним «залізним братерством» та стриманою прагматикою реальних інтересів.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: аналіз угоди про торгівлю послугами та інвестиції (АТСІ) 2024 р. та її практичного впровадження після набрання чинності 1 січня 2026 р.; дослідження білорусько-китайської взаємодії у контексті відносин КНР з іншими пострадянськими державами під санкціями; вивчення ролі суб'єктів громадянського суспільства та білоруської діаспори у потенційній переорієнтації двосторонніх відносин після можливої зміни режиму.

Бібліографічний список

- Булик М. В. (2020) Відносини з державами-сусідами у рамках реалізації європейської політики Республіки Білорусь (90-і рр. ХХ – ХХІ ст.). https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4200/1/vidn_2020_27_88.pdf
Доступно за посиланням: [Дата звернення: 4 Червня 2025]
- Булик М. В., Ключ В. В. (2021) Концептуальні засади зовнішньої політики КНР за правління Сі Цзіньпіна https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4204/1/konc_2021_31-32_82.pdf
Доступно за посиланням: [Дата звернення: 4 Червня 2025]
- Договір про дружбу і співробітництво між Республікою Білорусь і Китайською Народною Республікою* (2014). Доступно за посиланням: <http://surl.li/gimlj> [Дата звернення: 4 Червня 2025].
- Китаєзнавчі дослідження (2015-2025) <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/about>
Доступно за посиланням: [Дата звернення: 24 Січня 2025]
- Ambrosio, T. (2009) *Authoritarian Backlash: Russian Resistance to Democratization in the Former Soviet Union*. Farnham: Ashgate.
- Bank, A. and Weyland, K. (2017) 'The Study of Authoritarian Diffusion and Cooperation: Comparative Lessons on Interests versus Ideology', *Democratization*, 24(7), pp. 1345–1357. DOI: 10.1080/13510347.2017.1312349.
- BelTA (2024a) 'Chen Zhou: Relations between Xi, Lukashenko attest to China-Belarus iron brotherhood', BelTA News Agency, 20 April. Available at: <https://eng.belta.by/politics/view/chen-zhou-relations-between-xi-lukashenko-attest-to-china-belarus-iron-brotherhood-157687-2024> (Accessed: 1 May 2025).
- BelTA (2024b) 'Belarus becomes SCO member state', BelTA News Agency, 4 July. Available at: <https://eng.belta.by/politics/view/belarus-becomes-sco-member-state-159564-2024> (Accessed: 1 May 2025).
- BelTA / Economy Ministry of Belarus (2025) 'China-Belarus Industrial Park Great Stone welcomes 30 new residents in 2024', BelTA News Agency, 20 February. Available at: <https://eng.belta.by> (Accessed: 1 May 2025).
- BIC — Belarus Investigation Center (2024) 'Belarusian exports growth: behind the scenes of the foreign trade miracle'. Available at: <https://investigatebel.org/en/analytics/belarus-export-growth-analysis> (Accessed: 1 May 2025).
- Braga, F. (2025) *Using Relations with China for Authoritarian Persistence*. PhD Thesis. London: University College London. Available at: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10211003/> (Accessed: 1 May 2025).
- China Observers (2025) 'Belarus-China Relations: Optimism in the Shadows of Asymmetry and Caution', chinaobservers.eu, 27 February. Available at: <https://chinaobservers.eu/belarus-china-relations-optimism-in-the-shadows-of-asymmetry-and-caution> (Accessed: 1 May 2025).
- China Observers (2026) 'China-Belarus Economic Cooperation: Governing Alignment without Liberalization', chinaobservers.eu, 18 March. Available at: <https://chinaobservers.eu> (Accessed: 1 May 2025).
- CNN (2024) 'China and Belarus conduct joint military exercises right next to NATO and EU border', CNN, 8 July. Available at: <https://www.cnn.com/2024/07/08/europe/china-belarus-military-exercises-poland-intl/index.html> (Accessed: 1 May 2025).
- Cooley, A. and Nexon, D. (2020) *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*. New York: Oxford University Press.
- Eurasian Review (2024) 'Eurasian Dimensions of Belarus Membership in the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)', Eurasian Review, 26 July. Available at:

- <https://www.eurasiareview.com/26072024-eurasian-dimensions-of-belarus-membership-in-the-shanghai-cooperation-organisation-sco-analysis> (Accessed: 1 May 2025).
- Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) (2022) Relations between Belarus and China in 2020–2022: What Lies Behind the 'All-Weather Partnership'. Berlin/Minsk: FES. Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19851-20221220.pdf> (Accessed: 1 May 2025).
- Gabuev, A. (2022) 'China's New Vassal: How the War in Ukraine Turned Russia into Beijing's Junior Partner', *Foreign Affairs*, August. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/china/chinas-new-vassal> (Accessed: 1 May 2025).
- German Economic Team (GET) (2023) 'The unequal iron brotherhood between Belarus and China'. Available at: <https://www.german-economic-team.com/en/newsletter> (Accessed: 1 May 2025).
- Global Times (2024) 'China, Belarus joint army exercise reaches preset goals', *Global Times*, 13 July. Available at: <https://www.globaltimes.cn/page/202407/1316413.shtml> (Accessed: 1 May 2025).
- Hall, S.G. and Ambrosio, T. (2017) 'Authoritarian Learning: A Conceptual Overview', *East European Politics*, 33(2), pp. 143–161.
- Heydemann, S. and Leenders, R. (eds.) (2013). *Middle East Authoritarianisms GOVERNANCE, CONTESTATION, AND REGIME RESILIENCE IN SYRIA AND IRAN*. Stanford University Press Stanford, California
- Interfax (2023) 'Belarus-China trade at \$3.72 billion in 5M 2023', 29 June. Available at: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/92013/> (Accessed: 1 May 2025).
- Liu, X. and Wang, H. (2025) 'China and Belarus' High-Quality Collaboration in the Belt and Road Initiative: Achievements, Challenges, and Prospects', *Chinese Journal of Slavic Studies*, De Gruyter, 1 June. DOI: 10.1515/cjss-2025-0005.
- Ministry of Commerce of the People's Republic of China (2024) *Country (Region) Guide for Foreign Investment Cooperation — Belarus*. Beijing: MOFCOM.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2022) 'China and Belarus issue joint statement on establishing all-weather comprehensive strategic partnership', *Xinhua / MFA PRC*, 15 September. Available at: <http://english.news.cn/20220916/085b7f2bfc674d41b5cb247cc91db009/c.html> (Accessed: 1 May 2025).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2024) *China-Belarus Trade Statistics, January–June 2024*. Beijing: MFA PRC.
- National Statistical Committee of Belarus (2024) *Foreign Trade Statistics of the Republic of Belarus*. Minsk: Belstat. Available at: <https://www.belstat.gov.by> (Accessed: 1 May 2025).
- NPR (2023) 'China heralds unbreakable friendship with Belarus, an ally of Russia', *NPR*, 1 March. Available at: <https://www.npr.org/2023/03/01/1160309060/china-belarus-xi-jinping-russia-ally-lukashenko-meet> (Accessed: 1 May 2025).
- OEC — Observatory of Economic Complexity (2024) 'China (CHN) and Belarus (BLR) Trade', *oec.world*. Available at: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/blr> (Accessed: 1 May 2025).
- Polskie Radio (2023) 'Lukashenko, Xi Jinping strengthen Belarus-China ties in Beijing meeting', *Polskie Radio* 24, 4 December. Available at: <https://polskieradio.pl/395/7785/Artykul/3293313> (Accessed: 1 May 2025).
- RFE/RL — Radio Free Europe / Radio Liberty (2024) 'China and Belarus Sign Free Trade Deal, Other Agreements On Security And Energy', 23 August. Available at: <https://www.rferl.org/a/china-belarus-free-trade-deal-investment/33089876.html> (Accessed: 1 May 2025).

Trading Economics / UN COMTRADE (2025) China Exports to Belarus — 2024 Data. Available at: <https://tradingeconomics.com/china/exports/belarus> (Accessed: 1 May 2025).

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company. Paul, T. V. (2004). *Asymmetric Conflicts: War Initiations by Weaker Powers*. Cambridge: Cambridge University Press.

References

Bulyk, M. V. (2020). *Vidnosyny z derzhavamy-susidamy u ramkakh realizatsii yevropeiskoi polityky Respubliki Bilorus (90-i rr. XX – XXI st.)* [Relations with neighboring states within the framework of the implementation of the European policy of the Republic of Belarus (90s of the XX – XXI centuries)]. Available at: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4200/1/vidn_2020_27_88.pdf [Accessed 4 June 2025].

Bulyk, M. V. and Klius, V. V. (2021). *Kontseptualni zasady zovnishnoi polityky KNR za pravlinnia Xi Jinpinga* [Conceptual foundations of the PRC's foreign policy under the rule of Xi Jinping]. Available at: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4204/1/konc_2021_31-32_82.pdf [Accessed 4 June 2025].

Dohovir pro druzhbu i spivrobotnytstvo mizh Respublikoiu Bilorus i Kytayskoiu Narodnoiu Respublikoiu [Treaty of Friendship and Cooperation between the Republic of Belarus and the People's Republic of China] (2014). Available at: <http://surl.li/gimlj> [Accessed 4 June 2025].

Kytaieznavchi doslidzhennia [Chinese Studies] (2015-2025). Available at: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/about> [Accessed 24 January 2025].

Ambrosio, T. (2009) *Authoritarian Backlash: Russian Resistance to Democratization in the Former Soviet Union*. Farnham: Ashgate.

Bank, A. and Weyland, K. (2017) 'The Study of Authoritarian Diffusion and Cooperation: Comparative Lessons on Interests versus Ideology', *Democratization*, 24(7), pp. 1345–1357. DOI: 10.1080/13510347.2017.1312349.

BelTA (2024a) 'Chen Zhou: Relations between Xi, Lukashenko attest to China-Belarus iron brotherhood', BelTA News Agency, 20 April. Available at: <https://eng.belta.by/politics/view/chen-zhou-relations-between-xi-lukashenko-attest-to-china-belarus-iron-brotherhood-157687-2024> (Accessed: 1 May 2025).

BelTA (2024b) 'Belarus becomes SCO member state', BelTA News Agency, 4 July. Available at: <https://eng.belta.by/politics/view/belarus-becomes-sco-member-state-159564-2024> (Accessed: 1 May 2025).

BelTA / Economy Ministry of Belarus (2025) 'China-Belarus Industrial Park Great Stone welcomes 30 new residents in 2024', BelTA News Agency, 20 February. Available at: <https://eng.belta.by> (Accessed: 1 May 2025).

BIC — Belarus Investigation Center (2024) 'Belarusian exports growth: behind the scenes of the foreign trade miracle'. Available at: <https://investigatebel.org/en/analytics/belarus-export-growth-analysis> (Accessed: 1 May 2025).

Braga, F. (2025) *Using Relations with China for Authoritarian Persistence*. PhD Thesis. London: University College London. Available at: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10211003/> (Accessed: 1 May 2025).

China Observers (2025) 'Belarus-China Relations: Optimism in the Shadows of Asymmetry and Caution', chinaobservers.eu, 27 February. Available at: <https://chinaobservers.eu/belarus-china-relations-optimism-in-the-shadows-of-asymmetry-and-caution> (Accessed: 1 May 2025).

- China Observers (2026) 'China-Belarus Economic Cooperation: Governing Alignment without Liberalization', chinaobservers.eu, 18 March. Available at: <https://chinaobservers.eu> (Accessed: 1 May 2025).
- CNN (2024) 'China and Belarus conduct joint military exercises right next to NATO and EU border', CNN, 8 July. Available at: <https://www.cnn.com/2024/07/08/europe/china-belarus-military-exercises-poland-intl/index.html> (Accessed: 1 May 2025).
- Cooley, A. and Nexon, D. (2020) *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*. New York: Oxford University Press.
- Eurasian Review (2024) 'Eurasian Dimensions of Belarus Membership in the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)', Eurasian Review, 26 July. Available at: <https://www.eurasiareview.com/26072024-eurasian-dimensions-of-belarus-membership-in-the-shanghai-cooperation-organisation-sco-analysis> (Accessed: 1 May 2025).
- Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) (2022) *Relations between Belarus and China in 2020–2022: What Lies Behind the 'All-Weather Partnership'*. Berlin/Minsk: FES. Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19851-20221220.pdf> (Accessed: 1 May 2025).
- Gabuev, A. (2022) 'China's New Vassal: How the War in Ukraine Turned Russia into Beijing's Junior Partner', Foreign Affairs, August. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/china/chinas-new-vassal> (Accessed: 1 May 2025).
- German Economic Team (GET) (2023) 'The unequal iron brotherhood between Belarus and China'. Available at: <https://www.german-economic-team.com/en/newsletter> (Accessed: 1 May 2025).
- Global Times (2024) 'China, Belarus joint army exercise reaches preset goals', Global Times, 13 July. Available at: <https://www.globaltimes.cn/page/202407/1316413.shtml> (Accessed: 1 May 2025).
- Hall, S.G. and Ambrosio, T. (2017) 'Authoritarian Learning: A Conceptual Overview', *East European Politics*, 33(2), pp. 143–161.
- Heydemann, S. and Leenders, R. (eds.) (2013). *Middle East Authoritarianisms GOVERNANCE, CONTESTATION, AND REGIME RESILIENCE IN SYRIA AND IRAN*. Stanford University Press Stanford, California
- Interfax (2023) 'Belarus-China trade at \$3.72 billion in 5M 2023', 29 June. Available at: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/92013/> (Accessed: 1 May 2025).
- Liu, X. and Wang, H. (2025) 'China and Belarus' High-Quality Collaboration in the Belt and Road Initiative: Achievements, Challenges, and Prospects', *Chinese Journal of Slavic Studies*, De Gruyter, 1 June. DOI: 10.1515/cjss-2025-0005.
- Ministry of Commerce of the People's Republic of China (2024) *Country (Region) Guide for Foreign Investment Cooperation — Belarus*. Beijing: MOFCOM.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2022) 'China and Belarus issue joint statement on establishing all-weather comprehensive strategic partnership', Xinhua / MFA PRC, 15 September. Available at: <http://english.news.cn/20220916/085b7f2bfc674d41b5cb247cc91db009/c.html> (Accessed: 1 May 2025).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2024) *China-Belarus Trade Statistics, January–June 2024*. Beijing: MFA PRC.
- National Statistical Committee of Belarus (2024) *Foreign Trade Statistics of the Republic of Belarus*. Minsk: Belstat. Available at: <https://www.belstat.gov.by> (Accessed: 1 May 2025).
- NPR (2023) 'China heralds unbreakable friendship with Belarus, an ally of Russia', NPR, 1 March. Available at: <https://www.npr.org/2023/03/01/1160309060/china-belarus-xi-jinping-russia-ally-lukashenko-meet> (Accessed: 1 May 2025).

- OEC — Observatory of Economic Complexity (2024) 'China (CHN) and Belarus (BLR) Trade', oec.world. Available at: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/blr> (Accessed: 1 May 2025).
- Polskie Radio (2023) 'Lukashenko, Xi Jinping strengthen Belarus-China ties in Beijing meeting', Polskie Radio 24, 4 December. Available at: <https://polskieradio.pl/395/7785/Artykul/3293313> (Accessed: 1 May 2025).
- RFE/RL — Radio Free Europe / Radio Liberty (2024) 'China and Belarus Sign Free Trade Deal, Other Agreements On Security And Energy', 23 August. Available at: <https://www.rferl.org/a/china-belarus-free-trade-deal-investment/33089876.html> (Accessed: 1 May 2025).
- Trading Economics / UN COMTRADE (2025) China Exports to Belarus — 2024 Data. Available at: <https://tradingeconomics.com/china/exports/belarus> (Accessed: 1 May 2025).
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company. Paul, T. V. (2004). *Asymmetric Conflicts: War Initiations by Weaker Powers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

M. Bulyk

Yu. Konstantynova

BELARUS–CHINA RELATIONS AT THE PRESENT STAGE

Relevance. Belarus–China relations have undergone a qualitative transformation since 2020 in the wake of the post-electoral crisis in Belarus, the unprecedented Western sanctions regime, and Russia’s full-scale invasion of Ukraine in February 2022. These factors collectively elevated the People’s Republic of China from one of Minsk’s trade partners to its principal economic backer, diplomatic shield, and institutional integrator. Despite the growing strategic significance of this relationship, it remains virtually unexplored in Ukrainian academic discourse — a gap this article seeks to address.

Purpose. This article offers a comprehensive analysis of the state and trends in Belarus–China relations during 2020–2025, identifies their structural characteristics, and maps possible scenarios of future bilateral evolution.

Methods. The study employs systemic and comparative analysis, content analysis of official documents and joint statements, quantitative analysis of trade and investment statistics, and scenario analysis. The theoretical framework draws on neorealist small-state balancing theory (Waltz, 1979; Paul, 2004) and the concept of authoritarian learning (Heydemann and Leenders, 2011; Hall and Ambrosio, 2017).

Findings. The research establishes that bilateral relations are defined by deep structural asymmetry: Belarus functions as a dependent peripheral actor, while China acts as an asymmetric patron. Bilateral trade grew from approximately USD 4 billion in 2021 to USD 7.7–8.4 billion in 2023, yet over 50% of Belarusian exports consist of potash fertilizers sold at prices roughly half the global market rate. Belarus’s accession to the Shanghai Cooperation Organisation (July 2024) — making it the first purely European SCO member — the joint “Eagle Assault-2024” military exercises near the NATO border, and the signing of a services and investment agreement signal a qualitatively new security and geopolitical dimension to the partnership. At the ideological level, the relationship operates as a system of mutual authoritarian legitimation: Belarus provides symbolic support for China’s core interests (Taiwan, Xinjiang, Tibet), while China shelters Lukashenko’s regime from United Nations accountability mechanisms.

Conclusions. Scenario analysis — covering regime change, Russian absorption, and

strategic balancing — demonstrates that none of these trajectories would produce a fundamental rupture in Belarus–China ties. China has embedded its presence in Belarus deeply enough to remain insulated from the personalist nature of the current regime. The article contributes to the literature by applying the authoritarian-learning framework to this underexplored bilateral relationship and by introducing the case into Ukrainian international-relations scholarship.

Keywords: *Republic of Belarus, People's Republic of China, bilateral relations, Great Stone Industrial Park, sanctions regime, scenario analysis, authoritarian interaction, post-Soviet space.*

УДК 355.01

DOI 10.34079/2518-1521-2026-16-44-79-87

М.І. Зелінська,
А.О. Чечель,
М.С. Чечель.

УКРАЇНА: ВІД СЛАБКОЇ ДЕРЖАВИ ДО АДАПТИВНОЇ СИЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ, ЛІДЕРСТВО ТА ІНСТИТУЦІЙНУ ТРАНСФОРМАЦІЮ

Ця стаття пропонує переосмислення сили держави на прикладі України, представляючи динамічну типологію державності (слабка–гібридна–адаптивна сильна) та інтегруючи оригінальну аналітичну основну концепцію, відому як теорія слабкої держави. У дослідженні стверджується, що трансформація України в умовах повномасштабної війни демонструє неklasичну модель сильної держави, яка народжується через інституційну адаптивність, мобілізацію суспільства та стійкість існуючого в державі політичного лідерства. Особлива увага приділяється ролі президентської влади як стабілізуючого та мобілізуючого фактора. Результати дослідження кидають виклик статичним дихотоміям «strong state – weak state» у державно-політичній теорії та пропонують процесуальне розуміння сили держави.

Ключові слова: *сильна держава, лідерство, слабка держава, президент, адаптивна сильна держава, Україна, війна.*

Український випадок спонукає до фундаментального переосмислення підходів до розуміння сильної держави в сучасній політичній науці, особливо в умовах повномасштабних воєнних конфліктів та системних криз. Традиційні теоретичні підходи, що беруть свій початок у веберівській та неоінституціональній традиції, пов'язують силу держави передусім із централізованістю влади, бюрократичною узгодженістю та монополією на легітимне насильство (Mann, 1984; Fukuyama, 2013). Водночас емпіричний досвід України засвідчує, що ці критерії, хоча й залишаються важливими, є недостатніми для пояснення процесів державної стійкості та трансформації в умовах екстремального зовнішнього тиску.

Слабкі держави становлять широкий спектр. Вони бувають:

1) природно слабкими через фізичне та географічне розташування або несприятливу екологічну та економічну ситуацію та обмеженість ресурсів;

2) спочатку сильними, але демонструють слабкість на певному етапі свого функціонування через погане управління, деспотизм, внутрішні суперечності або зовнішній напад;

3) державами змішаного типу, що поєднують характеристики двох вищезазначених.

Сучасні вчені оцінюють рівень слабкості держави за її здатністю досягати державних цілей, таких як безпека людей та розвиток суспільства, тобто базис виживання для держави та громадян. Через невеликий потенціал вважається, що слабкі держави мають мало автономії та не можуть багато чого досягти самостійно. Слабка держава або підпорядковується іншій владі, або внутрішнім силам усередині держави, як феодална держава з безсилим королем.

Варто відзначити погляд авторів на проблему існування слабких держав Баррі Б'юзена (Buzan B., 1991), який вважав, що сутність будь-якої держави полягає в поєднанні трьох основних компонентів, що утворюють трикутник, а саме інституційного вираження держави (бюрократії) - адміністративної, правової та законодавчої влади, примусової влади. Цей показник також включає норми та процедури, за якими здійснюється державне

управління. Необхідно зазначити, що модель не приділяє великої уваги тому, чи є інституції демократичними чи ні.

Другим компонентом трикутника є ідея (дух) держави (нації). Ця ідея об'єднує людей у соціально-політичній єдності та відповідає на питання про те, як організована держава та причини її існування. Показник пов'язаний з такими термінами, як національність та ідеологія, особливо потужними в національних державах.

А третім компонентом є фізична основа існування держави (територія) – оскільки держава складається з людей, певної території та природних ресурсів у межах державних кордонів.

Тобто, висновок полягає в тому, що якщо один із компонентів цього умовного трикутника відсутній або слабкий у своїй функціональній природі, держава схиляється до слабкості та втрачає свою силу.

Щодо визначень могутньої та сильної держави (*powerful state and strong state*) та відмінностей між ними можна звернутися до Кембриджського словника (*Dictionary Cambridge, 2022*). Отже, могутня держава – це держава, яка має потенціал сили, певний вплив на суб'єктів зовнішньої політики та відіграє значну роль на міжнародній арені. Водночас сильна держава – це утворення, невразливе до руйнування, як зовнішнього, так і внутрішнього, і може проводити складну політику без урахування протилежних зацікавлених сторін. Вона достатньо сильна, щоб мати власну зовнішню політику та не бути підпорядкованою іншим державам. Зазвичай це означає достатню оборонну силу для стримування нападу агресора.

У сучасній політичній науці дедалі очевиднішою стає обмеженість класичної дихотомії в теорії «*strong state – weak state*», оскільки вона не враховує динамічної природи державності, особливо в умовах криз і воєн. У цьому контексті доцільно запропонувати авторський підхід до осмислення слабкої держави, який умовно може бути позначений як «теорія *weak/ adaptive strong state*», де *weak state* розглядається не як стан інституційного колапсу, а як конфігурація нестійкої рівноваги між формальними та неформальними інститутами, що характеризується фрагментацією влади, варіативністю правил гри та обмеженою здатністю до стратегічної консолідації. У цьому контексті запропонована концепція адаптивної сильної держави дозволяє адекватніше описати функціонування держав у ситуаціях високої невизначеності та загроз.

Емпіричні дані, зокрема індекси *Fragile States Index (FSI)* та *Varieties of Democracy (V-Dem)*, підтверджують наявність парадоксальної динаміки: Україна одночасно демонструє ознаки структурної вразливості, притаманні слабким державам, і водночас — високий рівень функціональної спроможності, інституційної безперервності та демократичної стійкості. Така комбінація ставить під сумнів припущення про взаємовиключність слабкості та сили держави одночасно й дозволяє розглядати їх як співіснуючі характеристики в межах однієї політичної системи.

Саме на цій основі пропонується нова типологія державності, яка включає три взаємопов'язані стани: *weak state*, *hybrid state* та *adaptive strong state*. *Weak state* характеризується домінуванням фрагментації та нестабільності, *hybrid state* — поєднанням елементів слабкості та зростаючої спроможності, тоді як *adaptive strong state* визначається здатністю держави не лише ефективно виконувати свої функції, але й адаптуватися до кризових умов, інтегруючи суспільство та міжнародні ресурси у процес управління.

У ході всіх цих роздумів, в останні роки спостерігається дедалі більша деталізація концепцій, які так чи інакше підходять до феномену невдалих (слаборозвинених) держав. Зокрема, окрім термінів «слабка», «провалена» та «вмираюча» (файлінгова) держава, вчені почали використовувати терміни «зруйнована», «крихка», «травмована» (пошкоджена) та зменшена держава.

Деякі з цих термінів, такі як крихка, частіше використовуються стосовно країн, які нещодавно вийшли з кризи або подолали громадянську війну та є поки що досить крихкими. Інші характеризують різні етапи руйнування державності.

Термін «держава, що провалюється» стосується країн, які не можуть вирватися з нескінченної траєкторії розпаду. До них належать переважно Ліван, Гвінея, Ефіопія, Малі, Чад та Лівія.

Поняття «слабка держава» використовується для позначення групи країн, де процес модернізації відкрито зупиняється або навіть йде назад – Демократична Республіка Конго, Руанда, Боснія, Філіппіни та деякі країни Латинської Америки.

Термін «держави, що зазнали краху» стосується утворень, які фактично представляють держави, що зазнали деградації в політичному просторі, такі як Сомалі, Ліберія та Гаїті.

У попередніх дослідженнях автор (Зелінська М., 2017; Зелінська М., 2019) також дотримувався дещо суперечливого підходу до ототожнення понять недієздатної та слабкої держави, головним чином через вищезгадану проблему відсутності чіткого визначення цих понять у зарубіжних та, особливо, у вітчизняних дослідників. На думку Р. Ротберга (2004), можливість або неможливість, ефективність або неефективність надання державою громадянам трьох груп політичних благ є основою для поділу держав на сильні держави, слабкі держави; «держави, що зазнали краху»; «держави, що зазнали краху» (powerful state, strong state, weak states; "failed states"; "collapsed states").

На основі запропонованої теоретичної рамки доцільно сформулювати типологію державності, яка відображає процесуальний характер трансформації. На відміну від бінарної та класичної моделей, ця типологія включає три ідеальні типи, що відповідають різним конфігураціям державної спроможності.

Weak state характеризується домінуванням фрагментації, нестабільністю інституційних правил та обмеженою здатністю до довгострокового планування. Держава у цьому стані здатна виконувати базові функції, але не має достатнього рівня координації для ефективної реалізації складних політик. Такий стан відповідає описам державної слабкості в класичних роботах, однак у межах нашої теорії він розглядається як динамічний, а не статичний.

Hybrid state є перехідною формою, у якій поєднуються елементи слабкості та зростаючої спроможності. У цьому стані держава починає посилювати свої інституції, однак зберігає залежність від неформальних практик і зовнішніх ресурсів. Саме цей етап є найбільш нестабільним, оскільки він поєднує процеси консолідації та дезінтеграції.

Adaptive strong state визначається як стан, у якому держава не лише досягає високого рівня інституційної спроможності, але й демонструє здатність до адаптації в умовах криз. Ключовими характеристиками є інтеграція суспільства у процес управління, гнучкість інституцій та активна міжнародна суб'єктність. На відміну від класичних strong states, ця модель не базується виключно на централізації, а передбачає поєднання різних рівнів управління.

Україна у цьому контексті демонструє послідовний перехід від weak state (до 2014 року) до hybrid state (2014–2021) і далі до adaptive strong state (powerful) після 2022 року, що підтверджує процесуальний характер державної трансформації.

Україна до 2014 року значною мірою відповідала характеристикам weak state у запропонованому розумінні, оскільки політична система функціонувала в умовах конкуренції формальних та неформальних інститутів, а стратегічна узгодженість державної політики залишалася обмеженою. Ця конкуренція проявлялася у домінуванні олігархічних груп, що фактично виступали альтернативними центрами впливу, підриваючи монополію держави на прийняття рішень та створюючи ситуацію «розподіленого суверенітету». Як

наслідок, державна політика часто набувала реактивного, а не стратегічного характеру, що відповідало опису обмеженої координаційної спроможності.

Це підтверджується і емпіричними даними: у 2010 році показник України за *Fragile States Index* становив приблизно 69–70 балів, що відповідало категорії «warning», тобто держав із підвищеним рівнем структурної вразливості. Паралельно індекси *Varieties of Democracy* фіксували відносно низький рівень ліберальної демократії (близько 0.4), що свідчило про слабкість інституційних обмежень влади та нестабільність політичних правил. У сукупності ці показники підтверджують, що Україна перебувала у стані функціонуючої, але інституційно нестійкої держави.

Водночас уже в цей період існували елементи, які згодом стали основою трансформації. Передусім йдеться про громадянське суспільство, яке продемонструвало здатність до швидкої самоорганізації під час таких вирішальних подій для української державності, як Помаранчева революція та особливо Революція Гідності. Ці події можна розглядати як прояв латентної соціальної спроможності, яка в умовах слабкої держави виконує саме рятуючу компенсаторну функцію. Таким чином, ще до початку інституційних реформ в Україні існувала важлива передумова майбутнього зміцнення держави — а саме, здатність суспільства до мобілізації та колективної дії.

Період після 2014 року ми можемо охарактеризувати як фазу *hybrid state*, у межах якої держава поступово посилює свої інституційні спроможності, однак все ще зберігає риси структурної слабкості. Це проявляється у паралельному існуванні процесів модернізації та інституційної інерції. З одного боку, відбувається реформування сектору безпеки, створення нових антикорупційних інституцій та децентралізація, яка суттєво підвищує спроможність місцевого самоврядування. З іншого боку, все ще зберігаються корупційні практики, політична фрагментація та суттєва залежність від зовнішньої допомоги.

Емпірично ця амбівалентність відображається у динаміці міжнародних індексів, зокрема *Fragile States Index (FSI)* та *Varieties of Democracy (V-Dem)*. Дані *FSI* засвідчують зростання рівня структурної вразливості України після 2014 року, що досягає пікових значень у середині десятиліття внаслідок збройного конфлікту, після чого спостерігається відносна стабілізація показників у наступні роки. Така динаміка вказує на те, що, попри збереження значного рівня системного тиску, держава демонструє здатність до часткового відновлення та адаптації.

Паралельно показники *V-Dem* відображають іншу, не менш важливу тенденцію — поступове зміцнення демократичних інститутів, зокрема зростання індексів електоральної та ліберальної демократії у постреволюційний період. Це свідчить про те, що інституційні процедури, попри кризовий контекст, не лише зберігаються, але й зазнають поступового розвитку.

Таким чином, емпіричні дані підтверджують наявність структурної амбівалентності, у межах якої процеси інституційного зміцнення співіснують із проявами вразливості. У цьому сенсі *hybrid state* в українському випадку постає не як тимчасова або нестабільна фаза, а як складна і відносно стійка конфігурація, що поєднує елементи слабкості та зростаючої державної спроможності.

Вирішальним етапом трансформації стає повномасштабна війна 2022 року, яка, всупереч класичним очікуванням щодо руйнування слабких держав (*collapsed states*), виступає каталізатором переходу до *adaptive strong state*. Уже на початковому етапі вторгнення Україна демонструє те, що можна визначити як ефект прискореної консолідації державної спроможності, який проявляється у трьох ключових вимірах, про які ми вище вже згадували, а саме: військовому, адміністративному та суспільному, як в теорії Баррі Б'юзена (Buzan B., 1991).

У військовому вимірі держава забезпечує швидку мобілізацію та координацію оборони, що свідчить про різке зростання коерсивної спроможності. В адміністративному — зберігається безперервність управління, функціонування фінансової системи та базових державних сервісів. У суспільному — відбувається масова мобілізація громадян, бізнесу та волонтерських мереж, які інтегруються у виконання державних функцій.

У цьому контексті теза Ч. Тіллі про те, що «війна створює держави» (Tilly, 1990), набуває нового змісту. Якщо у класичній європейській історії війна сприяла централізації, то в Україні вона стимулює мережеву консолідацію, де держава виступає координатором, а не єдиним виконавцем функцій. Яскравим прикладом є використання цифрових інструментів, зокрема Дія, яка забезпечує доступ до державних послуг навіть у воєнних умовах, а також масштабні волонтерські ініціативи, що доповнюють державні механізми забезпечення армії.

Таким чином, український випадок дозволяє сформулювати ключову тезу: у сучасних умовах війна не обов'язково веде до *state failure*; за наявності соціальної мобілізації, інституційної основи та ефективного політичного керівництва вона може виступати механізмом прискореного переходу від *weak state* до *adaptive strong state*.

Це, у свою чергу, підтверджує необхідність переосмислення класичних теорій державності та переходу до моделей, що враховують адаптивність, мережевість і взаємодію держави із суспільством як ключові фактори сучасної державної сили.

Зростання коерсивної спроможності держави проявляється у здатності організувати ефективний військовий опір, що супроводжується одночасним посиленням адміністративної та екстрактивної функцій, що відповідає підходам Besley і Persson (2011). Водночас, на відміну від класичних моделей *strong state*, український випадок характеризується високим рівнем інтеграції громадянського суспільства у процес реалізації державних функцій, що дозволяє говорити про специфічну форму «розподіленої державної спроможності». Важливо підкреслити, що ця трансформація зумовлена не лише класичними інституційними реформами, а передусім переосмисленням взаємодії між державою та суспільством, а також мобілізацією латентних ресурсів, які зазвичай залишаються неактивованими у стабільних умовах. Залучення громадянського суспільства до виконання державних функцій, прискорена цифровізація управління та гнучкість адміністративних практик свідчать про формування принципово нової моделі державності, яка відрізняється від традиційних уявлень про сильну державу як жорстко ієрархічну систему.

В результаті Україна за дуже короткий час (6 місяців) змогла отримати статус «потужної держави» (збільшення індексу стабільності в Україні), здобути авторитет на міжнародній арені та суб'єктність у політичних процесах, об'єднати своє населення через певну національну ідею «української мрії про мирне та щасливе життя».

Отже, як ми можемо бачити, саме «теорія *weak/ adaptive strong state*» дозволяє також переосмислити роль криз у розвитку державності. Якщо у традиційних теоріях криза розглядається як загроза державі, то у цій моделі вона виступає як триггер декомпозиції нестійкої рівноваги, що відкриває можливість для переходу до нового стану. Саме цей механізм спостерігається у випадку України, де війна руйнує старі патерни взаємодії між державою та суспільством і створює умови для формування нової конфігурації влади. Таким чином, «теорія *weak/ adaptive strong state*» пропонує розглядати державність як континуум, у межах якого ключову роль відіграють не лише інституційні характеристики, але й здатність системи до трансформації, що дозволяє інтегрувати концепції *resilience* (Clark, 2021) та *state capacity* (Fukuyama, 2013) у єдину аналітичну рамку.

Таблиця 1. Динаміка державної крихкості та інституційної стійкості України у 2010–2024 рр.

Year	Trend
2010	Warning (moderate fragility)
2015	Increased fragility (conflict impact)
2020	Partial stabilization
2022	Sharp increase due to full-scale war
2024	High fragility with institutional resilience

Джерело: складено автором на основі даних Fragile States Index (Fund for Peace, 2010–2024).

Дані показують, що попри коливання, спричинені війною, Україна зберігає інституційну безперервність та демократичну стійкість. У той час як показники FSI вказують на структурний тиск, індекси V-Dem підтверджують збереження демократичних процедур, що підтверджує класифікацію України як адаптивної сильної держави.

Варто зазначити ще те, що, без сумніву, особливого значення у процесі трансформації державності набуває фактор політичного лідерства, який у класичних теоріях часто недооцінюється порівняно з інституційними змінними. Однак у ситуаціях екзистенційних криз саме лідерство може виступати критичним елементом, що визначає здатність держави до мобілізації та координації (Зелінська М., 2026).

У випадку України президентська влада відіграє роль системоутворюючого елемента, який забезпечує інституційну безперервність, символічну консолідацію та міжнародну репрезентацію держави. Це відповідає загальним положенням теорії державної спроможності, згідно з якими ефективний центр прийняття рішень є необхідною умовою функціонування strong state (Fukuyama, 2013).

Стійкість президентської влади у цьому контексті може бути проаналізована через три взаємопов'язані виміри. Перший — інституційний, який передбачає здатність забезпечувати функціонування державних органів навіть у умовах фізичної загрози їхньому існуванню. Україна демонструє високий рівень такої стійкості, оскільки центральні органи влади продовжують працювати в умовах війни без значних збоїв.

Другий вимір — комунікативний, який полягає у здатності лідера формувати узгоджений наратив, підтримувати довіру населення та забезпечувати інформаційну мобілізацію. У сучасних умовах інформаційна складова гібридної війни є не менш важливою, ніж військова, і ефективна комунікація стає ключовим елементом державної спроможності.

Третій вимір — міжнародний, який передбачає здатність представляти державу на глобальному рівні, формувати коаліції та забезпечувати зовнішню підтримку. У цьому аспекті президент виступає як головний агент міжнародної суб'єктності держави, що відповідає підходам Zürn (2018) до аналізу глобального управління.

Для глибшого розуміння цього феномену ми вважаємо за доцільне звернутися до порівняльного аналізу, зокрема до випадків ефективного політичного лідерства у кризових умовах, таких як Winston Churchill або Charles de Gaulle, де політичні лідери виконували функцію символічної та політичної консолідації. Однак на відміну від класичних прикладів, сучасний український випадок відбувається у контексті цифрового суспільства, що значно підсилює саме інформаційно-комунікативний вимір лідерства.

Водночас принципово важливо підкреслити, що роль президентської влади в Україні не призводить до руйнування демократичних інститутів, оскільки вона функціонує у взаємодії з активним громадянським суспільством та децентралізованою системою

управління. Це дозволяє уникнути спокуси в трансформації сильної держави у авторитарну, що є одним із ключових ризиків у класичних моделях powerful-strong state.

Таким чином, стійкість президентської влади, в нашому випадку, виступає не як альтернатива інституційній спроможності, а саме як її каталізатор, що забезпечує координацію, мобілізацію та легітимацію державної політики в умовах кризи.

Разом з тим український випадок виявляє і певні обмеження цієї моделі. Зокрема, залежність від зовнішньої фінансової та військової підтримки ставить питання про довгострокову автономність державної спроможності, а воєнні умови створюють потенційні ризики для демократичних процедур та інституційного балансу. Це свідчить про те, що ми з обережністю зазначаємо, що адаптивна сильна держава є контекстуально зумовленою та може розвиватися у різних напрямках залежно від післявоєнних трансформацій.

У ширшій перспективі досвід України дозволяє переглянути підходи до аналізу держав, які традиційно класифікуються як слабкі або крихкі. Він демонструє, що за певних умов такі держави можуть володіти прихованим потенціалом до швидкої трансформації, особливо тоді, коли зовнішні загрози стимулюють процеси координації та мобілізації. Емпіричний аналіз показує, що війна може виступати не лише фактором руйнування, але й механізмом трансформації, що активує процеси консолідації державної спроможності. Особливу роль у цьому процесі відіграє політичне лідерство, зокрема стійкість президентської влади, яка забезпечує інтеграцію інституційних, суспільних та міжнародних ресурсів.

Загалом головний теоретичний висновок полягає в тому, що сила держави у ХХІ столітті має розглядатися як адаптивна спроможність, а не як статична інституційна характеристика. Україна демонструє модель державності, в якій резильєнтність, гнучкість та інтегрованість суспільства є не менш важливими, ніж традиційні показники strong state. Це відкриває нові перспективи для дослідження політичних систем в умовах глобальної нестабільності.

Бібліографічний список:

- Acemoglu, D. and Robinson, J.A. (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown.
- Besley, T. and Persson, T. (2011) 'Fragile states and development policy', *Journal of the European Economic Association*, 9(3), pp. 371–398. doi:10.1111/j.1542-4774.2011.01022.x.
- Buzan, B. (1991) *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2nd edn. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Clark, J.N. and Ungar, M. (eds.) (2021) *Resilience, Adaptive Peacebuilding and Transitional Justice: How Societies Recover after Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coppedge, M. et al. (2024) V-Dem Dataset v14 / relevant version used for the article. Gothenburg: Varieties of Democracy Institute. Available at: V-Dem database (accessed 1 April 2026).
- Dictionary Cambridge (2022) <https://dictionary.cambridge.org/>
- Fukuyama, F. (2013) 'What is governance?', *Governance*, 26(3), pp. 347–368. doi:10.1111/gove.12035.
- Fund for Peace (2024) *Fragile States Index 2024*. Available at: Fragile States Index official data and country dashboard (accessed 1 April 2026).
- Mann, M. (1984) 'The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results', *European Journal of Sociology*, 25(2), pp. 185–213. doi:10.1017/S0003975600004239.
- Rotberg, R.I. (ed.) (2004) *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Tilly, C. (1990) *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Zelinska, M., & Chechel, A. (2019). The "weak state" concept: theoretical roots and practical implementation.
- Zürn, M. (2018) 'Contested global governance', *Global Policy*, 9(S1), pp. 138–145. doi:10.1111/1758-5899.12521.
- Зелінська, М. І. (2017). Інститут президентства в Україні в межах концепції «Fragile State» [Розд. 2.2]. Вища школа економіки та гуманітаристики (Польща).
- Зелінська, М. (2026). РОЛЬ СИЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖ ТРАНЗИТОМ ДЕРЖАВНОСТІ, КРИЗОЮ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ ІДЕНТИЧНОСТІ. Редакційна колегія, 337.

References

- Acemoglu, D. and Robinson, J.A. (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown.
- Besley, T. and Persson, T. (2011) 'Fragile states and development policy', *Journal of the European Economic Association*, 9(3), pp. 371–398. doi:10.1111/j.1542-4774.2011.01022.x.
- Buzan, B. (1991) *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2nd edn. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Clark, J.N. and Ungar, M. (eds.) (2021) *Resilience, Adaptive Peacebuilding and Transitional Justice: How Societies Recover after Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coppedge, M. et al. (2024) V-Dem Dataset v14 / relevant version used for the article. Gothenburg: Varieties of Democracy Institute. Available at: V-Dem database (accessed 1 April 2026).
- Dictionary Cambridge (2022) <https://dictionary.cambridge.org/>
- Fukuyama, F. (2013) 'What is governance?', *Governance*, 26(3), pp. 347–368. doi:10.1111/gove.12035.
- Fund for Peace (2024) *Fragile States Index 2024*. Available at: Fragile States Index official data and country dashboard (accessed 1 April 2026).
- Mann, M. (1984) 'The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results', *European Journal of Sociology*, 25(2), pp. 185–213. doi:10.1017/S0003975600004239.
- Rotberg, R.I. (ed.) (2004) *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tilly, C. (1990) *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Zelinska, M., & Chechel, A. (2019). The "weak state" concept: theoretical roots and practical implementation.
- Zürn, M. (2018) 'Contested global governance', *Global Policy*, 9(S1), pp. 138–145. doi:10.1111/1758-5899.12521.
- Zelinska, M. I. (2017). The Institute of the Presidency in Ukraine within the Concept of the "Fragile State" [Section 2.2]. Higher School of Economics and Humanities (Poland).
- Zelinska, M. (2026). THE ROLE OF A STRONG POLITICAL LEADER IN THE MODERN WORLD: BETWEEN THE TRANSITION OF STATE, THE CRISIS OF LEGITIMACY AND THE MOBILIZATION OF IDENTITY. Editorial Board, 337.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

**M. Zelinska,
A. Chechel,
M. Chechel.**

UKRAINE: FROM WEAK STATE TO ADAPTIVE STRONG STATE THROUGH WAR, LEADERSHIP, AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATION

This article examines Ukraine as a case of transformation from weak statehood to adaptive strong statehood under conditions of full-scale war. It proposes a dynamic typology of statehood that distinguishes between weak, hybrid, and adaptive strong states, thereby moving beyond static binary classifications and allowing for a processual analysis of political and institutional change. The article advances Zelinska's approach to weak statehood, according to which weakness is understood not as institutional collapse but as a configuration of fragmented authority, unstable coordination, and limited strategic capacity.

The Ukrainian case demonstrates that war, although profoundly destructive, may also accelerate institutional consolidation, administrative adaptation, and societal mobilization. Special attention is paid to the role of presidential leadership as a stabilizing mechanism that helps sustain institutional continuity, political legitimacy, and international representation in conditions of existential threat. The empirical section is based on internationally recognized sources, including the Fragile States Index and V-Dem, which together illustrate the coexistence of fragility and resilience within the same political system.

The main argument of the article is that state strength in the twenty-first century should be conceptualized not as rigid institutional robustness, but as adaptive capacity: the ability to reorganize governance, maintain continuity, and integrate society and external resources under conditions of crisis.

Key words: *strong state, weak state, adaptive state, Ukraine, war, presidential leadership, state capacity, institutional transformation.*

А.О. Іванов

ФЕНОМЕН СЕЛЕБРИТІ-ПОЛІТИКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню трансформації політичного лідерства в умовах медіатизації. Увага зосереджена на теоретичному узагальненні наукових підходів до розуміння знаменитостей-політиків та аналізі механізмів конвертації їхнього медійного капіталу в реальну владу. Методологія дослідження поєднує типологічний аналіз та метод кейс-стаді на прикладах Дональда Трампа та Володимира Зеленського. У дослідженні розмежовано типи селебрیتی-політиків (CP1) та (CP2), де останні черпають авторитет поза політичною сферою. Проаналізовано стратегії «суперзірок» (SCP) з месіанською риторикою та «повсякденних селебріті» (ECP), які будують легітимність на образі «свого хлопця» та фікціональному популізмі. У висновках зазначається, що попри ефективність селебріті-капіталу для глобальної мобілізації в часи кризи, що попри ефективність селебріті-капіталу для мобілізації, у довгостроковій перспективі така стратегія виявляє структурні межі та провокує ерозію інституцій та конфлікт між «видовищем» і вимогами адміністрування. Дослідження фіксує, що в умовах затяжної кризи виснаження афективного зв'язку з аудиторією закономірно актуалізує суспільний запит на перехід від медійного перформансу до компетентного та інституційно сталого лідерства

Ключові слова: селебріті-політики, медіатизація, політична комунікація, медійний капітал, глобальна нестабільність, функціональний популізм

Постановка проблеми. У сучасному політичному дискурсі дедалі більше домінує логіка медіа: емоційність, персоналізація, візуалізація повідомлень. Цей процес трансформує політичну діяльність, підштовхуючи акторів до адаптації своїх дій та стилю комунікації до вимог масової аудиторії (Величковський, 2024). Медіатизація політичного простору створює структурно сприятливе середовище для появи політиків-знаменитостей (політиків-селебріті), які, за визначенням Дж. Стріта «не просто схожі на зірок, вони є ними. Це видно з того, як їх представляють, як вони виступають і як їхні «шанувальники» реагують на них. Це також симптоматично для ширших змін у поведінці та формі сучасної, медіатизованої політичної сфери» (Street, J., 2018). Більш того, традиційні інституційні форми лідерства дедалі частіше витісняються феноменом «селебріті-політиків» (знаменитостей-політиків) – залученням до активної державної діяльності постатей, чий первинний публічний капітал був сформований у сферах шоу-бізнесу, спорту або масової культури. Ця тенденція перестає бути електоральною несподіванкою, перетворюючись на стійку модель функціонування влади, що, у свою чергу, ставить під сумнів класичні уявлення про джерела політичної компетентності та відповідальності, підміну змісту видовищем, де презентація та зовнішній вигляд замінюють політику та принципи (Street J., 2004, Wheeler, M., 2018)⁵.

Шерон Коен (Coen, S. (2015) відзначає, що стосунки, які громадяни встановлюють з політиками, здебільшого є парасоціальними, зсув до персоналізації політики супроводжується посиленою увагою до приватного життя та справ політиків, а не до їхніх

⁵ John Street Celebrity Politicians: Popular Culture and Political Representation. BJPIR: 2004 VOL 6, 435–452; Wheeler Mark. Celebrity Politics and Cultural Studies Within the United States and United Kingdom. Oxford Research Encyclopedia of Communication. Aug 2018 DOI: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.620

інституційних успіхів та невдач, а нові технології та інтернет привнесли елемент інтерактивності, який, на думку деяких, може суттєво змінити стосунки між політиками та громадськістю. Отже, медіатизація та персоналізація лідерства створюють нову реальність, у якій «естетична політика» зосереджена на візуальних образах та емоційному контакті, які заміщають раціональний адміністративний дискурс (Davis, A., 2010)⁶. Це продукує системні «ножиці» між медійною харизмою лідера та функціональною спроможністю державних інститутів, посилюючи ризики деструкції сталих процедур прийняття рішень та вразливість системи до популістських маніпуляцій. Сучасний політичний ландшафт, позначений піднесенням таких постатей, як Дональд Трамп і Володимир Зеленський, вимагає вичерпного дослідження типологій, перформативних стратегій та епістемічних імплікацій феномену знаменитості у прагненні до влади.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення процесів селебрізації влади, які суттєво змінюють формат політичної комунікації, впливають на саму суть демократичного врядування, підмінюючи сталі механізми прийняття рішень, баланс гілок влади, ефективність інституцій, що набуває особливої гостроти в умовах глобальної нестабільності.

Україна сьогодні посідає унікальне місце у світовій політичній практиці як держава, де позасистемні медійні постаті успішно конвертували впізнаваність у владні повноваження і завдяки цьому сформували принципово нову модель державного управління. Кейс Володимира Зеленського та студії «Квартал 95» надає матеріал для вивчення механізмів впливу медійного іміджу на політичну культуру в умовах поєднання кризи ідеологій та системної безпекової кризи. Зазначений прецедент ілюструє роль медійної комунікації як інструмента залучення зовнішніх ресурсів, де домінування лідера в інформаційному просторі стає чинником отримання військової та фінансової допомоги. Специфіка такої моделі виявляється під час взаємодії з іншими селебріті-політиками (зокрема Дональдом Трампом), коли конфігурація міждержавних відносин значною мірою опосередковується персоналізованим діалогом медійних лідерів та їхньою здатністю апелювати до глобальної аудиторії виборців-глядачів (Gleibs, I., 2025). Водночас ерозія інституційних процедур у країнах-партнерах під впливом селебрізації та популістських трендів зумовлює нестабільність підтримки України, роблячи її залежною від динаміки медійних циклів та настроїв «глядацької демократії».

У зв'язку з цим постає потреба у концептуальному осмисленні феномену знаменитостей-політиків (селебріті-політиків) як акторів селебріті-політики, ролі їх медійного іміджу в сучасних політичних процесах, розробки нових підходів до політичної комунікації, виборчих технологій тощо.

Мета статті полягає у теоретичному узагальненні типологізації наукових підходів до розуміння феномену селебріті-політиків як суб'єктів сучасної політичної реальності. Дослідження спрямоване на аналіз специфічних способів їхньої легітимації та виявлення механізмів конвертації медійного капіталу в електоральний вплив в умовах глобальної нестабільності та інституційної ерозії.

Методологія дослідження базується на поєднанні типологічного аналізу, що спирається на міждисциплінарне історіографічне підґрунтя та методу кейс-стаді.

Генеza вивчення феномену селебріті-політики пройшла шлях від критичного сприйняття знаменитостей як «безсилах еліт» (Mills, C.W., 2000) та аналізу перетворення політики на індустрію розваг (Postman, N., 1985) до визнання медійної впізнаваності стратегічним ресурсом влади. Сучасні дослідники, зокрема Арчер, А., Коустон, А., Матесон, Б. та Геускенс, М. (Archer, A., Cawston, A., Matheson, B. and Geuskens, M., 2020)

⁶ Davis A. Political Communication and Social Theory. 2010, London: Routledge. 216 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203847299>

акцентують на «епістемній владі» таких акторів – їхній здатності впливати на переконання аудиторії без відповідного досвіду державного управління.

Теоретична основа класифікації акторів спирається на фундаментальну типологію Джона Стріта (Street, J., 2004), який розмежував осіб, безпосередньо залучених до електорального процесу, та зірок-активістів. Цей підхід був деталізований у працях П. 'т Харта та К. Тіндалла ('t Hart, P. and Tindall, K., 2009) через розмежування «політиків-знаменитостей» (професіоналів, що стали зірками) та «знаменитостей-політиків» (зірок, що увійшли в політику). Останній тип є ключовим для розуміння сучасної політичної реальності, де успіх лідера дедалі більше залежить від його стилістичного позиціонування.

Специфіка такого лідерства в умовах медіатизації розкривається через стилістичну типологію М. Вуда, Дж. Корбетта та М. Фліндерса (Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M., 2016), які виокремлюють типи «суперзірок» (SCPs) та «повсякденних селебріті» (ECPs). Як зазначають М. Грбеша та Б. Шалай (Grbeša, M. and Šalaj, B., 2023), а також С. Вуковіч (Vuković, S., 2025), у поєднанні з популістським дискурсом ці типи формують феномен «селебріті-популізму», де афективна комунікація та медійний капітал стають інструментами легітимації. У цьому контексті «глядацька демократія» (за Дж. Е. Грінном) постає як реалістичне відображення сучасної дійсності, де традиційна модель активної політичної участі (волевиявлення) громадян поступається глядацькій версії політичного життя: демократія тепер фокусується на «народному погляді», а увага аудиторії зміщується з абстрактних законів безпосередньо на постаті лідерів (Green J. E., 2011).

Емпіричну основу дослідження становлять репрезентативні кейси В. Зеленського та Д. Трампа. Зазначені актори інтегрувалися у владне поле як позасистемні медійні постаті («нові обличчя»), чия легітимація відбувалася на тлі високої недовіри до інституцій та електорального запиту на «прості рішення». Порівняльний аналіз взаємодії цих лідерів дозволяє проілюструвати функціональні відмінності між типами SCPs та ECPs у контексті сучасних безпекових викликів, розкриваючи механізми конвертації розважального капіталу в електоральну владу як чинника трансформації політичної реальності.

Окремо слід зауважити, що певна україноцентричність пропонованого дослідження є свідомим методологічним рішенням, зумовленим «гостротою моменту». Україна сьогодні виступає як унікальний глобальний майданчик, де селебріті-політика зіткнулася з найбільш жорсткою та безкомпромісною безпековою реальністю сучасності. Саме цей контекст дозволяє аналізувати трансформацію медійного капіталу ситуації екзистенційного виклику, що робить український досвід релевантним для розуміння глобальних трансформацій політичного лідерства в усьому світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці феномен «селебріті-політиків» є відносно новим, але вже досить вивченим проблемним аспектом політичної науки. Вважається, що дослідження феномену селебріті-політиків почалося з вивчення таких постатей, як Рональд Рейган, Арнольд Шварценеггер і Дональд Трамп у США. Разом з тим, Альфред Арчер та Аманда Коустон (Archer A., Cawston A., 2021) вважають, що у дискусіях про роль знаменитостей у політиці «нема нічого нового», наводячи приклади попередніх досліджень: К. Райт Міллза (Mills, C. W., 1956), який критикував роль, що відіграють селебріті в американському суспільстві, стверджуючи, що необхідно увійти у світ знаменитостей, щоб досягти влади та престижу; Н. Постмана (Postman, N., 1985), який вважав, що феномен виходу знаменитостей на політичну арену перетворює політику на сектор індустрії розваг. Також, згадані вище автори Альфред Арчер, Аманда Коустон та Бенджамін Метісон і Махтельд Геускенс (Archer, A., Cawston, A., Matheson, B. and Geuskens, M., 2020) стверджували, що участь знаменитостей у демократичній політиці є проблематичною, оскільки знаменитості мають значний рівень епістемної влади (тут - здатність впливати на те, у що вірять люди), яка не пов'язана з жодним відповідним досвідом. Однак, незважаючи на тривалу увагу дослідників до

зазначеної проблеми, питання концептуалізації селебріті-політики й досі залишається відкритим і дискусійним, особливо в частині узгодження теоретичних підходів до класифікації її суб'єктів

Для побудови цілісної теоретичної рамки необхідно чітко розмежувати поняття та визначити параметри їхнього вимірювання. У сучасному політологічному дискурсі термін «селебріті-політика» часто використовується як парасольковий, що охоплює різні форми взаємодії популярної культури та влади. В академічному дискурсі концепт «селебріті-політика» тривалий час спирався на базову типологію Джона Стріта (Street, J., 2004). Вчений виокремив два основні різновиди явища, які відтоді стали стандартною рамкою для аналізу інтеграції слави та управління. Перший різновид, класифікований як CP1 (*celebrity-politician1* – далі CP1), стосується традиційного політика, легітимно обраного представника або кандидата, який використовує техніки знаменитості або масової культури для посилення свого права представляти певну групу чи справу (Street, J., 2004; Corner, J., 2022). До цієї категорії належать постаті, які засвоїли логіку знаменитості задля формування більш доступної та харизматичної публічної ідентичності, такі як Тоні Блер, Білл Клінтон і Барак Обама (Street, J., 2018). Постать CP1 використовує масову культуру як інструмент просування заздалегідь визначених політичних цілей, з'являючись у розважальних ток-шоу або асоціюючи себе зі знаменитостями задля нагромадження символічного капіталу (Street, J., 2004; Street, J., 2018).

Другий різновид, CP2 (*celebrity-politician2* – далі CP2), описує знаменитість – сформовану зірку масової культури, яка використовує свою вже наявну популярність для втручання в політичний дискурс: або як активіст, або як кандидат на посаду (Street, J., 2004; Wheeler, M., 2018). На відміну від CP1, постать CP2 виникає поза межами формальної політичної сфери й черпає свій авторитет із статусу в індустрії розваг, спорті або бізнесі. Ця відмінність принципова, оскільки якщо CP1 прагне «зіркового» оформлення своєї політичної посади, то CP2 політизує свій зірковий статус, нерідко проголошуючи право виражати народну думку, не претендуючи спочатку на виборну посаду (Street, J., 2004). М. Вілер запропонував типологію (Wheeler, M., 2018), що підсумовує сучасну літературу про використання знаменитості в політичних проєктах:

1) CP1 – відомі політики, які використовували маркетингові методи для досягнення виборчих повноважень;

2) CP2 – політизовані знаменитості, які використовують свою славу як форму політичного капіталу для підтримки кандидатів або поширення партійних ідеологій. Саме цей тип (за М. Вілером) під впливом особистих переконань чи суспільних криз трансформується із «зірок» у повноцінних суб'єктів владних відносин, претендуючи на офіційні посади.

За останні десятиліття авторитет CP2, що базується на сформованому медійному іміджі, фактично інституціоналізувався, створюючи альтернативну модель легітимності. Використання М. Вілером дихотомії «*Celebrity politicians and political celebrities*» (Wheeler, M., 2018, p. 45) дозволяє чітко розмежувати традиційних лідерів, що адаптуються до вимог шоу-політики, та представників індустрії розваг, які стають новими центрами політичного впливу.

У нашому дослідженні ми використовуємо термін CP2 у вузькому значенні, зосереджуючись лише на постатях, чия первинна соціалізація відбулася поза межами політичного поля. Фокус на CP2 дозволяє дослідити, як медійна впізнаваність конвертується в політичну довіру через специфічні механізми легітимації (Wheeler, M., 2018; Vuković, S., 2025).

Першою характерною ознакою акторів категорії CP2 є наявність селебріті-капіталу та його конвертації. За концепцією П. 'т Харта та К. Тіндалл ('t Hart, P. and Tindall, K., 2009), а також у межах «селебріті-фрейму» Дж. Корнера (Corner, J., 2022) та Дж. Стріта (Street, J.

(2004), саме автентичність стає базою легітимності таких лідерів, заміщуючи традиційний бюрократичний досвід чи інституційні повноваження

Наявність селебріті-капіталу та його конвертації реалізуються через пряму комунікація та оминання інституцій. Знаменитості зі сфери шоу-бізнесу, культури чи спорту здатні трансформувати власну популярність у політичну вагу. Це дає змогу CP2 ігнорувати традиційні шаблі політичного сходження та «перестрибувати» через усталені процеси (партійні структури, тривала робота з традиційними медіа), звертаючись до виборців безпосередньо (Wheeler, M., 2018; Ribke, N., 2015). Репрезентативним прикладом є кейс В. Зеленського, де медійний образ героя серіалу «Слуга народу» став фундаментом для побудови прямої комунікації з електоратом. Ефективність цієї стратегії підтверджується охопленням аудиторії: станом на 2016 рік серіал переглянули понад 20 млн глядачів в Україні, що дозволило сформувати сталий парасоціальний зв'язок ще до початку офіційної кампанії (McGee, K., 2022).

Брак або повну відсутність експертної складової CP2 компенсують емоційною автентичністю. У сучасному медійному середовищі харизма та сприйняття політика як «свого хлопця» стають функціональними заміниками державного досвіду (Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M., 2016; Vuković, S., 2025). Аудиторія схильна більше довіряти «емоційній правді», яку транслює медійний образ, ніж абстрактній фаховій компетенції.

Сучасні дослідники розширюють дефініцію CP2, додаючи нові виміри, зумовлені трансформацією медіасередовища. Зокрема, М. Вуд, Дж. Корбетт та М. Фліндерс (Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M., 2016) вказують на стратегічний зсув у діяльності селебріті-політиків в епоху домінування антиполітичних настроїв. Автори пропонують розрізнати підтип «суперзірок» (SCPs - Superstar Celebrity Politicians), які послідовно підкреслюють власну винятковість та екстраординарність.

Яскравим втіленням цієї моделі є Дональд Трамп, який використав статус успішного бізнесмена та зірки реаліті-шоу («The Apprentice») для входу в політику в образі «аутсайдера», що кидає виклик істемблїшменту.

Завдяки прямій та безапеляційній комунікації у соціальних мережах (зокрема Twitter/X), Трамп сформував електоральну базу, яка функціонує за принципами медійного, додамо – токсичного, фандому (fan democracy - за Дж. Стрітом), де лояльність ґрунтується не на програмних засадах, а на глибокій емоційній ідентифікації з медійним образом лідера (Wheeler, M. (2018). Враховуючи поточний політичний контекст, ця модель виявилася надзвичайно стійкою до інституційного тиску, оскільки базується на персональній лояльності, а не на партійній дисципліні.

Наступною характеристикою стратегії Д. Трампа є месіанська риторика та сакралізація образу: синтез селебріті-стилю та правого популізму, де постать лідера набуває ознак «єдиного рятівника народу» (Street, J., 2018). В академічному дискурсі це визначається як використання архетипу героя (Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M., 2016), що межує з політичною сакралізацією (Vuković, S., 2025). Публічне використання релігійних алюзій (зокрема месіанських образів Ісуса Христа) підкріплює статус лідера як фігури, чий авторитет стоїть вище за традиційні демократичні інститути.

Також Д. Трамп домінує через афективний резонанс – ключовий елемент стилю «нових популістів» (Grbeša, M. and Šalaj, B., 2023), де емоційна автентичність важить більше за фактичну точність. Емоції, що транслюються політиком (гнів, гордість, відчуття несправедливості), «резонують» із внутрішнім станом виборців, створюючи стійкий психологічний зв'язок. Як типовий SCP, він не стільки інформує виборця, скільки створює безперервне «видовище», де кожен конфлікт із медіа чи опонентами лише посилює його зірковий капітал.

Розширюючи типологію медійного лідерства, М. Вуд, Дж. Корбетт та М. Фліндерс пропонують виокремлювати підтип «повсякденних селебріті» (ECPs - Everyday Celebrity

Politicians) (Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M., 2016). На відміну від «суперзірок», такі актори роблять ставку на категорію «нормальності», позиціонуючи себе як «таких самих, як ми». У межах цієї стратегії образ «свого хлопця» виступає прямою антитезою професійним політичним елітам, які в очах виборця асоціюються з бюрократичною відстороненістю та корупцією. Таким чином, замість дистанції та величі, ЕСП-лідер пропонує ілюзію прямого доступу до влади через емоційну близькість.

Найбільш репрезентативним прикладом такої трансформації медійної фікції у політичну реальність є кейс В. Зеленського. Постать екранного персонажа Василя Голобородька («Слуга народу») стала втіленням системного запиту більшої частини українського суспільства на докорінну зміну істемблїшменту. Виборча кампанія 2019 року фактично нівелювала межі між художнім вимислом та політичною прагматикою: від використання назви серіалу для найменування партії до «повсякденної» естетики селфі-відео, що сформувала стійкий парасоціальний зв'язок із понад 20 мільйонами глядачів (McGee, K., 2022).

Аналіз цього кейсу дозволяє виокремити специфічну форму селебрїті-популізму, яку в контексті використання серіальних образів можна визначити як фікційний популізм (за М. Грбешею та Б. Шалаєм (Grbeša, M. and Šalaj, B., 2023) і С. Вукович (Vuković, S., 2025)). Його основою є використання вигаданої медійної персони для легітимації реального політичного лідера та трансляції популістських меседжів через інструменти сатири та кінофікції.

Проте перехід від перформативної логіки до державного управління неминує породжує конфлікт між «фіктивним капіталом» та жорсткими вимогами адміністрування. Як зазначають автори есеїв, приурочених до п'ятої річниці каденції В. Зеленського («Історичне значення президентства Зеленського до цього часу»), однією з ключових суперечностей перебування його при владі стало превалювання персональної лояльності довірених осіб над необхідністю розвитку незалежних та стійких інституцій. Внаслідок цього парламент та уряд продовжують страждати від інституційної слабкості та низького рівня суспільної довіри (Minakov, M., Sasse, G., Kimmage, M., 2024).

Хоча на початковому етапі широкомасштабної російської агресії селебрїті-капітал президента став потужним інструментом глобальної мобілізації, у довгостроковій перспективі це лідерство демонструє свої структурні межі. Політична практика підтверджує тезу С. Вукович (Vuković, S., 2025, p. 26, 41), що життєздатність селебрїті-популізму прямо залежить від спроможності актора вийти за межі «видовища» та зайнятися практичними викликами врядування. В умовах затяжної кризи афективний зв'язок із аудиторією неминує виснажується, що актуалізує запит суспільства на перехід від медійного перформансу до компетентного та інституційно сталого лідерства. Авторка зазначає, що сталість (sustainability) селебрїті-популізму прямо залежить від здатності політика «вийти за межі видовища та зайнятися практичними викликами врядування». Вона наголошує на протиріччі між «спектаклем» та запитом суспільства на серйозне, компетентне лідерство.

Отже, підсумовуючи характеристики для визначення селебрїті-політиків другої категорії (більш вузького визначення, яке і є предметом досліджень), CP2 – це політики, які не сформувалися в межах партійних систем, а виходять із медійної розважальної, культурної, спортивної сфери. Їхня ключова характеристика полягає в заміні раціонально-бюрократичної аргументації на афективну комунікацію, створення парасоціального зв'язку з виборцем-глядачем та монетизацією свого «селебрїті-капіталу» для побудови образу «аутсайдера», який бореться проти «елїт». Це дозволяє концептуалізувати їх як наслідок медіатизації сучасної популістської політики.

Аналізуючи перспективи подальших розвідок у цій сфері, неможливо оминати увагою так званий «елїтарний парадокс», властивий більшості лідерів типу CP2. Попри те, що їхня риторика зазвичай базується на запереченні істемблїшменту, а самі вони уособлюють позасистемних гравців, насправді ми спостерігаємо складну ротацію всередині

самих еліт, де медійна ресурсна група витісняє традиційну бюрократичну касту. У цьому світлі стилістика антиелітизму постає у якості виключно перформативного інструменту, що дозволяє володарям значного символічного капіталу маскуватися під аутсайдерів, зберігаючи при цьому доступ до ключових важелів впливу.

Більше того, динаміка сучасних криз доводить, що медійні типи не є статичними: кейс В. Зеленського ілюструє процес складного «перетікання» образів, коли лідер, розпочавши кар'єру в ролі «свого хлопця» (ЕСР), під тиском війни трансформувався в архетипічну постать «Героя», що за рівнем винятковості вже відповідає характеристикам «суперзірки» (SCP). Така метаморфоза є відповіддю на запит аудиторії, яка, будучи вихованою на логіці серіалів та супергеройських наративів, підсвідомо очікує від політичного процесу драматургічної довершеності. Це створює небезпечне замкнене коло, де політичний ринок лише дзеркально відображає очікування глядачів, які прагнуть бачити знайомі медійні образи та фікції замість раціональних програм, що зрештою лише посилює кризу інституційної відповідальності.

Теоретичне узагальнення дозволяє стверджувати, що селебрітизація влади стала невід'ємною частиною функціонування сучасної політики в умовах глобальної нестабільності. Проте ця модель має свою межу, яку ми беремося визначити як «шоу-апокаліпсис», тобто такий стан політичної реальності, за якого ресурс медійного видовища повністю вичерпує себе у зіткненні з реальною катастрофою. Коли афективний зв'язок із аудиторією виснажується, а глядачі, які самі обрали собі таких лідерів за законами шоу, усвідомлюють недовіру перформативних рішень перед лицем затяжної кризи, настає неминучий колапс очікувань. Цей закономірний фінал епохи «глядацької демократії» актуалізує потребу в необхідному поверненні від політики вражень до політики компетентної інституційної стійкості.

Бібліографічний список:

- Величковський, Р.В. (2024) 'Трансформація політичного дискурсу в умовах медіатизації: виклики для соціального порядку в Україні'. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 7(2), pp. 125–126.
- Archer, A. and Cawston, A. (2021) 'Celebrity Politics and Democratic Elitism'. *Springer Nature*, 41, pp.33–43. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8503715/pdf/11245_2021_Article_9763.pdf (accessed 15 March 2026).
- Archer, A., Cawston, A., Matheson, B. and Geuskens, M. (2020) 'Celebrity, Democracy, and Epistemic Power'. *Perspectives on Politics*, 18(1), pp. 27–42. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/celebrity-democracy-and-epistemic-power/5A5C8CE586D7826BEB22916CF3BD6B35> (accessed 15 March 2026).
- Coen, S. (2015) 'The Age of Celebrity Politics'. *The British Psychological Society*, 20 April. Available at: <https://www.bps.org.uk/psychologist/age-celebrity-politics> (accessed 15 March 2026).
- Corner, J. (2022) 'Political News and the "Celebrity Frame"'. In: Morrison, Birks and Berry (eds) *Routledge Companion to Political Journalism*. London: Routledge, pp. 52–61.
- Davis, A. (2010) *Political Communication and Social Theory*. London: Routledge, 216 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203847299> (accessed 15 March 2026).
- Gleibs, I. (2025) 'How Zelenskyy's Language Strategy Hit a Wall in Trump's White House'. *LSE US Centre Blog*, 15 March. Available at: <https://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2025/03/15/how-zelenskyy-s-language-strategy-hit-a-wall-in-trumps-white-house/> (accessed 15 March 2026).
- Grbeša, M. and Šalaj, B. (2023) 'Celebrity Populism: A Comparative Perspective'.

- DRUŽBOSLOVNE RAZPRAVE/Social Science Forum, XXXVIII (2022), 99, pp. 21–43.*
- Green, J.E. (2011) *Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford: Oxford University Press. 296 p.
- Minakov, M., Sasse, G., Kimmage, M., Bidochko, L., Kasianov, G., Ruble, B.A., Graziosi, A., Wilson, A. and Umland, A. (2024) 'Historical Significance of Zelensky's Presidency So Far'. *Wilson Center*, 29 May. Available at: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/historical-significance-zelenskys-presidency-so-far> (accessed 15 March 2026).
- McGee, K. (2022) 'Volodymyr Zelenskyy's Celebrity Apparatus'. *Mediapolis*, 7(2), 13 June. Available at: <https://www.mediapolisjournal.com/2022/06/zelenskyys-celebrity-apparatus/> (accessed 15 March 2026).
- Mills, C.W. (2000) *The Power Elite*. New York: Oxford University Press. 423 p.
- Postman, N. (1985) *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. New York: Viking Penguin. 184 p.
- Ribke, N. (2015) 'Celebrity Politics: A Theoretical and Historical Perspective'. In: *A Genre Approach to Celebrity Politics*. London: Palgrave Macmillan, pp.1-15. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137409393_1 (accessed 15 March 2026).
- Street, J. (2004) 'Celebrity Politicians: Popular Culture and Political Representation'. *British Journal of Politics and International Relations*, 6(4), pp. 435–452.
- Street, J. (2018) 'What is Donald Trump? Forms of "Celebrity" in Celebrity Politics'. *Political Studies Review*, 17(1), pp. 3-13. Available at: https://www.researchgate.net/publication/325068286_What_is_Donald_Trump_Forms_of_'Celebrity'_in_Celebrity_Politics (accessed 15 March 2026).
- 't Hart, P. and Tindall, K. (2009) 'Leadership by the Famous: Celebrity as Political Capital'. In: *Dispersed Leadership*. Draft chapter for: J. Kane, H. Patapan, P. 't Hart (eds.), *Democracies*, Oxford: Oxford University Press, 41 p. DOI: [10.1093/acprof:oso/9780199562992.003.0014](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199562992.003.0014) (accessed 15 March 2026).
- Vuković, S. (2025) *Celebrity Populism and Leadership: Analyzing the Interplay of Celebrity Politics and Populism in Contemporary Political Communication*. Dissertation thesis. Charles University. Prague. 154 p.
- Wheeler, M. (2018) 'Celebrity Politics and Cultural Studies Within the United States and United Kingdom' (updated 22 Nov. 2023), in Matthew Powers (ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Communication* (New York, NY, online edn, Oxford Academic, DOI: [10.1093/acrefore/9780190228613.013.620](https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.620) (accessed 15 March 2026).
- Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M. (2016) 'Just Like Us: Everyday Celebrity Politicians and the Pursuit of Popularity in an Age of Anti-Politics'. *The British Journal of Politics and International Relations*, 18(3), pp. 581–598. DOI: <https://doi.org/10.1177/1369148116632182> (accessed 15 March 2026).

References:

- Velychkovskyi, R.V. (2024) Transformatsiia politychnoho dyskursu v umovakh mediatyzatsii: vyklyky dla sotsialnogo poriadku v Ukraini. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 7(2), pp. 125–126.
- Archer, A. and Cawston, A. (2021) 'Celebrity Politics and Democratic Elitism'. *Springer Nature*, 41, pp.33–43. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8503715/pdf/11245_2021_Article_9763.pdf (accessed 15 March 2026).
- Archer, A., Cawston, A., Matheson, B. and Geuskens, M. (2020) 'Celebrity, Democracy, and Epistemic Power'. *Perspectives on Politics*, 18(1), pp. 27–42. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/celebrity-democracy-and-epistemic-power/5A5C8CE586D7826BEB22916CF3BD6B35> (accessed 15 March 2026).

- 15 March 2026).
- Coen, S. (2015) 'The Age of Celebrity Politics'. *The British Psychological Society*, 20 April. Available at: <https://www.bps.org.uk/psychologist/age-celebrity-politics> (accessed 15 March 2026).
- Corner, J. (2022) 'Political News and the "Celebrity Frame"'. In: Morrison, Birks and Berry (eds) *Routledge Companion to Political Journalism*. London: Routledge, pp. 52–61.
- Davis, A. (2010) *Political Communication and Social Theory*. London: Routledge, 216 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203847299> (accessed 15 March 2026).
- Gleibs, I. (2025) 'How Zelenskyy's Language Strategy Hit a Wall in Trump's White House'. *LSE US Centre Blog*, 15 March. Available at: <https://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2025/03/15/how-zelenskyy-s-language-strategy-hit-a-wall-in-trumps-white-house/> (accessed 15 March 2026).
- Grbeša, M. and Šalaj, B. (2023) 'Celebrity Populism: A Comparative Perspective'. *DRUŽBOSLOVNE RAZPRAVE/Social Science Forum*, XXXVIII (2022), 99, pp. 21–43.
- Green, J.E. (2011) *Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford: Oxford University Press. 296 p.
- Minakov, M., Sasse, G., Kimmage, M., Bidochko, L., Kasianov, G., Ruble, B.A., Graziosi, A., Wilson, A. and Umland, A. (2024) 'Historical Significance of Zelensky's Presidency So Far'. *Wilson Center*, 29 May. Available at: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/historical-significance-zelenskys-presidency-so-far> (accessed 15 March 2026).
- McGee, K. (2022) 'Volodymyr Zelenskyy's Celebrity Apparatus'. *Mediapolis*, 7(2), 13 June. Available at: <https://www.mediapolisjournal.com/2022/06/zelenskyy-s-celebrity-apparatus/> (accessed 15 March 2026).
- Mills, C.W. (2000) *The Power Elite*. New York: Oxford University Press. 423 p.
- Postman, N. (1985) *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. New York: Viking Penguin. 184 p.
- Ribke, N. (2015) 'Celebrity Politics: A Theoretical and Historical Perspective'. In: *A Genre Approach to Celebrity Politics*. London: Palgrave Macmillan, pp.1-15. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137409393_1 (accessed 15 March 2026).
- Street, J. (2004) 'Celebrity Politicians: Popular Culture and Political Representation'. *British Journal of Politics and International Relations*, 6(4), pp. 435–452.
- Street, J. (2018) 'What is Donald Trump? Forms of "Celebrity" in Celebrity Politics'. *Political Studies Review*, 17(1), pp. 3-13. Available at: https://www.researchgate.net/publication/325068286_What_is_Donald_Trump_Forms_of_'Celebrity'_in_Celebrity_Politics (accessed 15 March 2026).
- 't Hart, P. and Tindall, K. (2009) 'Leadership by the Famous: Celebrity as Political Capital'. In: *Dispersed Leadership*. Draft chapter for: J. Kane, H. Patapan, P. 't Hart (eds.), *Democracies*, Oxford: Oxford University Press, 41 p. DOI: [10.1093/acprof:oso/9780199562992.003.0014](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199562992.003.0014) (accessed 15 March 2026).
- Vuković, S. (2025) *Celebrity Populism and Leadership: Analyzing the Interplay of Celebrity Politics and Populism in Contemporary Political Communication*. Dissertation thesis. Charles University. Prague. 154 p.
- Wheeler, M. (2018) 'Celebrity Politics and Cultural Studies Within the United States and United Kingdom' (updated 22 Nov. 2023), in Matthew Powers (ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Communication* (New York, NY, online edn, Oxford Academic, DOI: [10.1093/acrefore/9780190228613.013.620](https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.620) (accessed 15 March 2026).
- Wood, M., Corbett, J. and Flinders, M. (2016) 'Just Like Us: Everyday Celebrity Politicians and the Pursuit of Popularity in an Age of Anti-Politics'. *The British Journal of Politics and International Relations*, 18(3), pp. 581–598. DOI: <https://doi.org/10.1177/1369148116632182> (accessed 15 March 2026).

Стаття надійшла до редакції 01.04.2026 р.
Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Ivanov A.A.

THE PHENOMENON OF CELEBRITY POLITICIANS IN A CONTEXT OF GLOBAL INSTABILITY: A THEORETICAL PERSPECTIVE

This article highlights the issue of the mediatization of the political sphere, where the logic of the media (emotionality, personalization, visualization) is transforming traditional political activity. The study documents the transition to the era of «spectator democracy», where a leader's emotional authenticity and media performativity supplant professional competence, creating risks of institutional erosion and making the system vulnerable to populism. Ukraine is viewed here as a unique global arena where celebrity politics has collided with a harsh, uncompromising security reality.

The aim of the study is to theoretically generalize and typologize scholarly approaches to understanding the phenomenon of celebrity politicians as actors in contemporary political reality. The study focuses on analyzing specific methods of their legitimization and identifying mechanisms for converting media capital into electoral influence amid global instability and institutional erosion.

The research methodology is based on a combination of typological analysis, grounded in an interdisciplinary historiographical foundation (from the concepts of C. Wright Mills and N. Postman to the contemporary theories of J. Street), and the case-study method.

To construct the theoretical framework, the study relies on J. Street's basic typology, which distinguishes between traditional politicians (celebrity politician1-CP1) and politicized celebrities (celebrity politician2-CP2). The study focuses on CP2-type actors – figures whose initial public profile was formed outside of politics (in show business, the cultural sphere, or sports). Their key characteristic is the presence of celebrity capital, which is converted through direct communication with the audience, bypassing traditional party institutions. They compensate for their lack of expert experience with «epistemic authority» and emotional authenticity. A stylistic typology of media leadership is revealed based on a representative empirical case study. The «superstar» (SCP) subtype is examined using the example of Donald Trump, whose strategy is based on messianic rhetoric, the sacralization of his image, and the formation of a specific media fandom through tools of affective resonance. The «everyday celebrity» (ECP) subtype is analyzed using the case of Volodymyr Zelenskyy. This strategy relies on the category of «normality» («the everyman»), which serves as an antithesis to the bureaucratic elites. The use of fictional populism is noted, where a fictional media persona became the foundation of a parasocial connection with the electorate.

The study concludes that the transition from performative logic to public administration inevitably generates a conflict between «fictitious capital» and the objective requirements of administration, provoking institutional weakness. It is noted that at the initial stage of a large-scale crisis, celebrity capital serves as a powerful mobilization tool, but in the long term, it reveals structural limitations. In the context of a protracted crisis, the affective bond inevitably weakens, giving rise to a natural public demand for a transition from media performance to competent and institutionally sustainable leadership.

Keywords: *celebrity politicians, mediatization, political communication, media capital, global instability, functional populism*

V. Karavaiev

RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: INSTITUTIONAL AND LEGAL FACTORS AND CHALLENGES TO INTERNATIONAL SECURITY

***Abstract.** The article explores the genesis of the institutional and legal factors that necessitated the Russian Federation's transition to a model of overt military aggression. It analyzes the process of power consolidation, the transformation of security agencies (siloviki) into independent political actors, and the degradation of legal institutions. The war is presented as a systemic result of the prolonged erosion of Russian statehood and the formation of a "monocentric authoritarian" model.*

The conflict functions as a primary tool for the legitimation and economic reproduction of dominant security-service clans. Special attention is paid to the dismantling of legal checks and balances and the militarization of the executive vertical.

It is argued that the foundation of the modern militaristic architecture was laid by the 1993 Constitution, whose institutional dualism allowed the presidency to transform from an arbiter of branches into the dominant force of the political system. The article reveals the mechanisms of constructing the power vertical through the elimination of federalism, the conversion of parliament into a body for the legislative endorsement of executive decisions, and the total subordination of the judiciary to the interests of ruling security clans.

The role of security agencies and state monopolies is identified as key "shareholders" of the regime, for whom external expansion is a means of seizing new resources and legitimizing internal dominance.

The author concludes that within the current institutional model of the Russian Federation, aggression is the only viable format for regime self-reproduction. The stability of the "vertical" depends directly on the level of external destabilization, making militarization a functional state of the Russian state rather than a mere political choice. Sustainable security in Europe is shown to be possible only through the complete institutional dismantling of the existing Russian system and a return to the actual rule of law.

***Keywords:** monocentrism of power, authoritarian consolidation, institutional degradation, security agencies (siloviki), State Corporation, legal nihilism, revisionism.*

Problem Statement. The contemporary political system of the Russian Federation is characterized by the concentration of strategic political, financial, and military resources within a narrow interest group, effectively neutralizing the principles of separation of powers and genuine political competition. This monocentrism is not merely an internal element of regime stability but a fundamental prerequisite for the transition to open military aggression. Within this system, public administration has been transformed into a mechanism for resource extraction by the ruling elite, where security agencies and state corporations have become the key subjects of foreign policy decision-making. This configuration provides the regime not only with the means to suppress internal centrifugal tendencies but also with a high degree of mobilization readiness for prolonged military confrontation.

The foreign policy of the Russian Federation is a direct projection of its internal institutional nature. The establishment of the authoritarian model is aimed at creating conditions for the restoration of a neo-imperial project, where war serves as the primary instrument for legitimizing the ruling elite. Relying on revisionist rhetoric regarding the collapse of the USSR as the "greatest geopolitical catastrophe", the Russian leadership utilizes military expansion to

compensate for lost status and to dismantle the existing world order (Yablonskyi & Karavaiev, 2026). The full-scale invasion of Ukraine should be viewed as a consequence of the Russian Federation's internal transformation, where monocentrism and the interests of power factions make external aggression the only available mechanism for regime self-reproduction.

Analysis of Previous Research and Publications. In the vast majority of scholarly inquiries, the transformation of the Russian political regime is examined through the prism of the formation of a “super-presidential republic”, where the institutional foundations of authoritarian transition and the crisis of democracy were laid as early as the 1990s (Sakwa, 2011). Researchers emphasize the dominance of monocentrism, where the concentration of key financial and security resources in the hands of a narrow group led to the complete destruction of the principles of separation of powers and political competition (Dawisha, 2015). Currently, intellectual discussions are actively focusing on the degeneration of Russian authoritarianism into military totalitarianism, accompanied by the “securitization” of the economy, mass de-privatization of assets, and the subordination of civilian institutions to military planning (Toth-Czifra, 2025; Allied Command Transformation, 2021).

Furthermore, the full-scale military aggression against Ukraine has actualized academic debates on the role of intelligence services in state capture and their evolution into powerful corporate structures that use war as a mechanism for wealth redistribution (Huminski, 2020; Dawisha, 2015). Overall, scholarly works highlight that external aggression has become an indispensable tool for the Kremlin to legitimize its power (Yablonskyi & Karavaiev, 2026), while the systemic degradation of federalism and the Russian Federation's withdrawal from the global legal sphere act as strategic prerequisites for the destruction of the international legal order (Starodubtsev, 2018; Allison, 2013).

Some researchers focus on the specificities of irregular security structures (PMCs, Rosgvardia) and their integration into the military vertical, signaling the final monopolization of the right to violence by the security elite (Klein, 2025; Crippa, 2024). A vital aspect of modern discourse is the analysis of the ideological justification of aggression through the cult of “traditionalism” and the sacralization of the leader's figure, which nullifies any internal legal safeguards against military expansion (Beer, 2019; Huminski, 2021).

Objective. The purpose of the article is to analyze the institutional and legal transformations of Russian statehood that determined the regime's transition to full-scale military aggression against Ukraine.

Research Results. To analyze the causes of Russian aggression, it is necessary to shift the focus toward the institutional and legal nature of the Russian Federation regime, which has adapted over decades to the needs of expansionism. The military aggression against Ukraine is not an accidental political decision or a product of purely personalist ambitions; it is the systemic result of a long-term institutional degradation of the Russian state.

The war against Ukraine is the output of a power hierarchy where state institutions, the legal system, and economic assets are integrated into a single structure. In this system, aggression emerges as a survival condition for the elites, allowing them to maintain internal stability during periods of exhausted development resources.

The foundation of future authoritarianism was laid in the early 1990s. The 1993 Constitution was drafted amid acute conflict between branches of power, resulting in a significant strengthening of presidential authority. Despite its liberal facade and declarations of human rights, the document contained mechanisms that allowed the head of state to dominate the system of checks and balances. This institutional dualism – combining democratic rhetoric with “super-presidential” mechanisms – created a legal collision that facilitated the later dismantling of republican principles. Instead of acting as an impartial arbiter between the branches of power, the presidency evolved into the hegemonic force of the political system, effectively insulating executive decisions from any institutional checks (Sakwa, 2011).

Throughout the 2000s, constitutional norms were effectively replaced. The creation of the so-called “power vertical” involved the consistent deprivation of agency from all alternative power centers. Specifically, the elimination of gubernatorial elections and the transformation of the Federation Council into a loyal body of direct appointment destroyed genuine federalism. The State Duma was transformed into a tool for the legal formalization of Presidential Administration decisions, making any debate on the expediency of military measures impossible. Consequently, the Federal Assembly of the Russian Federation lost its function of representing citizen interests, becoming a mechanism for the “legislative accompaniment” of executive decisions.

The constitutional majority of “All-Russian Political Party United Russia” ensures the lightning-fast adoption of repressive laws (concerning “foreign agents”, “army fakes”, and the annexation of territories). These processes led to the formation of “monocentric authoritarianism”, where the absence of institutional counterweights allowed the ruling elite to prepare the country for a major war without hindrance.

A defining factor of the Russian Federation domestic policy has been the merger of the state apparatus with security structures and big business. This symbiosis produced a model of the state where the country is managed according to the logic of corporate management rather than public policy. The key “shareholders” of this system are the heads of special services and state monopolies.

The primary ideological and practical basis for this system is the mechanism of resource acquisition through force. Unlike classical capitalism, wealth here is not created through competition but extracted through control over state finances and the forced seizure of others’ assets (Huminski, 2020). For security groups, Russia’s internal space became a field for corporate raiding. High-profile cases, such as the forced seizure of “Bashneft” or the show trial of Ulyukayev, demonstrated that even loyal technocrats and large owners are merely temporary holders of assets. Any property in the Russian Federation today is “delegated”, and its retention depends directly on supporting the Kremlin’s aggressive course.

This internal logic of aggressive resource redistribution naturally evolved into external expansion. When internal sources of enrichment began to dwindle, war became a means for the security elite to expand, allowing them to seize assets in occupied territories and absorb colossal funds from the military budget.

As economic legitimacy waned after 2013, the regime pivoted toward actualizing existential threats. This strengthened the authoritarian model by fulfilling a societal demand for a “strong hand”, which de facto legalized the further dismantling of remaining democratic institutions. The centralization of management led to the replacement of “formal federalism” with “de facto unitarism” (Starodubtsev, 2018). Key aspects included: mass rotations and the appointment of former security officials (FSB, FSO) as governors, turning regional heads into technical executors of the Kremlin’s will; the concentration of financial resources in the center, depriving regional elites of an economic basis for autonomy; and the deployment of Moscow-appointed leaders to national republics (e.g., Dagestan) to dismantle local clans that might resist the center’s mobilization policies.

The Putin team transformed the state into a structure where decisions are made exclusively at the center. This “vertical” did not just unify power; it effectively destroyed any independence of business, courts, and regions. Instead of a classical dictatorship, a model emerged where power belongs not to one person, but to a consensus of influential security clans. This system rests on a vertical of loyalty, where access to resources is granted only to those who support the leadership’s aggressive course (Allison, 2013).

External war became the primary survival strategy for this elite, as it allows internal problems to be blamed on enemies and resources to be seized. Leading state corporations and security agencies act as autonomous subjects of international destabilization, whose interests are organically integrated into the strategy of geopolitical revisionism. Thus, the militarization of

Russian policy is a logical consequence of the ruling elite's internal survival logic (Dawisha, 2015), for whom a state of conflict becomes the only available format for maintaining a monopoly on power and resources.

Russian security agencies have evolved from law enforcement bodies into powerful economic corporations. Today, the siloviki (specifically Sechin, Patrushev, Chemezov) control not only the security sector but also strategic sectors of the economy. War has become a tool for asset redistribution. Under the banner of patriotism and military necessity, property is alienated from "old oligarchs" in favor of the security bloc. Any liberal critique of the isolationist course is punished by the expropriation of resources.

One of the most significant steps in preparing for large-scale aggression was the creation of the Rosgvardia (National Guard), designed as an autonomous security structure reporting directly to the president, effectively removing it from the general system of civilian control. Its primary function is to protect the monocentric model from any internal challenges – both from civil society and potentially disloyal segments of the elite. In the context of the war against Ukraine, Rosgvardia has transformed into a key instrument of occupational administration. Its task became not only the suppression of resistance in captured territories but also the physical enforcement of the "new legal order" (Crippa, 2024).

Thus, the militarization of the internal security bloc was a direct prerequisite for external expansion, providing the regime with a stable rear and a punitive apparatus for exploiting occupied territories.

After 2012, external aggression became the main tool of consolidation – to maintain its monopoly on power; the regime requires permanent war, which in turn demands further centralization. The completion of the National Defense Management Center (NDMC) of the Russian Federation marked a turning point in the public administration system (Allied Command Transformation, 2021, p. 42-43). This institution ensured the coordination of not only the military component but also all federal and regional authorities within a single military-strategic design. The NDMC effectively functions as a "Stavka" (General Headquarters), where civilian ministries (energy, transport, health) are integrated into military planning. This means that the entire infrastructure of the Russian Federation is pre-adapted for prolonged warfare.

This transformation implies that the Russian Federation state apparatus no longer functions within a paradigm of socio-economic development. The effectiveness of any executive branch is now measured solely by its ability to meet the resource demands of the war. The NDMC has become the embodiment of "staff-based management", where the state is viewed as a single military-industrial complex and its citizens as a mobilization resource.

Furthermore, the legalization of irregular structures (PMCs and paramilitary groups, such as the "Kadyrovites") provided tools operating outside international law but under strict intelligence control. PMCs served as instruments of "indirect aggression", allowing the Kremlin to deny involvement in war crimes for a long time. After 2022, these structures moved from autonomous units to direct subordination under the Ministry of Defense, completing the monopolization of the right to violence (Klein, 2025). The use of such irregular tools indicates a total degradation of international law in the eyes of the Russian elite, who view treaties only as temporary screens for corporate ambitions.

In this system, the giants of the defense and energy sectors occupy a special place. Structures such as "Rostec" (under Chemezov) and "Rosneft" (under Sechin) have ceased to be classical commercial entities. They have transformed into closed corporations where the political interests of ruling clans dominate economic logic. These corporations act as "wallets" for the security elite, financing not only the military machine but also extensive networks of influence abroad. Through their security services, staffed by career FSB and SVR officers, they engage in industrial espionage, procure sanctioned components via shadow schemes, and fund destabilization projects in Europe and the US. War has become a "golden age" for these structures,

as the opacity of defense procurement allows for the uncontrolled absorption of budget funds under the guise of “import substitution”.

The total loss of judicial autonomy has turned justice into a mechanism for repressing regime opponents and legalizing asset expropriation.

To understand the legal factors of aggression, one must analyze the Russian Federation’s consistent withdrawal from the global legal field. Starting in 2015, when the Constitutional Court of the Russian Federation was granted the right to declare the decisions of international courts (primarily the ECHR) “unenforceable”, the country’s legal system entered a mode of isolationism. This was not a formal change of priorities; it was an act of creating legal immunity for future war crimes.

The legal justification for the annexation of territories through manipulative referendums and “accession treaties” became the apex of legal nihilism. Within the Russian model, the law ceased to be a tool for seeking justice and became a tool for the legalization of force. This approach allowed the ruling elite to present a blatant violation of the UN Charter as “the protection of national sovereignty”, removing internal moral and legal barriers to a full-scale invasion.

The institutional-legal factor of the war also includes a new wave of asset nationalization. After 2022, the Prosecutor General’s Office began mass challenges to the privatization results of the 1990s. This process, termed “de-privatization”, became a powerful lever of pressure on business elites (Toth-Czifra, 2025).

Any owner showing insufficient loyalty to the military course risks losing assets to new actors from the security bloc. The judiciary has become the guarantor of internal plunder that finances external war.

The Russian state, by its nature, is incapable of peaceful competition. Its survival depends on creating zones of chaos where international trade rules do not apply and dominance by force plays the decisive role. This is why the Russian Federation invests in destabilizing energy markets, cyberattacks, and supporting radical movements worldwide. Unless Russian aggression is halted by the institutional collapse of the regime itself, the regime’s logic will push the Kremlin toward new conflicts, as a state of peace for this elite means the inevitable loss of control over resources.

Amid military failures, the Russian elite increasingly appeals to nuclear deterrence as a “superior right”. This indicates a total degradation of classical diplomacy. The Russian Federation’s legal doctrine was altered to make the use of weapons of mass destruction theoretically possible even in response to a conventional threat, interpreted subjectively by the elite itself. This endangers the entire global security architecture, as the legal mechanism for such a decision in the Russian Federation is entirely devoid of civilian filters.

The Russian Federation’s war against Ukraine has a clear economic dimension for the ruling class. It allows for the writing off of management inefficiency – all economic failures are explained by sanctions and “Western plots”. Corporations like Rostec receive limitless access to budget funds through a bloated defense sector. In occupied territories, a zone of extra-legal economic plunder is created (resource extraction, nationalization of enterprises), serving as a source of super-profits for the security elites.

The institutional and legal model of the Russian Federation has turned into a mechanism where aggression is the only way to maintain internal stability. The monopolization of power by the siloviki, the destruction of justice, and the totalitarian transformation of the state make peaceful coexistence impossible under the current regime. The transformation of the Russian Federation’s internal legal field directly correlates with its strategy of destroying the international legal order. A key stage was the revision of the hierarchy of legal norms in the Russian Federation Constitution (2020 amendments), which established the priority of national legislation over international treaties and decisions of interstate bodies.

The external aggression of the Russian Federation against Ukraine and the West is realized through a symbiosis of state institutions and affiliated business structures. Russian intelligence

services (FSB, SVR, GRU) utilize the network of foreign subsidiaries of Russian corporations as cover for reconnaissance and destabilization activities.

Russian energy and raw material giants act not merely as market participants but as instruments of political pressure (“energy weapon”). Through offshore mechanisms and shadow financial flows, the Russian Federation imports its management model into the democratic institutions of other countries, attempting to erode their value systems (Huminski, 2021). This transforms the Russian Federation into a disruptor of global security, where the institutional stability of the Russian Federation itself directly depends on the level of destabilization of the external environment.

In the Russian Federation, “human rights” are interpreted as a threat to national sovereignty from the West. Instead, the primacy of “collective interests” (state, nation, church) is proposed, which in legal terms means the total defenselessness of the individual before the state apparatus. This allows the regime to brand any opposition activity or legal defense as “foreign influence” or “extremism” that lies outside the boundaries of Russian traditionalism.

The ideology of “traditionalism” is inextricably linked to the cult of victory and militarism. The figure of the president is sacralized as a “savior” and the sole guarantor of identity preservation in a “hostile world” (Beer, 2019). A model of passive citizenship is imposed on society, where the state assumes the function of distributing goods in exchange for total political loyalty and readiness for mobilization. Ultimately, ideology performs the function of psychological and legal preparation of the population for war. It removes moral barriers regarding violence against Ukraine by presenting aggression as a “sacred mission” to protect invented traditional values.

The institutional and legal environment of the Russian Federation was purposefully transformed to ensure the stability of the authoritarian vertical. The war against Ukraine became the logical conclusion of this transformation, where the militarization of management, the degradation of law, and the corporatization of the special services formed a single mechanism of aggressive regime survival.

Conclusions. The war against Ukraine is an inherent component of the contemporary institutional nature of the Russian Federation. The monocentrism of power, the dominance of security corporations, the controllability of justice, and the ideological intoxication of society have created a system incapable of peaceful transformation. The institutional and legal factors of aggression are deeply rooted in the evolution of Russian authoritarianism.

The militarization of the Russian Federation is not just a political choice but a functional state of the modern Russian state. Any attempt at de-escalation poses a threat to the material interests of the Russian elite, as peaceful coexistence requires a return to legal norms incompatible with their model of extracting economic advantages. War has become the basis for the legitimation and enrichment of dominant clans, making external aggression an irreversible vector until the existing system is completely dismantled institutionally.

The deliberate degradation of constitutional norms and the withdrawal from the international legal field were necessary conditions for the invasion. Without the destruction of the independent court and parliament, the decision to launch a major war would have been institutionally impossible. Security clans and state monopolies feed on conflict, gaining colossal profits and power through it. War has legalized the redistribution of property. For security factions, peace is an economically harmful state because it requires transparency and legal guarantees, which are incompatible with their management model.

Any peace agreements that do not involve the institutional dismantling of the power vertical and a return to a genuine separation of powers in the Russian Federation will be temporary. Without restoring the rule of law and eliminating the siloviki’s monopoly on assets, Russia’s aggressive revisionism will remain a constant threat to humanity. Ukraine’s struggle is not only a defense of territories but a confrontation with a model where the power of law is replaced by the law of power. Global security is possible only under the condition of a complete overhaul of the

institutional nature of Russian statehood, which currently operates as a transnational corporation of aggression.

References

- Allied Command Transformation. (2021). Regional perspectives: Report on Russia (Strategic Foresight Analysis). NATO. <https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/regional-perspectives-2021-01.pdf>.
- Allison, R. (2013). *Russia, the West, and Military Intervention*. Oxford University Press. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780191611506_A23588603/preview-9780191611506_A23588603.pdf.
- Beer, D. (2019). We Need to Talk About Putin by Mark Galeotti; Putin v the People by Samuel Greene and Graeme Robertson – review. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2019/apr/18/we-need-to-talk-about-putin-v-the-people-review>.
- Crippa, L. (2024). Putin's henchmen: The Russian National Guard in the invasion of Ukraine. <https://www.jstor.org/stable/resrep58519>.
- Dawisha, K. (2015). *Putin's kleptocracy: Who owns Russia?* (1st Simon & Schuster paperback ed.). New York, NY: Simon & Schuster Paperbacks [in English]. https://books.google.com.ua/books?id=TwWZBAAAQBAJ&pg=PA8&lpg=PA8&dq=%22democracy+for+decoration+rather+than+direction%22&source=bl&ots=1I-e2E5rBa&sig=1RXjmUbI0_MkwmYJYhHWkFTZcqq&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=%22democracy%20for%20decoration%20rather%20than%20direction%22&=false.
- Huminski, J. C. (2020). Putin's People: How the KGB Took Back Russia and Then Took on the West. *Diplomatic Courier*. <https://www.diplomaticcourier.com/posts/putins-people-how-the-kgb-took-back-russia-and-then-took-on-the-west>.
- Huminski, J. C. (2021). Russia's Power and Purpose in a New Global Order. *Diplomatic Courier*. <https://www.diplomaticcourier.com/posts/russias-power-and-purpose-in-a-new-global-order>.
- Klein, M. (2025). Russia's volunteer formations: Instruments for recruitment, proof of loyalty or diffusion of power? *Russian Analytical Digest*, (323), 19-23. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000715606>.
- Sakwa, R. (2011). *The Crisis of Russian Democracy: Dual State, Factionalism and the Medvedev Succession*. Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97805217/68429/frontmatter/9780521768429_frontmatter.pdf.
- Starodubtsev, A. (2018). *Federalism and regional policy in contemporary Russia*. Routledge. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/75972/9781317136156.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Toth-Czifra, A. (2025). The Kremlin's balancing act: The war's impact on regional power dynamics. *Foreign Policy Research Institute*. <https://www.fpri.org/article/2025/02/the-kremlins-balancing-act-the-wars-impact-on-regional-power-dynamics/>.
- Yablonskyi, V., & Karavaiev, V. (2026). Transformation of the Russian Federation's Revisionist Policy Towards Post-Soviet States. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, (11), 118-126. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2026.11.118>.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2026

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

В. С. Каравасєв

ВІЙНА РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ ТА ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ

У статті досліджується генезис інституційно-правових чинників, що зумовили перехід РФ до моделі відкритої воєнної агресії. Аналізується процес моноцентризму влади, трансформація силових структур у самостійних політичних акторів та деградація правових інститутів. Війна постає результатом тривалої деградації російської державності та формування моделі «моноцентричного авторитаризму». Війна виконує функцію інструменту легітимації та економічного відтворення панівних силових кланів. Особлива увага приділяється демонтажу правових стримувань та мілітаризації виконавчої вертикалі.

Розкрито механізми вибудовування владної вертикалі через ліквідацію федералізму, перетворення парламенту на орган законодавчого супроводу рішень виконавчої влади та повне підпорядкування судової системи інтересам центру. Визначено роль силових структур та державних монополій як ключових суб'єктів режиму, для яких зовнішня експансія є способом захоплення нових ресурсів та легітимації внутрішнього панування.

Автор доходить висновку, що в межах чинної інституційної моделі РФ агресія є безальтернативним форматом самовідтворення режиму. Стабільність «вертикалі» прямо залежить від рівня зовнішньої дестабілізації, що робить мілітаризацію не просто політичним вибором, а функціональним станом російської держави. Обґрунтовано, що безпека в Європі можлива лише за умови повного інституційного демонтажу існуючої в РФ системи влади та повернення до реального верховенства права.

Ключові слова: *моноцентризм влади, авторитарна консолідація, інституційна деградація, силові структури, державна корпорація, правовий нігілізм, ревізіонізм.*

Михалюк Н. Ю.

ОСВІТНЯ ДИПЛОМАТІЯ ЄС У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ ФОРМАТИ КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

У статті здійснено комплексний аналіз трансформації освітньої дипломатії Європейського Союзу в умовах цифрової епохи та визначено її роль як ключового інструменту «м'якої сили» у сучасних міжнародних відносинах. Обґрунтовано, що освітня дипломатія виступає важливим механізмом формування позитивного міжнародного іміджу ЄС, сприяє розвитку міжкультурного діалогу, поширенню європейських цінностей та зміцненню міжнародної співпраці у сфері освіти і науки. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння освітньої дипломатії та її взаємозв'язок із культурною та публічною дипломатією. Особливу увагу приділено впливу цифрових технологій на трансформацію традиційних форм освітньої дипломатії. Встановлено, що впровадження цифрових платформ, онлайн-курсів, віртуальних академічних обмінів, інтерактивних освітніх середовищ і соціальних медіа сприяє розширенню аудиторії, підвищенню доступності освітніх ресурсів та інтенсифікації комунікації між учасниками міжнародних програм. Водночас визначено ключові переваги цифровізації, зокрема масштабність, оперативність, інтерактивність і демократизацію доступу до освіти. Разом із тим акцентовано увагу на основних викликах цифрової освітньої дипломатії, серед яких цифровий розрив, нерівний доступ до технологій, загрози кібербезпеки, складність забезпечення ефективної комунікації та необхідність культурної адаптації освітнього контенту. Проведено порівняльний аналіз традиційних і цифрових форматів освітньої дипломатії, що дозволило виявити їх сильні та слабкі сторони. Доведено, що найбільш ефективною моделлю розвитку освітньої дипломатії ЄС є інтеграція традиційних і цифрових підходів, яка забезпечує поєднання глибини міжособистісної взаємодії та масштабності цифрових комунікацій. Визначено перспективи подальшого розвитку освітньої дипломатії ЄС, пов'язані з удосконаленням цифрових інструментів, підвищенням рівня безпеки та формуванням інклюзивного глобального освітнього простору.

Ключові слова: освітня дипломатія, Європейський Союз, цифрова дипломатія, культурна дипломатія, м'яка сила, цифровізація, міжкультурний діалог, академічна мобільність, онлайн-освіта, міжнародне співробітництво.

У сучасній системі міжнародних відносин дипломатія перестала бути виключно сферою міжурядових переговорів і дедалі більше включає інструменти гуманітарного впливу, серед яких важливе місце займає освітня дипломатія. Вона виступає складовою публічної дипломатії та «м'якої сили», оскільки сприяє формуванню позитивного міжнародного іміджу держави через поширення знань, освітніх стандартів, академічних обмінів і міжнародної наукової співпраці (Science and Education, 2020). Освітню дипломатію можна визначити як систему міжнародної діяльності держави та освітніх інституцій, спрямовану на розвиток освітніх обмінів, академічної мобільності, спільних дослідницьких програм і просування національної освітньої моделі у світі. Такий підхід відповідає концепції «м'якої сили», що передбачає досягнення зовнішньополітичних цілей шляхом привабливості культури, цінностей і політики, а не примусу (Naren, Ji, Rawnsley, 2023). Вища освіта, прийом іноземних студентів, міжнародні стипендіальні програми та партнерства університетів перетворюються на ефективні інструменти зовнішньої політики.

Багато держав активно використовують університети як агентів публічної дипломатії, отримуючи не лише економічні, а й політичні дивіденди у вигляді зміцнення міжнародних контактів і формування лояльних професійних мереж (Пашков, 2020).

Цифрові технології радикально змінюють способи взаємодії між державами, культурами та освітніми інституціями. Освітня дипломатія, яка є ключовим інструментом «м'якої сили» Європейського Союзу, сьогодні трансформується: від традиційних програм обміну та академічних ініціатив до інтегрованих цифрових платформ, онлайн-курсів, віртуальних культурних заходів і мережевих ініціатив. Нові цифрові формати відкривають широкі можливості для розвитку міжкультурного діалогу, зміцнення міжнародного партнерства та формування позитивного іміджу ЄС у глобальному контексті. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оцінити, як цифрові інструменти змінюють практики освітньої дипломатії, створюючи нові формати культурного обміну, водночас породжуючи виклики, пов'язані з доступністю, безпекою даних та ефективністю комунікації. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку освітньої дипломатії ЄС у цифрову епоху та визначення перспектив нових форматів культурного діалогу.

Мета статті – дослідити сучасні тенденції розвитку освітньої дипломатії Європейського Союзу в умовах цифровізації та визначити потенціал нових форматів культурного діалогу. Завдання дослідження: проаналізувати основні концепції освітньої дипломатії та її роль як інструменту «м'якої сили» ЄС; виявити цифрові інструменти та платформи, що трансформують традиційні практики освітньої дипломатії; оцінити переваги та виклики впровадження цифрових технологій у практику освітньої дипломатії; визначити перспективи та рекомендації щодо розвитку нових форматів культурного діалогу у цифрову епоху.

Дослідження здійснене на основі комплексного наукового підходу, що передбачає поєднання теоретичного та емпіричного аналізу з метою всебічного вивчення трансформацій освітньої дипломатії Європейського Союзу в умовах цифровізації. У межах теоретичного аналізу було здійснено систематичне вивчення наукових публікацій, політичних документів ЄС, стратегій та звітів міжнародних організацій, що стосуються освітньої дипломатії, культурного обміну та цифрових комунікаційних технологій. Емпіричний компонент дослідження включає контент-аналіз цифрових платформ і програм, серед яких онлайн-курси, віртуальні академічні обміни, соціальні мережі та інтерактивні культурні ініціативи ЄС. Використано метод кейс-стаді для детального аналізу конкретних практик цифрової освітньої дипломатії, зокрема програм Erasmus+, онлайн-лекторіїв, вебінарів та міжкультурних віртуальних проєктів. Для оцінки ефективності цифрових форматів здійснено компаративний аналіз, що дозволяє порівняти традиційні та інноваційні форми освітньої дипломатії, виявити їх сильні та слабкі сторони, а також оцінити вплив на розвиток міжкультурного діалогу. Завершальним етапом методології є синтез отриманих даних та формулювання рекомендацій щодо оптимізації цифрових інструментів у практиці освітньої дипломатії ЄС. Такий підхід забезпечує наукову системність, поєднує емпіричні та теоретичні результати й дозволяє формувати обґрунтовані висновки щодо тенденцій цифрової трансформації освітньої дипломатії.

Аналіз останніх джерел. У сучасних міжнародних відносинах освітня дипломатія Європейського Союзу стає одним із ключових інструментів «м'якої сили», сприяючи розвитку культурного діалогу, обміну знаннями та формуванню позитивного іміджу ЄС у світі. Цифрова епоха відкриває нові можливості для взаємодії освітніх та культурних інституцій, роблячи комунікацію більш доступною, інтерактивною та глобальною. Науковці вказують, що освітня дипломатія є складовою ширшої політики культурної дипломатії ЄС. Зокрема, Жан-Мішель Меліссен (Melissen, 2005) досліджував дипломатичні практики та роль культурних інститутів у міжнародному середовищі, наголошуючи на важливості освіти як механізму формування довіри та міжкультурного розуміння. Ж.-М.

Меліссен підкреслює, що сучасні дипломатичні стратегії мають інтегрувати цифрові інструменти для максимізації охоплення аудиторії та підвищення ефективності культурних програм. Закі Лаїді (Laïdi, 2008), у своїх працях з міжнародної політики та глобального управління, досліджував взаємозв'язок між soft power та освітніми ініціативами ЄС, зазначаючи, що освітні обміни та дистанційні курси стають критично важливими у формуванні позитивного іміджу Європи серед молоді та професійних спільнот у різних регіонах світу. З.Лаїді особливо підкреслює стратегічну роль цифрових платформ у просуванні цінностей демократії, толерантності та інновацій. Іншим значущим дослідником у цій сфері є Ана Томас Лопес (López, 2022) яка аналізує нові формати культурного діалогу в умовах цифровізації. Вона звертає увагу на інноваційні освітні програми ЄС, такі як Erasmus+, онлайн-курси, вебінари та інтерактивні культурні проєкти, що дозволяють подолати географічні бар'єри та залучати молодь до активної участі у міжнародному культурному обміні. Вона підкреслює, що цифрова трансформація створює нові моделі співпраці між університетами, культурними центрами та неурядовими організаціями.

Освітня дипломатія як форма культурного діалогу у контексті Європейського Союзу зазнала значної трансформації в умовах цифрової епохи. З одного боку, цифрові інструменти стали невід'ємною частиною дипломатичної практики, чим сприяють розширенню охоплення освітніх та культурних ініціатив ЄС. Так, Ван С. (Wang, 2025) у своєму дослідженні підкреслює, що цифрова дипломатія ЄС поступово переходить від обмеженого використання цифрових каналів до широкого впровадження інноваційних технологій, що змінюють традиційні форми дипломатичної комунікації і дозволяють ЄС ефективніше взаємодіяти з міжнародними аудиторіями через інтернет-платформи та соціальні медіа.

У рамках культурного виміру цифрової дипломатії Голобородько О. (Голобородько, 2024) аналізує digital cultural diplomacy як інструмент просування національних та регіональних культурних цінностей через віртуальні заходи, соціальні мережі та інші онлайн-формати. За його авторською позицією, цифрова дипломатія не лише забезпечує комунікацію, але й створює нові «цифрові простори» для культурного обміну, що сприяє зміцненню міжкультурного розуміння в глобальному інформаційному середовищі. Водночас дослідження Солових Є. (Солових, 2025) показує, що культурна дипломатія ЄС у цифрову епоху тісно поєднується з освітніми ініціативами та програмами, спрямованими на поширення європейських цінностей і підсилення євроінтеграційних наративів у сусідніх країнах. Авторка зазначає, що цифрові платформи та інструменти комунікації сприяють транснаціональному діалогу, дозволяючи долати географічні та інформаційні бар'єри.

Крім того, аналіз ролі цифрових технологій у дипломатії ЄС, проведений Рубен Заїотті (Zaiotti, 2024), висвітлює, як ЄС використовує соціальні медіа щоб «проєктувати» свої культурні та освітні наративи у глобальну інформаційну сферу. За його висновками, інтеграція цифрових платформ стала ключовим елементом дипломатичних стратегій ЄС, що сприяє формуванню стійких міжнародних культурно-освітніх контактів.

У сучасних міжнародних відносинах цифровізація значно впливає на розвиток дипломатії та культурного діалогу. Бйола К. та Манор І. (Bjola та Manor, 2022) у своїй роботі «Зростання гібридної дипломатії: від цифрової адаптації до цифрового впровадження» («The rise of hybrid diplomacy: From digital adaptation to digital adoption») підкреслюють трансформацію дипломатичних практик через інтеграцію цифрових технологій. Автори вводять концепт гібридної дипломатії, який поєднує традиційні методи з цифровими платформами, включно із соціальними медіа та онлайн-комунікацією, що дозволяє державам ефективніше просувати свої інтереси та формувати міжнародний імідж. Вони акцентують на переході від цифрової адаптації до повноцінного впровадження цифрових інструментів, що створює нові можливості для освітніх та культурних ініціатив у

глобальному контексті.

Н. Грінчева (Grincheva, 2022) у статті «Культурна дипломатія в умовах «цифрового локдауну»: виклики пандемії та можливості музейної дипломатії» аналізує вплив пандемії COVID-19 на культурну дипломатію, зокрема у сфері музейних практик. Авторка демонструє, що обмеження фізичних контактів стимулювали використання цифрових платформ для організації віртуальних виставок, освітніх програм та інтерактивних заходів, що сприяє міжкультурному діалогу та поширенню культурних цінностей. Цей досвід підкреслює потенціал цифрових технологій у забезпеченні безперервності культурної та освітньої дипломатії навіть у кризових умовах.

Й. М. Айеню (Ayenew, 2024) у дослідженні «Актуальність цифрової дипломатії у просуванні національних інтересів держав: огляд ефіопського кейсу» розглядає цифрову дипломатію як інструмент просування національних інтересів держав. Автор показує, що соціальні медіа та веб-платформи дозволяють ефективно комунікувати з міжнародними аудиторіями, формувати позитивний імідж країни та протидіяти дезінформації. Ці результати демонструють практичну цінність цифрових інструментів для реалізації культурних та освітніх проєктів на глобальному рівні.

Фасіну Е. С., Оланіян Б. Дж. та Афоларанмі А. О. (Fasinu, Olaniyan, Afolaranmi, 2024) у статті «Цифрова дипломатія в епоху соціальних медіа: виклики та можливості для кризової комунікації» акцентують увагу на використанні соціальних медіа у кризовій комунікації. Автори вказують на виклики, пов'язані з дезінформацією та управлінням репутаційними ризиками, водночас підкреслюючи, що оперативна та прозора цифрова комунікація сприяє ефективному просуванню культурних та освітніх ініціатив у міжнародному середовищі.

Гуменюк Т., Фротвейт М., Бондар І., Горбан Ю., Каракоз О. (Gumenyuk, Frotveit, Bondar, Horban, Karakoz, 2021) у роботі «Культурна дипломатія у сучасних міжнародних відносинах: вплив цифровізації» досліджують трансформацію культурної дипломатії під впливом цифровізації. Автори відзначають, що цифрові платформи дозволяють інтегрувати освітні програми та культурні ініціативи у міжнародну комунікацію, створюючи нові формати міжкультурного діалогу та сприяючи формуванню позитивного іміджу держави на глобальній арені.

Загалом, аналіз цих публікацій демонструє, що цифрова дипломатія та культурний обмін тісно взаємопов'язані. Вона не лише забезпечує комунікацію та просування цінностей, але й створює нові освітні формати, що дозволяють подолати географічні та інформаційні бар'єри, підсилюючи ефективність освітньої дипломатії ЄС у глобальному цифровому середовищі. Сучасні науковці відзначають, що освітня дипломатія ЄС у цифрову епоху поєднує традиційні механізми культурного обміну з інноваційними онлайн-інструментами, що дозволяє більш ефективно просувати цінності Європейського Союзу, розширювати доступ до освітніх ресурсів і сприяти розвитку глобального культурного діалогу. Цей процес формує нові стандарти взаємодії між державами, освітніми інституціями та громадянським суспільством, створюючи основу для більш стійкого та інтегрованого міжнародного співробітництва.

Результати дослідження. Освітня дипломатія виступає важливим інструментом реалізації зовнішньополітичної стратегії держав, оскільки забезпечує формування довгострокових міжнародних зв'язків через освітні та наукові канали співробітництва. До основних механізмів її реалізації належать міжнародні академічні обміни студентів і викладачів, спільні освітні та наукові програми університетів, діяльність міжнародних дослідницьких консорціумів, створення культурно-освітніх центрів за кордоном, а також розвиток цифрових освітніх платформ і дистанційних міжнародних курсів. Зазначені інструменти сприяють інституціоналізації міжнародного освітнього співробітництва, формуванню єдиних стандартів обміну знаннями та розвитку транснаціональних

академічних мереж.

Міжнародна освітня взаємодія відіграє важливу роль у поглибленні міждержавного взаєморозуміння, посиленні міжкультурного діалогу та формуванні стійких професійних і наукових контактів, які з часом трансформуються у ширші політичні, економічні та соціальні зв'язки між державами. Таким чином, освітня дипломатія стає не лише гуманітарним, а й стратегічним інструментом міжнародної політики. Стратегічне значення освітньої дипломатії визначається її здатністю формувати позитивний міжнародний імідж держави та підвищувати її репутаційний капітал у глобальному середовищі. Через освітні програми поширюються національна культура, мова та цінності, що сприяє зростанню культурної привабливості держави та посиленню її «м'якої сили». Одночасно освітня дипломатія забезпечує розширення міжнародних науково-технологічних зв'язків, стимулює інноваційне співробітництво та створює передумови для довгострокових політичних і економічних контактів, сформованих через мережі випускників міжнародних освітніх програм (Махиня, 2021).

У контексті глобалізаційних процесів освіта перетворюється на один із ключових каналів довгострокового міжнародного впливу, оскільки формує покоління майбутніх політичних, економічних і громадських лідерів, які мають досвід навчання за кордоном і зберігають сталі інституційні та культурні зв'язки з державою, де здобували освіту. Саме тому освітня дипломатія дедалі більше розглядається як структурний елемент системи публічної дипломатії та важливий чинник формування міжнародної конкурентоспроможності держав (Science and Education, 2020).

Цифрові формати відкривають нові горизонти для розвитку освітньої дипломатії, забезпечуючи масштабність, доступність, інтерактивність та швидкість комунікації. Масштабність проявляється у здатності охоплювати численні аудиторії одночасно, долаючи географічні та адміністративні обмеження. Онлайн-платформи та віртуальні програми дозволяють залучати студентів, викладачів та культурні спільноти з різних куточків світу, що раніше було неможливим у межах традиційних обмінів.

Доступність цифрових інструментів сприяє демократизації освітньої дипломатії: навчальні матеріали, вебінари та віртуальні культурні події стають доступними для тих, хто не може фізично брати участь у програмах обміну. Інтерактивність забезпечується широким спектром інструментів комунікації, таких як чати, форуми, інтерактивні завдання та колаборативні проекти, що стимулюють активну участь учасників і сприяють глибшому міжкультурному розумінню. Швидкість комунікації в цифровому середовищі дозволяє оперативно поширювати знання та культурні практики, реагувати на актуальні виклики та підтримувати постійний контакт між учасниками різних країн (Белоусова, Омеляненко, 2024).

Разом із тим цифровізація освітньої дипломатії супроводжується низкою викликів. Цифровий розрив, який проявляється у нерівному доступі до технологій та інтернет-з'єднання, може обмежувати участь певних груп і країн. Безпека даних та захист приватної інформації стають критично важливими у разі масових онлайн-програм, оскільки будь-які порушення можуть підірвати довіру до платформ та ініціатив. Ефективність комунікації в цифровому середовищі не завжди відповідає живому міжособистісному контакту, що потребує адаптації методів подачі контенту та підтримки інтерактивної взаємодії. Крім того, культурні бар'єри у цифровому просторі можуть проявлятися у нерозумінні локальних контекстів, невербальних сигналів та стилів комунікації, що вимагає ретельного планування та локалізації освітніх та культурних програм (Литвинчук, Терещенко, Кир'янов, Криворучко, Сологуб, 2025).

Таким чином, цифрові формати в освітній дипломатії ЄС одночасно розширюють можливості міжкультурного обміну та створюють нові виклики, які потребують системного підходу. Оптимальне поєднання традиційних і цифрових форматів здатне забезпечити

ефективну, безпечну та інклюзивну освітню дипломатію у глобальному контексті.

Таблиця 1.
Переваги vs Виклики цифрових форматів

Категорія	Переваги	Виклики / Ризики
Масштабність	Можливість охоплення великої аудиторії одночасно, долання географічних бар'єрів	Може зменшувати персоналізовану взаємодію та індивідуальний контакт
Доступність	Демократизація участі: участь студентів і громад з різних країн	Цифровий розрив: нерівний доступ до технологій та швидкісного інтернет-з'єднання
Інтерактивність	Використання форумів, чатів, інтерактивних завдань та колаборативних проєктів	Потребує високої цифрової грамотності учасників та адаптації до різних культурних контекстів
Швидкість комунікації	Оперативне поширення знань, інформації та культурних практик	Можлива інформаційна перевантаженість та складність контролю якості контенту
Безпека та довіра	Забезпечення конфіденційності та захисту даних у сучасних платформах	Ризики кібербезпеки, витоку персональної інформації та втрати довіри до програм
Культурна адаптація	Можливість локалізації контенту для різних аудиторій	Культурні бар'єри, нерозуміння локальних контекстів, невербальних сигналів

Джерело: складено автором

Цифрові трансформації у сфері освітньої дипломатії Європейського Союзу дозволяють проводити порівняльний аналіз традиційних та цифрових форматів, оцінюючи їх ефективність, сильні та слабкі сторони, а також вплив на міжнародну співпрацю.

Традиційні формати освітньої дипломатії, такі як академічні обміни, стажування, культурні візити та конференції, забезпечують високий рівень ефективності у досягненні цілей міжкультурного діалогу. Вони сприяють формуванню глибокого міжособистісного взаєморозуміння та довіри між учасниками, що, у свою чергу, створює підґрунтя для стабільних партнерських відносин. Наприклад, програми Erasmus+, які передбачають фізичну присутність студентів і викладачів у закордонних університетах, дають змогу учасникам безпосередньо зануритися в культуру іншої країни, відчувати її традиції та норми, налагодити тривалі особисті контакти. Сильними сторонами таких форматів є прямий контакт, емоційна взаємодія та можливість глибокого культурного занурення. Разом із тим, вони мають низку обмежень: обмежене охоплення аудиторії, значні фінансові та організаційні витрати, логістичні складнощі та залежність від фізичної присутності учасників.

Цифрові формати, з іншого боку, значно розширюють можливості освітньої дипломатії завдяки масштабності, доступності, інтерактивності та швидкості комунікації. Онлайн-платформи, віртуальні академічні обміни, вебінари, MOOCs та інтерактивні культурні заходи дозволяють охоплювати значно більшу аудиторію та залучати учасників із різних куточків світу. Наприклад, онлайн-лекторії та віртуальні культурні події, організовані Європейським союзом у рамках проєкту «Erasmus+ Virtual Exchange», дозволяють студентам з країн ЄС та третіх країн одночасно брати участь у дискусіях,

колаборативних завданнях та культурних практиках без необхідності виїзду за кордон. Сильними сторонами цифрових форматів є доступність для учасників з різних регіонів, інтерактивні інструменти (чати, форуми, спільні проєкти), можливість оперативного поширення знань і культурних практик, а також підтримка постійного контакту між партнерами.

Водночас цифрові формати мають свої виклики та обмеження. Персоналізація взаємодії у цифровому середовищі значно складніша, а відсутність живого контакту може зменшувати емоційну залученість учасників. Цифровий розрив, що проявляється у нерівному доступі до високошвидкісного інтернету та сучасних технологій, обмежує участь окремих груп. Також існують ризики кібербезпеки та захисту персональних даних, які можуть підривати довіру до цифрових платформ. Культурні бар'єри в цифровому просторі проявляються у складнощах інтерпретації невербальних сигналів та стилів комунікації, що вимагає спеціальної локалізації контенту та адаптації методів подачі матеріалу.

Щодо впливу на сталість партнерств, традиційні формати сприяють формуванню довгострокових міжкультурних зв'язків завдяки безпосередньому контакту і соціальній інтеграції, тоді як цифрові формати забезпечують підтримку регулярної комунікації та дозволяють швидко залучати нових партнерів на міжнародному рівні. У міжнародній співпраці традиційні формати забезпечують якісні локальні партнерства та глибоке розуміння культурного контексту, тоді як цифрові формати сприяють глобальній співпраці, оперативному обміну інформацією та формуванню мережевих партнерств.

Таким чином, оптимальна стратегія освітньої дипломатії ЄС полягає у поєднанні традиційних і цифрових форматів. Традиційні підходи забезпечують глибину і емоційне залучення, тоді як цифрові формати масштабують ініціативи, забезпечують доступність та оперативність комунікації, відкриваючи нові горизонти для міжкультурного діалогу у глобальному контексті.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз традиційних і цифрових форматів освітньої дипломатії

Параметр порівняння	Традиційні формати	Цифрові формати
Ефективність у досягненні цілей освітньої дипломатії	Забезпечують глибоке міжособистісне взаєморозуміння та довіру між учасниками, що сприяє формуванню стабільних партнерських відносин. Висока ефективність у формуванні культурної емпатії та соціальних зв'язків.	Дозволяють охоплювати широку аудиторію в короткий термін, оперативно поширювати знання та культурні практики. Ефективні у масштабуванні ініціатив та формуванні глобального іміджу ЄС, проте можуть зменшувати глибину особистісного контакту.
Сильні сторони	Прямий контакт із учасниками, емоційне занурення в культуру, високий рівень довіри. Формують довгострокові партнерства.	Масштабність і доступність для учасників із різних країн, інтерактивні інструменти (чати, форуми, колаборативні проєкти), швидкість комунікації та можливість оперативного реагування на зміни у міжнародному середовищі.
Слабкі сторони	Обмежене охоплення аудиторії,	Можливі проблеми

Параметр порівняння	Традиційні формати	Цифрові формати
	високі організаційні витрати, логістичні та часові обмеження. Залежність від фізичної присутності учасників.	персоналізацією взаємодії, цифровий розрив, нерівний доступ до технологій, ризику кібербезпеки. Можлива менша емоційна залученість учасників.
Вплив на сталість партнерств	Сприяє формуванню довгострокових міжкультурних зв'язків завдяки безпосередньому контакту та соціальній інтеграції.	Дозволяє підтримувати постійний контакт між учасниками та інституціями, створює умови для регулярної комунікації, проте відносини можуть бути менш емоційно насиченими та більш поверхневими.
Міжнародна співпраця	Створює якісні локальні партнерства, забезпечує глибоке розуміння культурних особливостей та контексту конкретних регіонів.	Сприяє глобальній співпраці, швидкому обміну інформацією та ресурсами між країнами, дозволяє формувати мережеві партнерства на міжнародному рівні.
Адаптація до культурних контекстів	Легко враховуються локальні культурні особливості завдяки особистому контакту, спостереженню невербальної комунікації та прямій взаємодії.	Вимагає локалізації контенту та адаптації комунікаційних форматів, ризик непорозумінь через культурні бар'єри у цифровому середовищі, обмеженість невербальних сигналів.

Джерело: складено автором

Цифрові технології відкрили нові можливості для освітньої дипломатії, дозволяючи масштабувати освітні програми та забезпечувати ефективний міжкультурний обмін. Європейський Союз активно використовує низку цифрових інструментів для реалізації стратегічних цілей у сфері освіти та культурного діалогу (EU programme..).

Проект «Erasmus+ Virtual Exchange» (Erasmus+ virtual exchanges) є ключовим інструментом цифрової освітньої дипломатії. Він передбачає організацію онлайн-курсів, дискусійних груп та культурних обмінів між студентами з різних країн ЄС та третіх країн. Віртуальні академічні обміни дозволяють долати географічні та фінансові бар'єри, забезпечуючи одночасний доступ для сотень учасників. Особливістю цього інструменту є інтерактивність та колаборативні завдання, які сприяють розвитку критичного мислення та міжкультурної компетентності (Erasmus+ Virtual Exchange).

Масові відкриті онлайн-курси MOOCs (Massive Open Online Courses) використовуються для популяризації європейської освіти та культури на глобальному рівні. Платформи на кшталт Coursera (Coursera), edX (edX) та FutureLearn (FutureLearn) пропонують курси університетів ЄС, що охоплюють теми міжнародних відносин, європейського права, культурного різноманіття та мовної освіти. MOOCs забезпечують доступність освіти для широкої аудиторії, підтримують самостійне навчання та формують позитивний імідж ЄС як освітнього та культурного лідера.

Цифрові музеї, віртуальні виставки та інтерактивні культурні портали (наприклад, Europeana (Europeana)) сприяють розвитку міжкультурного діалогу та поширенню європейської культурної спадщини. Вони дозволяють користувачам із будь-якої точки світу знайомитися з історією, мистецтвом і традиціями різних країн ЄС, а також брати участь у віртуальних лекціях і воркшопах.

Вебінари та серії онлайн-лекторіїв стали стандартним інструментом для обміну знаннями та досвідом між університетами ЄС і закордонними партнерами. Завдяки платформам типу Zoom, Microsoft Teams, Webex можна проводити інтерактивні лекції, семінари та міждисциплінарні дискусії, залучаючи експертів та студентів із різних країн. Вони забезпечують безперервність академічного та культурного обміну, навіть у періоди обмежень на подорожі.

Соціальні мережі (LinkedIn, Facebook, Instagram) та професійні онлайн-платформи дозволяють формувати спільноти учасників освітніх і культурних програм. Вони слугують інструментом комунікації, публікації результатів спільних проєктів, а також підтримки неформального міжкультурного обміну. Спільноти учасників програм Erasmus+ та інших ініціатив активно обмінюються досвідом, розробляють спільні проєкти та підтримують мережеву взаємодію після завершення формальних програм.

Інтерактивні колаборативні платформи для спільної роботи, такі як Padlet, Miro, Google Workspace, дозволяють студентам та викладачам з різних країн спільно створювати проєкти, ділитися ресурсами та вести інтерактивні обговорення. Такі платформи підвищують залученість учасників та стимулюють креативне вирішення міжкультурних завдань.

Одним з важливих питань, що підіймається в 2026 р. – це проблема безпеки наукових досліджень, як складової освітньої дипломатії. На сайті Європейської Комісії опубліковано матеріал про нові заходи щодо посилення безпеки наукових досліджень. У ньому йдеться про першу європейську конференцію з цієї теми (жовтень 2025 року), яка стала платформою для публічної дискусії та ініціювання закріплення відповідних норм у законодавстві ЄС у межах Європейського дослідницького простору. Серед ініціатив — створення Європейського центру експертизи з безпеки досліджень, запуск платформи перевірки ризиків міжнародної співпраці та розробка спільної методології оцінки стійкості наукових організацій. У травні 2024 року Рада ЄС ухвалила рекомендації щодо підвищення безпеки досліджень, які передбачають формування національних політик, посилення захисту фінансування та впровадження управління ризиками. Держави мають підтримувати дослідників у прийнятті рішень щодо міжнародної співпраці. Безпека досліджень визначена пріоритетом програми ERA на 2025–2027 роки. Єврокомісія здійснює моніторинг її реалізації та працює над створенням центру експертизи, запуск якого очікується у 2026 році (Commission announces, 2025).

Рамкова програма з досліджень та інновацій Horizon Europe (Horizon Europe) розроблена на принципах максимальної відкритості за умови забезпечення необхідного рівня безпеки. Відкритість програми для міжнародної співпраці збалансована з потребою захисту стратегічних інтересів Європейського Союзу, зокрема для зміцнення його стратегічної автономії, технологічного лідерства та конкурентоспроможності. Інструментарій безпеки Horizon Europe включає низку положень регламенту та супутніх керівних документів.

Стаття 22(5) регламенту передбачає, що у визначених випадках, що стосуються стратегічних активів, інтересів, автономії чи безпеки ЄС, участь у проєктах може обмежуватися юридичними особами, зареєстрованими в державах-членах, державах-членах і (деяких) асоційованих країнах та/або окремих третіх країнах, визначених як «допустимі». Крім того, у виняткових і належним чином обґрунтованих випадках робоча програма може виключати участь юридичних осіб із допустимих чи інших третіх країн, якщо вони прямо або опосередковано контролюються недопустимими третіми країнами, або встановлювати для них спеціальні умови участі. Стаття 22(6) регламенту дозволяє за потреби запроваджувати додаткові критерії прийнятності, які враховують специфіку політики, характер і цілі конкретної дії, включаючи кількість учасників, тип юридичних осіб та місце їх реєстрації. Стаття 40 регламенту визначає правила передачі та ліцензування

результатів досліджень, надаючи Єврокомісії або відповідному фінансуючому органу право, за наявності обґрунтованих підстав, заперечувати проти передачі прав власності на результати або надання виключної ліцензії (Regulation, 2021).

Крім нормативних положень, Horizon Europe передбачає впровадження процедур оцінки безпеки (Security appraisal), які забезпечують заявників і бенефіціарів інформацією щодо додаткових процедур у разі роботи з чутливою або засекреченою інформацією. Етична перевірка (Ethics screening) є інструментом контролю дотримання етичних стандартів у проєктах, що фінансуються ЄС, забезпечуючи відповідність дослідницьких практик загальноприйнятим нормам. Такий комплексний підхід дозволяє Horizon Europe поєднувати відкритість наукової співпраці з належним захистом стратегічних інтересів ЄС та підвищує стійкість дослідницької екосистеми у контексті глобальної конкуренції та міжнародної співпраці.

Досвід ЄС свідчить, що регулювання технологій може бути елементом дипломатії та основою міжнародної співпраці для поширення принципів і норм. Україні в контексті євроінтеграції слід переосмислити стратегічну важливість технологічного потенціалу та розподіл кадрової відповідальності, зокрема через встановлення чітких повноважень між міністерствами або створення нових посад, наприклад, радника МЗС із цифрової та кібердипломатії. Оновлений підхід МЗС має включати картування існуючих можливостей співпраці на двосторонньому, регіональному та багатосторонньому рівнях і створення платформ для взаємодії з партнерами, як це робить ЄС. Ключовими є тісна координація між МЗС та Міністерством цифрової трансформації, використання цифрових досягнень як інструменту впливу для: двосторонньої співпраці, зміцнення зв'язку з міжнародними організаціями та сприяння євроінтеграції через посилення присутності в Брюсселі (Белоусова, Омеляненко, 2025). Україні слід активніше залучатися до міжнародних платформ цифрової співпраці, щоб підвищувати цифрову стійкість, протидіяти гібридним загрозам та просувати власні проривні технологічні рішення, водночас будуючи системну співпрацю з ЄС та США на всіх рівнях.

Висновки. Освітня дипломатія є важливим сучасним інструментом міжнародної політики, що поєднує освітні, культурні та наукові ресурси держави для досягнення стратегічних зовнішньополітичних цілей. Її ефективність полягає у довгостроковому впливі на міжнародне середовище через формування освітніх мереж, обмін знаннями та розвиток міжкультурної взаємодії. У XXI столітті саме освіта стає одним із найважливіших каналів формування міжнародної довіри, партнерства та глобального співробітництва.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що освітня дипломатія Європейського Союзу в умовах цифрової трансформації зазнає глибоких структурних змін, які визначають нові підходи до реалізації зовнішньополітичних і гуманітарних стратегій. Вона поступово переходить від традиційних форм академічної мобільності та культурного обміну до комплексної моделі, що поєднує фізичні та цифрові формати взаємодії. Це дозволяє значно розширити географію впливу ЄС, залучити ширші аудиторії та забезпечити безперервність міжкультурного діалогу навіть в умовах глобальних криз. Цифрові технології стали каталізатором модернізації освітньої дипломатії, відкривши нові можливості для масштабування освітніх ініціатив, демократизації доступу до знань та формування глобальних академічних мереж. Водночас їх впровадження супроводжується низкою системних викликів, серед яких особливо актуальними є проблема цифрового розриву, загрози кібербезпеки, складність забезпечення якісної комунікації та необхідність адаптації контенту до різних культурних контекстів. Порівняльний аналіз традиційних і цифрових форматів засвідчив, що жоден із них не є універсально ефективним. Традиційні підходи забезпечують глибину міжособистісної взаємодії, формування довіри та тривалих партнерств, тоді як цифрові формати гарантують масштабність, гнучкість і оперативність комунікації. У зв'язку з цим найбільш ефективною стратегією розвитку освітньої

дипломатії ЄС є їх синергійне поєднання.

Перспективи подальшого розвитку освітньої дипломатії ЄС пов'язані з удосконаленням цифрових інструментів, посиленням кібербезпеки, подоланням цифрової нерівності та впровадженням інклюзивних підходів до міжнародної освітньої співпраці. Важливим напрямом також є розвиток гібридних форматів взаємодії, які поєднують переваги офлайн- та онлайн-комунікації. Отже, освітня дипломатія Європейського Союзу в цифрову епоху постає як динамічний і багатовимірний інструмент міжнародної політики, що сприяє не лише поширенню знань і культурних цінностей, але й формуванню стійких глобальних партнерств, зміцненню міжкультурного діалогу та підвищенню ролі ЄС у світовому гуманітарному просторі.

Бібліографічний список

- Белоусова, Н., Омеляненко, В., 2024, Підходи України до цифрової дипломатії в геополітиці технологій, *Вісник: Міжнародні відносини*, 58(1), pp. 28–32. DOI <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/28-32> (Accessed: 24 February 2026).
- Голобородько, О., 2024, Використання цифрової культурної дипломатії для просування національних інтересів у глобальному інформаційному просторі, *Економіка та суспільство*, (69). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-71> (Accessed: 24 February 2026).
- Литвинчук, А.О., Терещенко, Г.М., Кир'янов, А.В., Криворучко, Ю.М., Сологуб, Я., 2025, Інформаційна безпека в освітніх і інформаційних системах в умовах цифрової трансформації та євроінтеграції: Аспекти захисту персональних даних, *Освітня аналітика України*, 2(34). DOI <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2025-2-48-65> (Accessed: 24 February 2026).
- Махinya, Н.В., 2021, Наукова та освітня дипломатія: її вплив на формування позитивного іміджу держави, *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 13(169), pp. 9–15. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.5069169> (Accessed: 24 February 2026).
- Пашков, В., 2020, Сфера вищої освіти як інструмент «м'якої сили» у зовнішній політиці держави, *Геополітика України: історія і сучасність*, 1(24), pp. 54–64. DOI [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).54-64](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).54-64) (Accessed: 24 February 2026).
- Солових, Є., 2025, Культурна та публічна дипломатія Європейського Союзу як інструмент політичного впливу на Україну в сучасних умовах, *Науково-теоретичний альманах Грани*, 28(3), pp. 68–77. DOI <https://doi.org/10.15421/172571> (Accessed: 24 February 2026).
- Aynew, Y.M., 2024, Relevance of digital diplomacy in promoting the national interest of states: Reflection on Ethiopian case, *Cogent Social Sciences*, 10(1). DOI <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2371665> (Accessed: 24 February 2026).
- Vjola, C. and Manor, I., 2022, The rise of hybrid diplomacy: From digital adaptation to digital adoption, *International Affairs*, 98(2), pp. 471–491. DOI <https://doi.org/10.1093/ia/iia015> (Accessed: 24 February 2026).
- Commission, 2025, Commission announces new measures to strengthen research security, 28 October. Доступно на: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/commission-announces-new-measures-strengthen-research-security-2025-10-28_en (Accessed: 24 February 2026).
- Coursera (no date). *Coursera*. Доступно на: <https://www.coursera.org/> (Accessed: 24 February 2026).
- edX (no date). *edX*. Доступно на: <https://www.edx.org/> (Accessed: 24 February 2026).
- Erasmus+ Virtual Exchange (no date). Доступно на: <https://sharingperspectivesfoundation.com/erasmus-virtual->

- [exchange/?utm_source=chatgpt.com](#) (Accessed: 24 February 2026).
- Erasmus+ virtual exchanges (no date). Доступно на: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/key-action-1/virtual-exchanges?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- EU programme for education, training, youth and sport (no date). Доступно на: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- Europeana (no date). *Europeana*. Доступно на: https://www.europeana.eu/en?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- Fasinu, E.S., Olaniyan, B.J., Afolaranmi, A.O., 2024, Digital diplomacy in the age of social media: Challenges and opportunities for crisis communication, *African Journal of Social Sciences and Humanities Research*, 7(3), pp. 24–38.
- Future Learn (no date). *Future Learn*. Доступно на: <https://www.futurelearn.com/> (Accessed: 24 February 2026).
- Grincheva, N., 2022, Cultural diplomacy under the “digital lockdown”: Pandemic challenges and opportunities in museum diplomacy, *Place Branding and Public Diplomacy*, 18(1), pp. 8–11. DOI <https://doi.org/10.1057/s41254-021-00218-1> (Accessed: 24 February 2026).
- Gumenyuk, T., Frotveit, M., Bondar, I., Horban, Y., Karakoz, O., 2021, Cultural diplomacy in modern international relations: The influence of digitalization, *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 99(7), pp. 1549–1560.
- Horizon Europe (no date). *Research and innovation funding programme until 2027*. Доступно на: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (Accessed: 24 February 2026).
- López, A.T., 2022, Towards a new strategy for International Cultural Relations in the European Union? An analysis of European Cultural Diplomacy as a resource of soft power, *VISUAL REVIEW. International Visual Culture Review Revista Internacional De Cultura Visual*, 12(3), pp. 1–14. DOI <https://doi.org/10.37467/revvisual.v9.3792> (Accessed: 24 February 2026).
- Melissen, J., 2005, *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. London: Palgrave Macmillan. Доступно на: https://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf (Accessed: 24 February 2026).
- Naren, C., Ji, L., Rawnsley, G. (eds.), 2023, *The Routledge Handbook of Soft Power*, 2nd edition. New York: Routledge.
- Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council, 2021, *Establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation*. Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj> (Accessed: 24 February 2026).
- Science and Education Diplomacy Platform: в Україні запрацювала Платформа наукової і освітньої дипломатії, 2020, *ПІК*, 28 July. Доступно на: https://www.pic.com.ua/science-and-education-diplomacy-platform/?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- Wang, S., 2025, Development and Challenges of EU Digital Diplomacy, *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 90, pp. 136–141.
- Zaiotti, R., 2024, The European Union and Digital Diplomacy: Projecting Global Europe in the Social Media Era, in Bjola, C. and Manor, I. (eds.) *The Oxford Handbook of Digital Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press. DOI <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192859198.013.25> (Accessed: 18 February 2026).
- Zaki Laïdi, 2008, *EU Foreign Policy in a Globalized World Normative power and social preferences*. London: Routledge.

Референс

- Belousova, N. and Omelyanenko, V., 2024, Pidhody Ukrainy do tsyfrovoyi dyplomatii v heopolitytsi tekhnolohiy [Ukraine's approaches to digital diplomacy in the geopolitics of technologies], *Visnyk: Mizhnarodni vidnosyny* [Bulletin: International Relations], 58(1), pp. 28–32. Available at: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/28-32> (Accessed: 24 February 2026).
- Holoborodko, O., 2024, Vykorystannya tsyfrovoyi kulturnoyi dyplomatii dlya prosuvannya natsionalnykh interesiv u globalnomu informatsiynomu prostori [Use of digital cultural diplomacy to promote national interests in the global information space], *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and Society], (69). Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-71> (Accessed: 24 February 2026).
- Lytvynchuk, A.O., Tereshchenko, H.M., Kyryanov, A.V., Kryvoruchko, Y.M. and Solohub, Ya., 2025, Informatsiyna bezpeka v osvithnikh i informatsiynykh systemakh v umovakh tsyfrovoyi transformatsiyi ta yevrointehratsiyi: Aspekty zakhystu personalnykh danykh [Information security in educational and information systems under digital transformation and European integration: Aspects of personal data protection], *Osvitnya analityka Ukrainy* [Educational Analytics of Ukraine], 2(34). Available at: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2025-2-48-65> (Accessed: 24 February 2026).
- Makhynia, N.V., 2021, Naukova ta osvithna dyplomatiya: yii vplyv na formuvannya pozytyvnoho imidzhu derzhavy [Scientific and educational diplomacy: Its influence on the formation of a positive image of the state], *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T.H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky* [Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T.H. Shevchenko. Series: Pedagogical Sciences], 13(169), pp. 9–15. Available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5069169> (Accessed: 24 February 2026).
- Pashkov, V., 2020, Sfera vyshchoyi osvity yak instrument "miakoyi syly" u zovnishniy politytsi derzhavy [Higher education as an instrument of "soft power" in the state's foreign policy], *Heopolityka Ukrainy: istoriya i suchasnist* [Geopolitics of Ukraine: History and Modernity], 1(24), pp. 54–64. Available at: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).54-64](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).54-64) (Accessed: 24 February 2026).
- Solovykh, Ye., 2025, Kulturalna ta publichna dyplomatiya Yevropeyskoho Soyuzu yak instrument politychnoho vplyvu na Ukrainu v suchasnykh umovakh [Cultural and public diplomacy of the European Union as an instrument of political influence on Ukraine under contemporary conditions], *Naukovo-teoretychniy almanakh Hrani* [Scientific-Theoretical Almanac Hrani], 28(3), pp. 68–77. Available at: <https://doi.org/10.15421/172571> (Accessed: 24 February 2026).
- Aynew, Y.M., 2024, Relevance of digital diplomacy in promoting the national interest of states: Reflection on Ethiopian case', *Cogent Social Sciences*, 10(1). Available at: <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2371665> (Accessed: 24 February 2026).
- Bjola, C. Manor, I., 2022, The rise of hybrid diplomacy: From digital adaptation to digital adoption, *International Affairs*, 98(2), pp. 471–491. Available at: <https://doi.org/10.1093/ia/iia015> (Accessed: 24 February 2026).
- Commission, 2025. Commission announces new measures to strengthen research security', 28 October. Available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/commission-announces-new-measures-strengthen-research-security-2025-10-28_en (Accessed: 24 February 2026).
- Coursera (no date). *Coursera*. Available at: <https://www.coursera.org/> (Accessed: 24 February 2026).
- edX (no date). *edX*. Available at: <https://www.edx.org/> (Accessed: 24 February 2026).
- Erasmus+ Virtual Exchange (no date). Available at: <https://sharingperspectivesfoundation.com/erasmus-virtual->

- [exchange/?utm_source=chatgpt.com](#) (Accessed: 24 February 2026).
- Erasmus+ virtual exchanges (no date). Available at: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/key-action-1/virtual-exchanges?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- EU programme for education, training, youth and sport (no date). Available at: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- Europeana (no date). *Europeana*. Available at: https://www.europeana.eu/en?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- Fasinu, E.S., Olaniyan, B.J. Afolaranmi, A.O., 2024, Digital diplomacy in the age of social media: Challenges and opportunities for crisis communication, *African Journal of Social Sciences and Humanities Research*, 7(3), pp. 24–38.
- Future Learn (no date). *Future Learn*. Available at: <https://www.futurelearn.com/> (Accessed: 24 February 2026).
- Grincheva, N., 2022, Cultural diplomacy under the “digital lockdown”: Pandemic challenges and opportunities in museum diplomacy, *Place Branding and Public Diplomacy*, 18(1), pp. 8–11. Available at: <https://doi.org/10.1057/s41254-021-00218-1> (Accessed: 24 February 2026).
- Gumenyuk, T., Frotveit, M., Bondar, I., Horban, Y. Karakoz, O., 2020, Cultural diplomacy in modern international relations: The influence of digitalization, *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 99(7), pp. 1549–1560.
- Horizon Europe (no date). *Research and innovation funding programme until 2027*. Available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (Accessed: 24 February 2026).
- López, A.T., 2022, Towards a new strategy for International Cultural Relations in the European Union? An analysis of European Cultural Diplomacy as a resource of soft power, *VISUAL REVIEW. International Visual Culture Review Revista Internacional De Cultura Visual*, 12(3), pp. 1–14. Available at: <https://doi.org/10.37467/revvisual.v9.3792> (Accessed: 24 February 2026).
- Melissen, J., 2005, *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. London: Palgrave Macmillan. Available at: https://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf (Accessed: 24 February 2026).
- Naren, C., Ji, L. Rawnsley, G. (eds.), 2023, *The Routledge Handbook of Soft Power*, 2nd edition. New York: Routledge.
- Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council, 2021, *Establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj> (Accessed: 24 February 2026).
- Science and Education Diplomacy Platform: V Ukraini zapratsyuvava Platforma naukovoï i osviti'oyi dyplomatiyi [Science and Education Diplomacy Platform: The Science and Education Diplomacy Platform has started operating in Ukraine], 28 July, 2020 *PIIK* [PIK]. Available at: https://www.pic.com.ua/science-and-education-diplomacy-platform/?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 February 2026).
- Wang, S., 2025, Development and Challenges of EU Digital Diplomacy, *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 90, pp. 136–141.
- Zaiotti, R., 2024, The European Union and Digital Diplomacy: Projecting Global Europe in the Social Media Era, in Bjola, C. and Manor, I. (eds.) *The Oxford Handbook of Digital Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192859198.013.25> (Accessed: 18 February 2026).
- Zaki Laïdi, 2008, *EU Foreign Policy in a Globalized World Normative power and social preferences*. London: Routledge.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Mykhaliuk N.

EU EDUCATIONAL DIPLOMACY IN THE DIGITAL ERA: NEW FORMATS OF CULTURAL DIALOGUE

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of the European Union's educational diplomacy in the digital era and identifies its role as a key instrument of soft power in contemporary international relations. It is argued that educational diplomacy serves as an important mechanism for shaping the EU's positive international image, promoting intercultural dialogue, disseminating European values, and strengthening international cooperation in education and research. The study examines the main theoretical approaches to educational diplomacy and its interconnection with cultural and public diplomacy. Particular attention is paid to the impact of digital technologies on the transformation of traditional forms of educational diplomacy. It is established that the implementation of digital platforms, online courses, virtual academic exchanges, interactive learning environments, and social media significantly expands audience reach, increases accessibility to educational resources, and intensifies communication among participants of international programs. The key advantages of digitalization are identified, including scalability, efficiency, interactivity, and the democratization of access to education. At the same time, the article highlights major challenges associated with digital educational diplomacy, such as the digital divide, unequal access to technology, cybersecurity risks, difficulties in ensuring effective communication, and the need for cultural adaptation of educational content. A comparative analysis of traditional and digital formats of educational diplomacy is conducted, allowing for the identification of their strengths and limitations. The study demonstrates that the most effective model for the development of EU educational diplomacy lies in the integration of traditional and digital approaches, combining the depth of interpersonal interaction with the scalability of digital communication. The prospects for further development are associated with improving digital tools, enhancing security, and fostering an inclusive global educational environment.

Keywords: *educational diplomacy, European Union, digital diplomacy, cultural diplomacy, soft power, digitalization, intercultural dialogue, academic mobility, online education, international cooperation*

Р.В. Овіннікова

ФРЕЙМІНГ ЯК МЕХАНІЗМ КОНСТРУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена теоретичному осмисленню фреймінгу як механізму конструювання політичної реальності у публічному дискурсі. Розглянуто фреймінг як спосіб подання та смислового структурування політично значущої інформації, що визначає межі її інтерпретації ще до етапу індивідуального осмислення аудиторією. Проаналізовано окремі підходи до вивчення сутності фреймінгу. Узагальнено концепції Дж. Лакоффа, Р. Ентмана та І. Гоффмана, які дозволяють розглядати фрейми як когнітивні та комунікативні структури, що формують причинно-наслідкові пояснення, моральні оцінки та уявлення явища політичної дійсності. Фреймінг постає механізмом організації публічного дискурсу, що забезпечує конкуренцію інтерпретацій соціально значущих явищ і подій через їх представлення в межах певних інтерпретаційних рамок. Окреслено роль фреймінгу у формуванні політичного порядку денного, легітимації рішень і спрямуванні уваги аудиторії. У результаті аналізу сучасних емпіричних досліджень показано динамічність і багаторівневість фреймінгу та можливість його емпіричного вимірювання, а також окреслено рефреймінг як стратегічний інструмент політичної комунікації, що може як посилювати поляризацію, так і сприяти деескалації конфліктів та пошуку компромісів.

Ключові слова: політична комунікація, фреймінг, рефреймінг, публічний дискурс, політична реальність, когнітивні фрейми, політичний порядок денний, інтерпретація, політична увага.

Постановка проблеми. У сучасних умовах політичної комунікації зростає значення способів подання та структурування суспільно значущої інформації, через які політичні актори та медіа здійснюють відбір подій, акцентують окремі їхні аспекти та задають рамки публічного обговорення. Політичні повідомлення виконують не лише інформаційну, а й інтерпретаційну функцію, оскільки вони не просто повідомляють про факти, а структурують їх подання таким чином, що окремі елементи реальності набувають підвищеної помітності, тоді як інші залишаються на периферії уваги.

У цьому контексті фреймінг доцільно розглядати як одне з базових аналітичних понять у дослідженнях політичної комунікації, що дає змогу описати способи подання та смислового структурування політичної реальності у публічному дискурсі. Вивчення фреймінгу зосереджує увагу на тому, яким чином політично значущі явища репрезентуються через відбір інформації, розстановку акцентів та організацію повідомлення. Унаслідок цього формуються рамки публічного обговорення, які визначають, які аспекти реальності набувають статусу значущих, які причинно-наслідкові зв'язки стають домінантними, а які інтерпретації та варіанти дій постають як більш прийнятні. Аналітична цінність фреймінгу полягає у можливості досліджувати, як у процесі комунікації задаються смислові межі публічного дискурсу ще до моменту індивідуального осмислення інформації реципієнтами.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена як науковими, так і практичними потребами. У науковому вимірі фреймінг є міждисциплінарним поняттям, що використовується у когнітивній лінгвістиці, соціології, медіадослідженнях і політичній науці для пояснення процесів конструювання публічних смислів. У практичному вимірі

аналіз фреймінгу є необхідним для розуміння механізмів формування політичного порядку денного, легітимації рішень, мобілізації підтримки або делегітимації дій опонентів. В умовах зростання політичної конкуренції, поляризації та інформаційної насиченості саме комунікативні рамки дедалі частіше визначають ефективність політичних меседжів.

У зв'язку з цим постає потреба у теоретичному осмисленні сутності фреймінгу як особливого способу подання суспільної реальності, а також у систематизації наукових підходів до його аналізу. Такий огляд дозволяє не лише уточнити зміст поняття фреймінгу, але й окреслити його значення для дослідження сучасних політичних комунікаційних процесів.

Метою статті є теоретичне узагальнення та систематизація наукових підходів до розуміння фреймінгу як способу подання та смислового структурування політичної реальності у публічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженнях політичної комунікації дедалі більшого значення набуває аналіз способів інтерпретації політичної інформації аудиторією. Одним із ключових концептуальних підходів, що дозволяє досліджувати ці процеси, є теорія фреймінгу. У її межах фреймінг розглядається як механізм структурування інформації, завдяки якому окремі аспекти подій або проблем набувають підвищеної значущості для аудиторії. У результаті саме фрейми визначають, які елементи політичної реальності стають помітними, як вони інтерпретуються та які моральні оцінки або варіанти дій здаються виправданими.

Так, ідеї американського лінгвіста Дж. Лакоффа про фрейми є одними з ключових у когнітивній лінгвістиці та політичній комунікації. Дж. Лакофф визначає фрейми як ментальні структури, які формують те, як ми бачимо світ, вони є частиною «когнітивного несвідомого» – структурами в мозку, до яких немає свідомого доступу. Те, що називають «здоровим глуздом», складається з несвідомих, автоматичних, невимушених умовиводів, які впливають з несвідомих фреймів (Lakoff, 2004, с. XV). Тобто фрейми формують спосіб сприйняття інформації і організації знань про світ та визначають, що здається очевидним або важливим. За Дж. Лакоффом, мова активує фрейми, кожне слово вмикає пов'язану концептуальну структуру в мозку, тож навіть заперечення фрейму лише посилює його активацію (Lakoff, 2004, с. XV). Наприклад, науковець детально показує, чому вираз *tax relief* («податкова пільга») є політично зарядженим фреймом. Він підкреслює, що слово *relief* («полегшення») завжди передбачає наявність якоїсь неприємності, обтяження або страждання, від якого людину треба звільнити. Коли до нього додають слово *tax* («податки»), утворюється метафора, а саме податки виступають як «тягар», «біль» чи «страждання». Така мовна конструкція автоматично активує в мозку певну схему, де наявний страждаючий (платник податків), причина страждання (податки, і рішення уряду, якими вони запроваджуються), і є герой, який приносить полегшення, тобто зменшує податки (Lakoff, 2004, с. 3-4). Отже, наведений приклад із *tax relief* («податкова пільга») демонструє, що слова активують у свідомості людей певні фрейми, які формують сприйняття суспільних проблем. За твердженнями Дж. Лакоффа, ефективність політичної комунікації залежить не стільки від раціональної аргументації, а від конструювання таких фреймів, які б дозволили залучити несвідомі асоціативні структури, визначаючи, що для реципієнтів здається логічним, важливим і морально прийнятним.

Яскравим прикладом цього у українському електоральному дискурсі є передвиборча риторика навколо боротьби з корупцією. Передвиборна програма партії «Слуга Народу», наприклад, містить пункт про «знищення системної корупції» (Передвиборна програма партії «Слуга Народу», б.д.), така фраза активує у свідомості виборця певний фрейм. Корупція подається як зло, яке загрожує суспільству, бізнесу і державним інституціям, тобто ті, хто потерпає від корупції, постають у ролі жертв. Одночасно політична партія виступає як рятівник, який обіцяє «знищити» це зло. При цьому, саме слово «знищення»

формує уявлення про радикальні, безкомпромісні дії і створює образ вирішення проблеми не через пом'якшення, а через докорінне усунення загрози. Кожен елемент заходів, спрямованих на досягнення мети знищення системної корупції (переведення державних послуг в онлайн, перезавантаження прокуратури, забезпечення реальної незалежності антикорупційних органів, конфіскація майна корупціонерів, винагорода громадян за викриття корупції, позбавлення СБУ, ГПУ та Нацполіції неприбуткових функцій) підсилює цей фрейм. Передвиборною програмою партії передбачено конкретні дії, які «герой» здійснює, щоб захистити «жертв» і перемогти «ворогів», і кожен із цих пунктів сам по собі активує концептуальні образи страждання, несправедливості та полегшення, аналогічно тому, як у прикладі Дж. Лакоффа фраза *tax relief* («податкова пільга») актуалізує уявлення про податковий тягар і його зменшення. Таким чином, передвиборчий меседж створює у свідомості виборців історію боротьби добра зі злом, де суспільство страждає, політична партія діє як рятівник, а корупція постає як ворог. Навіть якщо опоненти намагаються критикувати такі заходи, вони змушені повторювати словосполучення «системна корупція», тим самим підсилюючи сам фрейм.

За концепцією американського політолога – теоретика медіа Р. Ентмана «фреймувати – означає виділити певні аспекти сприйнятої реальності та зробити їх більш помітними у тексті, яким здійснюється комунікація таким чином, щоб сприяти певному визначенню проблеми, причинній інтерпретації, моральній оцінці та/або рекомендації щодо вирішення описаного явища» (Entman, 1993, с. 52). Р. Ентман виокремив чотири функції фреймінгу: 1. Визначення проблеми (*problem definition*), де фрейм «формує» саму проблему у свідомості аудиторії; 2. Діагностика причин (*diagnosis of causes*) - фрейм пояснює, що стало причиною проблеми, які сили або фактори її створили, що дозволяє аудиторії зрозуміти «винуватця» або механізм проблеми; 3. Моральна оцінка (*moral evaluation*) - фрейм оцінює дії агентів або явищ, що беруть участь у проблемі, з точки зору моральних, етичних або культурних норм, тож аудиторія отримує підказку, що є «добре», а що «погано»; 4) Пропозиція рішень (*treatment recommendation*) - фрейм пропонує способи вирішення проблеми або рекомендації щодо дій і передбачає можливі наслідки цих рішень. При цьому один фрейм може виконувати одночасно кілька з цих функцій (Entman, 1993, с. 52). Фреймінг передбачає вибір того, що показати, а що приховати, які смислові зв'язки підсвітити, а які зробити невидимими. Коли політичний актор визначає, у чому полягає проблема, хто є її причиною, яку моральну оцінку слід застосувати і яке рішення виглядає логічним, він структурує саму реальність у свідомості аудиторії. Тому різні політичні актори можуть подавати одну й ту саму подію у принципово відмінних смислових рамках, створюючи різну картину причин, наслідків і моральних оцінок. Показовим є суспільний конфлікт інтерпретацій щодо незалежності антикорупційних органів у 2025 році. Та сама подія була вписана у конкуруючі фрейми, що змагалися за домінування у медійному просторі. Зокрема, фрейм «Закон № 12414 руйнує незалежність антикорупційних органів» - трактування, яке підкреслювали міжнародні ЗМІ та правозахисні організації (Human Rights Watch, 2025), українські медіа описували як спецоперацію зі знищення незалежності інституцій (Романюк, Мусаєва, Ткач, 2025) та фрейм «Закон № 12414 потрібен, щоб очистити антикорупційну систему від зовнішнього впливу» (Офіс Президента України, 2025; Guardian News & Media, 2025). У цьому сенсі фреймінг є ключовим інструментом боротьби за домінування у публічному просторі, адже факти набувають значення лише в межах певного фрейму. Політична комунікація передбачає здатність запропонувати таку інтерпретаційну рамку, яка видаватиметься аудиторії природною, очевидною і морально виправданою.

Р.Ентман зазначав, що фрейми виділяють певні елементи інформації про об'єкт комунікації, підвищуючи їхню важливість, що означає зробити інформацію більш помітною, значущою або запам'ятовуваною для аудиторії (Entman, 1993, с. 53). 3

означеного впливає важлива характеристика фреймінгу – спрямованість впливати на те, що саме аудиторія помітить, як інтерпретує й що запам'ятає. Підвищення важливості окремих елементів означає, що певні аспекти реальності стають у свідомості аудиторії більш доступними та когнітивно «привілейованими». Водночас, виділення одних характеристик автоматично відводить увагу від інших, що зумовлює вибіркоче сприйняття та формує рамку інтерпретації подій.

Відповідно до підходу американського соціолога І. Гоффмана, фрейм розглядається як модель інтерпретації, що дає змогу визначити, що саме відбувається у конкретній ситуації (Goffman, 1974, с. 12). І. Гоффман виокремлює первинні фрейми (primary frameworks) – базові принципи організації досвіду, через які люди сприймають та інтерпретують події. Вони поділяються на природні (natural frameworks), які пояснюють події без участі намірів або контролю з боку розумної істоти, та соціальні (social frameworks), що інтерпретують події як результат людської активності, наміру чи агентності (Goffman, 1974, с. 21). Первинні фрейми задають структуру інтерпретації суспільної дійсності, визначаючи, що саме ми вважаємо подією. Коли члени спільноти послуговуються подібними фреймами, їхні інтерпретації стають узгодженими, що сприяє формуванню сталих моделей поведінки та спільних способів розуміння ситуацій. Відповідно, одна й та сама політична подія може інтерпретуватися по-різному залежно від соціокультурного та інституційного контексту. Наприклад, у суспільствах із довготривалими демократичними традиціями політичні протести часто розглядаються як легітимна форма громадянської участі, тоді як у суспільствах з централізованими або обмеженими політичними інститутами ті самі дії можуть інтерпретуватися як загроза державному ладу.

Узагальнюючи наведені теоретичні підходи, можна дійти висновку, що фреймінг у політичній комунікації виступає механізмом інтерпретаційного структурування політичної реальності. Підхід Дж. Лакоффа демонструє, що мовні формулювання активують у свідомості аудиторії певні когнітивні фрейми, які задають спосіб сприйняття політичних явищ і проблем. Концепція Р. Ентмана дозволяє розглядати фреймінг як процес виділення окремих аспектів реальності, що формує визначення проблеми, пояснення її причин, моральну оцінку та можливі способи її вирішення. Водночас підхід І. Гоффмана підкреслює, що фрейми функціонують як базові моделі інтерпретації соціального досвіду, через які учасники комунікації визначають значення подій. У контексті політичної комунікації це свідчить про те, що боротьба політичних акторів відбувається не лише на рівні фактів чи аргументів, а й на рівні інтерпретаційних рамок, у межах яких ці факти набувають смислу для аудиторії.

Теоретичні моделі Дж. Лакоффа, Р. Ентмана та І. Гоффмана формують концептуальну основу дослідження фреймінгу, розглядаючи його як механізм когнітивної та комунікативної організації соціально-політичної реальності. У межах цих підходів фрейми визначають відбір значущих аспектів подій, задають логіку причинно-наслідкових інтерпретацій та формують нормативні оцінки, через які аудиторія осмислює політичні процеси. Разом з тим, ці теоретичні концепції мають переважно аналітичний характер і не завжди пропонують чіткі інструменти для емпіричного вимірювання фреймів та оцінки їхнього впливу на сприйняття політичних повідомлень різними сегментами аудиторії.

Сучасні емпіричні дослідження фреймінгу спрямовані на подолання цих обмежень шляхом чіткої операціоналізації фреймів і аналізу механізмів їхнього впливу на політичну комунікацію. У таких роботах фреймінг розглядається як багаторівневий і динамічний процес, що поєднує семантичні характеристики повідомлень, когнітивну активацію ментальних схем, емоційні реакції аудиторії та комунікативні стратегії суб'єктів застосування фреймінгу. Це дозволяє емпірично досліджувати не лише те, які фрейми використовуються у політичному дискурсі, але й чому одні з них привертають політичну

увагу, формують порядок денний або сприяють деескалації конфліктів, тоді як інші залишаються малоефективними.

Зокрема, Ю. Отмахова, С. Ханехзар та Л. Фрерманн (2024) визначили, що процес фреймінгу охоплює три рівні: семантичний, який визначає типи аргументів і відносини між ними; когнітивний, що забезпечує активацію ментальних схем і асоціацій на основі знань і досвіду читача та комунікативний, який відбувається через передачу інформації так, щоб підкреслити певне визначення проблеми, причинну інтерпретацію або моральну оцінку (Otmakhova, Khanehzar, Frermann, 2024). Крім того, авторами запропоновано типологію медіафреймінгу: 1) фреймінг через виділення аспектів (emphasis framing) передбачає підкреслення певних аспектів проблеми, зменшуючи значущість або виключаючи інші, що дозволяє активувати різні когнітивні фрейми та змінювати сприйняття події чи явища; 2) фреймінг еквівалентності (equivalence framing), де подання тієї ж інформації у позитивному або негативному світлі, що активує когнітивні асоціації «виграш» чи «програш»; 3) фреймінг через вибір слів і маркування (framing by word choice and labeling) - використання конкретних термінів або модифікаторів для викликання певних асоціацій і оцінок; 4) нарративний фреймінг (narrative framing) - структурування повідомлення через нарративні схеми, ролі персонажів (герой, жертва, лиходій), сюжетні елементи і мораль, що дозволяє формувати цілісне сприйняття події.

Представлена типологія медіафреймінгу має важливе значення для політичної комунікації, оскільки вона слугує аналітичним інструментом, дозволяє систематизувати способи подачі інформації, що можуть впливати на сприйняття подій, оцінку рішень та формування громадської думки. Така теоретична рамка дозволяє дослідникам і політтехнологам ідентифікувати, які фрейми використовуються політичними акторами, як вони структурують проблему, викликають певні когнітивні асоціації та моральні оцінки в аудиторії, а також оцінювати потенційний вплив цих стратегій на формування громадської думки.

Дослідження Д. Шиффа присвячене тому, як громадськість, медіа та американські політики фреймують тему штучного інтелекту та чи здатні громадські фрейми впливати на політичний дискурс (Schiff, 2024). Автор досліджував, яким чином різні групи акторів подають проблему ШІ через такі фрейми, як економічний (інновації, зростання, конкурентоспроможність), етичний (ризик, дискримінація, приватність) та геополітичний (конкуренція з Китаєм, національна безпека). Центральним питанням роботи є те, чи може масове громадське обговорення ШІ у соціальних мережах передбачати або формувати уявлення про те, як і про що говорять американські законодавці. Д. Шифф проаналізував мільйони твітів, тисячі заяв конгресменів та тексти медіа, застосовуючи аналіз часових рядів, що дозволило простежити причинно-часові зв'язки між фреймами громадськості й політичним порядком денним.

Ключовим результатом дослідження Д. Шиффа є те, що громадськість дійсно може впливати на увагу політиків до теми ШІ, але цей вплив обмежений певними фреймами. Зокрема, увага політиків зростає тоді, коли зростає загальна кількість згадувань ШІ в суспільному дискурсі або коли громадськість говорить про ШІ в економічному та інноваційному контекстах. Натомість етичні та соціальні фрейми не мають помітного впливу, попри їхню активну присутність у суспільних обговореннях (Schiff, 2024).

Згадане дослідження демонструє, що фреймінг є важливим механізмом, який визначає політичну значущість суспільних питань. На матеріалі висловлювань щодо штучного інтелекту автор показує, що на політичну увагу впливає не стільки сама тема, скільки спосіб її подання. Зокрема, економічний фрейм, який акцентує інновації, зростання та конкурентоспроможність, виявляється значно більш релевантним для політичних акторів і стимулює посилення їхньої уваги. Натомість етичні та соціальні фрейми, що зосереджуються на ризиках, дискримінації чи загрозах приватності, не демонструють

порівняного впливу. Таким чином, дослідження підкреслює, що результативність фрейму визначається його відповідністю ключовим політичним інтересам і пріоритетам політичних акторів.

Результати емпіричного дослідження К. ван Вюрен-Веркерк, Н. Аартс, Я. ван дер Ступа продемонстрували, що фреймінг у екологічних конфліктах має інтерактивну, динамічну природу (van Vuuren-Verkerk, Aarts, van der Stoep, 2021). Так, фрейми формуються та змінюються у процесі взаємодії між учасниками, а не існують як статичні ментальні схеми. Важливу роль відіграє фреймінг проблеми (issue framing) (van Vuuren-Verkerk, Aarts, van der Stoep, 2021, с. 371), який визначає, які питання вважаються актуальними та як їх оцінюють сторони конфлікту. У випадку нідерландського конфлікту щодо викидів азоту ключовими фреймами проблеми були: цінування фермерів, скорочення поголів'я худоби та стан природи. Автори показують, що сторони фреймували власну ідентичність і характеристики опонентів. Фермери підкреслювали власну експертність, відповідальність і традиційний зв'язок із землею, тоді як політики презентували себе як чесних, відповідальних або співчутливих осіб. Автори відзначили, що дискурсивне використання емоцій є ключовим елементом фреймінгових процесів (van Vuuren-Verkerk, Aarts, van der Stoep, 2021, с. 378). Зокрема, емоційна виразність фермерів (гнів, відчай, гордість) часто підсилювала конфлікт, тоді як раціональна або емоційно врівноважена позиція політиків могла сприяти деескалації. Зокрема, узгодження емоційної інтенсивності між сторонами дозволяє зменшити конфліктний тон дебатів.

У свою чергу, процес рефреймінгу (reframing) дозволяє змінювати або переосмислювати вже встановлені фрейми. Прикладом є переформулювання фрейму «система зламана» у більш широкий фрейм, що переносить відповідальність на міжнародну систему виробництва та відкриває простір для компромісу (van Vuuren-Verkerk, Aarts, van der Stoep, 2021, с. 378-379). Такі дії демонструють, що фреймінг може як посилювати поляризацію, так і сприяти зближенню позицій.

Автори підкреслюють п'ять комбінацій фреймінгових дій, які сприяють конструктивному розвитку дебатів: 1) узгодження фрейму з фреймом опонента, враховуючи його побоювання; 2) використання фреймів ідентичностей для налагодження контакту; 3) узгодження емоційного стилю з опонентом; 4) позитивна характеристика іншої сторони; 5) створення ширших фреймів через рефреймінг (van Vuuren-Verkerk, Aarts, van der Stoep, 2021, с. 380). З цього випливає, що у політичній комунікації важливим є врахування фреймів опонента та використання стратегій, що сприяють встановленню спільного сенсового та емоційного простору, формування позитивного образу учасників дискусії та можливість розширювати наративи через рефреймінг, що підвищує шанси на досягнення консенсусу або принаймні зменшує рівень конфронтації.

Представлене дослідження демонструє, що фреймінг у політичній комунікації є динамічним і багаторівневим процесом, який поєднує формування проблемних наративів, роботу з ідентичністю та емоційним контекстом, а також взаємодію з фреймами опонентів. Усвідомлене використання цих стратегій дозволяє політичним акторам зменшувати конфліктність дебатів і створювати можливості для компромісу.

С. Кауфман, М. Елліотт і Д. Шмуелі (2003) визначають рефреймінг як цілеспрямоване управління фреймами в процесах примирення, переговорів або спільного розв'язання проблем, що призводить до змін як самих фреймів, так і їхнього впливу на динаміку конфлікту (Kaufman, Elliott & Shmueli, 2003). Основна мета рефреймінгу полягає в: 1) уточненні або оновленні сприйняття проблеми, щоб сприяти продуктивнішому обміну інформацією та врахуванню нових ідей, а також розширити рамку дискусії й дослідити ще не випробувані шляхи дії чи рішення; 2) загостренні розуміння власних інтересів і способів дії, що дозволяє ефективніше управляти конфліктом і переглядати взаємовідносини між зацікавленими сторонами; 3) виявленні тем, які сторони сприймають по-різному, навіть

якщо основи цих відмінностей зрозумілі, що відкриває можливості для компромісів; 4) визначенні непереборних відмінностей, щоб оцінити потенціал зменшення конфлікту та знайти шляхи врахування цих відмінностей у процесі переговорів (Kaufman, Elliott & Shmueli, 2003). Таким чином, рефреймінг базується на розумінні сторонами власних і чужих фреймів і створює умови для більш ефективного управління або вирішення конфліктів.

У межах дослідження, проведеного К. К. Е. Б. Б. Нільсен, П. Кешем, Й. Далхейзенем та Н. Тромп (2025), рефреймінг визначено ключовим для мінімізації ризику неясних і неточних припущень при роботі з комплексними, відкритими проблемами – ситуаціями, в яких не існує однозначного визначення проблеми чи рішення. Якщо фрейми операційно визначено як рамки сприйняття проблем, рішень або обох одночасно, то рефреймінг – як процес зміни цієї рамки сприйняття (Nielsen, Cash, Daalhuizen, Tromp, 2025, с. 5). Авторами виокремлено, що рефреймінг має дві складові – структуру (послідовність дій, що формують процес) і зміст (якісні запитання чи умови, що змушують мислити інакше) (Nielsen, Cash, Daalhuizen, Tromp, 2025, с. 20).

У контексті політичної комунікації рефреймінг слід розглядати як стратегічний інструмент формування свідомості аудиторії, який дозволяє змінювати рамки сприйняття проблем і рішень, підвищуючи ефективність комунікації та зменшуючи ризик поверхневих або неточних трактувань. Наприклад, економічну кризу можна подати через фрейм «зовнішній шок», що акцентує на необхідності державної підтримки бізнесу, або через фрейм «наслідок внутрішніх політичних рішень», що підкреслює відповідальність уряду. Оскільки рефреймінг включає структурні та змістові елементи, то структура передбачає послідовне формування повідомлення, а зміст – використання якісних запитань і акцентів, які змушують аудиторію переосмислити проблему (наприклад, «Які цінності стоять за цим рішенням?» або «Хто постраждає найбільше?»). Таким чином, рефреймінг стає інструментом адаптивної політичної комунікації, дозволяючи політичним акторам гнучко реагувати на суспільні настрої та ефективно впливати на громадське сприйняття складних питань.

У статті М. Балконі, А. Даффіна і Л. Анджіолетті (2025) наведено результати дослідження впливу рефреймінгу на процес прийняття рішень та впевненість у власних виборах у складних ситуаціях. Результати експерименту показали, що рефреймінг суттєво змінює оцінку власного рішення, знижуючи впевненість учасників після першого представлення нового фрейму (Balconi, Daffinà & Angioletti, 2025). Перше зіткнення з результатом рефреймінгу також підвищує когнітивне навантаження, що проявляється у збільшенні часу реакції (Balconi, Daffinà & Angioletti, 2025, с. 8). Дослідження також підкреслює роль індивідуальних стилів прийняття рішень у формуванні реакції на рефреймінг (Balconi, Daffinà & Angioletti, 2025, с. 9).

Результати дослідження М. Балконі, А. Даффіна і Л. Анджіолетті (2025) демонструють, що зміна фрейму може впливати на суб'єктивну впевненість та когнітивне навантаження учасників у ситуаціях складного вибору. Хоча ці дані не дозволяють робити прямих висновків щодо ефективності політичних повідомлень, вони окреслюють низку психологічних механізмів, які можуть бути релевантними для аналізу політичної комунікації. Зокрема, спостережуване зменшення впевненості після першого представлення альтернативної інтерпретації події та збільшення часу реакції вказують, що процеси переоцінки власного рішення під впливом нової рамки супроводжуються додатковими когнітивними витратами. Встановлена авторами роль індивідуальних стилів прийняття рішень вказує на потенційну варіативність реакцій на альтернативні інтерпретації подій у різних категорій громадян.

Висновки. Таким чином, встановлено, що фреймінг є важливим механізмом конструювання політичної реальності у публічному дискурсі, а не лише допоміжним

риторичним прийомом або інструментом маніпулятивного впливу. Він визначає смислові межі інтерпретації подій ще на етапі подання інформації, задаючи, які аспекти реальності стають помітними, значущими та когнітивно доступними для аудиторії.

Узагальнення теоретичних підходів Дж. Лакоффа, Р. Ентмана та І. Гоффмана дозволяє констатувати, що фреймінг має когнітивну природу, поєднуючи ментальні структури, мовну активацію фреймів і соціально зумовлені моделі інтерпретації досвіду. Фрейми функціонують як стійкі схеми сприйняття, що визначають логіку причинно-наслідкових пояснень, моральних оцінок і уявлень про можливі дії.

Разом з тим, оскільки політична комунікація не є нейтральною передачею фактів, будь-яке повідомлення передбачає відбір, акцентування та організацію інформації, то політичні актори можуть репрезентувати одну й ту саму подію у принципово відмінних фреймах, формуючи конкуруючі інтерпретації проблем, причин і відповідальності.

Аналіз підходу Р. Ентмана демонструє, що фреймінг виконує структурну функцію у політичному дискурсі, поєднуючи визначення проблеми, інтерпретацію причин, моральну оцінку та рекомендації щодо дій. Саме ця багатофункціональність робить фреймінг ефективним інструментом формування політичного порядку денного та легітимації політичних рішень.

Сучасні емпіричні дослідження засвідчують, що фреймінг є динамічним, багаторівневим і вимірюваним явищем, який охоплює семантичний, когнітивний та комунікативний рівні. Це дозволяє переходити від суто теоретичних моделей до операціоналізації фреймів у кількісних і якісних дослідженнях політичної комунікації.

Практичне застосування фреймінгу можливе на різних етапах процесу прийняття політичних рішень. Зокрема, йдеться про конструювання смислових рамок визначення порядку денного, окреслення альтернатив вирішення суспільно значущих проблем, формування готовності аудиторії до сприйняття управлінських рішень, прогнозування реакції громадськості та керування нею, а також легітимацію ухвалених політичних рішень.

Наведені результати досліджень впливу фреймів на політичну увагу та громадське сприйняття демонструють, що застосування фреймів не є однаково результативним. Їхня ефективність визначається відповідністю домінантним політичним інтересам, інституційним пріоритетам та емоційно-когнітивним очікуванням аудиторії.

Рефреймінг у цьому контексті постає як стратегічний інструмент політичної комунікації, здатний як посилювати поляризацію, так і створювати умови для деескалації конфліктів та пошуку компромісів. Усвідомлене управління фреймами розширює можливості конструктивного публічного діалогу й підвищує адаптивність політичної комунікації в умовах сучасної інформаційної насиченості та конкуренції смислів.

Бібліографічний список:

- Офіс Президента України, 2025. Антикоруptionна інфраструктура працюватиме тільки без російського впливу – її потрібно очистити від цього: звернення Президента. [online]. Available at: <https://www.president.gov.ua/en/news/antikorupcijna-infrastruktura-pracyuvatime-tilki-bez-rosijsk-99117> (accessed 12 December 2025).
- Романюк, Р., Мусаєва, С. та Ткач, М., 2025. «І за нами прийдуть». Хто і як реалізовував спецоперацію зі знищення незалежності НАБУ і САП. *Українська правда*. [online]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/07/30/7524042/> (accessed 12 December 2025).
- Слуга Народу, n.d. Передвиборна програма партії «Слуга Народу». [online]. Available at: <https://sluga-narodu.com/program/> (accessed 12 December 2025).
- Balconi, M., Daffinà, A. and Angioletti, L., 2025. How reframing affects confidence in complex decisions: evidence from behavioral measures and decisional styles. *Brain Sciences*, 15(3), p.244. DOI:10.3390/brainsci15030244.

- Entman, R.M., 1993. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), pp.51–58.
- Goffman, E., 1974. *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Guardian News & Media, 2025. Zelenskyy defends bill stripping anti-corruption bodies' independence amid protests. [online]. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/22/zelenskyy-approves-bill-weakening-anti-corruption-bodies-despite-big-protests> (accessed 12 December 2025).
- Human Rights Watch, 2025. Ukraine: New law undercuts independence of anti-corruption bodies. Repeal legislative amendments that undermine rule of law. [online]. Available at: <https://www.hrw.org/news/2025/07/24/ukraine-new-law-undercuts-independence-of-anti-corruption-bodies> (accessed 12 December 2025).
- Kaufman, S., Elliott, M. and Shmueli, D., 2003. Frames, framing and reframing. [online]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/259558652_Frames_Framing_and_Reframing (accessed 12 December 2025).
- Lakoff, G., 2004. *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
- Nielsen, C.K.E.B.B., Cash, P., Daalhuizen, J. and Tromp, N., 2025. Evaluating reframing in behavioural design. *Journal of Engineering Design*, 25(4), p.20.
- Otmakhova, Y., Khanehzar, S. and Frermann, L., 2024. Media framing: A typology and survey of computational approaches across disciplines. In: *Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL 2024)*. [online]. Available at: <https://aclanthology.org/2024.acl-long.822/> (accessed 12 December 2025).
- Schiff, D.S., 2024. Framing contestation and public influence on policymakers: Evidence from US artificial intelligence policy discourse. *Policy and Society*, 43(3), pp.255–288. DOI:10.1093/polsoc/puae007.
- van Vuuren-Verkerk, K., Aarts, N. and van der Stoep, J., 2021. Meaning-making on the ground: an empirical study on interactional framing in environmental conflicts. *Journal of Communication Management*, 25(4), pp.368–384. DOI:10.1108/JCOM-11-2020-0149.

References:

- Balconi, M., Daffinà, A. and Angioletti, L., 2025. How reframing affects confidence in complex decisions: evidence from behavioral measures and decisional styles. *Brain Sciences*, 15(3), p.244. DOI:10.3390/brainsci15030244.
- Entman, R.M., 1993. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), pp.51–58.
- Goffman, E., 1974. *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Guardian News & Media, 2025. Zelenskyy defends bill stripping anti-corruption bodies' independence amid protests. [online]. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/22/zelenskyy-approves-bill-weakening-anti-corruption-bodies-despite-big-protests> (accessed 12 December 2025).
- Human Rights Watch, 2025. Ukraine: New law undercuts independence of anti-corruption bodies. Repeal legislative amendments that undermine rule of law. [online]. Available at: <https://www.hrw.org/news/2025/07/24/ukraine-new-law-undercuts-independence-of-anti-corruption-bodies> (accessed 12 December 2025).
- Kaufman, S., Elliott, M. and Shmueli, D., 2003. Frames, framing and reframing. [online]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/259558652_Frames_Framing_and_Reframing

- (accessed 12 December 2025).
- Lakoff, G., 2004. *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
- Nielsen, C.K.E.B.V., Cash, P., Daalhuizen, J. and Tromp, N., 2025. Evaluating reframing in behavioural design. *Journal of Engineering Design*, 25(4), p.20.
- Ofis Prezydenta Ukrainy, 2025. Antykorupcijska infrastruktura pratsiuvatyme tilky bez rosiiskoho vplyvu – yii potribno ochystyty vid tsoho: zvernennia Prezydenta [Anti-corruption infrastructure will function only without Russian influence – it must be cleared of it: Presidential address]. [online]. Available at: <https://www.president.gov.ua/en/news/antikorupcijska-infrastruktura-pracyuvatime-tilki-bez-rosijsk-99117> (accessed 12 December 2025) (in Ukrainian).
- Otmakhova, Y., Khanehzar, S. and Frermann, L., 2024. Media framing: A typology and survey of computational approaches across disciplines. In: *Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL 2024)*. [online]. Available at: <https://aclanthology.org/2024.acl-long.822/> (accessed 12 December 2025).
- Romaniuk, R., Musaieva, S. and Tkach, M., 2025. I za namy pryidut. Khto i yak realizovuvav spetsoperatsiiu zi znyshchennia nezalezhnosti NABU i SAP [“They will come for us too.” Who and how carried out the special operation to destroy the independence of NABU and SAP]. *Ukrainska Pravda*. [online]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/07/30/7524042/> (accessed 12 December 2025) (in Ukrainian).
- Schiff, D.S., 2024. Framing contestation and public influence on policymakers: Evidence from US artificial intelligence policy discourse. *Policy and Society*, 43(3), pp.255–288. DOI:10.1093/polsoc/puae007.
- Sluga Narodu, n.d. Peredvyborna prohrama partii “Sluga Narodu” [Election program of the Servant of the People party]. [online]. Available at: <https://sluga-narodu.com/program/> (accessed 12 December 2025) (in Ukrainian).
- van Vuuren-Verkerk, K., Aarts, N. and van der Stoep, J., 2021. Meaning-making on the ground: an empirical study on interactional framing in environmental conflicts. *Journal of Communication Management*, 25(4), pp.368–384. DOI:10.1108/JCOM-11-2020-0149.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2026

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Ovinnikova R.V.

FRAMING AS A MECHANISM FOR CONSTRUCTING POLITICAL REALITY

The article provides a theoretical interpretation of framing as a mechanism for constructing political reality in public discourse. The relevance of this research is determined by the growing importance of communicative strategies in contemporary political interaction, where not only facts or events themselves but also the ways in which they are presented and interpreted play a crucial role. In conditions of information saturation and intensifying political competition, interpretative frameworks increasingly shape the formation of the political agenda, the legitimization of political decisions, and public perceptions of socially significant issues.

The aim of the article is to provide a theoretical generalization and systematization of scholarly approaches to understanding framing as a means of presenting and meaningfully structuring political reality in public discourse.

The methodological basis of the study is grounded in interdisciplinary approaches from political communication, cognitive linguistics, and sociology. The research applies methods of theoretical analysis, comparison, and synthesis of scholarly concepts, as well as a review of

contemporary empirical studies on framing.

The article examines the key theoretical approaches to the analysis of framing developed within cognitive linguistics, sociology, and media studies. The synthesis of these perspectives allows frames to be understood as cognitive and communicative structures that determine the selection and salience of information, shape causal interpretations, moral evaluations, and perceptions of possible solutions to political problems. It is demonstrated that framing performs a structural function in political discourse by integrating problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and recommendations for action.

The analysis of recent empirical research shows that framing is a dynamic and multi-level process encompassing semantic, cognitive, and communicative dimensions of political communication. The article reviews a typology of media framing that includes emphasis framing, equivalence framing, framing through word choice and labeling, and narrative framing. Particular attention is devoted to reframing as a strategic instrument of political communication that involves changing interpretative frameworks through which political issues are presented. Reframing can contribute either to the intensification of political polarization or to the de-escalation of conflicts in public discourse.

The scientific novelty of the study lies in the systematization of theoretical and empirical approaches to framing as a mechanism for the interpretative structuring of political reality. The article concludes that political struggle unfolds not only at the level of facts and arguments but also at the level of interpretative frameworks within which these facts acquire meaning for the audience.

Keywords: *political communication, framing, reframing, public discourse, political reality, cognitive frames, political agenda, interpretation, political attention.*

І.Ф. Ощипок

РЕЛІГІЙНІ МЕГАПОДІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ: ВСЕСВІТНІ ДНІ МОЛОДІ ТА ЮВІЛЕЙНІ РОКИ

У статті досліджено трансформацію інструментарію публічної дипломатії Святого Престолу через аналіз Всесвітніх днів молоді (ВДМ) та Ювілейних років як ключових релігійних мегаподій. Розглянуто еволюцію цих заходів із літургійних практик у дієві майданчики глобальної політики в умовах поліцентризму міжнародних відносин. Висвітлено модель, що дає змогу Ватикану діяти як автономному актору, який формує прямі канали комунікації з міжнародною аудиторією поза межами традиційних міждержавних форматів. Особливу увагу зосереджено на концептуалізації здатності Святого Престолу генерувати структурну силу, що виходить за межі традиційної «м'якої сили». Аргументовано, що мобілізація паломників забезпечує ефект конверсії — трансформацію символічного релігійного капіталу у важелі політичного впливу. Реалізація цих масштабних заходів сприяє формуванню позитивного іміджу Святого Престолу, трансляції універсальних цінностей та зміцненню міжкультурного діалогу. Проаналізовано стратегію географічної ротації ватиканських заходів у бік Глобального Півдня як інструмент розширення мереж впливу та формування лояльних еліт. Вектори цієї експансії демонструють зміщення фокусу Ватикану на позаєвропейські арени. Обґрунтовано, що ВДМ виступають стратегічним механізмом зовнішньої політики Ватикану, спрямованим на формування ціннісного діалогу та зміцнення авторитету Католицької церкви у молодіжному середовищі. Через ці взаємопов'язані форми публічної дипломатії Святий Престол успішно формує глобальний порядок денний та залишається впливовим геополітичним гравцем.

Ключові слова: Ватикан, Святий Престол, публічна дипломатія, м'яка сила, структурна сила, транснаціональний актор, Всесвітні дні молоді, Ювілейні роки, Глобальний Південь, глобальний порядок денний.

Постановка проблеми зумовлена трансформацією сучасної системи міжнародних відносин, де поряд із класичною дипломатією держав зростає вага м'якої сили транснаціональних релігійних акторів. У цьому контексті діяльність Святого Престолу є унікальним феноменом, оскільки поєднує багатовікові дипломатичні традиції з новітніми комунікаційними технологіями. Ключовими інструментами цієї стратегії стають глобальні масові заходи. Хоча арсенал Ватикану включає різноманітні формати (Всесвітні зустрічі сімей, Міжнародні євхаристійні конгреси), саме Ювілейні роки та Всесвітні дні молоді (ВДМ) виступають найбільш репрезентативними релігійними мегаподіями. Ці події вже вийшли за межі суто літургійних практик і перетворилися на масштабні платформи публічної дипломатії, що здатні мобілізувати мільйони людей у різних куточках світу. В умовах глобальної нестабільності та цифровізації суспільства виникає нагальна потреба з'ясувати, яку реальну роль відіграють ці формати у просуванні зовнішньополітичних інтересів Ватикану та формуванні його міжнародного авторитету.

Мета статті є виявлення інституційної природи та механізмів ефективності Ювілейних років та Всесвітніх днів молоді як інструментів публічної дипломатії Святого Престолу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічний базис публічної дипломатії та м'якої сили заклали Дж. Най, Н. Калл та Я. Меліссен, а в

українському дискурсі розвинули К. Балабанов, М. Трофименко і Т. Лютий. Публічний вимір діяльності Святого Престолу аналізують О. Костюк, А. Бабинський, П. Сміцюк, І. Данилюк, М. Отрош. Глобальний контекст деприватизації релігії та роль Ватикану як транснаціонального суб'єкта у світовій політиці системно обґрунтували Х. Казанова, В. Єленський, М. Барбато, Й. Трой, Дж. Хейнс та Т. Бірнс. Застосування Ватиканом стратегій м'якої сили висвітлюють Й. Кульська, Ф. Арсено, А. Півко. Безпосередній інструментарій релігійних мегаподій (ВДМ) крізь призму інституційної еволюції, маркетингу та глобалізації досліджують Дж. Скіолдлі, А. Недзведзь, С. Коулман, Й. Бік, А. Стасяк та М. Петрушкевич. Водночас критичний аналіз ризиків «фестивалізації» релігії та трансформації духовного досвіду на поверхневий туризм представлений у працях Р. ван дер Біка, Р. Римаржа та С. Булліванта.

Невирішені частини проблеми. Попри ґрунтовний аналіз комунікаційних та соціологічних аспектів, у науковій літературі домінує розгляд ВДМ та Ювілейних років як суто пасторальних практик. Поза увагою дослідників залишається функціонування цих подій як комплексних інструментів публічної дипломатії, здатних генерувати структурну силу. Недостатньо вивченим є механізм конвертації церковно-релігійного ритуалу та масової мобілізації у реальний політичний капітал, що забезпечує Святому Престолу статус автономного глобального актора.

Виклад основного матеріалу. У сучасній системі міжнародних відносин публічна дипломатія визначається як стратегічна взаємодія актора з іноземними аудиторіями, спрямована на формування довготривалої довіри та накопичення репутаційного капіталу (Cull, 2019, p. 2). На відміну від класичних міждержавних контактів, вона постає як багатовимірна діяльність, що базується на концепції м'якої сили — здатності впливати через привабливість ідей та цінностей, а не через механізми примусу (Nye, 2004). Важливим структурним елементом цієї системи є культурна дипломатія, яка шляхом обміну смислами та символами створює фундамент для довгострокового стратегічного впливу (Cumings, 2003, p. 1).

Вітчизняні науковці К. Балабанов та М. Трофименко визначають публічну дипломатію як інструмент «розбудови позитивного міжнародного іміджу та забезпечення довготривалого впливу» (Балабанов, Трофименко, 2017, с. 990), що корелює з її розумінням як стратегічної комунікації. Для Святого Престолу саме культура є основним каналом проєкції авторитету, а специфіка впливу полягає у його виразній ціннісній природі.

Святий Престол функціонує як актор *sui generis*, органічно поєднуючи класичні дипломатичні інструменти з моральним арбітражем. Його зовнішня діяльність має гібридний характер, де традиційні релігійні практики інтегруються в сучасні комунікаційні технології (Трой, 2019). Не володіючи ресурсами жорсткої сили, Ватикан використовує статус транснаціонального морального актора для формування мереж солідарності (Трой, 2019). Розглядаючи роль цієї інституції, М. Барбато пропонує вийти за межі державно-центричного підходу, визначаючи Святий Престол як транснаціональний вузол. Дослідник стверджує, що цей актор історично забезпечив умови, за яких «транснаціональне врядування з самого початку стало частиною дипломатії» (Barbato, 2017, p. 4).

Логічним продовженням цієї стратегії є Ювілейні роки та Всесвітні дні молоді (ВДМ), які виступають ключовими формами присутності Святого Престолу у міжнародному публічному просторі, де релігійний ритуал перетворюється на інструмент формування політичного та соціального капіталу. Ці події виходять за межі внутрішньоцерковної комунікації, створюючи прямі канали взаємодії з глобальними аудиторіями та трансформуючи духовний досвід у складовий елемент публічної дипломатії. Варто зазначити, що ініційовані Іваном Павлом II у 1980-х роках, ВДМ стали стратегічною відповіддю Церкви на виклики глобалізації. Їхня мета виходила далеко за межі внутрішньої мобілізації: йшлося про конструювання транснаціональної аудиторії,

здатної сприймати універсальні цінності поза локальними національними контекстами. Аналізуючи витoki ВДМ, Дж. Скіолдлі вказує на адаптацію Ватиканом досвіду комуністичних молодіжних фестивалів для потреб глобальної евангелізації часів Холодної війни (Skjoldli, 2021, p. 121). У цій стратегії постать Івана Павла II відіграла роль центрального вузла, чий харизматичний авторитет інтегрував розрізнені локальні спільноти у єдину транснаціональну мережу (Skjoldli, 2021, p. 107).

Історично ВДМ пов'язані з традицією святкування ювілейних подій, започаткованою ще 1300 року папою Боніфацієм VIII. У сучасну епоху цей формат еволюціонував із суто сакральної практики в інструмент символічної легітимації Святого Престолу як глобального морального авторитету. Ключовим етапом трансформації стало усвідомлення Ватиканом потенціалу молоді як окремого глобального суб'єкта. Під час ювілейних урочистостей 1980-х років було апробовано інноваційний формат масових зібрань, що синтезував традиційне паломництво, колективну молитву, масштабні культурні акції та пряму публічну комунікацію понтифіка з молоддю. Організаційним фундаментом нової традиції стала зустріч у Римі (1984), яка інституціоналізувала ВДМ як регулярну глобальну подію. Популярність формату пояснюється зміною природи релігійності. Як зазначають Й. Бік та А. Стасяк, у сучасну епоху спостерігається перехід до так званої «подієвої віри», де релігійний зміст інтегрується у формат масового фестивалю, забезпечуючи високий рівень емоційного залучення та відчуття причетності до глобальної спільноти (Bik and Stasiak, 2020, pp. 1–2, 14). Замість пасивного сприйняття догм, молодь шукає живого досвіду, запит на який задовольняють ВДМ.

Ефективність такого формату пояснюється природою подієвої комунікації: на відміну від вербальних текстів, які можуть піддаватися сумніву, подія сприймається людиною як безпосередня дійсність, що значно підвищує рівень довіри до отриманого повідомлення (Петрушкевич, 2018, с. 211). Таким чином, захід перетворюється на потужний інструмент публічної дипломатії Святого Престолу, що діє через механізми м'якої сили залучення.

З плином часу ВДМ трансформувалися у гібридну дипломатичну форму, що поєднує елементи паломництва, фестивалю та політичного форуму. Така багатошаровість дозволила Святому Престолу використовувати ці заходи як високоефективний інструмент формування позитивного іміджу та демонстрації здатності об'єднувати молодь у глобальному масштабі. Пояснюючи успіх таких заходів, Дж. Скіолдлі зауважує, що подібна масовість (фіксована показниками відвідуваності та медійним охопленням) дозволяє Церкві демонструвати свою присутність і відновлювати моральний та політичний вплив ієрархії у публічному просторі (Skjoldli, 2021, p. 31). Розвиваючи цю тезу, А. Недзведзь класифікує ВДМ як мегаподію, що використовується як ефективна стратегія брендингу, де релігійний потенціал паломництва перетворюється на інструмент публічної дипломатії (Niedźwiedz, 2019, p. 188).

Яскравим проявом еволюції цього підходу став Ювілейний рік милосердя (2015–2016), який ознаменував зміну геополітичної парадигми: відкриття Папою Франциском Святих воріт у Бангі (ЦАР), а не в Римі, стало актом дипломатичної децентралізації, змістивши фокус уваги на глобальну периферію. Масштаби залучення аудиторії під час Ювілею були безпрецедентними: подія охопила 900–950 млн вірян (56–62% католицького населення світу). Ефективність цифрової дипломатії підтверджується 16 млн відвідувачів офіційного сайту та 1,5 млн завантажень інформаційних матеріалів (Fischella, 2016). Кульмінацією цієї стратегії став Ювілей 2025 року, що завершився 6 січня 2026 року. Такий масштаб залучення аудиторії та ресурсів свідчить про наявність у Святого Престолу структурної сили — здатності формувати рамки міжнародної взаємодії, у яких діють інші суб'єкти (Strange, 1988, pp. 24–26).

Розвиваючи теоретичне підґрунтя цих процесів через призму концепції Дж. Ная, британський політолог Дж. Хейнс аргументує, що транснаціональні релігійні організації використовують культурну привабливість для формування глобальних мереж солідарності, які діють поверх національних кордонів, трансформуючи суспільні преференції зсередини (Haynes, 2016, pp. 2–5). У цій системі координат Апостольська Столиця вирізняється дуалістичною природою. Не володіючи класичними ресурсами жорсткої сили, Ватикан ефективно конвертує свій моральний авторитет у геополітичний вплив через символічну комунікацію та глобальні ініціативи (Burnes, 2017, p. 7; Troy, 2019, p. 11).

Фундаментальною характеристикою м'якої сили Ватикану є її символічна природа. Ювілейні роки, фокусуючись на наративах прощення, солідарності та моральної відповідальності, транслюють універсальні смисли, зрозумілі широкій міжнародній аудиторії, незалежно від конфесійної приналежності. Папські звернення та публічні літургії формують символічне поле, де Святий Престол позиціонує себе як глобального морального арбітра, що апелює до всіх людей доброї волі. Статистичні відомості про охоплення аудиторії Ювілею-2016 — зокрема, понад 900 млн вірян у всьому світі — свідчать про глобальну нормативну гегемонію Святого Престолу та його здатність формувати порядок денний у транснаціональному просторі (Fisichella, 2016). Цифрові ресурси Року милосердя, що залучили понад 16 млн користувачів, підтверджують ефективність інструменталізації релігійних символів у масових комунікаціях. Водночас якісний вимір цього впливу розкривається у показниках лояльності: згідно з соціологічними дослідженнями, 96% учасників мегаподій зазначили, що цей досвід поглибив їхнє позитивне сприйняття особи Папи як глобального лідера, а 93% — зміцнив відчуття християнської солідарності. Такі дані слугують емпіричним доказом ефективності релігійних мегаподій як інструментів м'якої сили, здатних забезпечувати надвисокий рівень репутаційного капіталу серед глобальних аудиторій (ISKK, 2016, pp. 18–19).

Окрім символічного виміру, ефективна комунікація у межах Ювілейних років та ВДМ виступає допоміжним, проте необхідним інструментом реалізації м'якої сили, що дозволяє інтегрувати традиційні духовні практики в сучасний медійний ландшафт. Досвід Ювілейних років засвідчив, що релігійний контент зберігає високий мобілізаційну спроможність. Показовим прикладом є відеофрагмент, на якому Папа Франциск сповідує молодих людей на площі Святого Петра, що набрав майже 2,5 млн переглядів менш ніж за 24 години (Vatican News, 2016). Цей кейс ілюструє, як приватний духовний акт через медійний супровід трансформується у потужний публічний жест. Він не лише транслює ідеї відкритості та доступності інституції, а й, певною мірою, десакралізує традиційний формат сповіді, інтегруючи його у глобальний комунікаційний простір. З позицій публічної дипломатії така інструменталізація ритуалів є частиною трирівневої моделі впливу Святого Престолу, що поєднує горизонтальну комунікацію, символічну конвертацію духовних практик у медійні образи та стратегічне геополітичне позиціонування. Як зауважує Т. Бірнс, такий підхід дозволяє Папі використовувати неперевершений моральний мегафон для реалізації стратегії м'якої сили, де привабливість ідей заміщує інструменти примусу (Burnes, 2017, p. 8).

Паралельно з цифровою експансією, вибір локацій для мегаподій чітко відображає геополітичний зсув католицизму. Проведення ВДМ у Панамі (2019) зафіксувало фокус на проблематиці Глобального Півдня, а запланований захід у Сеулі (2027) (Dicastery for Laity, Family and Life, 2023) став офіційним сигналом до масштабної експансії в Азійсько-Тихоокеанський регіон. Таким чином, публічна дипломатія Ватикану виступає не лише засобом комунікації, а й інструментом легітимізації його статусу як транснаціонального актора, що поступово переміщує свій фокус із традиційних європейських центрів у нові зони глобального впливу.

Водночас Ювілейні роки та ВДМ забезпечують масштабну мобілізацію, що стає фундаментом для формування стійких транснаціональних мереж та довготривалої лояльності до інституції (Barbato, 2017, р. 4). Окрім символічного капіталу, цей процес генерує значні соціально-економічні ефекти, які доцільно класифікувати як прояв структурної сили Святого Престолу. Фінансові підсумки Ювілею-2016 підтверджують цей тренд: 21 млн паломників із 156 країн забезпечили зростання ВВП Рима на 2,4% та збільшення податкових надходжень на 37% (Censis, 2017). При витратах у 400 млн євро бюджетний профіцит склав 244 млн євро. Ювілей-2025 масштабував ці показники до рівня глобального інвестиційного проекту: загальний обсяг вкладень в інфраструктуру Рима досяг 3,7 млрд євро за підтримки фондів Італії та ЄС (Reuters, 2026). Зокрема, Ювілей молоді (2025) залучив понад 13 млн учасників через фізичну та цифрову присутність (Vatican News, 2025). Здатність Святого Престолу генерувати такі масові потоки людей та капіталу перетворює його на ключового економічного партнера європейських держав, фактично конвертуючи м'яку силу у реальні важелі впливу в системі міжнародних відносин.

Святий Престол інтегрований у світову архітектуру як суб'єкт із винятковим моральним мандатом, що дозволяє конвертувати його авторитет у реальний політичний вплив. Найвищим проявом ефективності м'якої сили є її здатність трансформуватися у конкретні політичні рішення (ефект конверсії). Резонансним прикладом стала ситуація на Кубі під час Ювілею милосердя. У відповідь на особистий заклик Папи Франциска Державна рада Куби ухвалила рішення про помилування 787 в'язнів (Reuters, 2016). Практична реалізація цього впливу чітко простежується також у посередництві між США та Кубою. Успіх цієї місії базувалася на використанні транснаціональних мереж — довірених посередників, які діяли одночасно як громадяни своїх держав і як офіційні представники суверенного Святого Престолу (Burnes, 2017, pp. 17–18). Це наочно демонструє, що публічна дипломатія Ватикану виходить за межі декларацій і здатна ініціювати реальні гуманітарні та політичні зміни. Для багатьох учасників ВДМ цей досвід стає точкою входу до громадського активізму; таким чином формується глобальне «поле солідарності», яке, за концепцією М. Барбато, трансформує релігійну практику у вагомий чинник світової політики (Barbato, 2013, р. 10). Ювілейні роки та ВДМ є комплексними інструментами, що діють за багаторівневою схемою: від індивідуального духовного досвіду до макроекономічних ефектів та політичних рішень. Це підтверджує тезу про «деприватизацію релігії»: повернення релігійних норм у публічну сферу як легітимного інструменту суспільної дії (Casanova, 1994, р. 6). Ефективність такої політичної конверсії пояснюється особливою природою ватиканського впливу: на відміну від державної м'якої сили, авторитет Апостольської Столиці базується на трансцендентній легітимності. Саме цей фактор дозволяє Ювілейним рокам та ВДМ мобілізувати мільйони людей, апелюючи до універсальних цінностей, що стоять вище за національні інтереси.

Аналізуючи масові релігійні заходи у порівняльному аспекті, можна стверджувати, що вони мають чітке політико-дипломатичне забарвлення. М. Барбато прямо обґрунтовує, що паломництво за своєю суттю виступає практикою публічної дипломатії, здатною створювати транснаціональні політичні простори (Barbato, 2013, р. 10). Таким чином, Всесвітні дні молоді та Ювілеї стають не лише літургійними подіями, а й інструментами транснаціональної мобілізації, що формують відчуття глобальної християнської солідарності. Для визначення реальної політичної ваги масових заходів Ватикану необхідно зіставити їхню ефективність із традиційними формами культурної дипломатії держав як елементів м'якої сили. Такий аналіз дозволяє розмежувати два типи масових форматів у сучасній світовій політиці: світські глобальні видовища (Олімпійські ігри, всесвітні виставки ЕХРО, пісенний конкурс «Євробачення») та транснаціональні літургійні мегаподії (Всесвітні дні молоді та Ювілейні роки).

Традиційна публічна дипломатія держав, за визначенням Я. Меліссена, спрямована на просування національних інтересів з метою покращення міжнародного іміджу (Melissen, 2005, pp. 11–12). Світські глобальні заходи — такі як Олімпійські ігри чи ЕХРО — здебільшого підпорядковані логіці масового видовища, де аудиторії відводиться роль пасивного глядача, а ефективність події оцінюється масштабами медійного охоплення та якістю візуальної репрезентації. Політичний ефект таких ініціатив часто має ситуативний характер і нівелюється після завершення трансляції. У контексті публічної дипломатії ВДМ та Ювілейні роки доцільно визначати як транснаціональні літургійні мегаподії. Їхня стратегічна роль полягає у практичній реалізації статусу Святого Престолу як «підприємця норм у глобальній публічній сфері» (Barbato, 2017, p. 1). Через ці заходи Ватикан не просто збирає вірян, а транслює глобальні етичні стандарти, перетворюючи релігійний досвід на інструмент м'якої сили. На переконання Й. Троя, це дозволяє Церкві здійснювати витіснення власним нарративом (*out-narrating*) традиційного державного егоцентризму. Під час ВДМ та Ювілеїв Папа Франциск свідомо зміщує акцент з політичних центрів сили на потреби людини, реалізуючи свій постулат про те, що «реальність розуміється лише тоді, коли на неї дивляться з периферії» (Трой, 2019, pp. 1, 11). Таким чином, літургійні мегаподії стають потужними інструментами публічної дипломатії, що переформатовують світовий порядок денний навколо ідей солідарності та соціальної справедливості.

Більше того, Святий Престол використовує літургійні мегаподії для створення прямого каналу комунікації з вірянами, оминаючи традиційні міждержавні посередники. За Т. Бірнсом, ця транснаціональна природа Церкви дозволяє їй брати участь у світовій політиці на всіх рівнях, перетинаючи національні кордони та поєднуючи локальний досвід вірян із глобальними цілями інституції (Burgnes, 2017, p. 7). У контексті теорії Дж. Ная це є найвищим проявом м'якої сили — створенням транснаціональних мереж підтримки, що базуються на привабливості ідей (Nye, 2004). Реальна результативність цих заходів полягає не в миттєвому медійному сплеску, а у формуванні стратегічного резерву впливу. Молодь, залучена до ВДМ чи Ювілеїв, з часом інтегрується у національні політичні, медійні та бізнес-еліти. У довгостроковій перспективі цей відкладений вплив перетворює учасників подій на активних лобістів універсальних цінностей Ватикану, трансформуючи релігійний захід на інструмент формування міжнародного порядку денного через сталі горизонтальні мережі.

Проте, попри високу мобілізаційну здатність, ефективність такої моделі має межі. Вихід релігії у такий активний публічний простір породжує зворотну реакцію. Зовнішній спротив проявився у протестах проти державного фінансування ВДМ-2011 у Мадриді в умовах економічної кризи (Al Jazeera, 2011). У цьому контексті триває наукова дискусія щодо глибини впливу релігійних мегаподій. Низка дослідників, зокрема М. Барбато та Й. Трой, розглядають ВДМ як приклад успішної транснаціональної мобілізації, що спирається на легітимність Святого Престолу (Barbato, 2013; Troy, 2019).

Водночас інші автори застерігають від ризиків, пов'язаних із «фестивалізацією» релігійного досвіду. Зокрема, Р. Римарж аргументує, що для значної частини молоді подія трансформується у форму релігійного туризму, де розважальний аспект домінує над доктринальним (Rymarz, 2007, p. 96). Ця тенденція створює ризик, коли емоційний підйом підміняє стійку ідентичність. Логіку підтримує і трактування ВДМ як гібридного ритуалу, що ставить під сумнів тривалість духовного впливу поза межами шоу (Van der Beek, 2018, p. 54). Дані С. Булліванта підтверджують глибину виклику: у Європі відсутність релігійної ідентифікації стала соціальною нормою, а рівень участі в літургії коливається в межах критичних 2–6% (Bullivant, 2018, pp. 3, 8).

Отже, навіть за рекордного охоплення (Fisichella, 2026), без системної підтримки такі події ризикують залишитися дипломатичною виставою. З іншого боку, життєздатність Святого Престолу пояснюється його здатністю адаптувати традиції.

Як підсумовує М. Барбато, цей актор довів, що «релігійні суб'єкти завжди відігравали роль у транснаціональному врядуванні» (Barbato, 2017, р. 1), продовжуючи виступати ключовим посередником між секулярним світом та релігійною ідентичністю..

Висновки. Ювілейні роки та Всесвітні дні молоді еволюціонували з літургійних практик у комплексні інструменти публічної дипломатії, що функціонують як «транснаціональні вузли». Ця модель дозволяє Святому Престолу діяти як автономний глобальний актор, оминаючи кордони та формуючи прямі канали комунікації. Завдяки гібридному формату, що поєднує традиції з цифровою децентралізацією, Ватикан успішно конвертує моральний авторитет у геополітичний вплив, просуваючи ціннісний порядок денний навіть в умовах секуляризованого світу.

Важливою характеристикою є здатність генерувати «структурну силу», що має матеріальний та політичний еквівалент. Мобілізація мільйонів паломників перетворює Святий Престол на ключового економічного партнера держав, підкріплюючи «м'яку силу» макроекономічними показниками. Це забезпечує реалізацію «ефекту конверсії»: трансформації символічного капіталу у важелі тиску на уряди при вирішенні гуманітарних питань та врегулюванні конфліктів.

На відміну від ситуативних світських проєктів, стратегія Ватикану базується на механізмі «відкладеного впливу» та географічній ротації. Через транснаціональні мережі Церква формує резерв підтримки серед майбутніх еліт, зміщуючи акцент активності до «глобальної периферії» — від Латинської Америки до Азії. Така здатність адаптувати універсальні меседжі до різноманітних контекстів гарантує Святому Престолу роль провідного гравця у поліцентричній системі міжнародних відносин.

Бібліографічний список

- Балабанов, К. В. та Трофименко, М. В., 2017. Публічна дипломатія як інструмент зовнішньої політики: теоретичні аспекти. *Політикус*, Вип. 3, с. 988–992.
- Петрушкевич, М. С., 2018. *Релігійна комунікація у контексті масової культури : монографія*. Острог, Видавництво Національного університету «Острозька академія».
- Трофименко, М. В., 2025. *Публічна дипломатія в умовах глобалізації : монографія*. Маріуполь, Видавництво МДУ.
- Al Jazeera, 2011. Anti-pope protests in Madrid over cost of visit. Available at: <https://www.aljazeera.com> (accessed 15.12.2025).
- Barbato, M., 2013. *Pilgrimage, Politics, and International Relations: Religious Semantics for World Politics*. New York, Palgrave Macmillan.
- Barbato, M. and Joustra, R., 2017. Introduction: Popes on the rise. *The Review of Faith & International Affairs*, 15(4), pp. 1–5.
- Bik, J. and Stasiak, A., 2020. World Youth Day 2016 in the Archdiocese of Lodz: An Example of the Eventization of Faith. *Religions*, 11(10), 503. Available at: <https://doi.org/10.3390/rel11100503> (accessed 10.01.2026).
- Bullivant, S., 2018. *Europe's Young Adults and Religion: Findings from the European Social Survey (2014-16)*. London, St Mary's University.
- Byrnes, T., 2017. Sovereignty, Supranationalism, and Soft Power: The Holy See in International Relations. *The Review of Faith & International Affairs*, 15(4), pp. 6–20.
- Casanova, J., 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago, University of Chicago Press.
- Censis, 2017. *The Impact of the Jubilee of Mercy on Rome: Final Report*. Rome, Censis Institute. Available at: <https://www.censis.it/rapporto-giubileo-2016> (accessed 20.12.2025).
- Cull, N. J., 2019. *Public Diplomacy: Foundations for Global Engagement in the Digital Age*. Medford, Polity Press.
- Cummings, M. C., 2003. *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*.

- Washington, D.C., Center for Arts and Culture.
- Dicastery for Laity, Family and Life, 2023. Seoul to host World Youth Day 2027: Official Statement. Available at: <http://www.laityfamilylife.va> (accessed 10.01.2026).
- Fisichella, R., 2016. Press Conference for the conclusion of the Extraordinary Jubilee of Mercy. *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*. Available at: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2016/11/21/161121a.html> (accessed 11.01.2026).
- Fisichella, R., 2026. *Report on the Jubilee 2025: Outcomes and Statistics*. Vatican Press Office.
- Haynes, J., 2016. *Religious Transnational Actors and Soft Power*. Farnham, Ashgate Publishing.
- ISKK, 2016. *Światowe Dni Młodzieży Kraków 2016. Raport z badań*. Warszawa, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.
- Melissen, J., 2005. *The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice*. N.Y., Palgrave Macmillan.
- Niedźwiedz, A., 2019. Global Catholicism, urban heritage, national politics: The 2016 World Youth Day in Kraków. *Etnografia Polska*, 63(1–2), c. 185–204.
- Nye, J. S., 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York, Public Affairs.
- Reuters, 2016. Cuba to pardon 787 prisoners in response to Pope's call. Available at: <https://www.reuters.com> (accessed 12.01.2026).
- Reuters, 2026. Rome's Infrastructure Boom: The Financial Legacy of Jubilee 2025. Available at: <https://www.reuters.com> (accessed 12.01.2026).
- Rymarz, R., 2007. World Youth Day: A New Pilgrimage for a New Century? *Journal of Beliefs & Values*, 28(1), c. 91–100.
- Skjoldli, J., 2021. *World Youth Day: Religious Interaction at a Catholic Festival*. Heidelberg, Springer.
- Strange, S., 1988. *States and Markets*. London, Pinter Publishers.
- Troy, J., 2019. Global politics, according to Pope Francis. *The Conversation*. Available at: <https://theconversation.com> (accessed 17.12.2025).
- Van der Beek, S., 2018. *World Youth Day: The Making of a Catholic Festival*. London, Routledge.
- Vatican News, 2016. Pope Francis' impromptu confession video goes viral. Available at: <https://www.vaticannews.va> (accessed 15.01.2026).
- Vatican News, 2025. Jubilee of Youth 2025: Over 13 million participants. Available at: <https://www.vaticannews.va> (accessed 15.01.2026).

References

- Al Jazeera, 2011. Anti-pope protests in Madrid over cost of visit. Available at: <https://www.aljazeera.com> (accessed 15.12.2025).
- Balabanov, K. V. and Trofymenko, M. V., 2017. Publicna dyplomatiia yak instrument zovnishnoi polityky: teoretychni aspekty [Public diplomacy as a tool of foreign policy: theoretical aspects]. *Politykus*, 3, pp. 988–992. (in Ukrainian).
- Barbato, M., 2013. *Pilgrimage, Politics, and International Relations: Religious Semantics for World Politics*. New York, Palgrave Macmillan.
- Barbato, M. and Joustra, R., 2017. Introduction: Popes on the rise. *The Review of Faith & International Affairs*, 15(4), pp. 1–5.
- Bik, J. and Stasiak, A., 2020. World Youth Day 2016 in the Archdiocese of Lodz: An Example of the Eventization of Faith. *Religions*, 11(10), 503.
- Bullivant, S., 2018. *Europe's Young Adults and Religion: Findings from the European Social Survey (2014-16)*. London, St Mary's University.
- Byrnes, T., 2017. Sovereignty, Supranationalism, and Soft Power: The Holy See in International Relations. *The Review of Faith & International Affairs*, 15(4), pp. 6–20.
- Casanova, J., 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago, University of Chicago Press.

- Censis, 2017. *The Impact of the Jubilee of Mercy on Rome: Final Report*. Rome, Censis Institute. Available at: <https://www.censis.it/rapporto-giubileo-2016> (accessed 20.12.2025).
- Cull, N. J., 2019. *Public Diplomacy: Foundations for Global Engagement in the Digital Age*. Medford, Polity Press.
- Cummings, M. C., 2003. *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. Washington, D.C., Center for Arts and Culture.
- Dicastery for Laity, Family and Life, 2023. Seoul to host World Youth Day 2027: Official Statement. Available at: <http://www.laityfamilylife.va> (accessed 10.01.2026).
- Fisichella, R., 2016. Press Conference for the conclusion of the Extraordinary Jubilee of Mercy. *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*. Available at: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2016/11/21/161121a.html> (accessed 11.01.2026).
- Fisichella, R., 2026. *Report on the Jubilee 2025: Outcomes and Statistics*. Vatican Press Office.
- Haynes, J., 2016. *Religious Transnational Actors and Soft Power*. Farnham, Ashgate Publishing.
- ISKK, 2016. *Światowe Dni Młodzieży Kraków 2016. Raport z badań* [World Youth Day Krakow 2016. Research report]. Warszawa, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. (in Polish).
- Melissen, J., 2005. *The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice*. N.Y., Palgrave Macmillan.
- Niedźwiedz, A., 2019. Global Catholicism, urban heritage, national politics: The 2016 World Youth Day in Kraków. *Etnografia Polska*, 63(1–2), pp. 185–204.
- Nye, J. S., 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York, Public Affairs.
- Petrushkevych, M. S., 2018. *Relihiina komunikatsiia u konteksti masovoi kultury: monohrafiia* [Religious communication in the context of mass culture: a monograph]. Ostroh, Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». (in Ukrainian).
- Reuters, 2016. Cuba to pardon 787 prisoners in response to Pope's call. Available at: <https://www.reuters.com> (accessed 12.01.2026).
- Reuters, 2026. Rome's Infrastructure Boom: The Financial Legacy of Jubilee 2025. Available at: <https://www.reuters.com> (accessed 12.01.2026).
- Rymarz, R., 2007. World Youth Day: A New Pilgrimage for a New Century? *Journal of Beliefs & Values*, 28(1), pp. 91–100.
- Skjoldli, J., 2021. *World Youth Day: Religious Interaction at a Catholic Festival*. Heidelberg, Springer.
- Strange, S., 1988. *States and Markets*. London, Pinter Publishers.
- Trofymenko, M. V., 2025. *Publichna dyplomatiia v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* [Public diplomacy in the conditions of globalization: a monograph]. Mariupol, Vydavnytstvo MDU. (in Ukrainian).
- Troy, J., 2019. Global politics, according to Pope Francis. *The Conversation*. Available at: <https://theconversation.com> (accessed 17.12.2025).
- Van der Beek, S., 2018. *World Youth Day: The Making of a Catholic Festival*. London, Routledge.
- Vatican News, 2016. Pope Francis' impromptu confession video goes viral. Available at: <https://www.vaticannews.va> (accessed 15.01.2026).
- Vatican News, 2025. Jubilee of Youth 2025: Over 13 million participants. Available at: <https://www.vaticannews.va> (accessed 15.01.2026).

Стаття надійшла до редакції 02.02.2026 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Oshchypok I.

RELIGIOUS MEGA-EVENTS IN THE SYSTEM OF THE HOLY SEE'S PUBLIC DIPLOMACY: WORLD YOUTH DAY AND JUBILEE YEARS

The article examines the transformation of the Holy See's public diplomacy toolkit through the analysis of World Youth Day (WYD) and Jubilee Years as key religious mega-events. It reviews their evolution from liturgical practices into effective platforms of global politics within a polycentric system of international relations. The study highlights a model allowing the Vatican to act as an autonomous global actor, forming direct communication channels with an international audience outside traditional inter-state formats. Particular attention is focused on conceptualizing the Holy See's ability to generate structural power that goes beyond traditional soft power. It is argued that the mobilization of pilgrims ensures a conversion effect — the transformation of symbolic religious capital into political influence. The implementation of these large-scale events contributes to a positive international image of the Holy See, the translation of universal values, and the strengthening of intercultural dialogue. The strategy of geographic rotation of Vatican events towards the Global South is analyzed as a tool for expanding influence networks and shaping future loyal elites. The vectors of this expansion demonstrate the shift of the Vatican's focus to non-European arenas. It is substantiated that WYD serves as a strategic mechanism of the Vatican's foreign policy aimed at forming a value dialogue and strengthening the Church's authority among youth at the international level. Through these interconnected forms of public diplomacy, the Holy See successfully shapes the global agenda and remains an influential geopolitical player.

Keywords: *Vatican, Holy See, public diplomacy, soft power, structural power, transnational actor, World Youth Day, Jubilee Years, Global South, global agenda.*

О.Ю. Полтораков

ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ «СТРАТЕГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ» СУЧАСНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація: *Стаття присвячена систематизації та критичному аналізу політичних детермінант «стратегічної культури» сучасних середніх держав. На підставі структурно-функціонального аналізу новітніх досліджень стратегічної культури виокремлено шість ключових груп саме політичних детермінант: політична географія та геополітика; колективна (і здебільшого цілеспрямовано конструйована) пам'ять та травматичний досвід; організаційна соціалізація еліт у структурах влади; ідентичність та ідеологія; стратегічні наративи і дискурсивні практики; інституційна архітектура цивільно-військових відносин. Компаративний аналіз кейсів Австралії, Канади, Індії та Пакистану ілюструє як спільні закономірності, так і унікальні особливості конфігурації стратегічних культур середніх держав. Особлива увага приділяється Індії як «державі-цивілізації» з відмінною конфігурацією детермінант: поєднанню принципу «стратегічної автономії», цивілізаційної ідентичності (васудхайва кутумбакам), реалістичної традиції (Артхашастра) та нової асертивності. Доведено необхідність застосування концепції «стратегічних субкультур» для пояснення одночасної безперервності й змін у стратегічній поведінці середніх держав.*

Ключові слова: *стратегічна культура, середня держава, політичні детермінанти, стратегічна автономія, цивілізаційна держава, стратегічні субкультури, Індія, безпекознавство, компаративний аналіз.*

Постановка проблеми. В умовах «стабільної нестабільності» сучасної міжнародної системи та загострення міждержавного суперництва питання пояснення та прогнозування стратегічної поведінки держав набуває особливої теоретичної і прикладної ваги. Традиційні теорії міжнародних відносин (переважно (нео)раціоналістичного характеру, а передусім структурний реалізм, неоліберальний інституціоналізм, теорія раціонального вибору і т.п.) виявляються недостатніми для пояснення того, що різні держави по-різному сприймають загрози, обирають різні засоби їх нейтралізації та формують різні стратегічні рішення в умовах схожих зовнішніх обставин. Відповідно, артикулюється запит на більше залучення науково-аналітичного потенціалу того сегменту теорії міжнародних відносин, в її широкому розумінні, який пов'язаний із «соціологічною» традицією, зокрема наробку конструктивістського напрямку міжнародних досліджень, а передусім концептуалізованих досліджень «стратегічної культури».

Концепція «стратегічної культури», вперше запропонована Снайдером у 1977 р. для аналізу ядерної стратегії наддержав (Snyder, 1977), демонструє евристичний потенціал щодо заповнення значущого сегменту «сірої зони» міжнародних, безпекових та стратегічних досліджень. Неспроможність адекватно осмислити стратегічну культуру суперника або союзника неодноразово призводила до катастрофічних прорахунків: від провалу американських воєнно-політичних стратегій у В'єтнамі або Афганістані до хибних розрахунків щодо поведінки держав у кризових ситуаціях. Подібні ситуації свідчать про небезпеку «дзеркального відображення» (mirror-imaging) (George, 2024; Perez, 2016; Witlin, 2008), коли «стратегічні співтовариства» (Полтораков, 2009) приписують противнику власну стратегічну логіку.

Особливо гострою є проблематика «стратегічних культур» т.зв. середніх держав

(middle powers) (Park, 2022; Nazala, 2025) – держав, що не є наддержавами або глобальними лідерами, проте відіграють помітну роль у регіональних і глобальних системах безпеки. Типовими прикладами «середніх держав» є, зокрема, Австралія, Канада, Пакистан, Індія, а також Туреччина або держави Центральної та Східної Європи («молоді демократії», нові члени НАТО та ЄС) – саме ці актори формують «середній пояс» безпекового порядку, від якого значно залежить стабільність регіональних підсистем. В міжнародно-політичному середовищі значущим є передусім те, що якість коаліційних відносин та передбачуваність поведінки партнерів безпосередньо залежать від розуміння їхніх соціокультурних орієнтирів.

У цьому контексті на окрему увагу заслуговує проблематика політичних детермінант стратегічної культури «середніх держав» – тих чинників, що не є безпосередньо «матеріальними» (фізична географія, економічна потужність, демографія), а постають продуктом цілеспрямованого суспільно-політичного конструювання: ідеологій, інститутів, наративів, практик соціалізації еліт і дискурсивних форматів оформлення «стратегічної ідентичності» держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток концепції «стратегічної культури» пройшов через декілька «поколінь» теоретичного розвитку. Важливе загально-теоретичне підґрунтя становлять передусім роботи Дж. Снайдера (Snyder, 1977), Дж. Лантіса (Lantis, 2002), К. Грея (Gray, 1999) та А. Джонстона (Johnston, 1995). Сучасні дослідники (Полтораков, 2025; Dagi, 2024; Erpul, 2023) зосереджуються передусім на стратегічних субкультурах і механізмах змін, пропонуючи потенційно «фальсифіковувати» (в термінах К. Поппера) теорії. Серед ключових емпіричних досліджень – аналіз стратегічних культур Австралії (Bloomfield, 2011; Clayton and Newman, 2023), Канади (Massie, 2009) та Пакистану (Khan, 2012). Окреме місце займають дослідження стратегічної культури Індії (Chaya, 2023; Lunev and Shavlay, 2021; Paranjpe, 2020).

Незважаючи на значний масив публікацій, у науково-аналітичній літературі залишається низка невирішених проблем: відсутність консенсусу щодо визначення стратегічної культури; системна недослідженість (особливо у вимірі компаративістики) стратегічних культур т.зв. «середніх держав» та недостатня вивченість механізмів взаємодії між стратегічними субкультурами; нечасте розглядання стратегічної культури крізь призму нетрадиційних загроз. Крім того, наявний дефіцит досліджень, присвячених спеціально політичним детермінантам стратегічної культури в сукупності – на відміну від матеріально-географічних чи «цивілізаційних» чинників.

Метою статті є систематизація та критичний аналіз політичних детермінант стратегічної культури сучасних середніх держав з урахуванням новітніх теоретичних розробок. Серед (достатньо умовного) загального переліку «середніх держав» в якості об'єктів конкретизованих досліджень «стратегічних культур» було обрано чотири «середні держави», яким у вітчизняному науково-аналітичному дискурсі не приділяється належної науково-дослідницької уваги, оскільки вони знаходяться на (напів)периферії євроатлантичного «ядра» архітектури безпеки (Канада та Австралія), або діють поза його межами (Індія та Пакистан).

Виклад основного матеріалу

1. «Концептуальне ядро» досліджень «стратегічної культури». Попри відсутність загальноприйнятого визначення, у науковій літературі сформувалось концептуальне ядро поняття «стратегічна культура». Основний масив досліджень зосереджується на переконаннях, установках і звичках щодо застосування сили, які є відмітними (distinctive), стійкими (enduring) та спільними (shared) для певної групи: відмітність – унікальні для конкретного актора характеристики; стійкість – здатність культурних паттернів зберігатися попри зміни матеріального середовища; спільність – колективна природа переконань, що відтворюються через соціалізацію. Так, широко вживане визначення К. Бута (1990) (Booth,

1990) характеризує стратегічну культуру як «традиції нації, цінності, установки, паттерни поведінки, звички, символи, досягнення і конкретні способи адаптації до середовища та вирішення проблем стосовно загрози і застосування сили». Оновлене визначення О. Ерпула (2023) – «напівстійкі та унікальні поведінкові тенденції, які група осіб, що приймають рішення, інтеріоризує стосовно стратегічних викликів» (Erpul, 2023, p. 30) – вбачається методологічно оптимальним, оскільки наголошує на напівстійкості (а не абсолютній незмінності), а також фокусується на відповідних групах осіб та охоплює широкий спектр складових державно-політичного управління.

Ключовою теоретичною дискусією залишається питання про включення «поведінки» до визначення «стратегічної культури». Джонстон наполягав на виключенні поведінки, щоб уникнути тавтологічного пояснення (Johnston, 1995); Грей, натомість, тлумачив стратегічну культуру як синтез усіх матеріальних і ідеаційних чинників (Gray, 1999). Дж. Массі запропонував компроміс, розглядаючи стратегічну культуру як «відмітну, домінуючу та стійку систему ідей і практик стосовно міжнародної безпеки» (Massie, 2009), виступаючи містком між ідентичністю та державними діями. Сучасне четверте покоління дослідників надає перевагу ідентифікації конкретних каузальних (причинно-наслідкових) механізмів, уникаючи як детерміністських, так і ідеаційно-редукціоністських вад.

Сучасними дослідниками загальна «стратегічна культура» інтерпретується як «набір спільних формальних і неформальних переконань, припущень і моделей поведінки, що походять із спільного досвіду та усталених наративів (усних і письмових), формують колективну ідентичність і взаємини з іншими групами та впливають – а інколи й визначають – належні цілі й засоби досягнення безпекових (стратегічних) завдань» (Lantis and Howlett, 2019). Для цілей цього дослідження стратегічна культура (середньої держави) розглядається як специфічна конфігурація переконань, установок і практик щодо застосування сили та управління безпековими ризиками, яка формується переважно через політичні процеси – конкуренцію еліт, ідеологічне конструювання, інституційну соціалізацію та дискурсивні практики – і визначає характерний спосіб реагування середньої держави на стратегічні виклики.

2. Політичні детермінанти стратегічної культури середньої держави. За результатами структурно-функціонального аналізу сучасних досліджень стратегічної культури можна виокремити такі групи саме політичних детермінант.

2.1. Перша детермінанта: політична географія та геополітичне середовище. Просторові характеристики держави – острівне чи континентальне розташування, наявність природних кордонів, відстань від потенційних загроз і союзників – утворюють не тільки суто матеріальний (фізичний) базис політичної географії, але також суттєво впливають на загальну специфіку «стратегічного мислення» загалом. Австралія вбачається найбільш показовим прикладом: окремих континент із невеликою кількістю та щільністю населення і значною відстанню від ключових союзників породив стійку залежність – причому не стільки фізико-географічну, скільки політико-географічну (геополітичну) – від зовнішніх «великих і могутніх друзів», а також «націю занепокоєння» (anxious nation) – страх занедбаності (fear of abandonment) у відносинах із США (Bloomfield, 2011). Індія, як «rimland»-держава (в термінах класика геополітичної думки Н. Спайкмена) (Panajpre, 2020) із виходом до Аравійського та Бенгальського морів, формує стратегічну культуру «морської держави з континентальним тилом»: географічна глибина субконтиненту і контроль над Індійським океаном конструюють («конституують») уявлення про її природну сферу впливу від Перської затоки до Малаккської протоки. Натомість Пакистан, позбавлений подібної стратегічної глибини й оточений проблемними сусідами (передусім Індією), сформував «стратегічну культуру», де сприйняття «індійської загрози» визначає практично всі стратегічні вибори (Khan, 2012).

2.2. Друга детермінанта: колективна пам'ять і травматичний досвід як об'єкт

політичного впливу. Стратегічна культура «середньої держави», що знаходиться у відносно мінливому безпековому середовищі, формується в т.ч. через вибірккову актуалізацію «уроки минулого». Ці «уроки» є не стільки об'єктивними історичними фактами, скільки інтерпретативними конструктами, що зазнають цілеспрямованого впливу з боку як державно-політичної влади, так і «стратегічного співтовариства».

«Коллективна пам'ять» Австралії зберігає «шок від падіння Сінгапуру» 1942 р. як переламного моменту, що зумовив зміну стратегічного орієнтиру – з Великої Британії на США (Clayton and Newman, 2023). «Коллективна пам'ять» Пакистану сповнена трагедіями поділу 1947 р. та трьома війнами з Індією (Khan, 2012). Для Індії «колективна пам'ять» (Memory Studies in India, 2025), в її історико-політичному вимірі, включає: по-перше, цивілізаційну безперервність тривалістю понад 3000 років (від Кауталії/Артхашастри до сучасної геополітики); по-друге, досвід колоніального підкорення (1757–1947 pp.) та принципу «стратегічної автономії» як його реакції; по-третє «приниження» від нападу Китаю у 1962 р., що радикально переосмислило пацифістський спадок М.Ганді та Дж.Неру; по-четверте ядерне протистояння з Пакистаном і ситуативне стримування з Китаєм як «реперні точки» національної стратегії безпеки.

Принципово важливо, що функціонування колективної пам'яті в суспільстві та державі є багато в чому саме політичним процесом («політика пам'яті»): саме державно-політичні еліти (передусім правлячі, але також опозиційні) обирають, які «історичні уроки» актуалізувати, а які – замовчувати. Дж. Лантіс у цьому контексті зазначає, що «еліти є стратегічними "користувачами культури", які "перевизначають межі можливого" у ключових зовнішньополітичних дискурсах» (Lantis, 2002, с. 107). Таким чином, колективна пам'ять є не лише рефлексивним «історичним фоном» стратегічної культури, але й активно керованим соціокультурним ресурсом стратегічних комунікацій, суспільної мобілізації та політичного впливу.

2.3. Третя детермінанта: організаційна соціалізація еліт («стратегічного співтовариства») у політичних структурах державної влади. За Дж. Снайдером, ключовим механізмом формування та відтворення стратегічної культури є соціалізація осіб, що приймають рішення, у рамках конкретних бюрократичних і військових організацій. Продовжуючи та розвиваючи цей підхід, Дж. Лантіс артикулював, що «організаційна культура військових має драматичний вплив на поведінку в галузі безпекової політики, оскільки вона, як правило, є ізольованою, жорстко структурованою і відмінною» (Lantis, 2002, с. 108). Для середніх держав особливо значущим є питання: яка саме бюрократична культура – військова, (контр)розвідувальна (Chiru, 2019; George, 2024), політико-дипломатична (Стратегічна, 2017) чи цивільно-адміністративна – визначає «оперативний код» стратегічного мислення еліти.

У Пакистані домінування армії в процесі прийняття рішень є прямим наслідком специфічної організаційної соціалізації військових еліт (Khan, 2012): «первинні носії» стратегічної культури – офіцерський корпус та міжвідомчі розвідувальні структури – формують інституційну логіку, що пронизує все вироблення безпекової політики. Співставною є ситуація в Туреччині.

Натомість в Індії дуалізм між «розвідувальною культурою» (intelligence culture) та «стратегічною культурою» породжує феномен систематичних «стратегічних сюрпризів» – від нападу Китаю у 1962 р. до ядерних випробувань Пакистану у 1998 р. (Chaya, 2023). Цивільно-військові відносини в Індії демонструють принципово іншу модель порівняно з Пакистаном: цивільний контроль над армією та превалювання політико-правової школи мислення у стратегічному істеблішменті.

2.4. Четверта детермінанта: ідентичність та ідеологія. Уявлення про «нас» і «інших» (в широкому спектрі політичних варіативів – від «друзів/партнерів» до «ворогів/супротивників») є фундаментальним компонентом стратегічної культури, на

якому базуються як загальні доктрини національної та воєнної безпеки (на кшталт «Доктрини Монро» і т.ін.), так і похідні від них стратегії (від нейтралітету до членства в воєнному блоці).

Так, стратегічна поведінка Канади мотивується насамперед «ідентичністю, а не відносною могутністю; становищем, а не позицією» (Massie, 2009), а стратегічна культура Австралії конститується «колонізаторською ідентичністю» – усвідомленням себе частиною «англосфери» (Clayton and Newman, 2023). Натомість Пакистан демонструє такий тип політико-ідеологічної детермінації, де релігія (іслам) виступає не лише елементом етноконфесійної ідентичності, але й «стратегічним ресурсом» та компонентом зовнішньополітичної легітимації (Khan, 2012).

Для Індії ідентичність як «держави-цивілізації» (в термінах С. Гантінгтона) є, мабуть, дійсно унікальною детермінантою: саме Індія є «єдиною безперервною цивілізацією нашого часу» (Lunev and Shavlay, 2021, с. 534). Принцип васудхайва кутумбакам (vasudhaivaḥkūṭumbakam – «світ є однією сім'єю»), зокрема, артикульований прем'єром Н. Моді на Генасамблеї ООН у 2020 р. та покладений в основу брендингу індійського головування у G20 (2023 р.), є кодифікацією цивілізаційної ідентичності у стратегічний наратив (Lunev and Shavlay, 2021, с. 532).

2.5. П'ята детермінанта: стратегічні наративи та дискурсивні практики. Стратегічна культура активно «реконструюється» через цілеспрямовані «стратегічні наративи». Д. Дагі (Dagi, 2024) підкреслює, що стратегічна культура є не «готовою даністю», а «динамічним контекстом, у творенні якого оповіді про минуле і сьогодення відіграють конститутивну роль». Для середніх держав дискурсивна детермінанта має особливу вагу: вони не мають достатньої «матеріальної» потужності, щоб нав'язати свою стратегічну логіку великим державам, тому *нарративна позиція* стає ключовим інструментом впливу.

Австралія активно культивує дискурс «відповідального союзника» і «стабілізатора Індо-Тихоокеанського регіону», що дозволяє їй позиціонуватися вище за свої матеріальні можливості (Bloomfield, 2011; Clayton and Newman, 2023). Для Індії нарративна реконструкція позначається переходом від «нейтралізму» (спадщина Дж. Неру) до «стратегічної автономії» нового типу: Н. Моді переосмислив спадщину Дж. Неру, зберігаючи принцип незалежності від будь-яких блоків, але відмовившись від його ідеалістичного пацифізму (Paranjpe, 2020). Паралельно відбувається реактивація реалістичної традиції Артхашастри та мандала-теорії Кауталії як легітимаційного ресурсу для «м'якої» (в термінах soft power Дж. Ная) зовнішньої політики (Lunev and Shavlay, 2021, с. 534).

2.6. Шоста детермінанта: політико-інституційна архітектура цивільно-військових відносин. Характер відносин між цивільними інститутами влади та військовим командуванням є значущою політичною детермінантою стратегічної культури, що політично відрізняє середні держави одну від одної (зокрема, Індію від Пакистану). Лантіс вказує: «Інституційні джерела національних схильностей, ймовірно, перебувають у центральних державних органах, відповідальних за формулювання та виконання політики» (Lantis, 2002, с. 107). Принципово важливим є те, що у середніх держав, які – на відміну від «великих держав» – не мають великих ресурсів для реалізації масштабних геостратегій («глобальний поліцейський» і т.п.), саме політико-інституційна архітектура визначає, чи стратегічна культура є «відкритою» до нових загроз, чи схильна до «ідеаційної інерції».

У Пакистані армія є не тільки ключовим носієм «інституційної пам'яті», але також ключовим «розпорядником» стратегічної культури: вона визначає не лише воєнну (а ширше – й безпекову) політику, але й принципово впливає на продукування відповідних наративів (З.А. Бхутто: «Якщо Індія зробить [атомну] бомбу, ми будемо їсти траву, але теж створимо свою») та управління стратегічною пам'яттю (Khan, 2012; Salim, 2025). В Австралії та

Канаді цивільний контроль є нормою, проте характер відносин між міністерствами оборони, зовнішніх справ та розвідувальним співтовариством визначає, яка з субкультур домінуватиме у конкретний момент (Bloomfield, 2011; Massie, 2009).

3. Стратегічні субкультури та проблема безперервності й змін. Концепція «стратегічних субкультур» є одним із найважливіших внесків четвертого покоління дослідників стратегічної культури. Структурована модель «стратегічних субкультур» дозволяє вирішити головну теоретичну проблему перших поколінь досліджень «стратегічної культури» – надмірний детермінізм і монолітність. Політична конкуренція між «стратегічними субкультурами» пояснює «відхилення» через тимчасове домінування альтернативної традиції.

Тим більше, що принципові зміни у стратегічній культурі можуть відбуватися під впливом багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників (а особливо їх комбінацій): екзогенних потрясінь (падіння Сінгапуру 1942 р., теракти в США 11 вересня 2001 р.); внутрішньополітичної боротьби між субкультурами (inter-service rivalry) та перегрупування державно-політичних еліт (доповнюване похідними змінами в середовищі «стратегічного співтовариства»); цілеспрямованої «нарративної реконструкції» (імплементатії «стратегічних нарративів») з боку правлячих еліт та «стратегічного співтовариства», що свідомо обирають та пропагують (нав'язують) нові політико-ідеологічні рамки.

А. Блумфілд переконливо аргументував, що в Австралії упродовж більше ніж ста років конкурують три стратегічні субкультури: «передова оборона», «оборона Австралії» та «інтернаціоналізм» (Bloomfield, 2011). Схожу тріаду визначає Массі для Канади (Massie, 2009): «континентальне м'яке бандвагонування» (continental soft-bandwagoning) як визнання та використання воєнно-політичного лідерства США в регіоні (ППО, NORAD і т.ін.), а також «оборонний інтернаціоналізм» та «м'який атлантизм».

Саме у контексті середніх держав субкультурна динаміка набуває особливої значущості. Лантіс у зв'язку з цим зазначає, що дилеми «визначають нові напрямки зовнішньої політики та вимагають реконструкції вбудованих історичних нарративів» (Lantis, 2002, с. 111). Так, відносно обмежені ресурси середніх держав (в порівнянні з ресурсом «великих держав») змушують їх постійно пере(о)бирати геостратегічні ролі – «молодшого союзника», «регіонального лідера», «глобального нормативного актора» – залежно від того, яка субкультура домінує в поточному політичному моменті.

Феномен «стратегічних сюрпризів» (Chaуа, 2023) свідчить про системну проблему адаптації – ідеаційна інерція «стратегічної автономії» може обмежувати здатність до своєчасного усвідомлення нових загроз.

4. Компаративний аналіз конфігурацій стратегічних культур середніх держав. Зіставлення «стратегічних культур» Австралії, Канади, Індії та Пакистану дозволяє попередньо артикулювати як загальні (спільні) закономірності, так і унікальні особливості політичних конфігурацій стратегічних культур середніх держав.

Австралія демонструє стійкий паттерн «тривожного союзника»: пошук захисту у «великих і могутніх друзів» та готовність брати участь у всіх американських кампаніях в обмін на стратегічні гарантії. Пакт AUKUS (2021) є новітнім виявом цієї субкультурної логіки. Колоніальна спадщина формує ідеологізовану конструкцію ідентичності «ми/інші», що визначає зовнішньополітичні вибори. Але при цьому «реалістична» стратегічна культура з акцентом на традиційних міждержавних конфліктах системно перешкоджає визнанню зміни клімату як загрози – ілюстрація «ідеаційної інерції» (ideational path-dependence) (Beeson, 2021).

Канада формує стратегічну культуру через конкуренцію трьох стратегічних ідентичностей: «континентальне м'яке бандвагонування», «оборонний інтернаціоналізм» та «м'який атлантизм» (домінуюча субкультура) (Massie, 2009). Географічна «осяжність» від США надає Канаді більшу стратегічну автономію порівняно з Австралією, а превалування

політико-дипломатичної культури у зовнішньополітичному апараті формує сталий імідж (статус) «конструктивного посередника».

Індія: між «відсутністю стратегічної культури» та цивілізаційним реалізмом. Дослідження індійської стратегічної культури є принципово важливим контрприкладом, що демонструє обмеженість застосування концептуальних інструментів, розроблених у «ядерно-атлантичному» контексті, до незахідних «цивілізаційних» середніх держав. Ще від роботи Дж. Танхема «Securing India» (1996) у літературі закріпилася теза про «відсутність стратегічної культури» в Індії (Lunev and Shavlay, 2021, с. 533).

Ш. Парандже та С. Лунев і Е. Шавлай переконливо спростовують цю тезу, вказуючи на унікальну конфігурацію детермінант індійської стратегічної культури (Paranjpe, 2020; Lunev and Shavlay, 2021). Принцип ахімси (ahimsā – ненасилля), вперше кодифікований у Чхандог'я-упанішаді та пронизаний через Ганді у сучасну стратегічну культуру, формує «відкриту петлю стратегії проти моментального, нетерплячого противника» – терпіння та тривалу боротьбу без ескалації (Paranjpe, 2020, с. 12–13). Реалістична традиція Артхашастри (400 р. до н.е.), попри її західну критику як «застарілої» (Lunev and Shavlay, 2021, с. 534), є важливою «операційною рамкою» щонайменше для самої Індії.

Показовим є феномен «стратегічної автономії» як центральної категорії індійської стратегічної культури, яка пройшла трансформацію від ідеалістичного неприєднання Дж.Неру (1947-1964 рр.) через прагматичний баланс між супердержавами (1970–1980-ті рр.) до нової асертивності Н.Моді (Paranjpe, 2020; Bloomfield, 2011). На відміну від Австралії чи Пакистану, Індія не прив'язана до жодного конкретного «захисника» – вона веде «багатоспрямовану» зовнішню політику, одночасно беручи участь у Quad (проти Китаю), а також BRICS, ШОС та ОАД (Paranjpe, 2020, с. 535).

З точки зору субкультурного аналізу, в Індії конкурують щонайменше три стратегічні субкультури: «ідеалістична» (традиція ненасильства, консенсусу та міжнародного права); «реалістична» (традиція Артхашастри, прагматичний захист національних інтересів силою); «цивілізаційна» (концепція Індії як унікальної цивілізації, «вчитель світу»). Модернізаційний курс Н.Моді поступово надав пріоритет другій та третій субкультурам, відсуваючи класичне неприєднання, – що пояснює участь Індії в Quad і стрімке нарощування оборонних витрат за незмінної декларованої «стратегічної автономії».

Пакистан ілюструє феномен «асиметричної» стратегічної культури, де один елемент – «загроза з боку Індії» – поглинає всі інші компоненти стратегічного розрахунку. І. Хан ідентифікує три «константи»: Індія як джерело загрози; іслам як основа ідентичності та захисний щит; США, Китай і Саудівська Аравія як держави, з якими слід підтримувати добрі відносини (Khan, 2012). Домінування армії (Salim, 2025) та зв'язки між армією та ісламськими екстремістами є структурними наслідками такої стратегічної культури. З точки зору типології *політичних* детермінант, Пакистан є прикладом переважання ідеологічно-релігійної детермінанти (іслам) у поєднанні з «мілітаризованою» соціалізацією еліт.

Висновки. 1. Стратегічна культура, як сталий науково-аналітичний конструкт, демонструє спроможності пояснення стійких відмінностей у стратегічній поведінці держав, які не можуть бути редуковані до матеріальних чинників; при цьому «стратегічна культура» не детермінує стратегічну поведінку, а є варіативною системою орієнтирів, що «схилиє терези» при прийнятті стратегічних рішень в умовах невизначеності.

2. Ключовими політичними детермінантами стратегічної культури «середньої держави» є: політична географія та геополітика; колективна пам'ять і травматичний досвід як об'єкт цілеспрямованого державно-політичного впливу; організаційна соціалізація еліт у інституційних структурах політичної влади; національна ідентичність та політична ідеологія; стратегічні наративи та дискурсивні практики; політико-інституційна

архітектура цивільно-військових відносин. Кожна детермінанта діє не ізольовано, але у системній взаємодії, що породжує «кумулятивний ефект» формування унікальної конфігурації стратегічної культури конкретної держави.

3. Похідна концепція «стратегічних субкультур» є перспективним теоретичним інструментом для аналізу політик безпеки середніх держав, що дозволяє одночасно пояснювати безперервність і зміни в їх стратегічній поведінці, уникаючи серйозних детерміністських та тавтологічних проблем. Принципові зміни стратегічної культури можуть відбутися під дією екзогенних потрясінь, внутрішньополітичної боротьби між субкультурами та цілеспрямованої нарративної реконструкції – або їх комбінації, що викликає додаткові «кумулятивні ефекти».

4. Стратегічні культури середніх держав не є статичними утвореннями – вони перебувають у постійному процесі відтворення та реконструкції через дискурсивні практики, державні еліти («стратегічні співтовариства») та інститути. Специфічні вади («розрив» між стратегічною та розвідувальною культурою і т.п.) інколи породжують «стратегічні сюрпризи».

Перспективами подальших наукових розвідок є: подальше теоретико-методологічне вдосконалення (операціоналізація) стратегічної культури; подальша розробка порівняльних студій стратегічних культур «середніх держав» в сучасних умовах; вивчення взаємодії між стратегічними культурами середніх держав у рамках воєнно-політичних блоків та альянсів (НАТО, Quad).

Бібліографічний список

- Полтораков, О.Ю., 2009. Стратегічне співтовариство в політичній структурі систем національної та міжнародної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 3, с. 208–216. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_27>
- Полтораков, О.Ю., 2010. Стратегічне співтовариство в системі владно-політичних відносин в Україні. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*, 19, с. 74–85. URL: <<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/26679>>
- Полтораков, О.Ю., 2025. «Стратегічна культура» в контексті безпекових досліджень: історико-парадигмальна динаміка становлення (1970–80 рр.) та перспективи дисциплінарного розвитку. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 57, с. 215–220. URL: <https://apfs.nuoua.od.ua/archive/57_2025/37.pdf>
- Стратегічна культура та зовнішня політика України*, 2017. За заг. редакцією І.М. Ковалю, О.І. Брусилівської, В.А. Дубовика. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.
- Beeson, M., 2021. Australia's Strategic Culture and Climate Change. *Griffith Asia Institute Regional Outlook*, No. 67. Brisbane: Griffith University.
- Bloomfield, A., 2011. *Australia's Strategic Culture: An Investigation of the Concept of Strategic Culture and Its Application to the Australian Case*. PhD thesis. Queen's University, Kingston, Canada.
- Bloomfield, A., 2012. Time to Move On: Reconceptualizing the Strategic Culture Debate. *Contemporary Security Policy*, 33(3), pp. 437–461.
- Bloomfield, A. and Nossal, K.R., 2007. Towards an Explicative Understanding of Strategic Culture: The Cases of Australia and Canada. *Contemporary Security Policy*, 28(2), pp. 286–307. DOI: <https://doi.org/10.1080/13523260701489859>
- Booth, K., 1990. The Concept of Strategic Culture Affirmed. In: C.G. Jacobsen, ed. *Strategic Power: USA/USSR*. New York: St. Martin's Press, pp. 121–128.
- Chaya, D.P., 2023. *India's Intelligence Culture and Strategic Surprises. Spying for South Block*. New York: Routledge.

- Chiru, I., 2019. National Intelligence Cultures. In: *The Conduct of Intelligence in Democracies: Processes, Practices, Cultures.* / F.C. Matei and C. Halladay, (eds.) Boulder: Lynne Rienner Publishers, pp. 213–237. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781626378216-016>
- Clayton, K. and Newman, K., 2023. Settler Colonial Strategic Culture: Australia, AUKUS, and the Anglosphere. *Australian Journal of Politics and History*, 69(3), pp. 503–521.
- Dagi, D., 2024. Strategic Culture and Its (Re)construction: What Role for Narratives and Othering? *Comparative Strategy*, 43(5), pp. 576–590.
- Erpul, O., 2023. Updating, Decentering, and Extending Strategic Culture. In: F.E. Martin, N. Terradas and D. Zambrano, eds. *Strategic Cultures in Latin America*. New York: Routledge, pp. 29–47.
- George, R.Z. and Wirtz, J.J., 2024. Strategic Culture and the US Intelligence Community. In: *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London: Routledge, pp. 444–458.
- Gray, C.S., 1999. Strategic Culture as Context. In: *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 129–152.
- Johnston, A.I., 1995. Thinking about Strategic Culture. *International Security*, 19(4), pp. 32–64.
- Khan, I., 2012. *Pakistan's Strategic Culture and Foreign Policy Making: A Study of Pakistan's Post 9/11 Afghan Policy Change*. New York: Nova Science Publishers.
- Lantis, J.S., 2002. Strategic Culture and National Security Policy. *International Studies Review*, 4(3), pp. 87–113.
- Lantis, J.S., 2005. *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism*. Comparative Strategic Cultures Project, Defense Threat Reduction Agency.
- Lantis, J.S. and Howlett, D., 2019. Strategic Culture. In: J. Baylis, J.J. Wirtz and C.S. Gray, eds. *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, pp. 89–105.
- Lunev, S.I. and Shavlay, E.P., 2021. India as a Global Power: The Strategic Culture Problems. *India Quarterly*, 77(4), pp. 525–541. DOI: <https://doi.org/10.1177/09749284211047750>
- Martin, F.E., Terradas, N. and Zambrano, D., eds., 2023. *Strategic Cultures in Latin America*. New York: Routledge.
- Massie, J., 2009. Making Sense of Canada's Irrational International Security Policy: A Tale of Three Strategic Cultures. *International Journal*, 64(3), pp. 625–645.
- Memory Studies in India: Texts and Contexts*, 2025. Eds. A. Parui and M.S. Raj. Leiden; Boston: Brill.
- Nazala, R.M., 2025. Middle and Emerging Power in Foreign Policy Analysis. *Global Strategis*, 19(2), pp. 207–230. DOI: <https://doi.org/10.20473/jgs.19.2.2025.207-230>
- Paranjpe, S., 2020. *India's Strategic Culture: The Making of National Security Policy*. 2nd ed. London; New York: Routledge.
- Park, A.S., 2022. Beyond Great Powers: Middle Power Paths to Resilient Multilateralism. *Asian Journal of Peacebuilding*, 10(1), pp. 131–157. DOI: <https://doi.org/10.18588/202205.00a274>
- Perez, C., Jr., 2016. Errors in Strategic Thinking: Anti-politics and the Macro Bias. *Joint Force Quarterly*, 81, pp. 10–18.
- Salim, A., 2025. Civil-military relations in Pakistan (2018–2023): Analyzing political instability and institutional power shifts. *Dialogue Social Science Review*, 3(1), pp. 1508–1523.
- Smith, S.B., 2014. The Geographic Origins of Strategic Culture. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, pp. 41–54.
- Snyder, J.L., 1977. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Witlin, L., 2008. Of Note: Mirror-Imaging and Its Dangers. *SAIS Review of International Affairs*, 28(1), pp. 89–90.

References

- Poltorakov, O.Yu., 2009. Stratehichne spivtovarystvo v politychnii strukturi system natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky [Strategic community in the political structure of national and international security systems]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 3, pp. 208–216. (in Ukrainian).
- Poltorakov, O.Yu., 2010. Stratehichne spivtovarystvo v systemi vladno-politychnykh vidnosyn v Ukraini [Strategic community in the system of power and political relations in Ukraine]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*, 19, pp. 74–85. (in Ukrainian).
- Poltorakov, O.Yu., 2025. «Stratehichna kultura» v konteksti bezpekovykh doslidzhen: istoryko-paradyhmalna dynamika stanovlennia (1970-80 rr.) ta perspektyvy dystsyplinarnoho rozvytku [«Strategic culture» in the context of security studies: historical-paradigmatic dynamics of formation (1970–80s) and prospects for disciplinary development]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologhii*, 57, pp. 215–220. (in Ukrainian).
- Stratehichna kultura ta zovnishnia polityka Ukrainy* [Strategic culture and foreign policy of Ukraine], 2017. Eds. I.M. Koval, O.I. Brusilovska and V.A. Dubovyk. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. (in Ukrainian).
- Beeson, M., 2021. Australia's Strategic Culture and Climate Change. *Griffith Asia Institute Regional Outlook*, No. 67. Brisbane: Griffith University.
- Bloomfield, A., 2011. *Australia's Strategic Culture: An Investigation of the Concept of Strategic Culture and Its Application to the Australian Case*. PhD thesis. Queen's University, Kingston, Canada.
- Bloomfield, A., 2012. Time to Move On: Reconceptualizing the Strategic Culture Debate. *Contemporary Security Policy*, 33(3), pp. 437–461.
- Bloomfield, A. and Nossal, K.R., 2007. Towards an Explicative Understanding of Strategic Culture: The Cases of Australia and Canada. *Contemporary Security Policy*, 28(2), pp. 286–307. DOI: <https://doi.org/10.1080/13523260701489859>
- Booth, K., 1990. The Concept of Strategic Culture Affirmed. In: C.G. Jacobsen, ed. *Strategic Power: USA/USSR*. New York: St. Martin's Press, pp. 121–128.
- Chaya, D.P., 2023. *India's Intelligence Culture and Strategic Surprises. Spying for South Block*. New York: Routledge.
- Chiru, I., 2019. National Intelligence Cultures. In: F.C. Matei and C. Halladay, eds. *The Conduct of Intelligence in Democracies: Processes, Practices, Cultures*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, pp. 213–237. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781626378216-016>
- Clayton, K. and Newman, K., 2023. Settler Colonial Strategic Culture: Australia, AUKUS, and the Anglosphere. *Australian Journal of Politics and History*, 69(3), pp. 503–521.
- Dagi, D., 2024. Strategic Culture and Its (Re)construction: What Role for Narratives and Othering? *Comparative Strategy*, 43(5), pp. 576–590.
- Erpul, O., 2023. Updating, Decentering, and Extending Strategic Culture. In: F.E. Martin, N. Terradas and D. Zambrano, eds. *Strategic Cultures in Latin America*. New York: Routledge, pp. 29–47.
- George, R.Z. and Wirtz, J.J., 2024. Strategic Culture and the US Intelligence Community. In: *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London: Routledge, pp. 444–458.
- Gray, C.S., 1999. Strategic Culture as Context. In: *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 129–152.
- Johnston, A.I., 1995. Thinking about Strategic Culture. *International Security*, 19(4), pp. 32–64.
- Khan, I., 2012. *Pakistan's Strategic Culture and Foreign Policy Making: A Study of Pakistan's Post 9/11 Afghan Policy Change*. New York: Nova Science Publishers.
- Lantis, J.S., 2002. Strategic Culture and National Security Policy. *International Studies Review*, 4(3), pp. 87–113.
- Lantis, J.S., 2005. *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism*. Comparative Strategic

- Cultures Project, Defense Threat Reduction Agency.
- Lantis, J.S. and Howlett, D., 2019. Strategic Culture. In: J. Baylis, J.J. Wirtz and C.S. Gray, eds. *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, pp. 89–105.
- Lunev, S.I. and Shavlay, E.P., 2021. India as a Global Power: The Strategic Culture Problems. *India Quarterly*, 77(4), pp. 525–541. DOI: <https://doi.org/10.1177/09749284211047750>
- Martin, F.E., Terradas, N. and Zambrano, D., eds., 2023. *Strategic Cultures in Latin America*. New York: Routledge.
- Massie, J., 2009. Making Sense of Canada's Irrational International Security Policy: A Tale of Three Strategic Cultures. *International Journal*, 64(3), pp. 625–645.
- Memory Studies in India: Texts and Contexts*, 2025. Eds. A. Parui and M.S. Raj. Leiden; Boston: Brill.
- Nazala, R.M., 2025. Middle and Emerging Power in Foreign Policy Analysis. *Global Strategis*, 19(2), pp. 207–230. DOI: <https://doi.org/10.20473/jgs.19.2.2025.207-230>
- Paranjpe, S., 2020. *India's Strategic Culture: The Making of National Security Policy*. 2nd ed. London; New York: Routledge.
- Park, A.S., 2022. Beyond Great Powers: Middle Power Paths to Resilient Multilateralism. *Asian Journal of Peacebuilding*, 10(1), pp. 131–157. DOI: <https://doi.org/10.18588/202205.00a274>
- Perez, C., Jr., 2016. Errors in Strategic Thinking: Anti-politics and the Macro Bias. *Joint Force Quarterly*, 81, pp. 10–18.
- Salim, A., 2025. Civil-military relations in Pakistan (2018–2023): Analyzing political instability and institutional power shifts. *Dialogue Social Science Review*, 3(1), pp. 1508-1523.
- Smith, S.B., 2014. The Geographic Origins of Strategic Culture. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, pp. 41–54.
- Snyder, J.L., 1977. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Witlin, L., 2008. Of Note: Mirror-Imaging and Its Dangers. *SAIS Review of International Affairs*, 28(1), pp. 89–90.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

O. Poltorakov

POLITICAL DETERMINANTS OF THE «STRATEGIC CULTURE» OF A CONTEMPORARY MIDDLE POWER

Annotation: *The article is devoted to the systematization and critical analysis of political determinants of «strategic culture» in contemporary middle powers. Based on structural-functional analysis of the latest research in strategic culture, six key groups of specifically political determinants have been identified: political geography and geopolitics; collective (and largely purposefully constructed) memory and traumatic experience; organizational socialization of elites within power structures; identity and ideology; strategic narratives and discursive practices; institutional architecture of civil-military relations. Comparative analysis of cases from Australia, Pakistan, Canada, the EU, and India illustrates both common patterns and unique features of the configurations of strategic cultures of middle powers. Particular attention is paid to India as a «civilizational» middle power with a distinctive configuration of determinants: the combination of the principle of «strategic autonomy», civilizational identity (vasudhaiva kutumbakam), the realist tradition (Arthashastra), and new assertiveness.*

The article demonstrates that collective memory functions as a politically managed

resource of strategic communications and social mobilization rather than a mere background factor. The organizational socialization of elites — specifically whether military, diplomatic, or intelligence culture dominates the strategic establishment — is shown to be a critical variable explaining divergent strategic behaviors across middle powers. The cases of Pakistan and India serve as instructive contrasts: while Pakistan's strategic culture is dominated by the army's organizational logic and the perception of the Indian threat, India's configuration is defined by the duality between intelligence culture and strategic culture, the principle of non-alignment transformed into assertive strategic autonomy, and civilizational identity.

The concept of «strategic subcultures» is advanced as a productive theoretical tool for analyzing the security policies of middle powers, allowing simultaneous explanation of continuity and change in strategic behavior while avoiding determinist and tautological pitfalls. It is argued that fundamental shifts in strategic culture may occur through exogenous shocks, intra-political competition between subcultures, and purposeful narrative reconstruction — or their combination, generating cumulative effects. The ability of a middle power's strategic culture to adapt to non-traditional threats is shown to be directly linked to the openness of its institutional architecture and the absence of monopolization of strategic thinking by a single agency.

Key words: *strategic culture, middle power, political determinants, strategic autonomy, civilizational state, strategic subcultures, India, security studies, comparative analysis.*

УДК 316.42:004(477):327.39(4-67 ЄС) DOI 10.34079/2518-1521-2026-16-44-154-161

**Н. В. Сальнікова,
К. А. Трима**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджено особливості трансформації інформаційного суспільства України в умовах європейської інтеграції крізь призму політологічного аналізу. Визначено сутнісні характеристики європейського інформаційного простору, його основні принципи функціонування та роль у формуванні сучасних моделей державного управління. Проаналізовано основні етапи українського шляху до інформаційного суспільства: розвиток цифрової держави, впровадження електронного урядування, забезпечення інформаційної безпеки та формування цифрових компетентностей населення. Особливу увагу приділено впливу європейських програм і стратегій на модернізацію української інформаційної політики, а також значенню принципів транспарентності, підзвітності та відкритості влади. Обґрунтовано, що розвиток інформаційного суспільства є не лише технологічним, а й глибоко політичним процесом, який визначає демократичну стійкість держави, рівень довіри громадян до інститутів влади та ефективність інтеграції України до Європейського Союзу. Доведено, що європейський вектор розвитку є стратегічно необхідним для побудови сучасної, безпечної та конкурентоспроможної української держави.

Ключові слова: інформаційне суспільство, європейська інтеграція, цифровізація, електронне урядування, інформаційна безпека, політична модернізація, державне управління, Європейський Союз.

На сучасному етапі розвиток суспільства дедалі більше визначається не стільки індустриальними факторами, скільки здатністю держав ефективно працювати з інформацією та цифровими технологіями, у якому ключовими ресурсами стають інформація, знання, цифрові технології та інтелектуальний капітал. Саме інформація перетворюється на стратегічний чинник політичного, економічного та соціального розвитку держави, а здатність ефективно управляти інформаційними потоками визначає конкурентоспроможність країни на міжнародній арені (Даніліян та Дзьобань, 2022).

Для України проблема формування інформаційного суспільства має особливу актуальність у контексті євроінтеграційного курсу, необхідності модернізації системи державного управління, забезпечення національної безпеки та протидії інформаційним загрозам в умовах повномасштабної війни. Інтеграція до європейського інформаційного простору передбачає не лише технологічне оновлення, а й глибоку політичну трансформацію: забезпечення прозорості влади, розвиток електронної демократії, підвищення рівня медіаграмотності та формування ефективної системи стратегічних комунікацій.

Політологічний аспект цієї проблематики полягає у вивченні впливу цифровізації на політичні інститути, механізми державного управління, легітимність влади та демократичні процеси. Саме тому аналіз трансформації інформаційного суспільства України в умовах європейської інтеграції є важливим і своєчасним напрямом наукового дослідження.

Теоретичні засади інформаційного суспільства закладені у працях Д. Белла, М. Кастельса, Е. Тоффлера, Ф. Уєбстера, які розглядали інформацію як ключовий ресурс

постіндустріального розвитку. Серед українських дослідників вагомий внесок зробили І. Арістова, В. Бебик, О. Дзьобань, О. Соснін, В. Цимбалюк, які аналізували процеси інформатизації суспільства, розвиток електронного урядування, правові аспекти інформаційної безпеки та державну інформаційну політику.

Питання євроінтеграції України в контексті розвитку інформаційного простору розглядалися у працях Л. Губерського, Г. Почепцова, В. Горбуліна, С. Телешуна та інших. Дослідники приділяють особливу увагу прозорості влади, цифровій демократії, впровадженню європейських стандартів управління та протидії дезінформації, що, на нашу думку, пояснює зростання ролі інформаційних ресурсів у політичному управлінні (Хаустова та ін., 2022).

Водночас в умовах нових геополітичних викликів, воєнного стану та активної цифрової трансформації держави потребує подальшого дослідження саме політологічний вимір формування інформаційного суспільства України як складової євроінтеграційного процесу.

Мета статті – здійснити політологічний аналіз трансформації інформаційного суспільства України в умовах європейської інтеграції, визначити основні тенденції розвитку, ключові проблеми та перспективи подальшого вдосконалення державної інформаційної політики відповідно до європейських стандартів.

Європейський інформаційний простір є складною системою реальних і віртуальних комунікаційних взаємозв'язків, що об'єднує національні інформаційні простори держав-членів ЄС та транснаціональні інформаційні структури Європейського Союзу. Його функціонування базується на спільних правових нормах, політичних принципах і стандартах управління.

Серед ключових принципів, які закріплені в документах ЄС, можна виокремити відкритість, прозорість, підзвітність, ефективність, рівність доступу до інформації, захист прав людини, інформаційну безпеку та свободу слова. Вони закріплені в документах ЄС, Ради Європи та ОБСЄ, зокрема у Білій книзі «Європейське врядування» і Зеленій книзі «Європейська ініціатива прозорості» (Біла книга «Європейське врядування», 2001).

З політологічної точки зору інформаційний простір є не лише середовищем комунікації, а й інструментом політичного управління. Саме через інформаційні механізми здійснюється формування громадської думки, легітимація владних рішень, політична мобілізація суспільства та забезпечення демократичної участі громадян.

Принцип прозорості є одним з ключових елементів сучасного європейського врядування. Він передбачає відкритість органів влади, доступність інформації про прийняття політичних рішень та підзвітність державних інституцій перед суспільством (Трума та Salnikova, 2022). У демократичній системі прозорість безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри та політичну стабільність.

Водночас відкритість інформаційного простору породжує нові виклики у сфері безпеки. Зростання кіберзагроз, дезінформаційних кампаній та маніпулятивного впливу вимагає формування ефективної системи інформаційної безпеки – що є особливо актуальним для держав, які перебувають під зовнішньою агресією.

Формування інформаційного суспільства в Україні є складним і тривалим процесом, що поєднує технологічну модернізацію, інституційні реформи та зміну політичної культури. Особливість українського шляху полягає в одночасному здійсненні пострадянської трансформації держави та інтеграції до європейського політичного простору.

Законодавчою основою цього процесу стали закони України «Про Національну програму інформатизації» (Про Національну програму інформатизації, 2022), «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про інформацію» (Про інформацію, 1992), «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних

даних» та інші нормативні акти. Важливим етапом стало прийняття Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», який визначив стратегічні цілі цифрового розвитку: розбудову ІКТ-інфраструктури, підвищення інформаційної грамотності населення, впровадження електронного урядування та забезпечення інформаційної безпеки (Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства, 2007).

З політологічного погляду ключовим напрямом трансформації стало впровадження електронного урядування. Цифрова держава змінює саму природу взаємодії між владою та громадянином: зменшує бюрократичні бар'єри, посилює суспільний контроль над владою та підвищує ефективність управлінських рішень.

Створення Міністерства цифрової трансформації України у 2019 році ознаменувало перехід від фрагментарної цифровізації до системної державної політики. Практичним утіленням концепції цифрової держави став портал «Дія», який забезпечує доступ до десятків державних послуг онлайн, знижує корупційні ризики та зміцнює довіру громадян до державних інституцій. У політичному сенсі це означає перехід від адміністративно-командної до сервісної моделі держави.

Євроінтеграція визначає стратегічний напрям розвитку інформаційного суспільства України. Адаптація до стандартів ЄС передбачає не лише технічну модернізацію, а й гармонізацію управлінських практик на основі принципів доступності, прозорості, громадянської участі та ефективності – закладених у програмах eEurope 2002 (eEurope 2002, 2002), eEurope 2005 (eEurope 2005, 2005), i2010 (i2010, 2006) та «Цифровому десятилітті до 2030 року» (Digital Decade Policy Programme 2030, 2022).

Для України принципово важливим є засвоєння не лише цифрових сервісів, а й політичної культури цифрової демократії. Йдеться про участь громадян у прийнятті рішень, розвиток електронних петицій, відкритих бюджетів, цифрових консультацій і механізмів громадського контролю.

Особливу роль відіграє Стратегія інформаційної безпеки України, яка визначає протидію дезінформації, захист національного інформаційного простору та розвиток медіаграмотності як пріоритети державної політики. В умовах гібридної війни інформаційна безпека перетворюється з технічного питання на інструмент захисту державного суверенітету.

Політологічний аналіз підтверджує пряму залежність між рівнем цифрової відкритості державних інститутів та рівнем суспільної довіри й політичної стабільності. Саме тому цифрова трансформація має розглядатися як невіддільна складова демократичного розвитку.

Участь України в європейських програмах є дієвим інструментом інтеграції до єдиного інформаційного простору ЄС, оскільки забезпечує не лише фінансову підтримку, а й інституційну адаптацію до європейських стандартів.

Програма Digital Europe спрямована на розвиток штучного інтелекту, кібербезпеки, цифрових навичок і впровадження цифрових технологій у державному секторі – тим самим безпосередньо формує нову модель політичного управління (The Digital Europe Programme, 2026). Програма Horizon Europe підтримує наукові дослідження та інновації, що сприяє технологічній незалежності та конкурентоспроможності країни (Horizon Europe, 2026).

Erasmus+ відіграє особливу роль у формуванні нової політичної культури молоді, поширенні демократичних цінностей та зміцненні європейської ідентичності. У довгостроковій перспективі саме ці зміни забезпечують стійкість демократичної системи. Додатково програми Creative Europe (Creative Europe, 2026), CEF (Connecting Europe Facility, 2026), EU4Health (EU4Health, 2026) та LIFE (LIFE Programme, 2026) розширюють можливості для розвитку людського капіталу та модернізації суспільних інститутів.

Участь у зазначених програмах має також важливий символічний ефект: вона зміцнює суспільну підтримку євроінтеграційного курсу та формує позитивне сприйняття реформ як реального шляху модернізації держави.

В умовах сучасних гібридних війн інформаційна безпека набуває значення ключової складової національної безпеки та політичної стабільності. Інформаційний простір став одним із головних полів сучасного протистояння, де поряд із воєнними діями ведеться активна боротьба за суспільну свідомість, міжнародну підтримку та політичну легітимність.

Сучасна гібридна війна включає дезінформацію, маніпулятивні повідомлення, психологічний тиск, кібератаки та спроби дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. З політологічного погляду, масове поширення фейкової інформації і дискредитація державних інституцій є стратегічними цілями інформаційної агресії: підірвавши довіру до влади, противник прагне створити внутрішню нестабільність.

Особливо небезпечним є використання інформаційних технологій для впливу на виборчі процеси, формування протестних настроїв і посилення суспільної поляризації. За таких умов держава повинна не лише реагувати на конкретні інформаційні атаки, а й формувати системну політику стратегічних комунікацій.

Стратегія інформаційної безпеки України визначає пріоритетами протидію дезінформації, захист критичної інформаційної інфраструктури, розвиток медіаграмотності та забезпечення права громадян на достовірну інформацію. Важливим елементом є розвиток інституту стратегічних комунікацій, що передбачає оперативне й прозоре інформування суспільства та координацію інформаційної політики на національному рівні.

Україна демонструє значний прогрес у цій сфері: активна міжнародна інформаційна дипломатія, успішна протидія пропаганді та підтримка незалежних медіа підтверджують, що інформаційна безпека є не лише технічним завданням, а повноцінним інструментом політичного виживання держави.

Особливістю українського контексту є те, що ці інструменти не лише розширюють участь громадян, а й виконують антикорупційну функцію (Пилипчук, 2023).

Політологічний зміст цифрової демократії полягає у трансформації самої природи влади: від вертикальної адміністративної моделі до горизонтального партнерства між державою та суспільством. У такій системі громадянин є не пасивним отримувачем послуг, а активним суб'єктом політичного процесу.

В Україні розвиток цифрової демократії особливо активізувався після Революції Гідності, коли суспільний запит на відкритість влади та боротьбу з корупцією різко зріс. Саме тоді почали активно впроваджуватися відкриті дані, електронні декларації, система публічних закупівель ProZorro, електронні звернення та платформи місцевої участі. Система ProZorro стала прикладом успішного поєднання цифровізації з антикорупційною політикою: вона не лише забезпечила прозорість закупівель, а й змінила саму логіку державного управління.

Водночас розвиток цифрової демократії стикається з серйозними викликами: цифровою нерівністю між регіонами, недостатнім рівнем цифрової грамотності, недовірою до електронних механізмів участі та зовнішніми кібернетичними загрозами. Питання цифрової інклюзії є особливо критичним – без рівного доступу всіх соціальних груп до цифрових можливостей цифрова демократія ризикує поглибити, а не подолати соціальну нерівність.

Для України розвиток цифрової демократії є не технічним завданням, а стратегічною умовою побудови європейської моделі державності, заснованої на довірі, участі та відповідальності.

Перспективи розвитку інформаційного суспільства України нерозривно пов'язані з її просуванням до повноправного членства в Європейському Союзі. Інтеграція до єдиного

цифрового ринку ЄС відкриє якісно новий етап модернізації державного управління, зумовить повну гармонізацію законодавства у сферах цифрової політики, захисту персональних даних, кібербезпеки, електронного урядування та медіаполітики.

Участь у формуванні спільної безпекової архітектури ЄС матиме для України особливе значення. Держава, яка вже набула унікального досвіду протистояння масштабним інформаційним атакам, може виступити не лише реципієнтом, а й активним суб'єктом нової цифрової безпекової архітектури Європи.

У політичному вимірі членство в ЄС сприятиме зміцненню демократичних інститутів, підвищенню ефективності державного управління та зростанню рівня суспільної довіри. Участь у програмах Erasmus+, Horizon Europe та Digital Europe прискорить формування нового покоління фахівців, орієнтованих на інноваційне мислення та європейські цінності.

Водночас успішна інтеграція вимагає подолання системних внутрішніх проблем: корупції, інституційної слабкості, нерівномірного регіонального розвитку та збереження впливу олігархічних структур на інформаційний простір. Лише послідовне вирішення цих проблем дозволить Україні перейти від моделі наздоганяючої модернізації до моделі активного формування власного цифрового майбутнього.

У результаті проведеного політологічного аналізу встановлено, що трансформація інформаційного суспільства України в умовах євроінтеграції є багатовимірним і системним процесом, який охоплює не лише розвиток ІКТ, а й глибокі зміни у сфері державного управління, демократичних практик та суспільної свідомості. Інформаційне суспільство виступає фундаментальною основою функціонування сучасної держави, де інформація, знання та цифрові ресурси визначають рівень політичної стабільності, економічної конкурентоспроможності та міжнародного авторитету країни.

Встановлено, що євроінтеграційний курс означає для України не лише технічну цифровізацію, а передусім зміну політичної культури управління: переорієнтацію на принципи відкритості, транспарентності, підзвітності та ефективності, що формують сучасну модель демократичного врядування.

Показано, що важливими етапами цього процесу стали формування нормативно-правової бази інформатизації, розвиток електронного документообігу, впровадження відкритих даних і системи ProZorro, та запуск платформи «Дія» – символу переходу до сервісної держави. Цифровізація знижує бюрократизацію, скорочує корупційні ризики і розширює можливості громадського контролю, тим самим зміцнюючи демократичну легітимність влади.

Доведено, що в умовах повномасштабної війни інформаційна безпека набуває значення ключової складової політичної стійкості держави. Ефективна відповідь на інформаційну агресію потребує захисту критичної інфраструктури, розвитку стратегічних комунікацій, підтримки незалежних медіа та міжнародної координації в галузі кібербезпеки.

Визначено, що розвиток цифрової демократії – через електронні петиції, відкриті бюджети, системи громадського контролю та платформи е-участі – є стратегічною умовою побудови в Україні повноцінної європейської моделі державності. Подолання цифрової нерівності та підвищення цифрової грамотності населення є при цьому необхідними передумовами.

Проаналізовано, що участь у програмах ЄС (Horizon Europe, Erasmus+, Digital Europe та ін.) сприяє не лише технологічній модернізації, а й формуванню нової політичної культури та поширенню європейських цінностей, зміцнюючи суспільну підтримку євроінтеграційного вибору України. Але на відміну від більшості країн ЄС, для України цифровізація виконує не лише модернізаційну, а й безпекову функцію.

Таким чином, розвиток інформаційного суспільства є стратегічно необхідним

напрямом державного розвитку. Саме євроінтеграція забезпечує необхідні політичні, правові, інституційні та технологічні умови для побудови сучасної демократичної, безпечної та конкурентоспроможної цифрової держави.

Бібліографічний список

- Біла книга «Європейське врядування». Комісія ЄС, Брюссель, 25 липня 2001 р. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-Yevropey-ske-vryaduvannya.pdf>
- Даніліян, В. О. та Дзьобань, О. П., 2022. Інформатизація як атрибут інформаційного суспільства: від ретроспекції до сучасної рефлексії. *Інформація і право*, № 1(40).
- Пилипчук, В. Г., 2023. Теоретичні та історико-правові засади трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань. *Інформація і право*, № 4(47). С. 9–17.
- Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 48, ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
- Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 51, ст. 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
- Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2007, № 12, ст. 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
- Хаустова, В. Є. та ін., 2022. Аналіз розвитку ІКТ-сфери в Україні за міжнародними індексами та рейтингами. *Бізнесінформ*, № 5, С. 40–56.
- Connecting Europe Facility. URL: https://cinea.ec.europa.eu/programmes/connecting-europe-facility_en
- Creative Europe. URL: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>
- Digital Decade Policy Programme 2030. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj>
- eEurope 2002 – Action Plan. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-2002.html>
- eEurope 2005 – Action Plan. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-2005.html>
- EU4Health Programme 2021–2027. URL: https://health.ec.europa.eu/funding/eu4health-programme-2021-2027-vision-healthier-european-union_en
- Horizon Europe. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
- i2010 eGovernment Action Plan. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/i2010-egovernment-action-plan.html>
- LIFE Programme. URL: https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life_en
- The Digital Europe Programme. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>
- Tryma, K. and Salnikova, N., 2022. The Influence of Religion on Political Parties of the European Union. In: *Global Development of Religious Tourism*, pp. 98–112.

References

- Bila knyha «Yevropeiske vryaduvannya» [White Paper "European Governance"]. Komisiya YES [European Commission], Brussels, 25 July 2001. Available at: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-Yevropey-ske-vryaduvannya.pdf> (in Ukrainian).
- Connecting Europe Facility. Available at: https://cinea.ec.europa.eu/programmes/connecting-europe-facility_en
- Creative Europe. Available at: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>
- Danilian, V. O. and Dzoban, O. P., 2022. Informatyzatsiia yak atrybut informatsiinoho suspilstva: vid retrospektsii do suchasnoi refleksii [Informatization as an attribute of the information society: from retrospection to modern reflection]. *Informatsiia i pravo*, No. 1(40). (in Ukrainian).

- Digital Decade Policy Programme 2030. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj>
- eEurope 2002 – Action Plan. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-2002.html>
- eEurope 2005 – Action Plan. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-2005.html>
- EU4Health Programme 2021–2027. Available at: https://health.ec.europa.eu/funding/eu4health-programme-2021-2027-vision-healthier-european-union_en
- Horizon Europe. Available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
- i2010 eGovernment Action Plan. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/i2010-egovernment-action-plan.html>
- Khaustova, V. Ye. et al., 2022. Analiz rozvytku IKT-sfery v Ukraini za mizhnarodnymi indeksamy ta reitynhamy [Analysis of ICT sector development in Ukraine according to international indices and rankings]. *Biznesinform*, No. 5, pp. 40–56. (in Ukrainian).
- LIFE Programme. Available at: https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life_en
- Pylypchuk, V. H., 2023. Teoretychni ta istoryko-pravovi zasady transformatsii informatsiinoho suspilstva v suspilstvo znan [Theoretical and historical-legal foundations of the transformation of the information society into a knowledge society]. *Informatsiia i pravo*, No. 4(47), pp. 9–17. (in Ukrainian).
- Pro informatsiiu [On information]: Law of Ukraine of 02.10.1992 No. 2657-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 1992, No. 48, Art. 650. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (in Ukrainian).
- Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii [On the National Informatization Programme]: Law of Ukraine of 01.12.2022 No. 2807-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2023, No. 51, Art. 127. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (in Ukrainian).
- Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky [On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007–2015]: Law of Ukraine of 09.01.2007 No. 537-V. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2007, No. 12, Art. 102. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (in Ukrainian).
- The Digital Europe Programme. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>
- Tryma, K. and Salnikova, N., 2022. The Influence of Religion on Political Parties of the European Union. In: *Global Development of Religious Tourism*, pp. 98–112.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

**Salnikova N.,
Tryma K.**

TRANSFORMATION OF UKRAINE'S INFORMATION SOCIETY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: A POLITICAL SCIENCE ANALYSIS

The article provides a political science analysis of the transformation of Ukraine's information society in the context of European integration. It examines the key characteristics of the European information space, its principles of functioning, and its role in shaping contemporary models of public governance.

The study identifies the main stages of the development of Ukraine's information society, including digital state formation, the implementation of e-governance, strengthening of information security, and the development of citizens' digital competencies.

It is established that the information society represents a multidimensional transformation that goes beyond technological modernization and includes profound changes in public administration, democratic practices, and social consciousness. Information, knowledge, and

digital resources are increasingly defining factors of political stability, economic competitiveness, and international standing.

European integration is interpreted not only as a technological process of digitalization but also as a transformation of political governance culture toward transparency, accountability, openness, and efficiency, which form the basis of modern democratic governance.

The article highlights key institutional achievements, including the legal framework for informatization, electronic document management systems, open data policies, the ProZorro procurement system, and the Diia digital platform as a symbol of a service-oriented state. These reforms reduce bureaucracy, limit corruption risks, and expand public oversight, thereby strengthening democratic legitimacy.

Special attention is paid to the role of EU strategies and programs (Horizon Europe, Erasmus+, Digital Europe) in modernizing Ukraine's information policy and promoting European values. This process contributes not only to technological development but also to the formation of a new political culture and stronger public support for European integration.

In conditions of full-scale war, information security becomes a core element of state resilience, requiring protection of critical infrastructure, development of strategic communications, support for independent media, and international cybersecurity cooperation.

The development of digital democracy—through e-petitions, open budgets, civic monitoring tools, and e-participation platforms—is identified as a strategic prerequisite for building a European model of governance in Ukraine. At the same time, overcoming the digital divide and improving digital literacy remain essential tasks.

It is argued that, unlike most EU states, digitalization in Ukraine performs not only a modernization function but also a security function.

Thus, the development of the information society is a strategically necessary condition for building a modern, democratic, secure, and competitive Ukrainian state. European integration provides the political, legal, institutional, and technological framework for this transformation.

Keywords: *information society, European integration, digitalization, e-governance, information security, political modernization, public administration, European Union.*

I. Sikorska

UNDERSTANDING THE EU–CHINA RELATIONS: EVOLUTION, INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND THE KEY AREAS OF COOPERATION

This article examines the development of EU–China relations through the institutionalization of three key areas of cooperation: political dialogue, economic interaction, and cultural exchanges. The analysis traces the emergence of structured political dialogue beginning in the late 1990s to mid-2010s, when the European Commission introduced policy frameworks aimed at strengthening cooperation with China. Subsequent strategic documents and high-level dialogues contributed to the establishment of a more coordinated and institutionalized partnership. In the economic sphere, the study highlights the rapid expansion of trade and investment relations between the EU and China, demonstrating how economic interdependence has become one of the defining characteristics of bilateral relations despite periodic tensions regarding market access, regulatory standards, and trade imbalances. In addition to political and economic cooperation, the article emphasizes the growing importance of cultural and educational exchanges. Programs promoting academic mobility, cultural interaction, and civil society cooperation have gradually strengthened the social foundations of the partnership. Initiatives such as the EU–China High-Level People-to-People Dialogue and educational mobility programs have played a significant role in fostering mutual understanding and supporting long-term cooperation between the two actors. Overall, the article argues that EU–China relations have developed into a complex and multi-dimensional partnership shaped by both cooperation and competition. The institutionalization of political dialogue, economic engagement, and cultural exchange has created a framework that allows both sides to manage differences while maintaining areas of mutually beneficial collaboration.

Key words: *EU–China relations; European Union; China; strategic partnership; political dialogue; economic cooperation; cultural exchange; people-to-people dialogue; international cooperation.*

Introduction. The relationship between the European Union (EU) and the People’s Republic of China (PRC) has evolved significantly over the past decades, transforming from limited economic engagement into a comprehensive strategic partnership encompassing political, economic, and cultural dimensions. China and the European Union declared their “*Comprehensive Strategic Partnership*” in 2003, marking an important stage in the evolution of bilateral relations. The intention behind this framework was to elevate cooperation beyond trade and investment issues toward addressing global political and security challenges. From China’s perspective, the EU represented a valuable partner for several reasons. First, Europe’s geopolitical position was perceived as relatively independent, not being directly shaped by communist ideology or by American strategic dominance. Second, the strong economic growth and technological development of European countries were viewed by Chinese leaders as highly attractive and promising for cooperation and modernization efforts (Casarini, 2006; Brown & Crossick, 2008).

The origins of EU–China relations can be traced to the early 1970s, when the visit of European Commission Vice-President Christopher Soames to Beijing in 1970 initiated official contacts between the European Economic Community (EEC) and the People’s Republic of China (Smith, 2013).

However, the institutional and legal framework of the relationship developed gradually. The institutional foundations of EU–China economic relations were established through the 1978

Trade Agreement between the European Economic Community (EEC) and China, followed by the 1985 Trade and Cooperation Agreement, which remains the principal legal framework governing bilateral trade and economic cooperation.

A new phase in the EU–China relations began after signing the Maastricht Treaty in 1992, which established the European Union and strengthened its role as an international political actor. In the following years, the European Commission issued several policy documents aimed at strengthening Europe’s engagement with Asia and China in particular, including *Towards a New Asia Strategy* (European Commission, 1994) and *A Long-Term Policy for China–Europe Relations* (European Commission, 1995). These documents laid the foundations for a more coherent EU policy toward China and signaled the growing strategic importance of Asia in European external relations.

By the beginning of the 21st century, the core areas of the EU–China cooperation included political dialogue (including human rights dialogue), trade and economic cooperation, collaboration in science and technology, and the development of people-to-people contacts and cultural exchange (European Commission, 2003; Casarini, 2006).

The aim of the article is to examine the development of EU–China relations through the institutionalization of three key areas of cooperation: political dialogue, economic interaction, and people-to-people exchanges during the period of the 1990s through the mid-2010s.

Political Dialogue

Institutionalized political dialogue between the European Union and China began to take shape in the late 1990s. A key milestone was the European Commission communication “*Building a Comprehensive Partnership with China*” adopted in 1998, which laid the foundation for a more structured and strategic engagement between the two actors (European Commission, 1998). The document aimed to strengthen political dialogue, expand economic cooperation, and promote mutual understanding between the EU and China. Importantly, it facilitated the development of direct high-level political communication between Chinese and European leaders. Analytically, the 1998 communication marked the EU’s first attempt to approach China not merely as a trade partner but as an emerging geopolitical actor whose growing influence required a coordinated European policy response (Smith, 2013). Further institutionalization of the EU policy toward China occurred with the adoption of the European Commission document “*EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a More Effective EU Policy*” in 2001 (European Commission, 2001). This strategy reaffirmed the EU’s commitment to deepening political and economic relations and coincided with the EU’s strong support for China’s accession to the World Trade Organization in December 2001. China’s entry into the WTO accelerated domestic economic reforms and further integration into the global economy. From a strategic perspective, the EU’s support for China’s WTO membership reflected a broader expectation that economic integration would gradually encourage regulatory convergence and promote China’s integration into the liberal international order (Shambaugh, 2004).

The development of EU–China relations gained additional impetus in the early 2000s. The European Commission adopted the policy papers “*EU–China: A Comprehensive Strategic Partnership*” (European Commission, 2002) and “*A Maturing Partnership – Shared Interests and Challenges in EU–China Relations*” (European Commission, 2003). These documents reaffirmed the goals of the 1998 communication while further specifying priority areas of cooperation. Notably, the 2003 policy paper marked an important shift in the EU’s perception of China, describing it as a “key global actor” with whom the EU should share responsibilities in global governance (European Commission, 2003; Sajdak, 2013).

In this context, EU–China relations gradually evolved from a framework primarily focused on bilateral economic cooperation toward broader engagement in global governance and international policy coordination (Casarini, 2006; Smith, 2013).

This conceptual shift signaled a transition in EU policy from viewing China primarily

through the lens of economic engagement toward recognizing its growing political and strategic significance in global governance structures.

Despite these developments, significant disagreements persisted. Among the most sensitive issues were the EU arms embargo imposed on China following the events of 1989 and the question of China's market economy status in EU anti-dumping investigations. These tensions contributed to political debates within EU institutions, particularly between the European Parliament and the European Council, leading to a reassessment of EU policy toward China.

These disagreements illustrated the structural tension within the EU–China relations between economic pragmatism and the EU's normative commitments regarding human rights and regulatory standards (Cassarini, 2016).

In response, the European Commission issued the communication “*EU–China: Closer Partners, Growing Responsibilities*” in 2006 (European Commission, 2006). The document reaffirmed the strategic partnership while also highlighting challenges in trade relations, including concerns about transparency, fair competition, and intellectual property protection. It also emphasized the need to update the outdated 1985 Trade and Cooperation Agreement between the European Community and China. This policy adjustment reflected a more cautious and pragmatic phase in the EU–China relations, where cooperation was increasingly accompanied by calls for reciprocity and regulatory alignment.

Since the late 2000s, the EU–China relations have continued to evolve through the expansion of institutional dialogue mechanisms, including annual EU–China summits, high-level strategic dialogues, ministerial meetings, and numerous sectoral cooperation platforms. The global financial crisis of 2008 further intensified interaction between the two actors, strengthening cooperation in economic governance, science and technology, and people-to-people exchanges. China's interest in Europe began to grow after the global financial crisis of 2008, which is associated with the spread of the Chinese concept to the European region (Rolland, 2017). The practical implementation of this concept is characterized by a gradual increase in the number of Chinese companies, investments and projects in Europe. The coming to power of the fifth generation of Chinese leadership in 2012 marked the beginning of a new stage in China's foreign policy. In 2013, Chinese President Xi Jinping introduced the concept of the “*One Belt, One Road*” initiative — later known as the “*Belt and Road Initiative*” — aimed at strengthening economic connectivity and cooperation between countries in Asia, Europe, the Middle East, and Africa. The initiative was first articulated in a series of speeches by Xi Jinping in Kazakhstan and Indonesia in 2013, where he proposed the creation of the “*Silk Road Economic Belt*” and the “*21st Century Maritime Silk Road*” (Xi, 2013; National Development and Reform Commission, 2015). Consequently, the EU–China relations have gradually transformed into a complex and multi-layered partnership combining strategic cooperation, economic interdependence, and persistent political tensions.

Economic Engagement

Trade and economic relations between China and the European Union represent one of the most dynamic and resilient dimensions of their overall partnership. Over the past decades, bilateral trade has expanded significantly, despite temporary fluctuations caused by exchange rate volatility during the global financial crisis and the European sovereign debt crisis. Following the establishment of the Comprehensive Strategic Partnership in 2003, trade between China and the European Union expanded rapidly during the early 2000s. Between 2003 and 2008, bilateral trade more than doubled, with China becoming one of the EU's largest trading partners (European Commission, 2006; Eurostat, 2010).

This rapid expansion of trade illustrates the growing economic interdependence between the EU and China, which gradually became one of the defining features of their bilateral relationship (Eurostat, 2010). Despite the launch of the EU–China High-Level Economic and Trade Dialogue in 2008, bilateral trade experienced a temporary slowdown as a result of the global

financial crisis. According to Eurostat data, EU exports to China amounted to approximately €78.4 billion in 2008, while imports from China reached around €247 billion (Eurostat, 2010). Nevertheless, trade relations recovered quickly in the following years.

The crisis revealed both the vulnerability and resilience of EU–China economic relations, highlighting their deep integration within global value chains.

By the early 2010s, China had emerged as one of the European Union’s most important trading partners. While the United States remained China’s largest export market for many years, the European Union also became a major destination for Chinese exports. In the mid-2010s, Chinese exports to the United States amounted to approximately \$430 billion, while exports to EU member states together reached nearly \$480 billion (World Bank, 2018; UN Comtrade, 2018). However, economic cooperation has not been free from tensions. Disagreements have periodically emerged regarding market access, investment conditions, state subsidies, dumping practices, and regulatory transparency. Many of these issues stem from structural differences between the economic models of China and the European Union. These disagreements illustrate the complex balance between economic cooperation and economic competition that characterizes contemporary EU–China relations. At the same time, both sides have continued to expand cooperation in new sectors. In September **2015**, the European Union and China signed a **Joint Declaration on 5G Cooperation**, aimed at strengthening collaboration in the development of next-generation telecommunications technologies (European Commission, 2015). Cooperation in science, technology, and innovation has increasingly become a mutually beneficial and complementary aspect of bilateral relations. As two of the world’s largest economic actors, the European Union and China play a significant role in shaping the stability and development of the global economy. Their continued cooperation contributes to the functioning of global economic governance and supports the expansion of international trade. The current configuration of EU–China economic relations has been shaped by decades of negotiations, policy adjustments, and periodic economic and political tensions. The evolution of EU–China economic cooperation demonstrates that, despite recurring disagreements and structural differences, both sides remain interested in maintaining a pragmatic partnership based on mutual economic interests and interdependence.

Cultural Exchange

Alongside the deepening of economic relations, the “social dimension” of EU–China cooperation gradually gained increasing importance and eventually became one of the key areas of bilateral relations. By the early 2000s, particularly after the establishment of the Comprehensive Strategic Partnership, social and cultural interaction had become an increasingly structured component of EU–China engagement. As noted in EU policy discourse, people-to-people exchanges were increasingly viewed as an important pillar of bilateral relations, strengthening “mutual understanding and trust between societies” (European Commission, 2003).

The first step toward developing structured cultural cooperation between the European Union and China occurred in December 2003 during a meeting between European Commissioner Viviane Reding and Chinese Minister of Culture Sun Jiazheng. Since then, the dialogue has developed through regular meetings and consultations between the two sides. The importance of strengthening cooperation in education and culture was further emphasized in the Joint Statement of the EU–China Summit in September 2006, which described educational and cultural exchanges as the “social and cultural foundation for the sustainable development of the comprehensive strategic partnership between the EU and China” (Council of the European Union, 2006).

Further progress was achieved in October 2007 during the visit of European Commissioner for Education, Training, Culture and Youth Jan Figel’ and Chinese Minister of Education Zhou Ji to Beijing. During this visit, the Joint Declaration on Education, Training and Culture was signed, highlighting “the growing importance of cultural diversity for sustainable development” and calling for stronger support for “expanding cultural exchanges and cooperation between China and

the European Union” (European Commission & Ministry of Education of the PRC, 2007).

Shortly thereafter, cooperation in education and culture was further strengthened through the *Joint Declaration on Multilingualism* signed in January 2009, which recognized multilingualism as “a key component of intercultural dialogue and mutual understanding” (European Commission, 2009).

In November 2009, Chinese Premier Wen Jiabao and European Commission President Jose Manuel Barroso agreed to establish the EU–China Cultural Forum. The forum, first held in 2010, focused on issues related to cultural exchanges, cooperation between cultural institutions, and exchanges among cultural professionals.

An important milestone in strengthening the social dimension of EU–China relations occurred in 2012, when the EU–China High-Level People-to-People Dialogue (HPPD) was established at the EU–China Summit. The initiative was designed to promote cooperation in education, culture, youth policy, and multilingualism, with the aim of strengthening mutual understanding between European and Chinese societies (European Commission, 2012). The HPPD complemented the already existing High-Level Strategic Dialogue and High-Level Economic and Trade Dialogue, forming the third pillar of the EU–China institutional dialogue framework. In other words, EU–China cooperation created a new platform of interaction in which not only political and economic actors, but also universities, cultural institutions, and representatives of civil society could exchange ideas and experiences. The importance of this dimension was reaffirmed in the *Joint Communication: Elements for a New EU Strategy on China*, adopted in 2016, which emphasized the need to strengthen cooperation in “education, culture, youth, research and people-to-people exchanges” (European Commission & High Representative, 2016).

One of the most dynamic instruments supporting these exchanges has been the Erasmus+ Programme. Over the years, thousands of students and academic staff have benefited from EU–China mobility schemes according to the Erasmus+ Programme statistics. With numerous Chinese universities participating in Erasmus+ and Erasmus Mundus projects, China has become an important partner country contributing to the modernization and internationalization of higher education systems.

Conclusion

The evolution of relations between the European Union and the People’s Republic of China demonstrates the gradual transformation of bilateral interaction into a comprehensive and multi-layered partnership. Initially grounded primarily in trade and economic cooperation, the EU–China relations have expanded over time to include structured political dialogue and an increasingly significant social and cultural dimension. These three pillars — political, economic, and cultural cooperation — together form the institutional architecture of contemporary EU–China relations.

Political dialogue has played a crucial role in establishing a framework for strategic communication and coordination on global issues. Through regular summits, strategic dialogues, and institutional mechanisms, both sides have sought to manage differences while promoting cooperation in areas of shared interest, including global governance, sustainable development, and international stability.

At the same time, economic cooperation has remained the most dynamic component of the partnership. The EU and China have become deeply interconnected through trade, investment, and participation in global trade chains. Despite recurring disagreements related to market access, regulatory standards, and trade practices, both sides continue to recognize the mutual benefits of economic engagement.

Finally, the growing importance of cultural and educational exchanges reflects an understanding that sustainable international partnerships require broader societal interaction beyond governmental and economic actors. Educational cooperation, academic mobility, cultural exchanges, and civil society engagement contribute to strengthening mutual understanding and building long-term trust between European and Chinese societies.

Taken together, the development of these three dimensions illustrates the complexity and adaptability of the EU–China relations. While tensions and competing interests persist, the institutionalized mechanisms of political dialogue, economic cooperation, and cultural exchange provide a framework through which both actors continue to navigate challenges and pursue areas of mutually beneficial collaboration.

Acknowledgement: The research paper is granted by the Institute of European Studies of Macau (IEEM) Academy Research Project Grants 2025 and funded by the Macau Foundation.

References

- Brown, K., & Crossick, S. (2008). *The EU and China: Time for a strategic rethink*. London: Chatham House.
- Casarini, N. (2006). *The Evolution of EU–China Relations: From the Cold War to the Warming Up of EU–China Relations*. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Council of the European Union. (2006). *EU–China Summit Joint Statement*.
- European Community and the People’s Republic of China. (1978). *Trade Agreement between the European Economic Community and the People’s Republic of China*.
- European Economic Community & People’s Republic of China. (1985). *Agreement on Trade and Economic Cooperation between the European Economic Community and the People’s Republic of China*. OJ L250, 19.9.1985.
- European Commission. (1994). *Towards a New Asia Strategy*. COM(94) 314 final. Brussels.
- European Commission. (1995). *A long-term policy for China–Europe relations*. COM(95) 279 final. Brussels.
- European Commission. (1998). *Building a Comprehensive Partnership with China*. COM(1998) 181 final.
- European Commission. (2001). *EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a More Effective EU Policy*. COM (2001) 265 final.
- European Commission. (2002). *EU–China: A Comprehensive Strategic Partnership*. COM(2002) 479 final. Brussels.
- European Commission. (2003). *A Maturing Partnership: Shared Interests and Challenges in EU–China Relations*. Brussels.
- European Commission. (2006). *EU–China: Closer Partners, Growing Responsibilities*. COM(2006) 631 final.
- European Commission & Ministry of Education of the People’s Republic of China. (2007). *Joint Declaration on Education, Training and Culture*. Beijing.
- European Commission. (2009). *Joint Declaration on Multilingualism*.
- European Commission. (2012). *EU–China High-Level People-to-People Dialogue*
- Eurostat. (2010). *External Trade Statistics: EU–China Trade*.
- Eurostat. (2015). *EU–China Trade Statistics*.
- European Commission. (2015). *Joint Declaration on Strategic Cooperation in the Field of 5G between the European Commission and the Ministry of Industry and Information Technology of the People's Republic of China*.
- European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2016). *Joint Communication: Elements for a New EU Strategy on China*. Brussels.
- National Development and Reform Commission. (2015). *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. Beijing.
- Rolland, N. (2017). *China’s Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*. Washington: National Bureau of Asian Research.
- Sajdak, M. (2013). *EU–China Relations in the Context of Global Governance*. Warsaw: Institute of International Relations, University of Warsaw. Warsaw.

Shambaugh, D. (2004). China and Europe: The emerging axis. *Current History*, 103(674), 243–248.

UN Comtrade. (2018). International Trade Statistics Database.

World Bank. (2018). World Development Indicators: China Trade Data.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

I. Сікорська

РОЗУМІННЯ ВІДНОСИН МІЖ ЄС І КИТАЄМ: ЕВОЛЮЦІЯ, ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ

У статті досліджується розвиток відносин між Європейським Союзом і Китаєм через інституціоналізацію трьох ключових напрямів співпраці: політичного діалогу, економічної взаємодії та культурних обмінів. У роботі простежується формування структурованого політичного діалогу, що розпочалося наприкінці 1990-х років до середини 2010-х, коли Європейська Комісія запропонувала політичні рамки, спрямовані на посилення співпраці з Китаєм. Подальші стратегічні документи та діалоги на високому рівні сприяли становленню більш узгодженого та інституціоналізованого партнерства. В економічній сфері дослідження підкреслює швидке зростання торговельно-інвестиційних відносин між ЄС і Китаєм, демонструючи, як економічна взаємозалежність стала однією з визначальних характеристик двосторонніх відносин, незважаючи на періодичні напруження, пов'язані з доступом до ринків, регуляторними стандартами та торговельними дисбалансами. Окрім політичної та економічної співпраці, у статті наголошується на зростаючій важливості культурних та освітніх обмінів. Програми, спрямовані на академічну мобільність, культурну взаємодію та співпрацю громадянського суспільства, поступово зміцнили соціальні основи партнерства. Такі ініціативи, як Діалог на високому рівні між ЄС і Китаєм у сфері міжлюдських контактів та програми освітньої мобільності, відіграли важливу роль у поглибленні взаєморозуміння та підтримці довгострокової співпраці між двома сторонами. Загалом у статті стверджується, що відносини між ЄС і Китаєм еволюціонували у складне й багатовимірне партнерство, сформоване як співпрацею, так і конкуренцією. Інституціоналізація політичного діалогу, економічної взаємодії та культурних обмінів створила рамки, які дозволяють обом сторонам управляти розбіжностями, водночас зберігаючи сфери взаємовигідної співпраці.

Ключові слова: відносини ЄС–Китай; Європейський Союз; Китай; стратегічне партнерство; політичний діалог; економічна співпраця; культурний обмін; міжлюдські контакти; міжнародне співробітництво

УДК 32.019.51:351(477)

DOI 10.34079/2518-1521-2026-16-44-169-179

D. Sikorskyi

**THE ROLE OF POLITICAL MARKETING IN SHAPING PUBLIC POLICIES:
EVIDENCE FROM UKRAINE**

Public policies are increasingly shaped not only by institutional decision-making processes but also by communication strategies and marketing practices. While political marketing has traditionally been studied in the context of electoral competition, its role in the design, promotion, and legitimization of public policies remains understudied. This gap is particularly evident in emerging democracies, where governments rely on public trust and societal mobilization to advance reforms and maintain resilience during crises.

This article examines the role of political marketing in shaping public policies in Ukraine. Drawing on agenda-setting theory (McCombs & Shaw; Cobb & Elder) and public policy frameworks such as Kingdon's Multiple Streams and Baumgartner and Jones's Punctuated Equilibrium, the study applies a qualitative policy analysis. Empirical materials include Ukrainian government strategies, official communication campaigns, media discourse, and sociological surveys, complemented by reports from international organizations such as IFES, NDI, and USAID.

The findings suggest that political marketing in Ukraine has expanded beyond electoral campaigns to become a central mechanism for constructing and legitimizing public policies. Through framing, branding, and storytelling, policymakers have managed to transform societal concerns into state priorities. Case studies illustrate how digital transformation policies were branded through the Diia platform, how Euro-Atlantic integration became embedded in political discourse as a national policy priority, and how wartime resilience campaigns mobilized public support for defense and reconstruction.

The Ukrainian experience demonstrates that political marketing is not merely a tool of persuasion but a vital instrument for shaping and sustaining public policies under conditions of crisis and democratic transformation. The article contributes to both theoretical debates on agenda-setting and practical discussions on the institutionalization of policy marketing in emerging democracies.

Keywords: *Political marketing; Public policies; Agenda-setting; Ukraine; Policy communication; Democratic transformation*

INTRODUCTION. In recent decades, public policy research has increasingly emphasized the role of communication, framing, and public opinion in shaping agendas and outcomes. Earlier approaches focused mainly on institutions and interests, but in the digital era political actors rely on strategic communication and marketing to design and legitimize policies. Political marketing, once tied mainly to electoral competition, now helps governments align societal concerns with policy priorities and secure legitimacy (Lees-Marshment, 2001; Newman, 1999).

It adapts tools from commercial marketing—branding, segmentation, framing, storytelling—to the policy sphere. Market-oriented actors continuously gather feedback and adjust policies in response to citizen demands. This process directly affects agenda-setting, the stage where issues are selected and prioritized within the policy cycle (Cobb & Elder, 1972; McCombs & Shaw, 1972).

Yet the intersection of political marketing and public policy remains underexplored. Most studies focus on electoral communication in established democracies, while in emerging democracies marketing is more critical for sustaining legitimacy under pressure (Ormrod, 2017).

Ukraine illustrates this dynamic vividly. Since the 2014 Revolution of Dignity, the country has advanced European integration, transparency, and digital modernization. The Russian invasion in 2022 created existential challenges, making political marketing essential for both mobilization and policy legitimacy. Initiatives such as Diia (digital governance), Euro-Atlantic integration branding, and wartime resilience campaigns show how communication translates societal expectations into policy priorities (IFES, 2022; USAID, 2023).

This article examines the role of political marketing in shaping public policies in Ukraine, focusing on agenda-setting and communication functions. By combining theoretical frameworks and case analysis, it highlights marketing's dual role as both persuasive and policy-shaping, particularly in contexts of democratic transformation and crisis governance.

Objectives

The article aims to analyze the role of political marketing in shaping and promoting public policies in Ukraine. Although widely studied in electoral competition, its influence on policy design, communication, and legitimization remains underexplored (Lees-Marshment, 2001). Using Ukraine as a case study, the article contributes theoretically and empirically to literature on the intersection of political marketing and public policy.

To achieve this, the study addresses three research questions:

- How does political marketing translate societal concerns into public policy priorities in Ukraine?
- Which mechanisms—framing, branding, storytelling, digital tools—are most significant in promoting policies?
- How does the Ukrainian experience differ from other emerging democracies, especially under war and democratic transformation?

By answering these questions, the study highlights political marketing's dual role as both persuasive and policy-shaping. The Ukrainian case illustrates how marketing not only sets agendas but also sustains policies in contexts of crisis and systemic change (IFES, 2022; USAID, 2023).

MATERIALS AND METHODS. This study employs a qualitative research design to examine how political marketing shapes public policies in Ukraine. Given the multidimensional nature of marketing—covering communication strategies, framing, branding, and feedback mechanisms—qualitative policy analysis offers an effective approach to capture symbolic and discursive dimensions. Unlike quantitative studies that mainly measure attitudes or electoral outcomes, this method allows for a nuanced exploration of how narratives are constructed, resonate with the public, and become institutionalized in policy agendas.

The research is guided by complementary theoretical perspectives. Agenda-setting theory explains how issues gain prominence and enter governmental agendas, underlining the role of communication in shaping perceptions of policy importance (McCombs & Shaw, 1972; Cobb & Elder, 1972). Public policy frameworks add further insight: Kingdon's Multiple Streams Framework illustrates how problems, policies, and politics converge; Baumgartner and Jones's Punctuated Equilibrium Theory shows how bursts of change follow shifts in public attention; and Sabatier's Advocacy Coalition Framework highlights how coalitions employ persuasion to promote beliefs (Kingdon, 1995; Baumgartner & Jones, 1993; Sabatier & Jenkins-Smith, 1993). Finally, political marketing scholarship extends commercial logics such as branding, segmentation, and storytelling to governance, situating marketing as a tool embedded in the entire policy cycle (Lees-Marshment, 2001; Newman, 1999; Ormrod, 2017).

Ukraine was selected as a focal case because of its democratic transformation after 2014, the crisis conditions created by the 2022 Russian invasion, and the innovative use of branding and digital campaigns by the Ministry of Digital Transformation and the Office of the President. These factors provide a unique context for analyzing how political marketing contributes to both mobilization and legitimacy.

Empirical material combines multiple sources to ensure triangulation. It includes official

policy documents, governmental programs, and reform strategies; communication campaigns such as Diia, Euro-Atlantic integration messages, and wartime projects like Army of Drones; and media and digital discourse from television, press releases, and platforms like Facebook or Telegram. The study also draws on sociological surveys from KIIS, the Razumkov Center, and the Rating Group, as well as international reports by IFES, NDI, USAID, and Transparency International. This diversity allows for a holistic understanding of how marketing operates across levels of the policy process.

The analysis proceeded in three stages. First, content analysis identified narratives, frames, and branding techniques in government strategies and communication outputs. Second, case study analysis focused on three emblematic policies: digital transformation through Diia, Euro-Atlantic integration, and wartime resilience campaigns. Third, a comparative reflection situated Ukraine within the wider context of emerging democracies such as Poland, Georgia, and Moldova, providing insights into whether Ukraine represents a unique trajectory or part of a broader pattern.

Like any qualitative study, this research faces limitations. Dependence on publicly available documents risks overemphasizing official narratives, while informal practices may remain underexplored. Furthermore, the wartime environment makes findings time-bound, as contexts may evolve rapidly. Nevertheless, triangulation across diverse sources and methods strengthens the validity and reliability of the conclusions (IFES, 2022; USAID, 2023).

POLITICAL MARKETING AND PUBLIC POLICIES: A GENERAL PERSPECTIVE. Political marketing is traditionally defined as the adaptation of commercial marketing techniques to the political sphere, with early studies focusing primarily on electoral competition (Newman, 1999; Lees-Marshment, 2001). Scholars emphasized how campaigns identify voter preferences, design responsive platforms, and communicate messages to maximize electoral support. Yet limiting political marketing to elections overlooks its growing relevance in the policy domain. Once electoral promises are made, governments continue to rely on marketing tools to design, frame, and promote public policies, thereby ensuring legitimacy and societal acceptance.

The distinction between electoral and policy marketing lies in their scope and objectives. While electoral marketing aims at winning votes, policy marketing seeks to transform promises into concrete reforms, communicate them effectively, and sustain trust throughout implementation. It extends marketing logics—framing, branding, and storytelling—into the policy cycle, reinforcing agenda-setting and legitimization (McCombs & Shaw, 1972; Cobb & Elder, 1972). In this sense, political marketing functions as both a persuasive device and a mechanism that shapes policy outcomes.

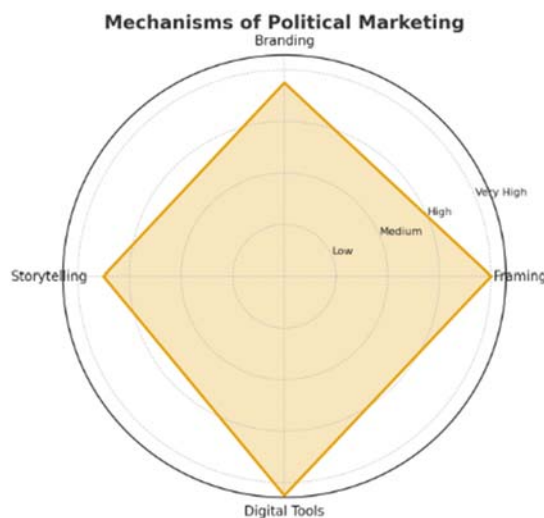

Figure 1. Mechanisms of Political Marketing. framing, branding, storytelling, and digital tools as key instruments for shaping and legitimizing public policies

As illustrated in Figure 1, the core mechanisms include framing, branding, storytelling, and digital tools, which together create a comprehensive strategy for policy promotion and legitimacy.

Theoretical perspectives on public policy help explain this evolution. Kingdon's Multiple Streams Framework shows how problems, policies, and politics converge, creating opportunities for action. Marketing accelerates this convergence by drawing attention to issues, packaging solutions attractively, and mobilizing support. Baumgartner and Jones's Punctuated Equilibrium Theory underscores how shifts in public attention often trigger bursts of policy change, frequently initiated through communication campaigns (Baumgartner & Jones, 1993). In short, political marketing not only amplifies attention but also channels it into institutional outcomes.

Empirical examples from established democracies illustrate these dynamics. In the United Kingdom, David Cameron's Big Society reform was presented through branding and narrative construction, simplifying complex governance changes into an engaging idea. In the United States, debates over the Affordable Care Act highlighted how competing marketing strategies could advance or undermine policy legitimacy. In Poland, judicial reforms were framed as restoring sovereignty, showing how symbolic branding legitimized contested policies. These cases confirm that public policies today are not only drafted but actively marketed to diverse constituencies.

From a normative perspective, the use of marketing in policymaking presents both opportunities and risks. On one hand, it enhances democratic responsiveness by ensuring that reforms reflect citizens' preferences and are communicated in accessible ways. On the other hand, it risks oversimplification or manipulation, privileging symbolic gestures over substantive outcomes (Entman, 1993). For this reason, analyzing political marketing as part of the policy process is crucial for understanding its dual potential: as a driver of legitimacy and as a source of possible distortion.

In summary, political marketing has moved beyond electoral arenas to become integral to modern governance. It influences agenda-setting, policy design, and communication, providing tools to translate complex reforms into recognizable narratives. By embedding itself within the policy cycle, political marketing functions as a central instrument of legitimacy and effectiveness in both stable and crisis-prone democracies.

THE UKRAINIAN CONTEXT

Ukraine provides a particularly revealing case for understanding the role of political marketing in shaping public policies. Since independence in 1991, the country has experienced profound political, economic, and social changes, but the Revolution of Dignity in 2013–2014 marked a decisive turning point. It redefined foreign policy toward European integration and institutional reform, while also reshaping domestic politics. In this environment, governments increasingly recognized that reforms required effective communication and legitimacy through public engagement, and political marketing became a critical instrument for agenda-setting and policy promotion (IFES, 2022).

Post-Maidan administrations faced the challenge of implementing ambitious reforms while rebuilding trust in political institutions. Public dissatisfaction with corruption and weak governance created pressure for rapid change, yet decentralization, judicial reform, and anti-corruption measures were complex and controversial. To make these acceptable, authorities used framing and branding, presenting decentralization as community empowerment and democracy-building rather than administrative restructuring. In this way, marketing tools connected technical measures with societal expectations (Transparency International, 2023).

The 2019 election of Volodymyr Zelensky accelerated the integration of marketing into governance. His campaign, based on his media persona, was a textbook example of electoral marketing. Once in office, his administration extended this logic to policymaking, emphasizing continuous communication, digital engagement, and branding of reforms. The Ministry of Digital Transformation's Diia platform became not only a service but a national brand of modernization,

resonating domestically and abroad. Similarly, Euro-Atlantic integration was marketed as a policy identity tied to prosperity, security, and belonging to Europe (NDI, 2022).

The Russian invasion of 2022 further transformed the role of political marketing. Wartime governance required sustaining unity, mobilizing resources, and securing international support. Campaigns such as Army of Drones and resilience narratives framed defense and reconstruction policies in terms of solidarity and sacrifice. Digital platforms became essential for real-time communication, enabling rapid mobilization and fundraising. At the same time, coherent international messaging contributed to foreign aid, sanctions against Russia, and recognition of Ukraine’s EU candidate status during (Shmalenko, O., Ivchenko, O., & Polishchuk, I., 2025).

Traditional media remain important, but social media platforms—Facebook, Telegram, Instagram, TikTok—have become central to interactive communication, feedback collection, and targeted messaging. They allow the government to reach different social groups, from youth to veterans, and to embed policies in compelling narratives.

As summarized in Table 1, Ukraine demonstrates the evolution of political marketing from an electoral tool into a central mechanism of public policy. Post-Maidan reforms highlighted communication as a condition of legitimacy, Zelensky institutionalized market-oriented governance, and the war underscored the strategic role of marketing in mobilization and resilience. Together these developments make Ukraine a unique and highly relevant case for studying the intersection of political marketing and public policies.

Period / Event	Key Features of Political Marketing	Policy Examples
Post-Maidan Reforms (2014–2018)	Focus on rebuilding legitimacy; framing reforms as empowerment and transparency	Decentralization framed as community empowerment; anti-corruption campaigns
Zelensky’s Election and Governance (2019–2021)	Market-oriented governance; continuous communication; strong branding of reforms	<i>Diia</i> platform as symbol of modernization; Euro-Atlantic integration branded as national identity
Wartime Communication (2022–present)	Mobilization and resilience; digital tools for fundraising and rapid engagement; international messaging	<i>Army of Drones</i> campaign; resilience narratives; EU candidate status promotion

Table 1. Evolution of political marketing in Ukraine, highlighting post-Maidan reforms, Zelensky’s governance, and wartime communication.

MECHANISMS OF POLITICAL MARKETING IN PUBLIC POLICIES

The integration of political marketing into public policy relies on mechanisms that help transform societal concerns into priorities, frame them persuasively, and secure legitimacy during implementation. In the Ukrainian case, four mechanisms stand out—framing, branding, storytelling, and digital tools—each reflecting broader communication theories and providing practical strategies for governance under crisis.

Framing defines issues in ways that shape public perception (Entman, 1993). In Ukraine, decentralization was presented not as technical restructuring but as empowerment of communities, while judicial reforms were framed as a fight against corruption. Such approaches made complex reforms relevant to citizens’ daily concerns and mobilized support. During the war, defense and security policies were framed as existential struggles for sovereignty, reinforcing commitment even to costly measures.

Branding creates recognizable symbols and identities that make policies visible and

memorable. The most prominent example is the *Diia* platform (Maksymova, 2025), which consolidated digital services into a single brand symbolizing modernization and transparency. Euro-Atlantic integration was likewise marketed as a national project, reinforced by EU and NATO symbols and narratives of “return to Europe.” Even wartime initiatives such as *Army of Drones* relied on branding to inspire pride and collective participation (IFES, 2022; USAID, 2023).

Storytelling links reforms to shared experiences and values, providing coherence and meaning. Ukrainian authorities have situated modernization within narratives of democratic transformation, presenting digitalization as part of becoming a 21st-century European democracy. During the war, stories of soldiers, volunteers, and ordinary citizens were used to embed policies of defense and reconstruction within a broader narrative of sacrifice and resilience.

Digital tools amplify these mechanisms by enabling real-time communication, feedback, and mobilization. Social media platforms such as Facebook, Telegram, and TikTok became vital for policy communication and engagement, while *Diia* itself functions both as an e-governance service and as a feedback channel. Digital fundraising initiatives, including those for defense equipment, directly connected citizens to policy outcomes, demonstrating how technology personalizes engagement and strengthens responsiveness (ITU, UNIDO, & CEPS, 2025).

These mechanisms rarely operate in isolation. Framing provides interpretive meaning, branding ensures recognizability, storytelling creates emotional resonance, and digital tools broaden reach and participation. Together they form an integrated marketing strategy that shapes not only the design of policies but also their societal reception. In Ukraine, this synergy has been especially visible in the digital transformation agenda and wartime resilience campaigns, underscoring the central role of political marketing in governance under conditions of democratic transition and crisis.

CASE STUDIES

One of the most prominent examples of political marketing in Ukraine’s public policies is the digital transformation agenda, symbolized by the *Diia* platform. Launched in 2020 by the Ministry of Digital Transformation, *Diia* consolidated dozens of services into a single digital interface. While technologically innovative, its success cannot be explained by efficiency alone. The platform was deliberately branded as a lifestyle product with a sleek design, accessible interface, and modern identity that associated the state with transparency and European modernity. Framed as a “state in a smartphone,” it appealed particularly to younger generations, while storytelling through campaigns and speeches emphasized how it simplified everyday lives. During the war, *Diia* gained international recognition as a showcase of Ukraine’s digital resilience, reinforcing both domestic legitimacy and external visibility (USAID, 2023).

Euro-Atlantic integration offers another clear case. Since the Revolution of Dignity, membership in the EU and NATO became a central policy objective, not only pursued diplomatically but also marketed as a brand. Consistent use of EU and NATO symbols alongside Ukrainian identity framed integration as a return to Europe. Political speeches with slogans such as “Ukraine is Europe” connected complex reforms with powerful narratives of belonging and security. Storytelling further situated integration within a historical trajectory of liberation from Soviet domination, resonating strongly with citizens. Opinion polls by KIIS and the Razumkov Center confirm growing support, while the 2022 invasion reframed integration as existential, turning it into a survival project. Branding Ukraine as the “frontline of Europe” helped mobilize domestic support and international solidarity, contributing to the EU candidate status (NDI, 2022).

Wartime resilience illustrates how political marketing can serve as a survival strategy. The *Army of Drones* initiative exemplified branding: a simple, powerful label that invited participation and made defense policy tangible. Framing drones as symbols of technological ingenuity and patriotism mobilized wide engagement, while storytelling about frontline soldiers linked citizen contributions to real defense outcomes. More broadly, wartime communication embedded policies in narratives of sacrifice and resilience, often voiced by President Zelensky in speeches that tied

defense, reconstruction, and humanitarian aid into a single national story. Digital tools further expanded reach, with *Diia* repurposed for fundraising and social media platforms disseminating real-time appeals. This integration of branding, framing, storytelling, and digital engagement enabled Ukraine to maintain legitimacy and mobilize resources even under existential threat (IFES, 2022).

Together, these case studies—*Diia*, Euro-Atlantic integration, and wartime resilience—demonstrate how political marketing extends far beyond electoral competition. Policies were transformed into recognizable brands, emotionally compelling narratives, and participatory projects, ensuring legitimacy, mobilization, and international support.

As summarized in Table 2, the three case studies—*Diia*, Euro-Atlantic integration, and Army of Drones—demonstrate different combinations of mechanisms, audiences, and effects, yet all illustrate how political marketing strengthens legitimacy and mobilization.

Case	Main Mechanisms	Target Audience	Effects
<i>Diia</i> (Digital Transformation)	Branding, framing, storytelling, digital tools	Youth, urban professionals, international partners	Legitimized digital reforms, boosted Ukraine's image as a modern state
Euro-Atlantic Integration	Branding, historical storytelling, symbolic framing	Domestic citizens, EU/NATO partners, global opinion	Mobilized public support, strengthened reforms, secured EU candidate status
Army of Drones (Wartime Resilience)	Branding, patriotic framing, digital engagement, storytelling	Citizens, diaspora, international donors	Mobilized resources, sustained resilience, reinforced unity and legitimacy

Table 2. Comparative Case Studies of Political Marketing in Ukraine”

COMPARATIVE INSIGHTS

The Ukrainian experience of political marketing in public policies can be better understood when placed in a comparative perspective alongside other emerging democracies in Eastern Europe, such as Poland, Georgia, and Moldova. These countries share a trajectory of post-communist transition, democratic consolidation, and European integration efforts, yet their approaches to political communication and policy marketing vary significantly. By examining similarities and differences, it is possible to highlight both the uniqueness of Ukraine's case and the broader implications for public policy studies (Schedler, 1999; Hall, 1993).

A common feature is the increasing reliance on branding and framing to promote reforms and legitimize public policies. In Poland, judicial reforms introduced by the Law and Justice Party were framed as efforts to restore “national sovereignty” and marketed through nationalist branding. Similarly, in Georgia, successive governments branded digitalization and anti-corruption initiatives as symbols of modernization and European orientation. Moldova, despite more limited resources, used communication campaigns to frame European integration as an opportunity for stability and growth (Orenstein, 2009). These examples show that political marketing has become a shared practice across post-communist democracies, reflecting the need to connect complex reforms with emotionally resonant narratives.

Another similarity lies in the use of international identity as a branding strategy. Just as Ukraine has marketed its EU and NATO aspirations as part of its national identity, Georgia emphasized its “European choice,” while Moldova framed integration as a break from Russian influence. These identity-based strategies illustrate how political marketing elevates foreign policy

objectives into central elements of domestic public policies (Manners, 2002).

Despite these parallels, the Ukrainian case stands out in several respects. First, the scale and sophistication of branding—exemplified by Diia and wartime initiatives such as Army of Drones—are unparalleled in the region. Whereas Georgia and Moldova promoted reforms largely through traditional communication, Ukraine effectively integrated digital platforms, social media, and participatory campaigns into its policy marketing (McNair, 2011). This digital-first approach reflects both the country's relatively advanced IT sector and the urgency of wartime communication.

Second, the role of crisis is more pronounced in Ukraine than in other emerging democracies. While Poland, Georgia, and Moldova face instability and external pressures, Ukraine is engaged in a full-scale war. This existential context turned political marketing into a survival strategy, where defense, reconstruction, and resilience policies became inseparable from campaigns mobilizing resources and sustaining morale (Lees-Marshment, 2019).

Third, Ukraine's international communication dimension is uniquely strong. Policy marketing targeted not only domestic citizens but also global stakeholders. Narratives portraying Ukraine as the "frontline of Europe" proved crucial in securing aid, sanctions against Russia, and EU candidate status. While Georgia and Moldova also seek international support, Ukraine's immediacy and effectiveness in global messaging highlight the exceptional role of marketing in policy diplomacy (Nye, 2004).

The comparison suggests that political marketing is widespread but context-dependent in emerging democracies. It reflects shared challenges—weak institutions, reform fatigue, and legitimacy needs—but Ukraine illustrates how crisis conditions amplify its importance. Political marketing becomes not supplementary but central to shaping, promoting, and sustaining public policies (Sabatier, 2007).

The implications extend beyond the region. For scholars, Ukraine demonstrates that political marketing must be integrated into public policy theory, especially in agenda-setting and implementation. For practitioners, the case shows that effective communication—through branding, storytelling, and digital engagement—can enhance legitimacy and resilience even under extreme conditions (Kingdon, 1995; Baumgartner & Jones, 1993).

CONCLUSIONS. This article set out to examine the role of political marketing in shaping public policies in Ukraine, with particular attention to its agenda-setting and communication functions. Drawing on theoretical frameworks of agenda-setting, public policy analysis, and political marketing (Cobb & Elder, 1972; McCombs & Shaw, 1972; Kingdon, 1995; Baumgartner & Jones, 1993; Lees-Marshment, 2001), and applying qualitative analysis to Ukrainian policy documents, communication campaigns, and media discourse, the study has demonstrated that political marketing has become an essential component of governance in emerging democracies.

The findings highlight several key insights. First, political marketing in Ukraine has moved beyond its traditional electoral focus and has become central to the policy process. By employing mechanisms such as framing, branding, storytelling, and digital tools, policymakers have been able to transform societal concerns into policy priorities, communicate reforms in accessible ways, and sustain legitimacy throughout implementation. This evolution suggests that political marketing is not merely a campaign instrument but a substantive driver of policy outcomes (Lees-Marshment, 2019).

Second, the case studies of digital transformation through Diia, Euro-Atlantic integration, and wartime resilience campaigns illustrate the diversity of strategies through which marketing contributes to public policies. Diia demonstrates how branding can turn a technical reform into a recognizable and trusted national identity. Euro-Atlantic integration highlights the power of framing and historical storytelling in embedding foreign policy objectives into domestic policy agendas (Manners, 2002). Wartime campaigns such as Army of Drones show how marketing can mobilize resources and maintain morale under existential conditions (IFES, 2022; USAID, 2023).

These examples reveal that political marketing can adapt flexibly to different policy domains while serving the overarching goal of legitimacy and engagement.

Third, the comparative perspective underscores Ukraine's distinctiveness while situating it within broader regional trends. Like other emerging democracies, Ukraine relies on political marketing to simplify complex reforms and link them to emotionally resonant narratives (Orenstein, 2009). However, the scale of digital innovation, the intensity of wartime communication, and the global dimension of Ukraine's policy marketing make its case unique. In this sense, Ukraine provides an exceptional example of how political marketing can be institutionalized as part of the public policy process, especially under conditions of crisis (McNair, 2011).

From a theoretical standpoint, the study contributes to bridging the gap between political marketing and public policy scholarship. It demonstrates that marketing should be considered not only as a tool of persuasion but also as a mechanism that influences the entire policy cycle—from agenda-setting and formulation to implementation and legitimation (Sabatier, 2007; Hall, 1993). By integrating marketing logics into public policy analysis, scholars can develop a more comprehensive understanding of how contemporary governance operates in both stable and unstable environments.

From a practical standpoint, the findings have implications for policymakers in Ukraine and beyond. Effective communication and marketing strategies can enhance public trust, increase citizen engagement, and strengthen the legitimacy of reforms. However, reliance on marketing also poses risks, including oversimplification, populism, and the prioritization of image over substance. To mitigate these risks, governments must balance persuasive techniques with transparency, accountability, and evidence-based policymaking (Schedler, 1999).

In conclusion, the Ukrainian experience demonstrates that political marketing is no longer peripheral but central to the functioning of public policies. In emerging democracies and crisis contexts, it becomes a vital instrument for translating public concerns into actionable policies, sustaining legitimacy, and mobilizing both domestic and international support. The study suggests that future research should further explore the institutionalization of policy marketing, its long-term effects on governance, and its implications for democratic resilience. Ukraine, as both a laboratory of reform and a battlefield of survival, offers valuable lessons on how political marketing can shape not only electoral outcomes but the very substance of public policies.

References

- Baumgartner, F. R., & Jones, B. D. (1993). *Agendas and instability in American politics*. University of Chicago Press.
- Cobb, R., & Elder, C. D. (1972). *Participation in American politics: The dynamics of agenda-building*. Allyn and Bacon.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Hall, P. A. (1993). Policy paradigms, social learning, and the state: The case of economic policymaking in Britain. *Comparative Politics*, 25(3), 275–296. <https://doi.org/10.2307/422246>
- International Foundation for Electoral Systems. (2022). *Democracy resilience in Ukraine: Annual report*. IFES.
- International Telecommunication Union, United Nations Industrial Development Organization, & Centre for European Policy Studies. (2025). *Ukraine digital development country profile*. ITU. https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Publications/2025/Final_Ukraine%20Digital%20Development%20Country%20Profile%20version%203.0.pdf
- Kingdon, J. W. (1995). *Agendas, alternatives, and public policies* (2nd ed.). HarperCollins.

- Lees-Marshment, J. (2001). *Political marketing and British political parties*. Manchester University Press.
- Lees-Marshment, J. (2019). *Political marketing: Principles and applications* (2nd ed.). Routledge.
- Maksymova, I. (2025). Modeling a multilevel communication campaign in digital branding: The case of Ukraine. *Economic Space*, 203(8), 172–181. <https://economic-prostir.com.ua/wp-content/uploads/2025/08/203-172-181-maksymova-02.pdf>
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235–258. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187. <https://doi.org/10.1086/267990>
- McNair, B. (2011). *An introduction to political communication* (5th ed.). Routledge.
- National Democratic Institute. (2022). *Public opinion in Ukraine*. NDI.
- Newman, B. I. (Ed.). (1999). *The handbook of political marketing*. SAGE Publications.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. Public Affairs.
- Orenstein, M. A. (2009). Transnational politics and post-communist transitions. *World Politics*, 61(4), 751–781. <https://doi.org/10.1017/S0043887109990091>
- Sabatier, P. A. (Ed.). (2007). *Theories of the policy process* (2nd ed.). Westview Press.
- Schedler, A. (1999). *The self-restraining state: Power and accountability in new democracies*. Lynne Rienner Publishers.
- Shmalenko, O., Ivchenko, O., & Polishchuk, I. (2025). The impact of political communication on the formation and evolution of public values in Ukraine during the current crisis. *Public Policy and Administration*, 24(1), 88–101. <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/8367>
- United States Agency for International Development. (2023). *Ukraine resilience and governance report*. USAID.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2026 р.

Сікорський Д.

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ У ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Формування публічної політики все більше залежить не лише від інституційних процесів прийняття рішень, а й від комунікаційних стратегій та маркетингових практик. Хоча політичний маркетинг традиційно досліджувався в контексті електоральної конкуренції, його роль у розробці, просуванні та легітимізації публічної політики залишається маловивченою. Ця дослідницька прогалина є особливо помітною в країнах із перехідною демократією, де уряди покладаються на суспільну довіру та мобілізацію соціуму для впровадження реформ і збереження стійкості під час криз.

У статті досліджено роль політичного маркетингу у формуванні публічної політики в Україні. Спираючись на теорію встановлення порядку денного (М. Мак-Комбс і Д. Шоу; Р. Кобб і Ч. Елдер) та концептуальні моделі публічної політики, такі як модель «множинних потоків» Дж. Кінгдона та теорія «переривчастої рівноваги» Ф. Баумгартнера і Б. Джонса, у дослідженні застосовано якісний аналіз політики. Емпіричний матеріал охоплює стратегії українського уряду, офіційні комунікаційні кампанії, медійний дискурс і соціологічні опитування, що доповнені звітами міжнародних організацій, зокрема IFES, NDI та USAID.

Результати дослідження свідчать, що політичний маркетинг в Україні вийшов за межі виборчих кампаній і став ключовим механізмом конструювання та легітимізації

публічної політики. Завдяки фреймінгу (смісловому структуруванню), брендингу та сторітелінгу суб'єктам владних повноважень вдалося трансформувати суспільні проблеми у державні пріоритети. На конкретних прикладах (case studies) проілюстровано, як політика цифрової трансформації була брендвана через платформу «Дія», як євроатлантична інтеграція закріпилася в політичному дискурсі як національний стратегічний пріоритет, і як комунікаційні кампанії воєнної стійкості мобілізували суспільну підтримку для оборони та відновлення.

Досвід України демонструє, що політичний маркетинг є не просто інструментом переконання, а життєво важливим засобом формування та підтримки публічної політики в умовах кризи та демократичної трансформації. Стаття робить внесок як у теоретичні дискусії щодо встановлення порядку денного, так і в практичне обговорення інституціоналізації політичного маркетингу в країнах із перехідною демократією.

Ключові слова: політичний маркетинг, публічна політика, встановлення порядку денного, Україна, комунікація політики, демократична трансформація.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- БУЛИК МАКСИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ - кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету. E-mail: m.bulyk@mdu.edu.ua ORCID 0000-0002-4702-9674
- БУНДАК ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА - кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з науково-методичної роботи ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»Луцького інституту розвитку людини. E-mail: olenabundak@gmail.com ORCID 0000-0002-4398-560X
- ЗЕЛІНСЬКА МАРИНА ІГОРІВНА - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Маріупольського державного університету. E-mail: m.zelinska@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-9538-5913
- ІВАНОВ АНТОН ОЛЕКСІЙОВИЧ - аспірант за спеціальністю "Політологія" Маріупольський державний університет. E-mail: anton.ivanov@mu.edu.ua ORCID 0009-0003-4626-508X
- ІВАНЮК ОЛЕГ ЛЕОНІДОВИЧ – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. E-mail: o.ivaniuk@kubg.edu.ua ORCID 0000-0001-6750-5423
- КАРАВАЄВ ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. E-mail: v.karavaiev@kubg.edu.ua ORCID 0009-0008-7825-420X
- КОНСТАНТИНОВА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету. E-mail: u.konstantynova@mu.edu.ua ORCID 0009-0007-1399-340x
- МИХАЛЮК НАЗАР ЮРІЙОВИЧ - кандидат політичних наук, доцент, докторант Волинського національного університету імені Лесі Українки. E-mail: mykhaliuk.nazar2024@vnu.edu.ua ORCID 0000-0002-5287-0986
- НІКОЛАЄВ ІГОР ЄВГЕНОВИЧ - доктор історичних наук, завідувач кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти E-mail: Igornikkolaev@gmail.com. ORCID 0000-0003-3001-9717
- ОВІННІКОВА РАЇСА ВІТАЛІЇВНА - аспірантка за спеціальністю "Політологія" Маріупольський державний університет. E-mail: r.v.ovinnikova@gmail.com. ORCID 0009-0006-3073-7582
- ОЩИПОК ІВАН ФЕДОРОВИЧ – доктор філософії за спеціальністю політологія, доцент кафедри політології та соціології Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. E-mail: i.oshchypok@kubg.edu.ua ORCID 0000-0001-6645-8856
- ПОЛТОРАКОВ ОЛЕКСІЙ ЮРІЙОВИЧ - кандидат політичних наук, старший дослідник, викладач кафедри інформаційної боротьби Інститут стратигічних комунікацій Національний університет оборони України. E-mail: o.poltorakov@edu.nuou.org.ua ORCID 0000-0003-2418-0969
- РОМАНЕНКО ДАР'Я - секретар кафедри історії України Київського столичного університету імені Бориса Грінченка E-mail: doromanenko.if21@kubg.edu.ua. ORCID 0000-0002-6264-7112
- САЛЬНІКОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності Маріупольського державного університету. E-mail: natalisalnikova2601@gmail.com. ORCID 0000-0003-4931-0491

- САРАЄВА ОЛЬГА ВІТАЛІЇВНА - кандидат історичних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова. E-mail: saraeva.ov84@gmail.com. ORCID 0000-0001-5305-6751
- СІКОРСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА - доцент кафедри культурології, кандидат наук з державного управління, доцент, директор Центру міжнародної освіти Маріупольський державний університет. E-mail: i.sikorska@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-6649-3974
- СІКОРСЬКИЙ ДАНИЛО ДМИТРОВИЧ - аспірант за спеціальністю "Політологія" Маріупольський державний університет. E-mail: danylo.sikorskyi@mu.edu.ua ORCID 0009-0003-0696-7132
- ТРИМА КАТЕРИНА АНДРІЇВНА - кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, Маоріупольський державний університет, гостьовий лектор, Грузинський університет імені Давида Агмашенебелі. E-mail: katet@ukr.net. ORCID 0000-0001-5567-1387
- ЧЕЧЕЛЬ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування. E-mail: a.chechel@mu.edu.ua ORCID 0000-0003-4307-5574
- ЧЕЧЕЛЬ МАРІЯ СЕРГІЇВНА - студентка магістерської програми з соціальної антропології, політології та міжнародних відносин, Единбурзький університет, Велика Британія; студентка бакалаврської програми з менеджменту, Маріупольський державний університет, Україна. E-mail: marinay146@gmail.com ORCID 0009-0007-8219-1574
- ЧОРНИЙ БОГДАН ОЛЕГОВИЧ - аспірант кафедри історії України, факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. E-mail: chornyuh.bohdan2000@gmail.com. ORCID 0009-0000-4456-9248

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BULYK MAKSYM – PhD in Political Science, Associate Professor, Political Sciences and International Relations Chair, Mariupol State University. E-mail: m.bulyk@mdu.edu.ua ORCID 0000-0002-4702-9674

BUNDAK OLENA - Candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of the Department of Law and Finance, deputy director for scientific and methodological work Lutsk Institute of Human Development of the University «Ukraine». E-mail: olenabundak@gmail.com ORCID 0000-0002-4398-560X

CHECHEL ANNA – Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Public Management and Administration. E-mail: a.chechel@mu.edu.ua ORCID 0000-0003-4307-5574

CHECHEL MARIYA - Student of MSt Program in Social Anthropology, Politics and International Relations, University of Edinburgh, UK Student of BA Program in Management, Mariupol State University, Ukraine E-mail: marinay146@gmail.com ORCID 0009-0007-8219-1574

CHORNYI BOHDAN – postgraduate student of the Department of History of Ukraine, Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University E-mail: chorny.bohdan2000@gmail.com. ORCID 0009-0000-4456-9248

IVANIUK OLEH – PhD in Historical Sciences, Associate professor, Department of History of Ukraine Faculty of social and humanitarian sciences, Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University. E-mail: o.ivaniuk@kubg.edu.ua ORCID 0000-0001-6750-5423

IVANOV ANTON - PhD student of Mariupol State University, political science major. E-mail: anton.ivanov@mu.edu.ua ORCID 0009-0003-4626-508X

KARAVAIIEV VADYM– PhD in Political Science, Associate Professor at the Department of International Relations, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University E-mail: v.karavaiev@kubg.edu.ua ORCID 0009-0008-7825-420X

KONSTANTYNOVA YULIIA – PhD in History, Associate Professor, Political Science and International relations Department, Mariupol State University. E-mail: u.konstantynova@mu.edu.ua ORCID 0009-0007-1399-340x

MYKHALIUK NAZAR - PhD in Political Science, Associate Professor, Doctoral Candidate Lesya Ukrainka Volyn National University E-mail: mykhaliuk.nazar2024@vnu.edu.ua ORCID 0000-0002-5287-0986

NIKOLAEV IGOR – Doctor of History, Head of the Department of Philosophy of Education and the Theory and Methodology of Social Studies at the Mykolaiv Regional Institute of Postgraduate Teacher Education. E-mail: Igornikkolaev@gmail.com. ORCID 0000-0003-3001-9717

OSHCHYPOK IVAN – PhD in Political Science, Associate Professor of the Department of Political Science and Sociology, Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. E-mail: i.oshchypok@kubg.edu.ua ORCID 0000-0001-6645-8856

OVINNIKOVA RAISA - PhD student of Mariupol State University, political science major E-mail: r.v.ovinnikova@gmail.com. ORCID 0009-0006-3073-7582

POLTORAKOV OLEKSII - Candidate of Political Sciences, Senior Researcher, Lecturer, Department of Information Warfare, Institute of Strategic Communications, National Defence University of Ukraine E-mail: o.poltorakov@edu.nuou.org.ua ORCID 0000-0003-2418-0969

- ROMANENKO DARIA - Secretary of the Department of History of Ukraine at Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. E-mail: doromanenko.if21@kubg.edu.ua. ORCID 0000-0002-6264-7112
- SALNIKOVA NATALIYA - PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Activities, Mariupol State University. E-mail: natalisalnikova2601@gmail.com. ORCID 0000-0003-4931-0491.
- SARAYEVA OLGA – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication of the Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov. E-mail: saraeva.ov84@gmail.com. ORCID 0000-0001-5305-6751
- SIKORSKA IRYNA -Associate Professor of the Department of Cultural Studies, PhD in Public Administration, Associate Professor, Director of the Center for International Education, Mariupol State University. E-mail: i.sikorska@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-6649-3974
- SIKORSKYI DANYLO - PhD student of Mariupol State University, political science major. E-mail: danylo.sikorskyi@mu.edu.ua ORCID 0009-0003-0696-7132
- TRYMA KATERYNA - PhD in Political Science, Senior Research Fellow, Mariupol State University Guest Lecturer, David Aghmashenebeli University of Georgia. E-mail: katet@ukr.net. ORCID 0000-0001-5567- 1387
- ZELINSKA MARYNA – PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Department of Public Management and Administration, Mariupol State University. E-mail: m.zelinska@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-9538-5913

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ
ВИПУСК 44

Редакційна колегія:

Головний редактор – д.політ.н., проф. Я. Б. Турчин
Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов
Відповідальний секретар – к.і.н., доц. Ю. В. Константинова

Засновник Маріупольський державний університет
03037, м. Київ, пр. Повітряних сил, 31
e-mail: visnyk-polit.hist@mu.edu.ua

Публікується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей